VAZOV

MUNTELE DE AUR

EDITURA PENTRU LITERATURA UNIVERSALA

CLASICII LITERATURII
UNIVERSALI

Иван Вазов
СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ В ДВАДЕСЕТ ТОМА
Български Писател Sofia, 1953-1957

CLASICII LITERATURII UNIVERSALE

IVAN VAZOV

MUNTELE DE AUR

NUVELE

Traducere și Cuvînt înainte de
CONSTANTIN N. VELICHI

București — 1963

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

Cuvînt înainte

Ivan Vazov s-a născut la 26 iunie 1850 în orăşelul Sopot (azi Vazovgrad) de la poalele Balcanilor într-o familie de mici negustori. Învaţă în orăşelul său natal, iar la cincisprezece ani pleacă la Kalofer ca ajutor al cunoscutului dascăl Botio Petkov, tatăl poetului Hristo Botev. Studiază apoi la Plovdiv şi citeşte cu nesaţ cărţile franţuzeşti şi mai ales ruseşti pe care le găseşte la îndemînă în bibliotecile şcolilor din acele oraşe. Puşkin, Lermontov, Bielinski, Goncearov, Lamartine, Parny, Béranger, Eugène Sue formează lectura sa preferată.

Pe cel mai mare dintre cei zece copii ai săi, tatăl poetului, Mincio Vazov, l-ar fi vrut negustor, alături de rudele sale stabilite prin oraşele romîneşti, şi pe lîngă care tînărul trebuia să-şi deschidă un drum în viaţă. Aşa ajunge Vazov pentru prima oară în Romînia. Dar atît la Olteniţa cît şi la Bacău, Brăila, Galaţi sau Bucureşti nimeni nu reuşeşte să abată calea tînărului care începuse să scrie de la paisprezece ani. Învaţă romîneşte şi citeşte poeziile lui Alecsandri, Bolintineanu, Gr. Alexandrescu şi ale altor poeţi romîni, care-l influenţează într-o oarecare măsură. În ziarele şi revistele bulgare din Romînia, Vazov îşi publică şi primele poezii care-l fac cunoscut mai ales în sînul emigraţiei bulgare. La acest prim popas în Romînia, Vazov însuşi se referă în următoarele cuvinte : „Cînd, în cele din urmă, tatăl meu s-a convins că din mine nu va ieşi un negustor, m-a trimis la fratele său Kirko, la Olteniţa, cu gîndul că acolo mă voi apuca de neplăcuta îndeletnicire. Dar şi acolo lucrurile s-au petrecut la fel... Acolo am scris faimoasa poezie «Bradul» pe care V. Drumev a tipărit-o în «Revista periodică» [revista Societăţii culturale de la Brăila, din care, după eliberarea Bulgariei, a luat fiinţă Aca-

demia bulgară ; n.n. C.V.] socotind că aceste versuri sînt simbolice şi că bradul căzut închipuie Bulgaria... La Olteniţa am mai scris unele poezii patriotice... le-am trimis lui Liuben Karavelov, iar el le-a publicat în ziarul „Svoboda" [cel mai important ziar al emigraţiei bulgare din Romînia ; n.n. C.V.] La Olteniţa nu aveam nici cărţi bulgăreşti şi nici ruseşti, aşa că citeam numai scriitori romîni. Unchiu-meu mi-a luat ca profesor de limbă romînă pe un oarecare Creţulescu, care în curs de două-trei luni m-a iniţiat în tainele limbii lui. În această perioadă i-am înghiţit mai ales pe Alecsandri, Bolintineanu ş.a. Îmi reamintesc şi acum o poezie, «Bătrînul», care începea cu cuvintele «Amară e viaţa cînd...» Poeţii romîni mi-au oferit modele pentru multe din poeziile mele, dar ca tematică poezia romînească mi-a rămas străină..." De fapt cercetările istoricilor literari bulgari au arătat că influenţa poeţilor romîni a fost mult mai puternică decît recunoştea Vazov în rîndurile de mai sus.

După ce se reîntoarce în Bulgaria, îl găsim pe Vazov la şcoala din Svinlengrad, învăţînd pe copii cîntecele revoluţionare pe care le auzise la Bucureşti. În 1874 se află din nou în orăşelul natal, unde, în calitate de membru al comitetului revoluţionar local, ia parte la pregătirea marii răscoale din aprilie 1876. În clipa izbucnirii acesteia, urmărit de poliţia turcească, Vazov izbuteşte să fugă, prin Plovdiv şi Constantinopol, în Romînia, unde-şi putea desfăşura activitatea datorită sprijinului deosebit pe care l-a avut mişcarea revoluţionară bulgară din partea cercurilor revoluţionare din Romînia, din care făceau parte N. Petrovici, Zubcu Codreanu, Dr. Russel, Dobrogeanu Gherea şi alţii. Aceştia aveau legături strînse cu revoluţionarii bulgari Botev şi alţii, ţinînd chiar unele consfătuiri comune. Este sigur că răscoala din aprilie a fost cunoscută şi susţinută de aceste cercuri.

Revenit în mijlocul emigraţiei revoluţionare din Romînia, Vazov ia contact direct cu Karavelov şi Botev, iar după moartea eroică a acestuia (mai 1876) face parte din ultimul comitet revoluţionar de la Bucureşti. Aici îşi publică el primele culegeri de poezii „Steag şi guslă" (1876) „Durerile Bulgariei" (1877) şi „Mîntuirea" (1878), care formează o trilogie poetică tratînd despre eroica perioadă a luptelor de eliberare duse de poporul bulgar. Aceste poezii — elegii, balade, lirică pa-

triotică — pătrunse de avînt romantic și patos revoluționar, au un caracter realist. În crearea figurilor epice ale marilor luptători pentru libertate, Vazov s-a bazat nu numai pe nesecatul tezaur al poeziei populare, care cînta faptele haiducilor, ci și pe tradițiile poeziei revoluționare a lui Botev și a unor poeți străini de renume ca: Pușkin, Lermontov și Hugo — acesta din urmă influențîndu-l într-o mai mare măsură. Tema principală a acestei trilogii, reluată apoi și de alți scriitori și poeți, este lupta de eliberare dusă de poporul bulgar în perioada din ajunul războiului din 1877—1878. Slăvind masele ce luptau pentru libertate și cîntînd faptele de arme ale armatelor ruse eliberatoare, Vazov se încadrează totodată în acel protest unanim al literaturii și presei progresiste mondiale care a osîndit atitudinea țărilor apusene capitaliste și îndeosebi a Angliei, susținătoarea putredului imperiu otoman și a sîngeroaselor masacre de la Batak. Inspirîndu-se din cunoscuta poezie a lui Turgheniev „Croket la Windsor" și din lirica patriotică a lui V. Hugo, Vazov scrie o serie de poezii demascatoare ca: „Disraeli", „Veacul", „Către Europa". Tema prieteniei de arme ruso-bulgară își găsește, de asemenea, cea mai înaltă expresie în poeziile din această trilogie.

Creația lirică a lui Vazov ca și poezia sa epică, asupra cărora nu ne oprim decît în treacăt, au o tematică patriotică, istorică, socială și, uneori, intimistă. Vazov rămîne însă în primul rînd poetul cetățean, poetul patriot care exprimă sentimentele clasei mijlocii și ale maselor populare. Versul său este suplu și sonor, rima extrem de variată; Vazov întrebuințează o seamă de cuvinte nefolosite pînă atunci în poezie, îmbogățind astfel limba literară bulgară.

În anul 1878 Vazov se reîntoarce în Bulgaria și ia parte activă la viața social-politică a țării sale. Anii 1880—1887, cînd poetul se stabilește la Plovdiv, unde redactează o serie de gazete și reviste, reprezintă o perioadă foarte fecundă în creația sa. După eliberarea națională a Bulgariei, viața social-politică a țării trece prin mari transformări. Între partidul liberal, moștenitor al tradițiilor de luptă revoluționară, dar reprezentînd acum interesele burgheziei liberale, și partidul conservator — urmaș al vechii clase reacționare a ciorbagiilor — acum partid al marii burghezii, se încinge o aprigă luptă pentru putere.

Războiul din 1877—1878 a lichidat rămăşiţele feudalismului otoman. Ţărănimea a intrat în stăpînirea pămîntului pe care-l lucrase pînă atunci. În locul meseriaşilor de altădată apar alţii, eliberaţi de cătuşele vechilor bresle şi care, legaţi mai mult sau mai puţin de industria în lentă dezvoltare, lucrează în condiţiile liberei concurenţe. Bulgaria devine o ţară în care mica producţie de mărfuri este dominantă. Noii exploatatori — cămătarii, industriaşii, marii negustori — formează marea burghezie.

Ivan Vazov se apropie mai mult de partidul conservator; dar faptul că fusese crescut în spiritul ideilor democratice ale Renaşterii Bulgare, îl determină ca, împreună cu alţi scriitori legaţi de popor, să critice necruţător noua şi nedreapta orînduire. Ei nu găsesc însă drumul cel adevărat şi militează pentru reîntoarcerea la vechea viaţă patriarhală dinainte de eliberarea de sub jugul otoman.

Vazov nu şi-a dat seama de importanţa politică a clasei ce se ridica tocmai atunci — proletariatul — şi nu poate opune decăderii morale, corupţiei politice ca şi tuturor nedreptăţilor care caracterizează această perioadă de acumulare primitivă a capitalului decît trecutul de luptă eroică.

În 1887, cînd în Bulgaria se instaurează dictatura germanofilă a lui Stambolov, Vazov e silit să se exileze în Rusia, la Odesa, unde scrie o serie de lucrări între care cunoscutul său roman „Sub jug". Se reîntoarce în Bulgaria în 1889 şi-şi reia activitatea literară şi social-politică. După 1907, cînd ia fiinţă Teatrul Naţional, Vazov se îndreaptă şi spre literatura dramatică, scriind mai ales drame istorice. Un an după ce fusese sărbătorit la împlinirea a cincizeci de ani de activitate literară, cu care prilej fusese unanim recunoscut ca poet naţional al poporului bulgar, Vazov se stinge la Sofia în vîrstă de şaptezeci şi unu de ani (septembrie 1921).

Pînă în anul 1881, cînd apare prima sa lucrare în proză, Vazov se manifestase numai ca poet. În acest an, în calitate de redactor al revistei „Nauka" (Ştiinţa), în lipsă de material pentru paginile revistei care trebuia să apară la termen fix, Vazov scrie povestirea „Odinioară". Erau primii paşi făcuţi de poet pe tărîmul prozei artistice, şi e interesant de subliniat că scriitorul nu recurge la o ficţiune, ci porneşte de la un fapt real, care a jucat un mare rol în viaţa întregului

popor bulgar. Vazov își evocă amintirile, descrie în pagini emoționante pregătirile în vederea răscoalei din aprilie 1876, momentul izbucnirii ei și fuga lui de sub ochii başbuzucilor spre Plovdiv-Constantinopol-Brăila. În aceste amintiri își au originea atît povestirea de mari dimensiuni „Oropsiții", în care redă viața emigrației revoluționare din Romînia, cît și romanul „Sub jug" scris mai tîrziu, pe cînd se afla în exil în Rusia. Și aici Vazov pornește tot de la fapte reale. În paginile autobiografice pe care ni le-a lăsat se pot identifica chiar și unele persoane. Astfel tînărul poet Brăcikov din „Oropsiții" este chiar Vazov, iar casa lui Marko Ciorbagi din romanul „Sub jug" este casa părintească din Sopot. Amintim că romanul „Sub jug", cel mai popular roman bulgar pînă la 9 septembrie 1944 și una din cele mai reprezentative creații ale literaturii bulgare, este în același timp și cartea bulgară care s-a tradus în cele mai multe limbi străine, și asta imediat după apariție. Pînă în anul 1960 „Sub jug" se tradusese în 17 limbi și în numeroase ediții. Adăugăm, de asemenea, că în aceste trei lucrări atît de înrudite una cu alta Vazov nu poate depăși acele limite atît de caracteristice categoriei sociale din care făcea parte. Abordînd tema luptei de eliberare națională, apropiindu-se temporar de ideile revoluționare care frămîntau o parte din emigrația bulgară din Romînia din 1876, Vazov nu pătrunde pe deplin semnificația luptei de eliberare socială a maselor. Poetul, care trăia acum (1876) în mijlocul emigrației bulgare de la Brăila, care-l cunoscuse bine pe Botev, recunoaște că s-a apropiat de ideile revoluției, că a ajuns la concepții antireligioase, că a scris poezii cu tematică social-revoluționară pe care i le-a încredințat lui Botev și care au căzut în mîinile poliției o dată cu arestarea acestuia. Totuși, Vazov nu poate fi pus, din acest punct de vedere, alături de Botev, deoarece, deși problema contradicțiilor sociale l-a frămîntat deseori, el n-a înțeles singura soluție reală a acestora.

Oricît de mare ar fi varietatea nuvelelor și povestirilor lui Vazov, ele pot fi totuși împărțite în cîteva categorii bine distincte. O primă categorie o formează acelea în care scriitorul zugrăvește viața din Bulgaria în ajunul eliberării sale naționale. Dacă în povestirile de care s-a vorbit mai sus lupta pentru libertate formează tema principală, o serie de

alte povestiri ne redau viaţa de fiecare zi din aceeaşi vreme. Chipurile unora dintre eroi sînt luate din viaţa orăşelului natal Sopot, după cum unele scene din aceste povestiri s-au petrecut în realitate în vestita cafenea a orăşelului. Dar, spre deosebire de „Oropsiţii", eroicul cedează aici locul cotidianului, evenimentelor neînsemnate, banale. Cu talentul său de a prinde trăsăturile caracteristice ale vieţii şi moravurilor bulgare dinaintea eliberării naţionale, cu măestria cu care zugrăveşte portretele contemporanilor săi, Vazov ne prezintă nu tipuri izolate, ci categorii sociale, tipice pentru vremea lor. Vazov, uneori cu umor, alteori cu o ironie muşcătoare, biciuieşte defectele concetăţenilor săi, ridiculizîndu-i.

Ca şi ceilalţi confraţi ai săi din Sopot, Hagi Ahil din povestirea cu acelaşi nume, este reprezentantul tipic al omului care vrea să gîndească liber, al cetăţeanului care nu recunoaşte nici un fel de autoritate, care nu a învăţat din nici un fel de cărţi, ci direct de la viaţă. Este omul simplu care şi-a creat o concepţie proprie de viaţă. Dacă sub jugul otoman a îndurat nedreptatea şi o mai îndură încă şi acum, el a tras învăţăminte din orice rău, a învăţat să se răzbune pe asupritorii turci cît şi pe ciorbagiii locali ironizîndu-i şi ridiculizîndu-i cu limba sa ascuţită.

Contemporan cu marii luptători revoluţionari — Levski, Karavelov şi Botev — Vazov ne-a lăsat într-o altă serie de povestiri portrete bine conturate sau amintiri legate de viaţa şi lupta acestora. Aşa sînt povestirile sau schiţele „Întîlnirile mele cu Liuben Karavelov", „Apostolul în primejdie", „Pe povîrnişuri", „Drumul liber" şi altele.

O altă serie de nuvele şi povestiri descriu viaţa din satele şi mai ales din oraşele bulgare în primii ani de după eliberarea naţională. O anumită perioadă de timp după 1878 s-a simţit destul de aprig lipsa unor cadre de intelectuali care să reprezinte pretutindeni, în administraţie sau mai ales în justiţie, puterea locală. În unele mici orăşele de provincie ajungeau avocaţi sau judecători oameni care interpretau legile în mod abuziv, care aveau concepţii false despre morală, lege, patriotism etc. Pe aceştia ni-i prezintă Vazov, utilizînd hiperbola sau grotescul, ridiculizînd mediocritatea intelectuală care domina viaţa multor orăşele bulgare. Vazov însuşi mărturiseşte că a observat aceste tipuri cît timp a fost judecător la Berkoviţa, în nord-vestul Bulgariei. Atît în su-

biectul povestirilor cît şi în zugrăvirea caracterelor se simte influenţa manierei satirice a lui Gogol. Sub umorul sănătos, care străbate întreaga naraţiune, se ascund adevăruri amare. Astfel de creaţii literare marchează apariţia satirei în beletristica bulgară de după 1878.

O altă serie de nuvele reflectă contradicţiile ce se ivesc între vechea generaţie dinainte de 1878, crescută în orizontul ei limitat, în spiritul ei conservator, şi noua generaţie. Dacă la început Vazov, prin formaţia sa intelectuală şi prin mediul în care a trăit, s-a situat de partea vechii generaţii, el nu va întîrzia să-şi schimbe poziţia. În ultimul deceniu al secolului trecut forţele de producţie se dezvoltă foarte repede şi contradicţiile sociale din noua societate bulgară apar mai pregnant. Marii negustori, bancherii şi industriaşii îşi consolidează poziţia şi-şi utilizează puterea politică în unicul scop al măririi capitalurilor ce le posedă, prin intermediul cărora exploatează în chip nemilos ţărănimea săracă şi mijlocaşă, ca şi sărăcimea oraşelor. Moravurile politice se înăspresc, politicianismul şi setea de îmbogăţire nu mai cunosc nici un scrupul. Corupţia se întinde tot mai mult, abuzurile poliţiei şi administraţiei devin insuportabile, o parte a intelectualităţii — altădată animată de cele mai dezinteresate idealuri — alunecă acum în aceeaşi mocirlă a moralei burgheze. În anul 1887 marea burghezie instaurează regimul de dictatură al lui Stambolov (1887—1894) rămas de pomină prin teroarea poliţienească şi prin măsurile sale antipopulare. Împotriva acestor manifestări negative ale vieţii sociale, împotriva acestor moravuri ale acelei părţi din burghezia bulgară care nu se dă în lături de la nimic pentru a-şi acumula capitaluri prin intermediul puterii de stat, Vazov protestează energic, şi nuvelele cu această tematică formează o categorie aparte. Dacă la începutul deceniului al 9-lea al secolului al XIX-lea, în beletristica lui Vazov predominau umorul şi ironia, în culegerile „Însemnări din fuga condeiului" (1895), „Văzute şi auzite" (1901) ş.a. publicate pînă în 1905, pe primul plan va sta satira socială. Tematica social-politică ocupă de acum înainte un rol important în beletristica lui Vazov. Politicianismul, sub toate aspectele lui, este demascat cu indignarea scriitorului crescut în idealurile luptei pentru libertate. În „Candidat la baie", „Alegere" ca şi în alte nuvele, întîlnim acelaşi tip al politicia-

nului necinstit, carierist, escroc şi laş, care este unul din stîlpii noii societăţi burgheze. Deviza, proclamată cu cinism de aceşti oameni care „ştiu să se folosească de împrejurări", este: „Astăzi cunosc numai un singur Dumnezeu, numai un singur progres — fericirea şi bogăţia mea". Abuzurile şi teroarea poliţienească provoacă şi mai mult indignarea cititorului atunci cînd Vazov le prezintă în contraste puternice. În „Traviata", intelectualul cinstit, arestat fără vină şi zdrobit în bătăi în beciurile poliţiei, aude una din ariile celebrei opere cîntată de orchestra restaurantului vecin. Din acel moment nu mai poate asculta această melodie care îi trezeşte amintirea nopţii de groază. Din aceeaşi categorie fac parte schiţele şi nuvelele „Invalidul", „Cele două uşi" ş.a. în care sînt demascaţi avocaţi necinstiţi, slujbaşi imorali, politicieni ce vînd slujbe, oameni de rînd care sînt siliţi să-şi jertfească cinstea pentru a-şi putea întreţine familia. Prin prezentarea acestor trăsături ale vieţii sociale, Vazov deschide drumul realismului critic şi pune bazele unei teme extrem de importante în literatura bulgară — tema demascării orînduirii capitaliste. Diferitele aspecte ale acestei morale sînt demascate cu o vigoare deosebită şi atunci cînd scriitorul se opreşte asupra relaţiilor dintre membrii familiei burgheze.

În numeroase schiţe Vazov alege episoade, scene, întîmplări aparent banale din viaţa capitalei şi, după ce le expune în două-trei pagini, se grăbeşte să tragă concluzii. Uneori scriitorul se situează pe poziţia moralistului, alteori ţine să-şi spună părerea proprie în problema tratată, dar aproape totdeauna apare, subliniată sau nu, credinţa în izbînda binelui, credinţa în acei oameni de rînd care, cu toată suferinţa şi nedreptatea la care sînt supuşi, nu-şi pierd totuşi încrederea în viitor.

Toate aceste laturi negative ale societăţii bulgare redate rînd pe rînd în schiţe de cîteva pagini se găsesc parcă strînse la un loc în nuvela satirică de mare întindere şi cu o formă cu totul originală — „Kardaşev la vînătoare". Scriitorul Kardaşev în căutarea unui subiect „din viaţa capitalei" studiază o zi din viaţa acesteia. Dar cît de întunecat e bilanţul zilei! În patruzeci şi patru de capitole Vazov ne prezintă o serie întreagă de tipuri ale societăţii contemporane, fiecare ilustrînd unul din aspectele putredei morale burgheze. Rînd pe rînd defilează prin faţa cititorului felu-

riţi oameni: antreprenori venali, un tînăr care nu încheie căsătoria pînă ce socrul nu-i numără o mare sumă de bani, escroci politici, oameni care regretă că nu s-au îmbogăţit în timpul războiului de eliberare etc. Dar scriitorul, nepierzîndu-şi încrederea în viitor, încheie: „Viitorul nu-l ştie nimeni. Poate el ne-o păstra, pe tainicile sale aripi, motivele poeziei sublime. Prezentul nu poate da viaţă decît satirei. Dacă-i aşa, atunci să fie satiră!"

Dacă majoritatea scriitorilor bulgari, contemporani cu Vazov, şi-au căutat eroii în lumea satelor, Vazov a pus bazele nuvelei ce tratează viaţa oraşului bulgar. Aceasta nu înseamnă că scriitorul nu pătrunde şi în celălalt mediu. Ţăranii care luptă împotriva politicii germanofile dusă de Stambolov apar în nuvela „Satul neospitalier". Impresionantă este şi povestirea „Vine?" în care autorul evocă deznădejdea unei mame care aşteaptă să i se întoarcă feciorul din război. Semnificativă şi pentru limitele creaţiei lui Vazov este nuvela „Peisaj", în care scriitorul pune direct problema vieţii mizere pe care o duc masele, problema nedreptăţii sociale. Dar şi aici, ca şi în „Kardaşev la vînătoare", scriitorul, limitat de poziţia sa de clasă, nu poate ajunge nici la cauzele care provoacă răul şi cu atît mai puţin la lichidarea lor. „Există probleme nerezolvabile — încheie scriitorul — aşa cum există suferinţe fără nici un leac. În faţa acestor probleme... omul se pleacă fără nici o putere în faţa fatalităţii şi a voinţei soartei... închide ochii, parcă pentru a evita să vadă spectrul înfricoşător al realităţii"... Aceste „suferinţe fără nici un leac", aceste „probleme nerezolvabile", Vazov le vede ca fiind determinate nu de condiţiile economice, de relaţiile din societatea burgheză, ci de „destin", de „soartă", în faţa căreia omul rămîne neputincios. Vazov a rămas străin de ideile socialismului pe care le-a considerat că sînt „o modă a tineretului" şi a socotit că problemele sociale pot fi rezolvate potrivit ideilor despre bine, progres, filantropie, caritate etc. Limitat de aceeaşi concepţie mic-burgheză, Vazov a plătit uneori bir şi şovinismului. Aceste aspecte negative ale operei lui Vazov alcătuiesc însă umbre neînsemnate în aprecierea generală a creaţiei sale.

Ca romancier, cu excepţia romanului mai sus pomenit, „Sub jug", Vazov nu se ridică la valoarea artistică a povestirilor

și nuvelelor sale. (E vorba de romanul „Pămînt nou", publicat în anul 1896, care este, într-un anumit sens, o continuare a romanului „Sub jug", și de romanul „Regina din Kazalar", 1903, unde autorul încearcă să prezinte unele aspecte din viața învățătorilor.)

Ca dramaturg, Vazov a mers pe drumul deschis de predecesorii săi D. Voinikov și V. Drumev abordînd teme istorice (Hîșove, Borislav, Ivan Alexandru, Ivailo ș.a.). Vazov nu idealizează trecutul, ci dezvăluie rolul negativ pe care l-au avut, în istoria poporului bulgar, boierimea și țarii. O reușită dramatizare a povestirii „Oropsiții" o prezintă piesa intitulată „Hîșove". Dintre comediile sale, cea mai izbutită este „Carieriștii", scrisă în anul 1901, în care Vazov satirizează una din racilele politicianismului — goana după slujbe.

În ultimii ani ai vieții sale, Vazov, prin activitatea sa publicistică, a militat pentru consolidarea realismului critic în literatura bulgară și împotriva curentelor decadente care începuseră să pătrundă în Bulgaria în primii ani ai secolului al XX-lea.

Timp de peste o jumătate de veac, Vazov a rămas credincios poporului său, împărtășindu-i bucuriile și durerile. Nici un eveniment de seamă din viața poporului bulgar n-a trecut fără să nu-și găsească ecou într-una din poeziile, nuvelele sau romanele sale. Vazov însuși afirma că poetul trebuie să fie „fiul poporului și al vremii sale". Istoria Bulgariei din ultima perioadă a robiei turcești ca și cea de după eliberare și pînă în anii primului război mondial se reflectă ca într-o oglindă în proza și poezia marelui scriitor. În toată această lungă perioadă Ivan Vazov a rămas figura centrală a literaturii bulgare. Dacă opera sa are anumite limite, dacă scriitorul nu s-a situat pe pozițiile de luptă ale proletariatului, el a demascat nedreapta orînduire burgheză, arătînd caracterul ei antidemocratic, antipopular, antiuman. Nici un scriitor bulgar n-a exercitat o influență atît de puternică asupra literaturii bulgare, nici unul din ei n-a îmbogățit atît de mult limba literară bulgară, nici unul n-a cîntat atît de inspirat munții și cîmpiile patriei sale, nici unul n-a lăsat o moștenire literară atît de bogată.

Apreciind opera lui Ivan Vazov, savantul sovietic N. Derjavin scria următoarele: „Pentru tînăra literatură bulgară,

care se năştea în chinurile şi suferinţele luptei pentru existenţa sa, pentru dreptul de a vorbi poporului său şi de a-i fi învăţător, opera lui Vazov a fost o etapă de dezvoltare pozitivă şi necesară. Bazele progresiste, cu adevărat democratice ale creaţiei sale, au consolidat direcţia total democratică, populară, în care se dezvolta literatura bulgară... În paginile operelor sale, Vazov a redat un neîntrecut tablou al societăţii bulgare din vremea lui, începînd cu deceniul al şaptelea al secolului trecut şi încheind cu anii catastrofei naţionale (1918), şi a pus în acest tablou tot patosul său patriotic, toată dragostea faţă de ţara şi poporul său."

În anul 1950 s-a sărbătorit în Bulgaria cu o mare solemnitate împlinirea a 100 de ani de la naşterea scriitorului. În tezele publicate cu acest prilej, critica marxistă bulgară subliniază următoarele: „Iubit şi admirat de întregul popor, Ivan Vazov este scriitorul bulgar realist, de un romantism cu totul progresist, patriot înflăcărat, neobosit cîntăreţ al prieteniei dintre poporul nostru şi poporul rus eliberator... mare cunoscător al vieţii poporului, entuziast cîntăreţ al muncii, culturii şi progresului, maestru al slovei şi limbii, mîndria literaturii bulgare, gloria sa naţională".

Constantin N. Velichi

HAGI AHIL

Portret

Cine n-a auzit de vestitul bărbier din oraşul Sopot?!

Oricine a trecut sau a vorbit numai cu vreunul din Sopot — cînd n-avea altă treabă sau cînd era bine dispus — fără doar şi poate că a auzit cîte ceva despre Hagi Ahil [1] (aşa am să-l numesc).

Pretutindeni pe unde a trecut Kolcio, cîntăreţul şi artistul cel orb, de bună seamă că a lăsat în urmă-i vreo istorioară sau vreo anecdotă şi despre eroul meu.

Iar Kolcio a colindat peste tot.

În cîte adunări vesele, personalitatea şi ciudăţeniile lui Hagi Ahil n-au alcătuit subiectul discuţiei!

Cîte expresii hazlii de-ale lui Hagi Ahil nu circulă şi azi prin lume!

Circulă şi se pierd fără urmă.

Pentru că Hagi Ahil este un biet bărbier, un fel de Figaro semidoct, care a citit numai cartea viselor, Martin Zadek [2] şi Biblia, care nu-şi însemnează ceea ce-i trece prin cap şi nu simte nici o dorinţă deosebită de a deveni nemuritor, cu toate că-i încredinţat că este un om mare.

[1] Adevăratul nume al eroului, Hagi Lilko, a fost schimbat deoarece nuvela a fost publicată pe cînd acesta era încă în viaţă (n. a.).

[2] Nume sub care în Rusia şi în Bulgaria se tipăreau, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, „Calendarele veşnice" (nota ed. bulgare).

Nu. În privinţa asta e cu totul indiferent.

Tot orgoliul lui constă în a rade cît mai multe bărbi şi în a prepara cît mai multe cafeluţe de cinci parale.

Da, o iubeşte încă pătimaş pe vrednica lui nevastă „baba Eva". Dar la tambură[1] ţine mai mult decît la baba Eva.

Iar vinul îi place niţel mai mult decît tambura.

Cum vedeţi, mici slăbiciuni...

Dar cine nu are nici o slăbiciune ?

Lui Napoleon îi plăcea peste măsură tabacul.

Lui Alexandru cel Mare, băutura.

Suvorov avea slăbiciunea să cucurigească întocmai ca un cocoş.

Tata Noe împărtăşea şi el patima lui Alexandru cel Mare şi a lui Hagi Ahil.

Iar Hagi Ahil, aşa cum am spus şi am s-o dovedesc, este o personalitate remarcabilă, neobişnuită.

Toţi cei ce-l cunosc personal au, de altfel, păreri deosebite în această privinţă.

Unii îl cred nebun.

Alţii îl socotesc beţiv.

Alţii filozof.

Cititorii îşi vor putea spune şi ei părerea, după ce vor citi cele ce urmează.

*

Încep cu portretul eroului.

Hagi Ahil are astăzi 66 ani ; de statură mai mult înalt decît mijlociu ; ochi de un cenuşiu închis, pătrunzători, plini de neastîmpăr şi deseori privind ironic ; o faţă aproape pătrată, datorită faptului că obrajii, ce-i atîrnă ceva mai sus de linia bărbiei, dau un fel de simetrie plăcută chipului său, care, fără mustăţile scurte ce-l împodobesc, ar semăna

[1] În original, „bulgaria". Este un fel de tambură (instrument oriental semănînd cu o mandolină, cu gîtul mult mai lung şi avînd coarde de metal).

mult cu chipul lui Gorceakov [1]. Fruntea îi e largă şi brăzdată, paralel cu sprîncenele-i negre şi groase, de zbîrcituri şi cute adînci, aşa cum se vede la statuia care-l înfăţişează pe Socrate. Înainte de război, Hagi Ahil purta un fes negru, după moda de pe vremea răposatului sultan Mahmud, care fes la început fusese pesemne roşu aprins, iar apoi, din pricina nenumăratelor revopsiri la care fusese supus, se transformase şi-şi schimbase treptat culoarea : din roşu aprins devenise roşu deschis, apoi roşu închis, apoi violet deschis, apoi violet închis, apoi ceva negricios, apoi aproape negru, iar în cele din urmă negru. În zilele de lucru, Hagi Ahil purta imenşii lui nădragi cu cute stereotipe şi indestructibile, iar la sărbători îşi punea şalvarii de postav cafeniu, împestriţaţi în faţă şi la spate, sub brîu şi de-a lungul cracilor cu şiret subţire de mătase închipuind diverse pene bizare, linii şi arabescuri de un gust artistic destul de îndoielnic...

Dar aceşti şalvari, chiar dacă şi azi par cu totul noi, sînt foarte vechi şi au jucat un rol important în existenţa eroului nostru.

Cu ei şi-a dus zilele ca flăcău şi a cucerit sexul frumos peste tot pe unde a trecut ; cu ei a izbutit să farmece pe prima lui soţie şi să se cunune cu vrednica baba Eva. Cu ei a cutreierat lumea. Ei au călătorit în Mora [2], în Bosnia, la Ţarigrad, la Bucureşti, la Mormîntul Domnului, s-au suit pe muntele Taborului, au vizitat ţinuturi îndepărtate, au luat parte la evenimente extraordinare. Adică ascund ei înşişi atîtea vechi şi scumpe amintiri ! Ei sînt legaţi de vremurile îndepărtate ale tinereţii şi de călătoriile lui Hagi Ahil. De aceea şi azi, cînd îi îmbracă şi se încinge cu brîul de damasc, Hagi Ahil capătă o înfăţişare nemaipomenit de sărbătorească ; privirea îi e sobră şi plină de importanţă, iar mersul

[1] *A. M. Gorceakov* (1787—1883), diplomat rus, ministru de externe al Rusiei între 1856—1882.
[2] Moreia — partea de sud a Greciei.

grav şi solemn. Şi ciubucul îşi are trecutul lui strălucit : l-a primit în dar acum 35 de ani de la egumenul Nichita de la Ierusalim, în timpul hagialîcului. Tambura lui are şi ea o vîrstă respectabilă. A cumpărat-o cu mulţi ani în urmă, la nu ştiu ce tîrg din Macedonia, pe preţul unui briceag, dar Hagi Ahil spune adesea că este o raritate.

— Nu cîntă, ci vorbeşte, zice el cu mîndrie.

Pentru a-i termina portretul, voi adăuga că Hagi Ahil se bîlbîie întotdeauna cînd trebuie să rostească vocala A. Dar acest defect îl ajută să fie şi mai elocvent.

Lucrul cel mai curios este însă casa lui Hagi Ahil. Se spune că a transformat de douăzeci de ori etajul de sus şi că nu s-a potolit decît atunci cînd l-a văzut aşa cum îl zămislise în închipuire.

Era într-adevăr o construcţie fantastică, o construcţie care nu se supunea nici unei arhitecturi cunoscute, nici unui plan bine determinat. Cei din Sopot îi ziceau „turnul". Scările care duceau la acel etaj se răsuceau capricios în spirală şi dădeau într-un coridor îngust ; acesta avea, în stînga, o intrare ce dădea într-un balcon semicircular, descoperit, suspendat deasupra curţii şi îngrădit cu şipci ascuţite la vîrf ; în dreapta se afla o uşă lucrată grosolan de mîna unui dulgher ; în jumătatea de sus a acesteia era prins un geam prin care se vedea în singura odaie a etajului superior. Încăperea era împodobită şi aranjată în chip ciudat, straniu. Chiar lîngă uşă se afla un dulap cu un grilaj de lemn ; prin acesta se vedea statuia de gips, în mărime naturală, a unui copil, care, sprijinit pe genunchiul stîng, scria ceva pe o hîrtie. Era singura statuie de gips din tot oraşul. De unde o adusese ? Acest copil de gips constituia un adevărat punct de atracţie. Bărbaţi, femei şi copii veneau să-l privească şi să se minuneze ! Iar Hagi Ahil se uita la ei, îi înghiontea şi le spunea să nu vorbească pentru a nu tulbura gîndurile copilului care scrie. În mijlocul tavanului împodobit cu tot felul de sculpturi vopsite în albastru şi roşu, strălucea o oglindă ro-

tundă, pusă acolo în nu se ştie ce scop. În dreapta, lîngă fereastra cu geamuri multicolore, pe o măsuţă, sta fixată o panoramă, la care orice vizitator era obligat să privească de cum intra. Grav şi triumfător, Hagi Ahil se apuca să învîrtească manivela, iar din timp în timp explica pe un ton didactic:

— Sevastopol! Lupta moscovitului cu inglezul... Bravo, moscoviţilor! Căciulile lor seamănă cu turla Sfintei Sofia... Am fost şi eu acolo... Uite, Gorceakov şi Menşikov [1]! Ăştia sînt generalii ruşi... Căpitanul îi cunoaşte... I-am văzut la Mormîntul Domnului... Cînd? Acum cîţiva ani. Uită-te bine!... Veneţia! E la mare... Vezi calcele? Stambul! Ăsta e Stambulul... nouăzeci şi nouă de neamuri sînt acolo... franţuzi, inglezi, moscoviţi, italieni, agemii [2], turci, harapi, greci, armeni, ihuzi adică evrei, bulgari şi alţii, şi alţii... Am văzut Dikili-taş-ul [3], Sfînta Sofia, Sarai Burnu [4], At Megdan unde sultanul Mahmud i-a ucis pe ieniceri; am fost la Iuskiudar [5] şi în India... cunosc Marea Neagră şi Marea Albă [6]... Mamă! Mult am mai umblat şi eu... Sînt om bătrîn... Ştiu multe... Învăţaţi, copii! Moscova în flăcări! Acolo moscoviţii l-au ars de viu pe Bonaparte. Acu, uită-te la biserică... Asta e Roma. Acolo e Papa de la Roma... Ştii tu cine e Papa de la Roma? Nu ştii... N-ai citit scriptura... Dar eu am fost acolo... Cunosc Valahia şi Bucureştiul. Omer Paşa! Scuipă-l, uită-te la altceva. Vezuviul!... Vezi, vezi flăcările? Vezi, dar nu înţelegi, nu-i aşa? Vezuviul e un munte aproape de Marea Moartă, lîngă

[1] *Al. S. Menşikov* (1787—1869), general şi amiral rus, trimis extraordinar al Rusiei la Constantinopol în 1853 şi comandant al armatelor ruse în timpul războiului Crimeii.

[2] Persani.

[3] Dikili-taş — numele turcesc al satului bulgar „Pobiti kamăni" (în Bulgaria de răsărit, unde se află nişte coloane de gresie verticale, care de departe par o pădure împietrită).

[4] Palat al sultanului pe ţărmul Bosforului.

[5] Iuskiudar (Scutari) — cartier din Istambul situat pe ţărmul asiatic al Bosforului.

[6] Marea Egee.

Vitleem, un munte ca al nostru... Numai închipuieşte-ţi că din vîrful Ostro ţîşneşte foc şi fum aşa din senin... Ştiu treburile astea pe degete... Întreabă-mă... că pe toate le ştiu. Om învăţat, nu şagă !

Pe pereţi şi între ferestre fuseseră pictate, în culori deschise, diverse locuri şi oraşe. Pe peretele din stînga era pictat, în chip grosolan, ceva ce semăna cu un oraş : o îngrămădire de case, plopi, bolţi, minarete, cruci, catarge şi pînze de corăbii, poduri risipite într-o poiană albastră, care trebuia să reprezinte marea. Dedesubt se putea citi o inscripţie cu litere cursive : *Ţarigrad sau Constantinopol (Mărgăritarul Europei).*

Pe peretele opus era pictat, dovedind aproape acelaşi gust, alt oraş, iar dedesubt puteai citi următoarele cuvinte : *Cetate, Cetate, mîndru Babilon !* Între ferestre fuseseră zugrăviţi plopi negri pe un fond verde. Ferestrele care dădeau spre uliţă se arcuiau în partea de sus după stilul maur, iar jos aveau un grilaj care se putea scoate. Afară, spre uliţă, sub ferestre, era pictat un copac mare şi stufos, iar de ambele părţi ale acestuia zăceau legaţi în lanţuri doi lei galbeni, cu limbile scoase şi cu cozile ridicate. Se vede treaba că această pictură flata cel mai mult orgoliul lui Hagi Ahil : cu faţa strălucind de o negrăită mulţumire, el privea la ţăranii veniţi la tîrg, care se opreau în uliţă şi se uitau cu gura căscată la cei doi monştri galbeni zugrăviţi pe perete. Atunci, scoţînd ciubucul din gură, da drumul în sus unui nor de fum şi rostea protector :

— Nu vă fie frică ! Priviţi-i cît vă place. Sînt legaţi.

Şi iar îşi vîra în gură vîrful de chihlimbar al ciubucului.

Sau le spunea :

— I-am adus din India.

Şi chipul lui devenea atît de grav, încît bieţii ţărani nu mai ştiau dacă Hagi Ahil glumeşte sau minte.

Cînd vedea că mulţimea curioşilor creşte, simţea un irezistibil imbold lăuntric de a le ţine o lecţie

de zoologie, şi cu o deosebită plăcere se apuca să descrie însuşirile şi obiceiurile leilor aduşi din India, cu care prilej da frîu liber bogatei sale fantezii ; povestea cu ardoare cînd şi cu cît i-a cumpărat, cum se numea vînzătorul, în ce oraş din India s-a întîmplat tărăşenia — de pildă : în *Gendem-taş*.

Ţăranii îl ascultau cu gura căscată.

Hagi Ahil era tot timpul serios.

Dar dacă observa că printre ascultători se aflau şi orăşeni, care începeau să-l supere cu rîsul lor obraznic, întrerupea lecţia de zoologie, îşi părăsea auditoriul, se îndrepta spre uşa prăvăliei sale şi, făcînd şiret cu ochiul către cei ce rîdeau, se lovea cu degetul peste nasu-i roşu, mormăind încet şi tărăgănat ca şi cum ar fi cîntat bisericeşte :

— Nu-i chiar aşa, dar oamenilor simpli aşa li se povesteşte. Nu rîdeţi, copii... Oamenilor simpli le place să fie minţiţi, iar eu sînt un om învăţat !

*

Ceva din trecutul lui Hagi Ahil.

Unicul vlăstar rămas în viaţă dintr-o familie numeroasă, fusese mai întîi — pe timpul călătoriilor sale prin toată lumea şi al construirii turnului său babilonian — un om destul de bogat, negustor de cuţite şi săbii, pe care le vindea la toate iarmaroacele din Turcia. Cînd însă aceste produse ale manufacturii oraşului său natal au început să-şi piardă cumpărătorii, l-a apucat disperarea şi, adunîndu-şi toate cuţitele şi celelalte arme ucigătoare, le-a îngrămădit într-un ungher al pivniţei, a bătut uşa în cuie şi şi-a osîndit draga lui fierărie la închisoare pe viaţă şi la rugină. Din ziua aceea a încetat să mai fie negustor de săbii. Dacă-l întrebai de ce s-a lăsat de acel negoţ, Hagi Ahil răspundea ca un filozof :

— Oare se poate procopsi cel ce vinde moarte ?

Au venit apoi alte necazuri pe capul bietului Hagi Ahil. A avut nenorocirea să-şi mărite singura

lui fată (înfiată) cu un om viclean, negru şi la faţă şi la suflet, care făcea pe avocatul pe lîngă judecătoriile turceşti. Nu ştie nimeni ce a făcut şi ce a dres ginerele, dar după un an a izbutit să vîndă casa socrului, care a rămas pe drumuri. Noul stăpîn al casei a avut însă milă de acesta şi a construit alături o cafenea îngustă şi lungă, cu pereţii lipiţi cu lut, avînd o singură uşă şi o ferestruică. A înzestrat cafeneaua cu cîteva ibrice, ceşti, brice şi alte mărunţişuri, lăsîndu-l pe bietul Hagi Ahil şi pe nevastă-sa să locuiască în ea şi să se întreţină din munca lor; casa şi turnul babilonian le-a dărîmat însă, ca să ridice o nouă clădire.

Hagi Ahil a plîns ca Eremia pe ruinele Ierusalimului.

Şi de atunci a început să bea vîrtos.

Altă mîngîiere nu avea.

Dar Hagi Ahil era un filozof. A zis şi el: „Facă-se voia Domnului", şi după puţin s-a împăcat cu noua lui situaţie şi cu cocioaba pe care o avea.

Nu a disperat în nefericirea sa, nu şi-a spart capul de gratiile de fier ca Tamerlan şi nici nu şi-a sfîrşit zilele otrăvindu-se ca Temistocle. N-a avut nici sălbăticia celui dintîi, nici sensibilitatea celui de al doilea pentru a pune capăt unei existenţe chinuitoare. Dacă Tamerlan ar fi ştiut să cînte din tambură, iar Temistocle să radă capete, ei ar fi descoperit desigur că mai există şi alt *modus vivendi* pe lumea asta, că omul nu moare de durere cu tamburа, şi nici de foame cu briciul.

Dimpotrivă. Dacă Hagi Ahil ar fi fost alungat şi din cuşca lui cea strîmtă, adică din cafeneaua pe care o avea, tot ar fi găsit un colţişor pe pămînt spre a-şi duce mai departe zilele, sau măcar un butoi hodorogit, ca să trăiască în el ca Diogene şi să se bucure de soare.

Aşadar, el a continuat să trăiască, dar în sufletul lui a încolţit şi a prins rădăcini adînci o ură cumplită împotriva avocaţilor. După părerea lui, avocaţii urîţeau lumea.

— O singură greşeală a săvîrşit Dumnezeu : cînd i-a zămislit pe avocaţi, zicea el, suspinînd.

Şi, grijuliu, dădea paharul pe gît.

*

Hagi Ahil şi-a aranjat de îndată cafeneaua. Ca şi el însuşi, ca şi răposatul lui tum, tot aşa şi cafeneaua bătea la ochi prin originalitatea şi aspectul ei ciudat. Deoarece nu era văruită, iar pereţii negri, lipiţi cu lut, îi supărau ochiul şi-i zgîndăreau fierea, se hotărî să-i înfrumuseţeze cît de cît şi se apucă de treaba asta cu mult zel şi cu priceperea unui cunoscător în materie... După un an, cînd muşteriul intra în cafenea, rămînea trăsnit de priveliştea neobişnuită care i se înfăţişa dinaintea ochilor. Pereţii erau acoperiţi cu hîrtie colorată şi împodobiţi cu tablouri reprezentînd figuri biblice, istorice sau comice, precum şi cu tot felul de desene înfăţişînd animale ce nu aveau nici rasă, nici nume. Dacă n-ar fi fost ibricele agăţate cu iscusinţă pe perete, lîngă coşul sobei, iar lîngă ele bricele înfipte simetric cu lama într-o scîndurică îngustă, drumeţul străin care păşea pragul pentru prima dată ar fi fost înclinat să creadă că intră într-o mare galerie de tablouri, într-o expoziţie aranjată după gustul oriental. Într-adevăr era o colecţie ciudată şi surprinzătoare de tablouri şi desene stranii şi năstruşnice, pe care numai gustul original şi iscusit al lui Hagi Ahil izbutise să le găsească, să le grupeze, să le aranjeze şi să le armonizeze. Nu exista nici un fel de categorii, nici un fel de ordine, nici un plan dinainte stabilit. Găseai aici toate contrastele, unul lîngă celălalt, fără pretenţii, fără prejudecăţi, într-o deplină egalitate... Mare lîngă mic, artistic lîngă vulgar, bună-cuviinţă lîngă neruşinare, nobil lîngă grotesc... Alături de istorie sălăşluia botanica, lîngă teologie rîdea caricatura ; întîlneai aici totul. Lîngă

tabloul înfăţişînd executarea lui Maximilian[1] sta silueta tigrului de Java ; lîngă capul lui Alexandru Machedon, ce purta o cască frigiană, atîrna cuviincios portretul lui Hagi Ahil, cu fesul lui de pe timpul sultanului Mahmud şi cu ciubucul adus de la Mormîntul Domnului, în mînă ; lîngă mica hartă a celor două emisfere, ruptă din cine ştie ce atlas al lui Danov[2], fusese lipit ambalajul unor foiţe de ţigări „Job" ; în imediata vecinătate a stampei Sfîntului Pantelimon, înfăţişat cum schimbă legea firii dînd măgarului o căpăţînă de cal, se afla poza tăiată din vreo revistă ilustrată a unei artiste care dansa cancan ; alături de portretul lui Franz Iosif şi a augustei sale soţii îl vedeai pe Krali Marko[3] bătîndu-se cu buzduganul cu Musa Kesegi ; iar lîngă stampa Sfîntului Gheorghe cel nou, cu fes şi veşminte de arnăut, se afla bombardarea Sevastopolului[4]. Diversitatea artei se lua la întrecere cu contrastul conţinutului acestui haos de desene şi culori.

Dar uimirea privitorului nu se oprea aici. Pe poliţe stăteau îngrămădite şi alte tezaure ale gîndirii umane ! Alte minuni umpleau de mirare ochiul privitorului. Aici se aflau îngrămădite, înfipte, sprijinite, aşezate în aceeaşi armonioasă dezordine mii de obiecte din metal, lemn, gips, piatră, carton, os — un întreg muzeu reprezentînd, în toate chipurile posibile, cele trei regnuri ale naturii, fie în formă naturală, fie artificială. Aici se amesteca una cu alta tîmplăria, sculptura, fierăria, olăria ; tehnica, artele, îndemînarea, materia străluceau aici sub diferite chipuri, forme şi vîrste : sfeşnice de zinc, cutii

[1] Duce de Austria (1832—1867) impus de intervenţioniştii europeni ca împărat al Mexicului, împuşcat de republicanii mexicani.

[2] Cunoscută casă de editură bulgară (1828—1911).

[3] Krali Marko — Marcu Crăişorul, erou popular cîntat în baladele popoarelor slave din sudul Dunării, cunoscut prin luptele sale împotriva asupritorilor otomani.

[4] În timpul războiului Crimeii (1853—56).

vechi, tabachere stricate, tot soiul de roţi, vîrtelniţe de tinichea, gresii, statuete de gips, oale de Karlovo, bricege de Sopot şi Gabrovo cu plăsele roşii, covoare de Troian, cutii de lemn pentru ceasornice genoveze, nasturi negri şi de metal, lulele aurite de Plovdiv, bucăţi de coarne de cerb din Sredna Gora, bucăţi de fildeş, dinţi de om, copite de cal, tigve pentru apă, o pisică, capace de Gabrovo, o Veneră fără mînă, icoane lipoveneşti, oglinzi sparte, ţigarete, ciubucuri, ciubucele, ciubucaşe, o narghilea cu ţeava ruptă, sticluţe cu balsam — marca Sopot — şi flacoane goale cu etichetele fabricilor pariziene sau lyoneze, ceşti, farfurioare, tăvi, farfurii de faianţă, cartuşiere, capcane, o colivie, o suliţă, cîteva săbii, un pistol cu cocoşul rupt, cărţi de joc, cuie, greutăţi de cîntar, calendare vechi, o carte a visurilor de Naiden Iovanovici, o Biblie, pene de raţă pentru scris, pene de păun de la metocul călugăriţelor din Kalofer şi nenumărate alte mărunţişuri se vedeau pe acele poliţe prăfuite, dovedind marea răbdare şi perseverenţă a lui Hagi Ahil.

Dar Hagi Ahil era conştient de valoarea colecţiilor sale şi se uita cu o plăcere de nedescris la vizitatorii care aveau bunăvoinţa să se intereseze de tezaurul lui şi să-l cerceteze cu atenţie.

Atunci, un zîmbet plin de mulţumire îi lumina toată faţa, şi el, slobozind un nor de fum din gură, începea, ca altă dată cu ţăranii, să istorisească ciudata poveste a acelor obiecte : ce lucruri a cumpărat de la Bucureşti, ce anume a adus de la Mormîntul Domnului, ce a spart mîţa cînd s-a repezit, neîndemînatică, după un şoarece, ce a stricat cu prostia ei baba Eva, şi aşa mai departe, fără sfîrşit !... Şi totdeauna îşi încheia poveştile şi lămuririle sale interminabile în felul următor :

— Minte cît e marea, deşteptăciune ca briciul, şarpe nu altceva !

Zicînd acestea, Hagi Ahil se referea la el însuşi.

Iar dacă vedea că unii îl luau în rîs, că îşi băteau joc de el sau nu preţuiau aşa cum se cuvine como-

rile sale, se încrunta amenințător și găsea numaidecît vreo epigramă veninoasă, un răspuns potrivit și nimicitor.

Odată, pentru a-și bate joc de el, un tînăr care învățase în Rusia, aflîndu-se în mijlocul mai multor oaspeți, a avut proasta inspirație să-l întrebe :

— Moș Hagi, mă întreb ce cap ai avut dumneata de ai adunat aici toate fleacurile astea ?

— Așa, ca să se mire proștii ! i-a răspuns liniștit Hagi Ahil.

Tînărul rămase trăsnit. Ceilalți izbucniră cu toții în rîs.

Raporturile lui Hagi Ahil cu concetățenii săi aveau un dublu caracter. Ura pe cei din Sopot pentru îngîmfarea lor, pentru viclenia lor, pentru faptul că voiau să treacă neapărat drept oameni pioși, ceea ce în realitate nu erau. Nu se băga în certurile dintre ei și nici în veșnicile lor răzbunări. Nu ținea nici cu partidul tinerilor, nici cu acela al ciorbagiilor [1], între care se dădea o luptă crîncenă și fără scrupul în alegerea armelor : tinerii, cu atacuri și satire pe care Hagi Ahil le găsea în fiecare dimineață lipite pe ușa cafenelei sale ; ciorbagiii, cu intrigi la turci și cu jandarmii.

Lupta dintre idee și violență nu-i era pe plac, nu i se mai părea potrivită pentru timpurile în care trăia, așa că rămînea în afara partidelor și mai presus de agitațiile meschine ale patimilor dezlănțuite.

Odată spusese îndurerat șefilor celor două partide, care se adunaseră în cafeneaua lui :

— Cu așa capete am scăpat puiul din mînă acum cinci sute de ani („puiul" era țaratul bulgar).

Și trase repede din lulea, mulțumit că rostise un adevăr primejdios.

Osîndea pe față viciile concetățenilor săi. Se revolta amarnic de falsa pietate a unor fruntași în

[1] La origine, ofițer de ieniceri ; în volumul de față e folosit cu sensul de bogătaș.

a căror neprihănire el n-avea prea mare încredere. Cînd îi vedea ducîndu-se în fiecare dimineață la biserică, mergînd agale și plini de ifose, Hagi Ahil îi privea cu un surîs sarcastic de la fereastra cafenelei sale.

— Se roagă lui Dumnezeu și slujesc diavolului, zicea el.

Le scornise și porecle caracteristice. Unuia îi spunea *Vicleanul rob*, celuilalt *Fariseul*, altuia *Anania*, unora *Caiafa*, altora *Irod* și așa mai departe.

Fără să-i fi citit pe Voltaire sau Renan, sau măcar pe Büchner, el pierduse orice simțămînt de cucernicie și nu se ducea niciodată la biserică, deoarece era încredințat că cei mai vicleni sînt tocmai cei mai bigoți. Nu scăpa nici o ocazie de a-și exprima protestul său împotriva acestora. Protesta împotriva materialismului vulgar care stăpînește azi toate clasele și înăbușe orice vocație. Cînd îi vedea pe preoți trecînd prin fața cafenelei, zicea:

— Cînd moare săracul, popii citesc ceea ce ar trebui să cînte, iar cînd moare bogatul, ei cîntă și ceea ce ar trebui să citească!

Și scuipa cu dispreț.

— Moș Hagi, de ce nu te duci de Paște la biserică? l-a întrebat odată un bogătaș.

— Pentru cine are parale, „Hristos a înviat!"; pentru cine n-are parale, „Cu moartea pre moarte", i-a răspuns filozoful.

Hagi Ahil dorea cu ardoare ca peste cei din Sopot să se abată o năpastă cumplită pentru a-i face să se lepede de viciile care le pierdeau sufletele; de aceea, cînd a bătut odată o grindină grozavă și a distrus totul, el a pornit-o prin puhoi și prin stratul gros de grindină care acoperea piața, s-a oprit în mijlocul ei și, ridicînd mîinile spre cer, a strigat cu vocea tunătoare a unui proroc din vechime:

— Doamne! Acum am văzut că ai fost drept!

Ca și Ezechiel, el prezicea mari nenorociri orașului Sopot.

— Va veni vremea, zicea el, cînd în piața asta cucuta o să crească înaltă cît Goliat, și-or să mișune broaște cît Racika Bala !

Cel ce purta acest nume era înalt de un cot și tot atît de gros.

Iar peste cinci ani, adică în 1877, cînd din orașul Sopot n-a mai rămas decît cenușă și mormane de ruine, Hagi Ahil a vizitat locul de baștină și, plin de amară ironie, s-a adresat ruinelor din piață :

— Hei, Babiloane ! Unde-ți sînt oamenii ?

Dar atitudinea lui față de cei din Sopot, așa cum am spus mai sus, avea un dublu caracter.

Bombănind împotriva concetățenilor săi și dîndu-le necruțător în vileag păcatele, el nu se rușina de faptul că făcea parte dintre ei, și se mîndrea zicînd că se trage dintr-un sat de căpitani. Avea o foarte bună părere despre inteligența și însușirile concetățenilor săi și, în orice împrejurare, se străduia să dovedească aceasta, în dauna localității Karlovo, aflată în apropiere, pe care, din motive istorice necunoscute, o considera ca pe un orășel lipsit de importanță. Niciodată nu-i cruța pe cei din Karlovo de veninul ironiilor sale.

— Zi mai bine că ești din Karlovo, ca să-ți plătesc birul ! i-a zis odată înciudat unui concetățean care spusese o prostie.

Îi plăcea să laude faima sopotenilor, fără să țină seama de adevăr : „Sopotenii sînt toți oameni mari !... Dacă pleacă în haiducie, ajung căpitani ; dacă sînt călugări, devin egumeni ; dacă se fac barcagii, devin comandanți de vas ; dacă sînt învățători, ajung... profesori !“

Vanitatea lui atîțată și patriotismul său local nu cunoșteau margini.

Uneori, din cauza acestui patriotism local, își sacrifica chiar amorul propriu pentru a-și exprima admirația față de sopoteni :

— Sînt născut să fiu căpitan, dar sînt aici doi sopoteni care mă dau gata !

În 1877, fugind din Sopotul atacat și jefuit de bașibuzuci [1], Hagi Ahil povestea la București cîtorva negustori cum a fost distrus orașul său natal.

Unul dintre cei de față, un bulgar bucureștean, bogătaș și „diplomat", l-a întrerupt brusc și i-a spus cu aroganță :

— Cum ? Să dați voi Sopotul bașibuzucilor ?! Păi eu cunosc Sopotul, are o poziție atît de strategică, încît ați fi putut rezista cîteva luni de zile dacă ați fi apărat drumul spre Kisiler și ați fi tăiat calea spre Ahievo... Pe urmă... bate-te cît vrei... doar cunosc poziția !

— Păi și de-alde ăștia ca tine erau pe-acolo, i-a răspuns orgoliosul patriot sopotean Hagi Ahil.

După acest răspuns, „diplomatul" a rămas ca opărit.

Nu-și cunoștea omul căruia voise a-i da sfaturi.

*

Cafeneaua lui Hagi Ahil era totdeauna plină de mușterii, care veneau să-i asculte poveștile și glumele. Aceștia nu se supărau de ironiile mușcătoare și veninoase pe care le scăpa din cînd în cînd la adresa unora. Ciorbagiii, pe care îi ataca cel mai adesea și pe care îi poreclise cu nume luate din Biblie, veneau regulat dimineața să-și bea cafeaua la el. Aceștia rîdeau în hohote de fiecare nou epitet, de fiecare nouă poreclă pe care le-o dădea mucalitul Hagi Ahil, lucru ce nu l-ar fi iertat nimănui altcuiva. Dar Hagi Ahil nu rîdea niciodată, ci rămînea grav și indiferent ca și cum poreclele ar fi fost de fapt numele adevărate ale celor vizați ; ai fi zis că nici nu poate să le vorbească altfel.

— *Vicleanule rob* — îi zicea el bătrînului I.B., care, mergînd pe uliță, cînta cîntece bisericești și mai ales *„Toată suflarea să laude pe Domnul"*, dar care dă-

[1] Soldat voluntar în trupele neregulate ale armatei otomane.

duse de două ori faliment — te rogi lui Dumnezeu, da-i slujești diavolului.

— Aha, iacătă-l și pe *Fariseul cel îngîmfat !* striga Hagi Ahil către G.H., care, plin de sine și îmbrăcat într-o haină lungă, de postav, căptușită cu blană roșie de samur, pășea pragul cafenelei. De-aș fi țar, te-aș spînzura cu mătăniile tale, adăuga Hagi Ahil, arătînd spre șiragul nesfîrșit de chihlimbar al acestuia.

— Bună dimineața, *Pilate !* se adresa mai apoi unuia care intra tocmai atunci și care se ducea la biserică dimineața și seara, dar care jurase strîmb în fața cadiului pentru 22 de groși. De unde vii : de la biserică sau de la judecătorie ?...

— Oho, uite-l și pe *Caiafa,* uite-l și pe *Anania !...* „Și s-a adunat soborul celor nelegiuiți"... Cărturarilor și fariseilor ! Vai vouă !

— Bine ai venit, *Închinător al lui Mamona !* striga iar Hagi Ahil cînd intra o altă haină lungă, care mai recunoștea încă pe patriarhul grec.

— Uite că vine și bătrînul *Irod.* E adevărat că furi bani de pe pangar ? întreba el niște șalvari imenși care umpleau cafeneaua.

— Iată-vă pe toți laolaltă !... Acuma nu mai rămîne decît să faceți sobor și să-l răstigniți pe Hristos !...

— Bună dimineața, domnule doctor Iosiu ! strigă Hagi Ahil în romînește și deschise respectuos ușa unei delicate făpturi omenești care părea să aibă abia 16 ani. Gîtul ți-e subțire ca al pisicii mele, picioarele îți sînt ca de inglez ! Tu, neică, mănînci numai lăcuste, ca Haralambie făcătorul de minuni.

— Ca Ioan Botezătorul, îl corectă omulețul...

— Oh, ian te uită la Kagioolu ! Stă acolo să-și cumpere carne. Parc-ar vrea să înghită toată măcelăria ! Vai ție, lacomule !... Ai o burtă cît căruța cea mare a lui Necio Mangacia ; greu o să-ți fie să treci prin urechile acului, iar ca să intri în rai, slabă nădejde ! Dar tu, *săracule Iov !* se adresă Hagi Ahil unui milionar care sta turcește într-un ungher și-și

sorbea cafeaua cu zgomot. Fesul tău nu-l pot spăla toate spălătoresele din București... Îți hrănești copiii numai cu mațe ; din pricina ta nu-mi ajunge rîndul să iau și eu măcar un mățișor. O să ispășești păcatele pisicii mele.

Ironiile erau usturătoare, dar îndreptățite.

Rîdeau toți mușteriii, rîdeau chiar și cei ironizați și înghițeau, cu o neobișnuită abnegație, o dată cu cafeaua, și pelinul amar al sarcasmelor cu care își cinstea gazda oaspeții.

Dar în afară de bogați, la el veneau și altfel de mușterii, care se adunau în cafeneaua lui cînd lipseau cei dintîi. Acești alți mușterii îi erau mai simpatici și Hagi Ahil îi ocrotea pentru plăcutele lor însușiri, precum și pentru faptul că erau inofensivi. Și pe ei îi botezase cu nume biblice... Unuia îi spunea *Lazăr cel sărac*. Era un omuleț liniștit care, privindu-și trist mîneca dreaptă, își sugea veșnic ciubucul, deși luleaua-i țigănească nu avea nici foc, nici tutun. Se îndeletnicea cu preacinstita artă de cîrpaci ; iarna, cînd se arăta soarele, își scotea scăunelul afară ; în restul timpului se încălzea la mangalul din cîrciumi. *Alexie, omul lui Dumnezeu*, îi spunea unui bătrînel cu pantalonii cîrpiți, cu pălăria ciuruită de molii, care nu punea niciodată în gură vin sau tutun și care, cu toată vîrsta lui respectabilă, tresărea cînd întîlnea în cale o femeie tînără. Pe un altul, care-și ținea ochii ațintiți mereu pe cer și care în fiecare dimineață și seară primea cu mulțumire cîțiva pumni de la nevastă, îl poreclise *Preaîncercatul Iov*. Desigur, Hagi Ahil îl botezase „preaîncercat" pe acest Iov spre a-l deosebi de milionarul căruia îi zicea „săracul Iov". *„Leprosule !"* striga el altei făpturi, al cărei obraz stîng era acoperit cu piele de vulpe, iar cel drept împestrițat cu nenumărate pete mari și negre de variolă, încît semăna cu o petiție pe care și-au pus degetul o sută de țărani. *„Matusaleme !"* se adresa altuia rotofei ca o bilă alcătuită dintr-un pantalon și o pălărie sub care se ascundea totul și care sta totdeauna mut în colțișorul de lîngă sobă, torcînd ca o pisică. „Măi,

Goliat !" interpela el o altă interesantă persoană, pe numele ei adevărat Ganciu Zaeka [1] sau „sare peste varză". Această interesantă persoană avea capul cît un pumn şi un trup de un cot şi trei degete (Hagi Ahil îl măsurase), aşa încît, atunci cînd cafeneaua era ticsită şi omul n-avea unde să şadă, Hagi Ahil îl aşeza sub cuierul pe care întindea şervetele la uscat. Îi făcea plăcere, atunci cînd nu avea alţi muşterii în cafenea, să-i rînduiască pe toţi unul lîngă altul şi să-i privească cu dragoste de părinte, mormăind, între două fumuri zvîrlite din luleaua sa adusă de la Mormîntul Domnului.

— Fericiţi cei săraci cu duhul... Oamenii ăştia nu pot ucide o muscă, nu zic nici „pis"... numai pentru ei mai rabdă Dumnezeu lumea. Mă tot gîndesc eu, mă tot gîndesc, dar într-o bună zi o să-i vîr într-un coş, o să-i urc pe cal şi o să-i duc la Ţarigrad, în faţa sultanului, şi o să zic : „Mărite împărate ! Păi la cameni ca ăştia le iei măria ta bir ?!"

Aceste cuvinte mîngîietoare înduioşau sufletele personajelor biblice. *Săracul Lazăr* zîmbea cu gura pînă la urechi de parcă-l încălzea soarele de iarnă ; Leprosul îşi scărpina ceafa cu ciubucul lulelei ; *Alexie, omul lui Dumnezeu,* mormăia „bogdaproste" ; *Preaîncercatul Iov* îşi cobora ochii de pe bolta cerească la Hagi Ahil, zîmbea şi clătina din cap, ceea ce însemna „da, da !". Omul care semăna cu o bilă înceta pentru o clipă să mai toarcă, la gîndul că o să stea în faţa sultanului ; iar *Goliat,* plin de mulţumire, îşi răsucea mustaţa stîngă : cealaltă mustaţă încă nu-i crescuse.

*

Dar în zi de sărbătoare, cînd trăgea oleacă la măsea, Ahil era de-a dreptul minunat. Cu capul gol, în anteriu, cu mînecile sumese, cu luleaua adusă de la Mormîntul Domnului în mînă, el se aşeza dinain-

[1] Zaek — iepure (în limba bulgară).

tea uşii, în uliţă, şi începea nesfîrşitele sale filipici şi predici în faţa unui grup de curioşi, care sporea cu fiece minut. Piaţa răsuna de vocea lui guturală, puternică şi neobosită, toţi ascultătorii ciuleau urechile ca să prindă tîlcul vorbelor sale, ce se rostogoleau cu o viteză crescîndă, se contopeau, se împrăştiau, se pierdeau. El defăima, osîndea, protesta, zvîrlea sarcasme la adresa diferitelor persoane, ironii deghizate, aluzii fine, arunca în dreapta şi în stînga epigrame înţepătoare, împrăştiind pretutindeni rîs şi otravă. Pentru fiecare găsea cuvîntul potrivit care să-l caracterizeze ; fiecăruia îi cunoştea trecutul, slăbiciunile, părţile ridicole ; nu lăsa pe nimeni să treacă pe drum, fie popă, fie femeie, fie bătrîn, fie turc pînă nu-l dăruia cu un epitet potrivit, cu o observaţie perfidă. Rostea vorbe de duh, *bons mots,* improviza versuri, rostea aforisme filozofice, conforme bineînţeles cu concepţiile sale învechite şi stilul său simplu, dar care, prin adevărul pe care-l conţineau, erau de-a dreptul uimitoare ; puse în gura lui Voltaire sau a altei personalităţi, ar fi fost memorate de toată lumea. Apoi înşfăca scumpa-i tambură, zornăia din ea cu o artă inimitabilă, cînta, o lăsa, iar vorbea, o lua din nou, începea iarăşi s-o zornăie, aşa încît, atunci cînd se odihnea el, vorbea tambura ; apoi se odihnea tambura, ca să vorbească Hagi Ahil, în aşa fel că sunetul şi zgomotul n-aveau sfîrşit.

— Copii... ascultaţi ! Sînt om bătrîn, o să mor. Degetele astea de aur o să putrezească în pămînt... Aduceţi-vă aminte de vorba mea : „Voi sînteţi corabia, eu sînt căpitanul... *ghemii cevirén capitándăr*“ [1]. Nu vrea dreptate, ci caută gîlceavă ! Proştii care tac seamănă cu lăzile închise şi goale. Mănîncă, Raiko ! Pîn la pîine, maică ! Casa fără femeie şi bărbatul fără parale, să-i arză focu ! Unii spun ceea ce cred ; alţii cred ceea ce spun ! Vîntul dă

[1] Căpitan este cel care ştie să conducă corabia (în limba turcă în original).

bradul jos, dar nu poate trece printr-o pînză de păianjen. Frumuseţe ghiurgiască[1], minte evreiască, limbă armenească, fudulie grecească, răutate turcească, suferinţă bulgărească ! Toate animalele vii hrănesc alte animale vii ; gunoiul hrăneşte pămîntul, pămîntul hrăneşte jirul, jirul hrăneşte porcul, porcul ne hrăneşte pe noi, noi îi hrănim pe turci, turcii îl hrănesc pe sultan, sultanul hrăneşte puricii, şi poate că puricii hrănesc alţi purici. Mă mir de mintea lui H.G., de paralele lui I.P., de viclenia lui P.R., de învăţătura lui N.L. şi de mersul lui N.I. Cînd se iscă vreun foc la Ţarigrad, trei soiuri de oameni se duc într-acolo : unii ca să-l stingă, alţii ca să se încălzească, cei de-al treilea ca să fure ! Armată prusacă, putere rusească. Armata moscovită mănîncă pîine tare ca piatra, neagră catran, acră oţet, sărată otravă ! Ţara turcească, ţara tîlhărească. Ai bani, „Hristos a înviat !" ; n-ai bani, „Cu moartea pre moarte". Văcuţa care nu dă lapte, omul o taie ; pomul care nu dă roade, îl taie ; cine nu-şi plăteşte cafeaua e dat pe uşă-afară... Moare săracu, popii : „Ă-ă-ă-ă !" ; moare bogatul : „O-o-o-o !" În India, o pietricică costă cinci mii de groşi, în Sopot, un car cu pietroaie costă un groş. Moscoviţii îi spun lui Aghiuţă *ciort*. Oile în turmă trec muntele ; lupii dezbinaţi umblă răzleţi. Cînd îţi iei nevastă, vezi să n-aibă coşul sobei de nuiele şi veriga uşii de lemn. Lui Gancio Zaeka îi zicea : „Oamenii caută iepuri în pădure, şi tu ai coborît în sat". Celor din oraşul Troian le spunea : „Capete rase, urechi clăpăuge".

Proverbele lui n-aveau sfîrşit, iar epigramele n-aveau număr ! În cele din urmă, Hagi Ahil îşi sfîrşea brusc polilogbia şi intra în cafenea, zicînd gloatei adunate :

— Ajunge ! Dacă vă spun vouă totul, mie ce-mi mai rămîne ?

Odată, meşterii Hristosko şi Mitko discutau în cafenea cu ruda unui bogătaş care murise de curînd.

[1] Gruzină.

Omul, cam prostănac din fire, nu se putea hotărî asupra textului inscripției pe care o comandase și pe care pietrarii trebuia s-o sape pe placa de marmură a mormîntului.

— Scrieți pe ea : „S-a născut bou și a murit vacă", mormăi Hagi Ahil.

În ajunul răscoalei [1], entuziasmul general l-a cuprins și pe Hagi Ahil, care-și pregătise și-și lustruise sulița ; deseori, în fața mușteriilor, o învîrtea, o apuca, o arunca și făcea tot felul de exerciții ca s-o poată mînui, învîrti și arunca. Cu arma aceasta rămasă de pe timpul războiului troian vroia el să dea avînt luptei care începea. Făcea aluzii fine la adresa turcilor care treceau prin fața ușii sale sau veneau să-i radă și, fără ca aceștia să simtă, își bătea joc de ei cu o artă subtilă și îi amenința cu viitorul dezastru ce li se pregătea.

Într-o zi, pe cînd rădea capul unui țăran turc, rosti cu jumătate de glas și cîntînd :

— Scriptura glăsuiește că dovleacul care nu dă roade îl tai și îl arunci la cîini... Pot s-o fac și acuma... dar aștept ziua... căci mi-s om deștept... da, da !

Altul, onbașă [2], un turc afurisit, care-l găsise beat și strigînd cam tare la trecători, îl arătase unui pandur, spunîndu-i :

— *Alîn șunu !* (Pe ăsta, du-l la închisoare !)

— *„Alîn șunu"* e vorbă rea, onbașă ! a zis Hagi Ahil, pregătindu-se să plece spre clădirea administrației, cîntînd bisericește : Pocăiește-te, agarean pă-

[1] Este vorba de răscoala din 20 aprilie 1876 care a izbucnit în orașele bulgare Koprivștița, Panaghiurište, Klistura etc., fiind pregătită de Comitetul revoluționar bulgar de la Giurgiu, în frunte cu Benkovski, Volov, Stambolov, Zaimov ș.a. A fost înăbușită cu o nemaivăzută cruzime de armatele sultanului. Deși neizbutită, ea a însemnat punctul culminant al mișcării de eliberare națională din acea vreme.

[2] Comandant al unui detașament de 10 oameni în armata turcă.

cătos ! *„Alîn şunu“* e vorbă rea !... Curînd o să-ţi spun şi eu două vorbe... Este un Dumnezeu în cer !

Tot cam pe vremea aceea l-au arestat pentru bir. Bimbaşa [1] se plimba prin curtea conacului. Din celula sa, Hagi Ahil privea cu multă luare-aminte la scenele intime din viaţa conjugală a cocoşului cu găinile. Nu se ştie ce proces s-a petrecut în capul lui, dar deodată omul nostru s-a pornit să strige :

— Efendi, dă-mi drumul că se întîmplă o nenorocire !... *Para isterisen, para cioc* [2]... zău, na, o să dăm de belea... Pînă-n trei luni o s-o ştergeţi cu toţii... *Para var* [3]... A spus-o Martin Zadek !

— Ce tot bîiguie prostul ăla ? a întrebat aspru bimbaşa.

— Un beţivan, efendi... Zice că are bani... au mormăit speriaţi pandurii bulgari.

Mai tîrziu, cînd au apărut în Sopot cîţiva cazaci din armata generalului Gurko [4], Hagi Ahil, în entuziasmul lui, s-a repezit să sugrume un fost ciorbagiu, pentru care faptă preşedintele comitetului orăşenesc provizoriu i-a poruncit lui Mihail pandurul :

— Mihaile ! Închide-l pe Hagiu înăuntru (la închisoare).

Hagi Ahil a privit disperat spre preşedinte şi a zis :

— Cinci sute de ani î n ă u n t r u, şi acuma iar î n ă u n t r u ?

Hagi Ahil văzuse cîndva la Pera cum negustorii europeni începeau şi sfîrşeau tocmeala în birourile lor, numai cu un singur cuvînt, fără să lase nici o para din preţul cerut cumpărătorului. Acelaşi lucru îl făcea şi el.

— Moş Hagi, cît îmi iei ca să mă razi ? întreba un ţăran.

[1] Comandant de detaşament în armata turcă.
[2] Dacă vrei bani, am destui (în limba turcă în original).
[3] Bani sînt (în limba turcă în original).
[4] *I. V. Gurko* (1828—1901), vestit general rus. A luat parte la războiul Crimeii (1853—1856) şi s-a acoperit de glorie în timpul războiului din 1877—1878, luptînd la pasul Şipka şi la Plevna.

— Un groş.
— Nu se poate cu douăzeci de parale ?
— Nici cu cincizeci nu se poate !
Uneori voia să glumească cu cel care se tîrguia :
— Se poate, se poate. Stai colea !
Muşteriul se aşeza. Hagi Ahil îi lega un şervet la gît, îi rădea o jumătate de cap, îl usca şi îi da oglinda.
— Să-ţi fie de bine !
Cu mirare, ţăranul constata că e ras numai pe jumătate.
— Cum aşa ? ! Păi jumătatea cealaltă n-ai bărbierit-o, zicea el, nedumerit.
— Jumătate preţ, jumătate ras, răspundea liniştit Hagi Ahil şi îşi îndopa luleaua cu tutun.
Altă dată scena se schimba.
— Moş Hagi, cîte parale îmi iei ca să-mi razi barba ? întreba cineva.
— Un groş.
— Nu se poate cu treizeci de parale ?
— Se poate, dar cu condiţia să-ţi săpuneşti singur barba, colo, la pîrîu ; na-ţi săpunul !
Ca şi primul, acesta plătea imediat groşul.
Odată a făcut altă glumă.
— Moş Hagi, cît îmi iei ca să mă razi şi să mă speli ? l-a întrebat un bogătaş.
— Ţie îţi iau şaizeci de parale.
— Şaizeci de parale ?! Eşti nebun ? Peste tot se plăteşte un groş... Ia groşul !
Hagiul a mormăit :
— Cap de cal ! Bine, aşază-te !
I-a legat şervetul în jurul gîtului, şi-a sumes mînecile, i-a dat să-i ţină ligheanul, a tras lanţul deasupra capului, a agăţat căldarea, a răsucit robinetul şi a început să săpunească vîrtos „capul de cal".
Cînd capul a ajuns să semene cu un uriaş bulgăre de zăpadă, pe care copiii îl rostogolesc iarna, Hagi Ahil a pus săpunul deoparte, s-a şters pe mîini şi a ieşit încetişor pe uşă, ca să treacă mai apoi pe la vreo două-trei cîrciumi din piaţă. Clientul a aşteptat răbdător întoarcerea bărbierului, cu capul căptuşit

de un strat gros de spumă usturătoare ce nu-i îngăduia nici să caşte gura, nici să deschidă ochii, nici să lase jos ligheanul plin cu apă şi clăbuc, de a cărui greutate îi tremurau mîinile ca frunza. După o bucată bună de vreme, isteţul Figaro s-a întors într-o dispoziţie excelentă, şi-a luat tambura, s-a aşezat în faţa mult răbdătorului client şi a început să cînte vesel :

Dimitro, fată cu cosiţe bălane,
Ia spune maică-ti, Dimitro,
Să nu nască alt prunc ca tine...

Cînd bulgărele de zăpadă a simţit prezenţa lui Hagi Ahil, a făcut un efort disperat şi a mormăit cu voce înecată :

— Hagi, Hagi, repede !

Hagiul însă zornăia din tambură şi cînta :

Dacă am parale multe, drăguţo,
Ştii cine sînt, drăguţo !

— Hagi, Hagi, strigă cu deznădeje capul săpunit, clăteşte-mă !

Hagi Ahil s-a oprit o clipă.

— Stai să-mi sfîrşesc cîntecul, că nu-i lung.

— Clăteşte-mă, clăteşte-mă ! Mor !

— Cîte parale ?

— Cît vrei ! Un groş şi cinci, cincizeci, ia şaizeci ! Repede !

Era acelaşi *quart d'heure* al lui Rabelais.

Hagi Ahil s-a sculat şi, foarte tacticos, s-a apucat să izbăvească de chinuri capul şi mîinile bietului mucenic, căruia i-au trebuit cinci minute ca să poată răsufla în voie şi să se odihnească, de parcă urcase tocmai în vîrful Balcanilor, cu o sută de ocale de bolovani în spinare.

Cu toate acestea, glumele deşucheate ale bătrînului erou nu supărau pe cei ce le cădeau victimă, ci, dimpotrivă, prietenia dintre ei se întărea.

Dar joia, cînd cei din Karlovo veneau la tîrgul din Sopot, Hagi Ahil nu se putea stăpîni să nu-şi

arate părerea, greșită de altfel, pe care o avea despre ei.

Venea un karlovean să se radă și să se spele pe cap.

— Moș Hagi, să mă razi și să mă speli. Cîte parale ?

Hagi Ahil îi privea cu atenție țeasta, cădea pe gînduri ca în fața unei probleme de matematică și răspundea după ce tușea cu importanță :

— Nu pot să-ți spun cîte parale îți face capul...

— Cum nu poți ?

— Zău nu pot acuma.

— Păi de ce ? Atît cît iei și celorlalți.

— Nu-i totuna... Nu ești din Karlovo ?

— Cum ? Nu mă cunoști ? Tinko Kurteto.

— Grea treabă, grea treabă, răspundea gînditor Hagi Ahil.

— Lasă glumele... Bărbierește-mă și ia-ți banii, că mă grăbesc... Cîte parale ?

— Stai ! Uite acușica o să-ți spun, striga Hagi Ahil, ca luminat de o bruscă inspirație. Se repezea spre laviță și scotocea sub pernă.

Karloveanul privea cu mirare. Curînd, Hagi Ahil se întorcea cu un metru în mînă și se apropia de vizitatorul uimit.

— Mai întîi să-ți măsor capul... Îi scotea pălăria, desfășura din metru cam un cot și i-l înfășura în jurul capului întocmai ca ecuatorul în jurul globului pămîntesc. Treizeci de parale ! striga tare Hagi Ahil.

Karloveanul îl privea cu ochii holbați.

— Dacă ar fi fost vreun sopotean sau kaloferean, i-aș fi luat un groș. Capul tău are abia patruzeci și opt de centimetri, e mai mic și, prin urmare, și munca e mai puțină ; nu vreau să-nșel pe nimeni, explica Hagi Ahil mușteriului nedumerit, lovindu-se peste vîrful nasului.

Cam în același fel îi plăcea să glumească și cu cei ce veneau să-și scoată vreun dinte.

Căci Hagi Ahil era meșter vestit la scoaterea dinților. Această delicată artă o moștenise de la stră-

bunii lui, împreună cu un întreg arsenal de clești și instrumente, făurite pe la mijlocul secolului al treisprezecelea de primul fierar care începuse să bată în nicovală la Sopot. De atunci și pînă în ziua de azi, acești clești fuseseră vîrîți în mii de guri, scoseseră mii de dinți, măsele, canini... Ultimele perfecționări care avuseseră loc în acest domeniu nu ajunseseră pînă la știința lui Hagi Ahil, ceea ce, de altfel, nu-l împiedică nici azi să treacă drept cel mai iscusit tămăduitor de dureri de dinți.

Venea la el un țăran cu falca umflată.

— Moș Hagi, am venit să-mi scoți măseaua... De trei nopți n-am închis ochii.

— Bine, dă-mi un beșlik [1] și ți-o scot, zicea Hagi Ahil, trăgînd grav din ciubuc.

— Un beșlik ? Ceri prea mult !

— Ei bine, atunci dă-mi un groș, ca să ți-i scot pe toți, răspundea el și-l privea pe țăran drept în ochi.

Se povestea și altă năzdrăvănie a acestui inepuizabil mucalit.

Odată a venit de la Adrianopol o cadînă din haremul unui pașă, ca să-și scoată un dinte la Hagi Ahil, a cărui faimă, ce creștea mereu, ajunsese pînă acolo. Cadîna suferise îngrozitor din pricina dintelui și nu se hotăra să se lase pe mîna nimănui ca să i-l scoată. Venise anume la Sopot, la meșterul vestit în scoaterea dinților.

Hagi Ahil i-a cerut lămuriri amănunțite cu privire la dintele bolnav, i-a pipăit obrazul, cine știe de ce, fără a lua în seamă prezența geloasei babe Eva, apoi i-a spus că o să-i scoată dintele bolnav fără nici o durere. A tras de sub laviță o copaie plină cu vreo sută de dinți scoși — unii cu o rădăcină, cu două rădăcini, cu trei colțuri, alții întregi, alții sfărîmați, alții cu carnea uscată și înnegrită pe ei, alții cu bucăți de os din falcă — și i-a pus dinaintea cadînei, care privea uimită ; apoi a tras de dedesubt și a

[1] Monedă turcească valorînd 5 groși.

așezat în fața femeii o altă copaie plină cu tot soiul de clești — unii mici ca aceia cu care croitorii îndoaie copcile, alții mari, cu capetele grosolane și cu zimți ca aceia cu care se scot lungile piroane țigănești ; clești asemănători cu aceia cu care fierarii țin fierul înroșit pe nicovală, sub loviturile barosului — cîrlige, pumnale, menghine, chiar și bricege !... O întreagă colecție de instrumente de tortură, pe care numai inchizitorii ar fi îndrăznit să le utilizeze pe corpul omenesc ! Această cumplită priveliște a îngrozit-o pe nefericita pacientă.

Liniștit, Hagi Ahil s-a apucat să caute printre aceste instrumente sîngeroase pe cel care urma să i-l vîre în gura ei cu buze trandafirii.

— Aman ! !... Aman ! ! !... Nu vreau, nu vreau, nu vreau !... Deschideți-mi ușa !... striga pacienta. Și a ieșit afară ca vîntul, s-a urcat în teleguță și a fugit drept la Adrianopol, la pașă.

După o lună, un jandarm l-a chemat pe Hagi Ahil la agă, la conac. Hagi Ahil a pornit-o într-acolo. Cînd a intrat pe poarta conacului, a văzut în jgheabul cișmelei un snop de nuiele de corn. Deodată și-a adus aminte de cadîna pașei și l-au trecut toate nădușelile.

Înfățișîndu-se agăi, se întreba în sinea lui: „O sută sau cincizeci ?“ Nu încăpea îndoială că de astă dată dosul lui avea să plătească scump toate nebuniile creierului... În clipa aceea i s-au perindat prin minte, cu iuțeala fulgerului, mii de gînduri, mii de chipuri și de vicleșuguri ca să scape de nuielile de corn sau măcar să amîne executarea pedepsei pe un timp nedeterminat... Dar în zadar... Le sucea, le învîrtea... rezultatul însă era mereu același : un snop de nuiele de corn cufundate în apă ! Niciodată nu i-ar fi dat prin cap că acest copac nevinovat, plin de flori, ar putea fi atît de primejdios pentru unele părți ale trupului omenesc. Una ca asta i se întîmpla pentru prima oară în viața lui plină de peripeții. La toate s-a gîndit. De pildă, odată, la bîlciul de la Nevrokop, i s-a furat giubeaua împreună cu planul turnului Babilonului ; la Mora, într-o cîrciumă, un

palicar i-a dat o palmă, la care Hagi Ahil a răspuns cu cuvintele: *„Facă-se voia Domnului"*; pe muntele Tabor, în locul calului său murg, cumpărat de la un arap cu trei mii de groşi, a găsit legat măgarul orb al unui beduin; la Ţarigrad l-au aruncat de pe scările Sfintei Sofia, unde-l mînase curiozitatea, fără a cere învoire cuiva — cu care prilej nu-şi pierduse decît cei doi dinţi din faţă; chiar la Bucureşti, Hagi Ahil a fost eroul teatrului cel mare, unde, văzînd pe scenă cum unul cade străpuns de cuţit, pe care ucigaşul îl scoate însîngerat din trupul victimei (aşa cum cerea rolul), a dat un răcnet şi a rupt-o la fugă peste şirul de scaune, strivind două jobene şi cîteva malacoave. De altfel, această întîmplare nu l-a costat decît o amendă de cinci galbeni şi zece zile închisoare, în care timp a fost supus şi unui examen medical spre a se vedea dacă e teafăr la minte... Chiar la Sopot a fost închis de cîteva ori, dar împrejurarea de faţă era cu totul neaşteptată şi de nesuportat. Să-i fure omului giubeaua cu planul unui turn, să-i preschimbe calul în măgar, să-i dea o palmă de pe urma căreia obrazul lui nu suferă nimic, dimpotrivă, devine mai rumen, să-l arunce, niţel cam grosolan, de pe scările Sfintei Sofia, toate astea îi sînt date omului, totul se poate întîmpla şi răbda o dată, ba şi de două ori... dar un snop de nuiele de corn, şi încă muiate în apă! Asta era mai presus de puterea minţii lui. Nicăieri, nici în Apocalips măcar nu se pomenea de aşa ceva şi nici Martin Zadek, cu toată învăţătura lui, nu prevăzuse asemenea lucru.

Într-adevăr, lui Hagi Ahil, cum spusese chiar el odată, îi plăcea să sufere aşa cum au suferit toţi oamenii mari, între care se număra şi pe sine. Dar presupunea, şi pe drept cuvînt, că nici un om mare n-ar fi consimţit să încaseze o sută sau chiar numai cincizeci de nuiele de corn muiate înainte în apă! Era pur şi simplu de neconceput. Fantezia lui Hagi Ahil, care zămislise aşa de repede acele groaznice perspective, nu se mai putea împăca la gîndul unei asemenea întîmplări de necrezut.

Victor Hugo, în ale sale *Châtiments*, povestește că Napoleon I a tremurat pentru prima dată cînd și-a văzut regimentele acoperite de zăpadă sau înghețate în picioare, în mijlocul zăpezilor din Rusia.

Hagi Ahil, căpitanul, omul învățat, demascatorul viciilor secolului, filozoful, omul care scosese pînă atunci o mie de dinți și răsese bărbi fără număr, omul care nu se descoperea în fața nimănui, omul care nu se temea de nici o ființă omenească, ci numai de cîinele lui Facika Gușterul — și doar atunci cînd era dezlegat — și de Hristaki nebunul, care arunca cu pietre după el, Hagi Ahil, zic, care nu s-a speriat de nimic în viața lui — în afară de crima de pe scena teatrului din București — acum, în fața acestui simplu agă, în fața snopului de nuiele de corn, o, ce grozăvie ! a tremurat și i-a fost frică ! Și oamenii mari sînt uneori osîndiți să încerce simțămîntul fricii în fața unor mari catastrofe.

Dar să trecem la sfîrșitul acestui moment critic.

Deci Hagi Ahil tremura.

Aga l-a privit surîzînd.

Hagi Ahil a holbat ochii.

Aga i-a oferit tabac.

Hagi Ahil l-a luat cu două degete.

Aga i-a făcut semn să șadă și a strănutat.

Hagi Ahil a strănutat și el și s-a așezat jos.

Aga i-a spus : „*Kuzum Hagi* [1] !"

Hagi Ahil a răspuns : „*Buiur beim* [2] !"

Aga a deschis lădița verde, a scos o liră și i-a dat-o lui Hagi Ahil.

— Ți-o trimite pașa de la Adrianopol... Bacșiș !

— Bacșiș ?!

Hagi Ahil credea că visează.

— Bacșiș, pentru că ai lecuit dintele copilei sale, a zis iarăși zîmbind demnitarul.

— Eu ?

[1] Dragă hagiule.
[2] Poftiți, domnule ! (în limba turcă în original).

— Mi-a mai scris să-ţi poruncesc să mai trimiţi din leacul acela, ca să aibă cînd i-o trebui...

— Nu pot, efendi.

— Cum, l-ai terminat ?

— Am cu carul, dar...

— Dar ce ?

— Efendi, leacul meu e frica.

Şi i-a povestit întîmplarea... Aga a rîs cu poftă. După această ieşire fericită din groaznica nelinişte şi din chinurile de nedescris în care îl aruncase priveliştea nenorocitelor nuiele de corn, Hagi Ahil avea dreptul să se veselească, cu conştiinţa împăcată. Pînă seara a izbutit să dea gata, făcînd o raită prin cîrciumi, o jumătate de liră şi, ca omul care ştie să aprecieze recunoştinţa în tot ce are ea mai de preţ, n-a uitat să bea de cîteva ori şi în sănătatea mărinimosului dinte... Seara aceea, printre alte aventuri, a fost însemnată şi prin bătaia pe care Hagi Ahil i-a tras-o vrednicei babe Eva.

*

Cîteva cuvinte despre tovarăşa de viaţă a eroului nostru.

Numele ei nu era Eva şi nici babă nu era încă. Hagi Ahil o botezase astfel, de bună seamă în urma unor amintiri biblice — de aceea o s-o numesc şi eu tot aşa... Cu toate loviturile cu care Hagi Ahil o trata din cînd în cînd, nimic nu-i împiedica să fie nişte soţi model. Hagi Ahil o bătea pe baba Eva nu pentru că merita sau pentru că o ura, ci numai şi numai ca să-i aducă aminte că el e bărbat şi ea femeie. Dar deocamdată baba Eva nu găsea că ar fi cazul să pună la noi problema feministă şi să înalţe drapelul emancipării femeilor.

Minunată femeie ! Niciodată nu-i răspundea cu vreo vorbă de ocară. Cum îl vedea că vine beat — ceea ce, de altfel, voi recunoaşte, spre cinstea lui Hagi Ahil, se întîmpla numai lunea, miercurea şi în

toate duminicile — căuta să ia o poziție defensivă sau să devină inaccesibilă, punînd între el și ea zidul gros care despărțea cafeneaua de curtea vecină; acolo își afla ea refugiul, pînă cînd lui îi trecea cheful de a-și exercita privilegiile de bărbat. Dacă însă nu reușea să facă aceasta, răbda cu supunere grelele înjurături și pumnii și mai grei ai lui Hagi Ahil. Ca și el, avea și ea filozofia ei asupra raporturilor dintre bărbat și femeie, în lume și acasă. Avea destulă experiență în problema conjugală (am uitat să vă spun că baba Eva era la al doilea bărbat). Răposatul Mitrofan, Dumnezeu să-l ierte, o învățase să îndure fără crîcnire dominația și pumnii bărbatului... N-avea de ce să-l jelească pe Mitrofan; cu ea nu vorbise decît atunci cînd îi adresase înjurături; nu fusese darnic decît atunci cînd îi căra pumni. N-avea de ce să-l compare cu Hagi Ahil. Amîndoi erau la fel. Ăsta, cel puțin, o bătea nu pentru neînțelegere sau din lașitate, ci din principiu, ca să demonstreze un adevăr biblic.

— Eh, lua-i-ar... așa sînt toți bărbații... filozofa vrednica babă Eva.

Dar îl iubea. Îi era credincioasă. Îl ajuta în cafenea, da foc pentru lulele, făcea cafele cînd el rădea, iar uneori se amesteca și ea în conversațiile mușteriilor și-și spunea părerea, de pildă, asupra vreunui eveniment politic contemporan.

— Poleon, Poleon [1]... chiar și el a pățit-o... A fost împărat, ori ce-a fost, totul e așa... Voia lui Dumnezeu! zicea cu adîncă înțelepciune neprețuita tovarășă de viață a lui Hagi Ahil.

Era în timpul războiului franco-prusac.

Sau întreba:

— Dar moșul ăla, Milhem ăla, e papistaș ori bulgar [2]?

[1] Napoleon al III-lea.
[2] În sens de ortodox.

Atunci Hagi Ahil se întorcea încruntat spre jumătatea lui cea curioasă și mormăia cu jumătate de gură :

— Păzește-mă, Doamne, de brici tocit și de muiere proastă !

Și baba Eva se îndepărta rușinată, după această insinuantă observație, lăsînd nelămurită chestiunea apartenenței religioase a regelui Prusiei.

Singura insultă, singura injurie pe care i-o aducea Hagi Ahil sensibilei sale soții era cuvîntul *duplicat* cu care înlocuia uneori numele ei biblic. (Am uitat să vă spun că Hagi Ahil era acum la a doua nevastă.) Atunci ea fierbea de mînie, demnitatea-i rănită se manifesta printr-o vie roșeață care-i inunda obrajii. Baba Eva îl certa supărată :

— Fi-ți-ar *duplicatul* de rîs ! Parcă tu ești primul mire... De unde ai scos afurisita asta de vorbă ?... Trăsnitule !

Dar Hagi Ahil privea furtuna, cu liniște stoică, și nu arăta nici cea mai mică dorință de a șterge din vocabularul său această vorbă. Dimpotrivă, îi demonstra însemnătatea ei filologică, afirmînd că numai cel ce a citit scriptura a putut s-o născocească.

— Babă Evo, tu ești femeie proastă, n-ai citit scriptura... Eu am fost la Mora și la București ; am văzut nouăzeci și nouă de noroade... Am văzut templul lui Solomon... Solomon a fost și el om înțelept; Solomon a avut și el șapte sute de *duplicate*... Iar eu am numai unul, și pe ăsta i-l dau.

— Pînă la urmă o să-ți dai și izmenele afurisitului ăstuia de Solomon... Trăsni-l-ar Dumnezeu ! Cînd vine pe aici, nici cafeaua nu și-o plătește, zicea furioasă baba Eva.

— Femeia neînvățată e ca lemnul necioplit, răspundea teologic Hagi Ahil și o lăsa pe mînioasa lui nevastă în ignoranța ei adîncă, în ceea ce privește scriptura.

Hagi Ahil avea o foarte proastă părere despre femei. Fie că nu dusese un trai dulce cu prima soție,

fie că, în calitatea-i de fiu al secolului, împărtăşea şi el prejudecata generală cu privire la femei, dar nu-i ieşea din gură nici o vorbuliţă bună despre sexul frumos, iar atacurile lui cele mai vehemente erau îndreptate împotriva acestuia. Uneori îşi numea nevasta : *„Duşmanul casei mele !“*

Odată un tînăr l-a întrebat :

— Moş Hagi, eşti om cu experienţă şi învăţat. Spune-mi, cum să-mi aleg nevastă ?

Hagi Ahil a zîmbit ironic, a privit-o pe baba Eva, care se afla de faţă, şi, trăgînd ceva mai lung din lulea, i-a zvîrlit în nas un nor de fum, apoi i-a răspuns celui ce dorea să se însoare :

— Ia o găleată cu apă, umple-o cu şerpi, scorpii şi tot felul de dihănii cu limba otrăvită... închide ochii, bagă mîna în găleată şi scoate ce nimereşti... Tot un şarpe ai s-apuci, dar roagă-te lui Dumnezeu să nu fie viperă.

La aceste cuvinte, baba Eva şi-a făcut cruce tremurînd şi a zis :

— Omul ăsta o să înnebunească.

Dar Hagi Ahil nu s-a supărat de această aluzie... care i-a sporit şi mai mult plăcerea. Văzînd că a împuns-o pe baba Eva drept în inimă, a rămas mulţumit de sine şi a şoptit, cu ciubucul în gură :

— Minte cît marea, deşteptăciune ca briciul, şarpe nu altceva !

Hagi Ahil îşi iubea însă sincer nevasta.

Cu toate ironiile, batjocurile şi pumnii, el ştia să preţuiască influenţa binefăcătoare a femeii asupra fericirii omeneşti şi, ca o compensaţie la comparaţia insultătoare de mai sus, uneori zicea :

— Casa fără femeie şi bărbatul fără parale, să-i arză focul !

Atunci baba Eva zîmbea atît de frumos şi privea în ochii soţului ei tot atît de galeş, cum se uită pisica atunci cînd îi mîngîi coada mătăsoasă.

Hagi Ahil îşi iubea pătimaş tovarăşa şi a demonstrat aceasta într-un moment critic.

În 1877, cînd bandele de başibuzuci stîrnite de apropierea trupelor lui Suleiman au atacat Sopotul, Hagi Ahil a fost nevoit să fugă, ca toţi ceilalţi, peste Balcani. Atunci a nesocotit totul : şi averea, şi bricele, şi ibricele, şi galeria lui de tablouri, şi nepreţuitul său muzeu, ba chiar şi tambura, ba chiar şi ciubucul adus de la Mormîntul Domnului !

Numai două lucruri a păstrat şi le-a trecut peste Balcani : suliţa şi pe baba Eva.

*

Ultimele mari evenimente — războiul, distrugerile, eliberarea — nu l-au uimit de loc pe Hagi Ahil. Le prevăzuse şi n-au smuls din gura lui altă exclamaţie de uimire decît trei vorbe : „Voia lui Dumnezeu", cu care întîmpina indiferent orice mare aventură din viaţa sa : bunăoară, aruncarea lui de pe treptele preaslăvitei Sfînta Sofia, faimoasa palmă încasată la Mora, primirea la Sopot a o sută de groşi de aur în loc de o sută de nuiele de corn... şi eliberarea Bulgariei.

Ce-i drept însă, venirea şi popasul ruşilor în Bulgaria au exercitat asupra lui o influenţă incontestabilă. Contactul cu ruşii l-a făcut să progreseze în domeniul lingvistic : Hagi Ahil a învăţat ruseşte. Da!

Ultima oară cînd am trecut prin Karlovo, am socotit ca o datorie să-l vizitez pe vechiul meu vecin şi cunoscut Hagi Ahil, care se mutase în acest oraş. L-am găsit în noua lui cafenea. De astă dată, singura podoabă o constituiau ferestrele. Erau astupate (coincidenţă bizară) cu numere din decedatele ziare „Vitoşa" şi „Bisaret". În mijlocul lor însă, hîrtia susţinea bucăţi de geam triunghiulare, rotunde, semirotunde şi poliunghiulare — forme date de capriciul întîmplării — lipite de marginile foii tăiate artistic. Într-un colţ sta rezemată suliţa lui salvată din naufragiu. Hagi Ahil era tot sărac şi baba Eva

îi împărtășea soarta. Ce femeie vrednică ! Acum era bine dispus și uimea o grămadă de curioși cu cunoștințele sale de limba rusă.

— Minte cît marea, deșteptăciune ca briciul, șarpe nu altceva ! Sînt om învățat, copii... Citesc scriptura și știu rusește... Rușii spun femeii maruška, pîinii-pîine, vinului-vin, rachiului-votcă, stai-stai, dă-davai, să mîncăm-să îmbucăm [1].

— Moș Hagi, îl întrerupse cineva, dar la otravă cum îi zic ?

— Zehir [2] ! răspunse imperturbabil Hagi Ahil.

Plovdiv, 1881

[1] Aproape toate cuvintele „traduse" de Hagi Ahil erau identice în ambele limbi.

[2] Zehir — otravă, dar în limba turcă.

UN COLŢ DIN STARA PLANINA

În ziua de 21 iulie 1882, la ora patru dimineaţa, am pornit din Sopotul distrus [1] şi trist, călare pe catîrul cel zdravăn al lui Racio Ciobanul, ca să fac o plimbare prin Stara Planina.

Mă însoţeau, în calitate de călăuze, stăpînul preacinstitului animal pe care călăream, Racio Ciobanul, cu puşca la spinare, şi bai Mihal, pe vremuri straşnic pandur, înarmat şi el cu o puşcă şi cu un cuţit lung — amîndoi mergînd pe jos ; cea de a treia persoană care-mi ţinea tovărăşie era un elev de la liceul real din Plovdiv. Călărea şi el pe un măgăruş, care avea deosebita onoare de a duce şi doi desagi bine ghiftuiţi cu provizii din care priveau prietenos gîturile a trei carafe cu vin minunat de Kisiler. În jurul acestui grup alergau, cînd înainte, cînd înapoi, doi căţeluşi care răspundeau la numele de Gorko !

Urcam tăcuţi pe dealul pietros numit Trapeto, un fel de prag al munţilor Stara Planina, care ne priveau în toată măreţia şi sălbăticia lor, ridicîndu-şi în faţa ochilor noştri uriaşele spinări acoperite de mărăcinişi şi buruieni, brăzdate de torenţi şi presărate cu bolovani mari şi ascuţiţi. Din cînd în cînd ne opream şi ne întorceam să admirăm minunata panoramă ce se desfăşura la picioarele noastre : valea Stremei, care începe la apus de trecătoarea Klisura şi se sfîrşeşte la răsărit de Kalofer. La miazăzi, valea

[1] În urma răscoalei din aprilie 1876.

este îngrădită de munţii Sredna Gora, cu vîrfurile lor negre : Krivciu, Osari vîrh şi Bogdan. Această vale, una din cele mai pitoreşti din Bulgaria, n-a atras pînă azi atenţia nici unui călător orientalist mai cunoscut.

La dreapta noastră, în pieptul brăzdat al muntelui, detunau surd cascade ale căror ape se aruncau cu o iuţeală ameţitoare din piatră în piatră, din groapă în groapă, pînă la poalele muntelui, unde, risipite în pîrîuri şi şanţuri, se pierdeau prin grădini.

Catîrii se opriră să se odihnească. Bai Mihal îşi aprinse o ţigară, arătă la dreapta, în văioaga săpată de rîu, spre casa înconjurată de o grădină semănată cu fasole şi zise :

— Asta-i ţarina lui Boiko. Aici — se împlinesc azi taman şase ani — se îngrămădise tot Sopotul. Fugeau de turci... fugeau cu toţii. Au plecat oamenii în puterea nopţii, goi şi desculţi, fără haine, fără încălţăminte, fără nimica gros... Doamne păzeşte !... Ce grozăvie a mai fost !... Copiii plîngeau, ceilalţi ţipau... unul zicea : „Vin turcii... Suleiman paşa“, alţii strigau : „Ruşii au pornit-o spre Karlovo“. Nu ştiai pe cine să crezi, nu ştiai încotro s-o apuci... Am lăsat totul în sat... Nevastă-mea, zăpăcită şi înspăimîntată, a cărat pîn-aici în spinare urzeala pe care o lucra pentru Tecio gaitangiul, iar legătura cu galbeni a lăsat-o pe poliţă... Fi-i-ar urzeala de cap să-i fie !... Aşteptăm noi pînă una-alta, cînd numai ne trezim că vine Anghel Dudula. „Au intrat turcii, începu el să strige... L-au ucis pe Micio, zice... S-au prefăcut a fi ruşi, i-au spus ceva în ruseşte şi el s-a dus spre ei... «Jos puşca !» i-au strigat şi l-au şi căsăpit pe loc... Nu-i vreme de pierdut... Să fugim !“ Şi cînd a zis „Să fugim !“, unde au apucat-o ai noştri în sus, care pe potecă, care printre bolovani, de nici n-au mai ştiut unul de altul... Ei, domnule, uite, în ziua de azi se împlinesc taman şase ani de-atunci ! Cumplită fugă a mai fost !

Cuvintele călăuzei m-au impresionat adînc. Îmi imaginam valea asta, atît de liniştită şi de înfloritoare azi, cum o fi arătat ea în ziua aceea înfrico-

șătoare, cînd mii de femei, aproape moarte de spaimă, de copii flămînzi, plîngînd în hohote, de bărbați palizi și îngrijorați s-au îngrămădit ca o turmă de oi speriate, cuprinși de o groază nebună, fără nici o călăuză, fără să știe încotro merg, fără nici o nădejde !...

— Acum cînd o luăm în sus de-a lungul Leaeviței, am să-ți arăt pe unde au fugit toți ai noștri... Ține-te bine, aici e un loc primejdios, zise bai Mihal, pornind înaintea catîrului meu.

— De aici, din Leaevița, s-au întors oamenii, adăugă Racio Ciobanul, vrînd să se bage și el în vorbă.

— Ia mai taci, bre mucosule ! mormăi bai Mihal. Tu nici nu erai pe atunci.

Racio Ciobanul tăcu rușinat.

Trebuia să coborîm spre albia rîului care vuia în vale. În curînd am ajuns la mal și am pornit de-a lungul lui. De ambele părți se ridicau pereți stîncoși, semeți și înfricoșători, care, cu fiece pas, deveneau tot mai înalți și mai abrupți. Soarele, care abia se mai vedea, le aurea crestele împădurite. Un aer curat, răcoros, îmbătător, amestecat cu mireasmă de cimbru sălbatic, ne umplea pieptul cu o dulceață nemaiîntîlnită. Simțeam că întinerim în mijlocul acestei naturi proaspete, virgine, unde stăpîneau atîta liniște și armonie. Apa se zbătea între malurile povîrnite în cascade și salturi, vuia, răsuna și umplea singurătatea cu cîntul ei sălbatic. Pe alocuri, din marginea potecii, zîmbeau printre tufărișuri și alunișul verde rugi cu zmeură proaspătă, roșie ca mărgeanul de Persia, dulce ca gura fetelor din Ihtiman. M-am aplecat de pe catîr și am rupt acei rugi minunați. Am ajuns în aluniș, care ne-a lăsat o potecă îngustă ca o alee spre a putea trece. Tovarășul meu, elevul, descălecă și dădu iama, lacom, prin această plăcută pleașcă. Își umplu cu alune toate buzunarele hainei și ale pantalonilor, dar apoi trebui să le arunce, deoarece erau încă verzi. Am descălecat și eu, căci poteca devenise primejdioasă — torenții o mîncaseră, mărăcinișul o acoperise cu ramurile lui

încîlcite. Flori minunate împestriţau locul de o parte şi de alta a drumului. Albastre, roşii, violete, galbene, scoteau din ierburi căpşorul lor minunat; şi ele strigau, şi ele se rugau să le culegem. Buchetul pe care mi l-am făcut era o adevărată desfătare. Mi s-a părut că niciodată florile de grădină, cu toată prospeţimea, cu toată strălucirea coloritului şi frumuseţea lor, nu se pot compara cu acelea ale pădurii. Întrebam cum se cheamă fiecare floare, gata să-i notez numele în carnet. Dar degeaba! La toate întrebările, bai Mihal îmi răspundea la fel:

— E o floare şi ea, o floare de munte.

Iar Racio Ciobanul adăuga cu adîncă înţelepciune:

— Asta-i o floare... un fel de iarbă... aşa... pe aici sînt multe din astea.

Deodată privirea îmi fu atrasă de o floare ce creştea pe malul înalt şi abrupt. Era de un roşu deschis, dar atît de rumenă, încît părea o frîntură de curcubeu, un sărut de înger căzut din cer. M-am oprit încîntat dinaintea acestei minunate creaţii: floarea care rîdea atît de ademenitor şi, în acelaşi timp, cu atîta sfială.

— Pentru Dumnezeu, cum de nu ştiţi cum se cheamă măcar asta! am strigat eu.

— Ăşteia îi zice „Soacră rea", răspunse bai Mihal.

Am îngălbenit de ciudă.

— „Soacră rea"?! Numele ăsta atît de urît dat celei mai minunate flori! Doamne, ce popor prozaic!

Mi-era necaz deoarece nu pentru prima oară auzeam cum se dau la noi cele mai urîte nume unor flori dintre cele mai frumoase. Natura asta atît de minunată şi de măreaţă care ne înfrumuseţează toată ţara noi o nedreptăţim. Nu găsim nume gingaşe pentru splendorile ei. În cîntecele noastre populare, în afară de tradiţionalele: pădure verde, apă rece, cîmpie întinsă, nu întîlnim alte cuvinte poetice care să exprime minunata varietate a frumuseţilor şi priveliştilor ei. Cele mai desăvîrşite creaţii ale naturii la noi nu au nume. Floarea aceea galbenă, atît de plăcută şi care împodobeşte cîmpiile primăvara şi vara, noi o numim „Lătratul căţelei".

Italienii au botezat-o „Camomila". O floare violet-deschis, care ne smălțează livezile în chip atît de pitoresc, o numim simplu „Slez" ; florilor roșii care se văd prin lanuri le spunem „Plesnitoare" ; splendidul crin albastru care ne înfrumusețează grădinile l-am botezat „Urechile măgarului" ; altă floare de pădure o numim „Barba caprei" ; floarea aceea tropicală cu tulpina roșie și cu frunzele mari, care îmbracă multe curți cu verdeața și frumusețea ei, se cheamă astăzi — nu știu de ce — „Căpușă" ! Altei plante, jumătate buruiană, jumătate floare, pe cît de originală pe atît de frumoasă și care crește prin văile înverzite ale Balcanilor, i se spune „Varza ursului" ! Pofticește acum și pune în versuri asemenea „gingașe" numiri !

Leaevița, pe care o străbăteam de un ceas, lua tot mai mult un aspect gigantic și sălbatic. Pereții uriași din dreapta și din stînga îmbrățișau defileul cel strîmt prin care rîul își repezea undele. Pe alocuri apăreau dintr-o dată stînci cu forme fantastice. Colo, la stînga, pe un stei dințat și pietros, se vedea o siluetă înaltă, întocmai ca statuia de granit a unui uriaș ce stă pe gînduri și se uită la hăul adînc de la picioarele lui. Mai încolo te întîmpină deodată un castel feudal cu turnuri, creneluri și bastioane, construite parcă anume să străjuiască pasul cel strîmt. Departe, în fundul Leaeviței, se zăresc brazi negri ca niște piramide, cățărați unul peste altul pe coasta abruptă. Dacă întorci capul și privești înapoi spre zarea îngustă atît cît se află cuprinsă între pereții uriași, vezi, ca încadrată într-o ramă bizară, frumoasa vale a Stremei, minunată, încîntătoare în depărtarea ei.

Bai Mihal se opri și, arătînd cu degetul spre pădure, zise :

— Vezi colo... hei, lîngă fagul acela mare, în dreapta, ceva alb ?

— Văd.

— Ce e ?

— O piatră.

— Nu, e o țeastă de om.

— O țeastă de om ?...
— Da ! A lui Fratia Altî Parmak.
— Și de ce au lăsat-o acolo ?
— Așa ! Ca să se știe... și nu e singura, răspunse bai Mihal, dîndu-și importanță. Am mai mers cîțiva pași, cînd bai Mihal se opri iarăși și zise grav : Uite ici, la picioarele noastre, a fost omorît Necio Kalama. Am văzut de acolo din vîrf cum îl goneau turcii. El fugea cu pușca la spinare. Abia a ajuns la rîu, uite ici, cînd i-au ieșit în față cîțiva inși : *„Dur ! !"* (Stai) îi strigară ei. Necio a aruncat pușca în rîu și a căzut în genunchi înaintea lor. Atunci Kara Ismail — îl cunoșteam pe afurisitul acela — s-a repezit la el și a început să-l lovească în cap cu iataganul... Uite, vezi oasele alea... hei, colo ?... Ale lui sînt... Pușca îi era încărcată, dar n-a mai apucat să tragă... s-a speriat, săracu !
— Ah, să fi fost eu... le mîncam coliva, zise furios Racio Ciobanul.
Bai Mihal se întoarse încruntat spre el și-l privi. Dar Racio Ciobanul se dădu după măgar, îl îmboldi, strigă „dii !" și făcu pe mortu-n păpușoi.
În cele din urmă am ajuns în fundul Leaeviței — o văioagă îngustă, strînsă dinspre răsărit, apus și miazănoapte între coaste înalte și repezi. Aici se află izvorul rîului Sopotnița, care, într-o fugă turbată, coboară la poalele muntelui, taie adînc poiana întinsă și apoi dispare obosit. Am zăbovit aici o jumătate de ceas. Am văzut un loc plin de amintiri sfîșietoare pentru mine. După această odihnă întăritoare, bai Mihal propuse să ne continuăm drumul, ca să putem prînzi chiar pe vîrful muntelui.
— Să mergem ! am zis eu și am pornit-o de-a lungul unei văioage care șerpuia cotind spre nord-est.
— Nu-i pe-acolo drumul, vino după mine ! strigă bai Mihal. Ai luat-o pe poteca lemnarilor.
M-am întors și am văzut cu mirare cum omul meu o apucă drept în sus pe coasta de miazănoapte, care se înălța pînă la nori, pieptișă, netedă, înfricoșătoare.

— Cum ? Pe peretele ăsta ?

— Pe el s-au cățărat acum șase ani toți ai noștri... și bărbații, și femeile... Vino să vezi cum s-a cățărat pe rîpa asta baba Gana Hagiika, ducînd în spinare cei șaptezeci de ani ai ei. Hai cu mine, că alt drum nu este.

Și într-adevăr nu se zărea nici urmă de potecă prin iarba netedă și lucioasă a muntelui.

La început, urcușul mi s-a părut destul de ușor și n-am părăsit aproape de loc albia torentului. Mergeam pieptiș ; doream să se sfîrșească odată coasta asta abruptă, ale cărei poale se înfundau temeinic în valea umedă și adîncă, iar vîrful sta înfipt în oceanul albastru al cerului. După cîteva minute, și eu și tovarășul meu eram lac de apă. Obosiți, cu răsuflarea tăiată, am stat puțin să ne odihnim. Cînd ne-am sculat s-o pornim iar, am zărit călăuzele și catîrii departe, deasupra noastră. Bai Mihal și Racio Ciobanul mergeau în pas liniștit și egal, făcînd nesfîrșite zigzaguri pe coastă. Atunci am înțeles în mod concret cît de adevărat e proverbul : „Cine ocolește ajunge mai repede". Am pornit iarăși, dar de astă dată pe urmele călăuzelor noastre. Stînca ascuțită cu care se termina torentul era ținta ce ne atrăgea privirile. Căutam s-o atingem întîi pe ea, și apoi, din vîrful munților Stara Planina, să privim lumea. Stînca aceasta era toată nădejdea noastră, salvarea noastră. Am făcut sforțări eroice ca să străbatem drumul ce ne despărțea de ea. Nu mai mergeam, ci ne tîram. Coasta devenea tot mai abruptă și mai neospitalieră. Piciorul abia avea unde să se mai prindă în mușchiul neted. În fiece clipă ne apucam de smocurile de iarbă lungi și tari sau de „Varza ursului", sprijin slab, nu de nădejde, iar prăpastia de jos se căsca tot mai adîncă și mai grozavă. Spre miazăzi începea să se descopere un orizont mai larg. Ne aflam mai sus de Ostro Bărdo, situat la apus, și de Petkov Kamen, la răsărit. Minunata vale a Stremei se deschidea tot mai largă, cu pitorescul ei încîntător. Dincolo de culmile verzi ale munților Sredna Gora, la marginea zării, se ve-

deau munţii Rodopi ca nişte fantome albastre. Priveliştea era fermecătoare, dar ne-am rezervat dreptul de a ne bucura de ea după ce vom fi atins stînca noastră, adică vîrful. Ne mai îmboldea să grăbim pasul şi altă pricină : o sete ucigătoare începuse să ne ardă gîtlejul, iar sus pe creastă se afla un izvor rece şi cristalin — Fîntîna lui Zalîmov — după cum ne spunea bai Mihal. După un ceas de urcuş am atins, în sfîrşit, stînca dorită — eram frînţi, obosiţi, încîntaţi. Oh, grozăvie ! De-abia de aici încolo ne apăru în faţă o altă albie de torent, abruptă şi care se pierdea undeva în nori. Stînca ne amăgise doar. M-am trîntit jos pe pietre, pe jumătate mort, în culmea deznădejdii. Am vrut să mă întorc, dar cum să cobori pe iarba lunecoasă, în care piciorul nu găseşte nici un sprijin ? De ajuns s-aluneci, şi te duci tocmai în fundul prăpastiei ! S-o porneşti iar în sus ? Dar cum să mai mergi pe peretele ăsta afurisit al cărui capăt nici nu se vede ?

— Eh, domnule, pe drumul ăsta au trecut acu şase ani toţi ai noştri, şi încă sub gloanţele turcilor... Ia gîndeşte-te ce-a fost !... Ai noştri au botezat locul „Trecătoarea dracului".

— Trecătoarea dracului ?! am strigat eu, mirat.

Niciodată nu s-ar fi putut găsi o denumire mai potrivită pentru asemenea coastă cu neputinţă de urcat. Abia acum am înţeles eu ce chinuri neînchipuite au îndurat miile de mame, copii şi fugari, pînă să scape de glonţul şi de iataganul başibuzucului. Nu există oprelişte, nu există piedică pe care să n-o biruie acel puternic şi straniu simţ — simţul de autoconservare. În faţa lui se năruie orice voinţă, toate celelalte obligaţii, legături, ţeluri. Acest instinct ce izvorăşte din slăbiciunea omenească e, totuşi, forţa noastră cea mai mare. El a înarmat omul lipsit de apărare în faţa fiarelor sălbatice, împotriva naturii şi a stihiilor ei. Cînd îşi atacă prada, tigrul e crud întocmai ca şi omul. Iar omul e tigru cînd îşi apără viaţa. În acele zile tragice, de neuitat, s-au văzut lucruri nemaipomenite. Slăbiciunea a săvîrşit minuni, iar simţul de autoconservare fapte grozave. Oameni

măcinaţi de oftică şi pe jumătate morţi, pe jos, desculţi, înspăimîntaţi, au străbătut în două ceasuri coasta asta pe care noi ne mai tîram încă. Babe nevolnice şi copilaşi firavi au alergat în sus ca iepurii ; sexul şi vîrsta n-au mai însemnat nimic, totul s-a prefăcut în muşchi, voinţă şi nebunie ! Cîte mame nu şi-au azvîrlit copiii pe această creastă abruptă, ca să le fie mai uşor. O băbuţă de şaizeci de ani, cocoşată, încovoiată sub povara grea a unei legături cu ţoale şi lucruri de-ale casei, a venit pînă aici, aproape de stînca asta, răsuflînd din greu, prăpădită, a înşfăcat un copil aruncat şi a rupt-o la fugă iarăşi, în sus !

În timp ce bai Mihal povestea, după obiceiul lui, tot felul de întîmplări petrecute în acele cumplite zile, Racio Ciobanul desprinsese un cogeamite bolovan şi se pregătea să-i dea drumul în jos. Priveam curioşi. Racio a observat că sîntem atenţi, s-a aplecat solemn, şi-a vîrît mîinile sub pietroi şi l-a îmbrîncit la vale. Mai întîi bolovanul s-a rostogolit, a făcut un prim salt, apoi al doilea, al treilea, unul mai mare, după care s-a repezit în jos cu o iuţeală ameţitoare. Salturile deveneau din clipă în clipă tot mai mari, gigantice, incomensurabile, şi pămîntul răsuna surd. După cîteva secunde, bolovanul sărea la poalele torentului, cît o nucă de mic. Priveliştea era într-adevăr atrăgătoare. Racio Ciobanul băgă de seamă desfătarea noastră, îşi şterse sudoarea, se apropie mîndru de noi, arătă în urma pietroiului şi zise cu o falsă modestie :

— Ăsta nu-i nimic... cîte altele mai mari n-am rostogolit eu !...

— Adu catîrii, Racio, să mergem ! porunci bai Mihal. Călăuzele apucară căpestrele şi păşirăm iarăşi în sus.

Mai trecu o oră de urcuş ucigător de greu şi, chinuiţi de o sete cumplită, am ajuns în vîrful munţilor Stara Planina.

Am respirat uşurat !

În faţa ochilor mei uimiţi se întindea o panoramă măreaţă, mărginită la miazăzi de silueta sinilie a

pădurilor din Rodopi. În spațiul acesta infinit în care toate culorile și nuanțele se contopeau armonios într-un arabesc fantastic și nemaivăzut, scăldat în aburul albastru-pal al cerului senin, privirea hoinărea mirată și se afunda către un orizont de azur și poezie... Niciodată cuvîntul n-ar putea exprima măreția și frumusețea peisajului pe care-l contemplam de acolo... Urcat la această înălțime, simțeam că devin mai mare și mai uriaș, spiritul măreției și al eternității care plutește peste aceste gigantice creații ale naturii făcea să mă simt și eu mai mare alături de ele. Tot ceea ce se zărea la picioarele mele era mic, infim, supus. Strema cea jucăușă, care șerpuiește printre pășunile și fînețele verzi ce acoperă poalele roditoare ale munților Sredna Gora, mi se părea asemeni unui fir argintiu. Însăși Sredna Gora, în cea mai mare parte, se vedea ca o movilă lungă și inegală. Printre umerii ei se zăreau alte cîmpii, șesuri și întinderi ; numai semețul vîrf Bogdan mă înfrunta cu mîndrie. Doi vulturi de munte se învîrteau în depărtare și, văzîndu-i, mi-am șoptit cuvintele prin care Pușkin descrie Caucazul :

...Pe-o culme-s stingher
Deasupra zăpezii, pe-un fir de cărare,
Se-nalță un vultur colò-n depărtare
Plutind înspre mine pe limpede cer [1]...

Aerul de munte răcoros și proaspăt pătrundea în plămînii mei uscați, înviorîndu-i. Gîndul că la ora asta nemiloasa arșiță de iulie dogorea cumplit jos, în cîmpie, și înăbușea piepturile sărmanilor muritori îmi sporea plăcerea. Sorbeam cu buze însetate aerul curat și răcoros și mîncam cu ochii, cum spun rușii, zarea nesfîrșită. Pe fondul albastru al pădurilor Rodopilor se zăreau confuz, ca niște piramide, colinele Plovdivului și, cu o sinceră strîngere de inimă, mi l-am imaginat pe amicul meu M., care la ceasul acela

[1] Din poezia „Caucazul" de A. S. Pușkin în traducerea lui George Lesnea, volumul *A. S. Pușkin — Lirice*, Ed. Cartea Rusă, 1957, pag. 221.

sta aplecat, scăldat în sudoare, pe scaunul său de lucru, într-o cameră înăbuşitoare şi fierbinte din Direcţia Finanţelor.

Stam pe iarba verde lîngă Fîntîna lui Zalîmov, cu a cărei apă binefăcătoare şi dătătoare de viaţă ne-am astîmpărat setea toţi, cu excepţia lui Racio Ciobanul. Şi-au potolit-o şi cele două biete animale care au făcut împreună cu noi ascensiunea spre cer.

După atîta osteneală şi încordare aveam dreptul să chefuim, şi bai Mihal, cu un calm imperturbabil, a desfăcut desagii şi a improvizat pe iarba fragedă din Stara Planina o masă simplă.

Tacit nu ne povesteşte dacă Luculus a organizat un ospăţ mai straşnic !

Am băgat totuşi de seamă că cea de a doua găină lipsea, iar cea de a treia carafă cu vin de Kisiler era prezentă, dar goală. Enigmă desăvîrşită. Ce zînă măiastră aducea acest afront stomacurilor noastre revoltate ? Deodată am zărit în spatele nostru cele două sărmane animale, care sfîrşeau de mîncat ultima aripioară a găinii. Deci toată lumea chefuia ! Deodată Racio Ciobanul îşi împinse pălăria pe ceafă, făcu ştrengăreşte cu ochiul stîng şi, într-o dispoziţie grozavă, cîntă vesel cîntecul :

De mult eşti călugăriţă, fato ?

A doua parte a enigmei a fost imediat dezlegată : Racio, care respecta cu stricteţe prescripţiile medicale, conştient de toate primejdiile ce pîndesc un om asudat care bea apa cea rece din Fîntîna lui Zalîmov, golise pe nevăzute sticla cu vin de Kisiler, bineînţeles în sănătatea grupului nostru.

Ne-am fumat ţigările şi ne-am desfătat cu priveliştea pe care ne-o aşternea Dumnezeu în faţa ochilor. Dar liniştea ne fu tulburată de Racio Ciobanul, care luă puşca şi ochi două puncte negre, probabil vulturi, care abia se zăreau la o mare înălţime, către soare-apune. Abia detună puşca, şi cele două puncte negre începură să sară iute pe pămînt.

— I-am nimerit, zise Racio Ciobanul, aruncînd o privire ucigător de semeață lui bai Mihal.

Am scos lungul meu telescop inginerescc și am privit spre vulturi. În aceeași clipă am rămas trăsnit :

— Măi Racio, ăștia nu-s vulturi !...

— Da ce-s ?

— Doi ciobani care fug !...

Și, într-adevăr, abia atunci am observat că în apropiere păștea turma unor păstori.

Bai Mihal își răsuci încruntat mustățile și i se adresă solemn lui Racio Ciobanul :

— Ți-am mai spus odată că ești un mucos... faci numai prostii... Ești chior, n-ai văzut că tragi în oameni ?

— Sînt vulturi ! Fac prinsoare ! strigă Racio, încăpățînat. Cîți de-ăștia n-am ucis eu !

Luă și el telescopul și privi.

— Ocheanul ăsta nu vede nimic... Iar eu i-am văzut cu ochii mei.

— Prin fundul carafei, nu-i așa ? mormăi bai Mihal și se apucă să vîre în desagi lucrurile scoase.

După cîteva minute, cînd am privit spre apus, atît turma cît și păstorii se făcuseră nevăzuți după culme.

În fața noastră, către miazănoapte, se întindea uriașul și falnicul masiv Ambarița, cufundat în neguri ca mai totdeauna. De pe vîrful acestuia, îmi explică bai Mihal, se vede dincolo, în Bulgaria [1] ; ba, cînd e senin, se zărește și Dunărea. Dar într-acolo drumul e greu... Trebuie să urci încă un ceas și, chiar dacă nu-i ceață, e vînt... Acolo bate vîntul mereu...

Există o legendă care spune că pe vîrful acesta și-ar fi avut cîndva hambarele Krali Marko. Dar eu voiam să privesc negreșit spre Bulgaria, de care

[1] Grupul se afla la sud de Balcani, regiune care s-a numit, pînă în 1885, Rumelia Orientală.

mă despărţisem de doi ani şi mă legau atîtea amintiri...

— Atunci să mergem la Harmania, zise bai Mihal. Acolo ajungem mai uşor şi nici nu avem atîta de urcat.

Am încălecat pe catîri, am ocolit pe sub poalele Ambariţei şi am coborît într-o vale prin care vuia neliniştit un rîuleţ sprinten. Era rîul Osăm, aproape de izvor. Ne-am umplut carafele goale cu apa-i cristalină şi ne-am continuat drumul pe o altă culme, ce ducea spre Harmania. La un sfert de ceas după rîul Osăm am dat de un izvor rece — Cetal Ciuruk. Bai Mihal ne pofti să ne grăbim, pentru că negurile care încununau culmea Ambariţei ameninţau să coboare şi pe Harmania. Am iuţit pasul, dar ne-am pomenit deodată cu nişte vălătuci de ceaţă repezi şi înăbuşitori care ne tăiau calea ca nişte vulturi. N-a trecut mult şi iată-ne învăluiţi de-o ceaţă deasă : nu se vedea mai departe de zece paşi. Cu toate acestea nu ne-am oprit, căci doream să ajungem măcar la Harmania. În cele din urmă am ajuns. Era un platou muntos, pustiu. Aici îşi aduna grîul Krali Marko. Am aşteptat o jumătate de oră să se ridice ceaţa şi să aruncăm o privire spre Bulgaria.

Negura se lăsa însă tot mai deasă şi frigul ne pătrundea pînă la os. Tăcut, m-am înclinat în faţa nevăzutelor cîmpii ale Bulgariei ; hotărîrăm să ne întoarcem. Am coborît de-a dreptul, căci era cu neputinţă să mai găsim drumul. Mergeam posomorîţi şi necăjiţi prin oceanul dens de ceaţă. Deodată, în faţa noastră străluci un cer senin, tot numai zîmbet de raze, şi Dobrila îşi înălţă fruntea liniştită şi luminoasă către bolta albastră !

Bai Mihal îşi încruntă deodată sprîncenele şi se porni să cînte cîntecul voinicesc : „Pădure, pădure verde !“ Cît de minunat răsuna cîntecul acesta bărbătesc şi voios, în singurătatea muntelui. Părea că-i răspund fagii, iar vuietul pîrîului însoţea vajnica melodie. Cîntecul umplea văile, trezea ecourile, se suia prin viroagele torentelor şi se pierdea în tăriile

văzduhului. Niciodată n-am simţit o emoţie atît de puternică, ascultînd un cîntec popular. De bună seamă, pentru că îl auzeam în pădure.

Şi, fără voia mea, în minte mi-au venit acele frumoase rînduri ale domnului Velicikov[1], care vorbeşte atît de inspirat şi cu atîta patos despre cîntecul nostru popular cîntat în munţi. Deşi sînt publicate, îndrăznesc totuşi să le aştern aici spre a-mi înfrumuseţa povestirea. Ele vor exprima tot ceea ce m-aş fi căznit eu să spun despre vraja cîntecului popular cînd îl auzi răsunînd în munţi :

„Cîntecele bulgare, pentru a fi simţite şi înţelese, au nevoie de imensitatea cerului. Cîntate într-altă parte decît sub cerul liber, în umbra pădurii, în vuietul vîntului, ele îşi pierd farmecul, aşa cum îşi pierde bujorul culoarea şi se ofileşte într-o atmosferă înăbuşitoare... Naturii îi încredinţează bulgarul durerea lui, ei îi împărtăşeşte bucuriile lui. Ea singură l-a mîngîiat timp de cinci veacuri, alinîndu-i necazurile, ea singură a ştiut să-i dăruiască acele mici bucurii, pe care inima lui a putut să le simtă. De aceea şi el o ia martoră a simţămintelor sale. Aici, totul îl înţelege şi-i dă ascultare : izvorul care murmură în dumbravă, frunzele care şoptesc, stelele care tremură pe cer. Sufletul lui şi natura, străbătute de acelaşi fior, se contopesc în acel sentiment nemărginit : jalea. Ecourile trezite repetă răsunetul cîntecelor. Şi atunci bulgarul uită de lume, iar suferinţele i se destramă în sînul naturii. Executarea muzicii culte necesită un talent deosebit, o voce cultivată. Cîntecele populare bulgare au nevoie doar de simţire şi de zări largi ; atunci oricine devine cîntăreţ dacă-şi pune de acord diapazonul sufletului cu măreţia firii. Toate poartă pecetea durerii şi a melancoliei. Orice cîntec ai lua, toate dezvăluie suferinţa jugului îndurat timp de cinci veacuri. Toate sînt strigăte rupte din sufletul poporului sleit de

[1] *K. Velicikov* (1855—1907), cunoscut scriitor şi om politic bulgar ; a luat parte activă la mişcarea de eliberare naţională.

atîtea chinuri şi suferinţe grele. Unii consideră cîntecele populare bulgare monotone şi plicticoase. Ah, criticilor ! Sentinţele voastre au mirosul înăbuşitor al temniţei, pe care o numiţi biroul vostru de lucru. Vă place muzica ? Urechea voastră poate sesiza frumuseţea unei melodii ? Vocea voastră este în stare să reproducă corect două sunete ? Sufletul vostru se poate emoţiona ? Atunci urcaţi la munte, într-un frumos amurg de primăvară. Îmbrăţişaţi cu privirile spaţiul ce se aşterne în faţa voastră. Deschideţi-vă larg pieptul minunatelor miresme ce umplu văzduhul ! Priviţi zarea împurpurată de soare ! Şi, fermecaţi de priveliştea ce se desfăşoară dinaintea ochilor voştri, cîntaţi un cîntec bulgăresc ! Pe urmă puteţi veni să spuneţi ceea ce gîndiţi despre cîntecele populare bulgare"...

Am trecut pe lîngă trei şanţuri ce păreau anume săpate.

— Iată gropile lui Marko, zise bai Mihal.

Iar Krali Marko ! Peste tot numai tu, gigantule ! Umbra ta acoperă întregul orizont al Peninsulei Balcanice ! Nu eşti tu, oare, acel spirit care strînge într-o cunună minunată pe toţi slavii din sud ? Ce însemnează oare uriaşa şi tainica-ţi făptură ? Nu eşti nicăieri şi te afli pretutindeni... Ca om, eşti uriaş ; ca gînd, eşti un ideal !...

Crăişoare Marco, scump nouă tuturor,
Roland al Balcanilor, faima slavilor,
Numele tău falnic creşte peste veacuri
Dus de-nchipuirea ce-şi crecază steaguri !
Pe ce văi mănoase şi pe ce meleaguri
N-ai purtat tu oare sabia-ţi damască,
Unde calu-ţi negru n-a putut să pască ?
Şi pe unde oare ceata ta vitează
N-a ucis păgînii şi-a băgat în groază
Pe tiranul aprig ce-asuprea norodul
Unde buzduganu-ţi, poleit cu aur,
N-a lucit în soare ? Şi unde piciorul
Tău uriaş, puternic n-a lăsat în stîncă
Urmă desluşită, mare şi adîncă

De-i făcută parcă de un meşter faur ?
Fantoma măreaţă-ţi pe calul în spume
Şi azi rătăceşte hoinară prin lume
La Belgrad, la Prilep, la Kukuş, Helikon...
Ce mamă născut-a pe mîndrul cocon,
Viteazul, uriaşul ce calcă năprasnic
Din Pirin în Haemus, cu pasul său falnic... !

Dobrila, de care ne apropiam, e o culme semeaţă şi ascuţită, ale cărei pante sînt cu desăvîrşire golaşe către miazăzi şi răsărit, cele dinspre miazănoapte şi apus fiind acoperite cu brazi bătrîni şi stufoşi. Negurile nu îndrăzneau să se apropie de ea, ci se opreau la mijlocul văii, ca în faţa unui zăgaz fermecat. De culmea Dobrila se leagă o legendă plină de romantism. A fost odată un căpitan de haiduci pe nume Dobril ; şi Dobril a prins, în nu ştiu ce luptă, o fată după care tînjeau toţi flăcăii din ceata lui. Căpitanul a făcut cu voinicii săi o învoială : fata să fie a aceluia care o va duce pînă în vîrful muntelui, urcînd pieptiş fără să se oprească. S-au prins cu toţii, şi unul după altul, au încercat pe rînd să urce fata pînă în vîrf, dar toţi s-au oprit, unii chiar la poale, alţii mai sus, alţii la jumătate. Nimeni n-a avut putere s-ajungă pînă sus pe culme, fără a se odihni. Dobril a fost cel din urmă care şi-a încercat puterile. Era voinic şi a biruit ; s-a suit pînă pe creastă. Acolo însă, istovit, şi-a dat sufletul, iar alături de el, şi fata. De ce oare ? Legenda nu ne spune. De atunci, această culme tristă s-a numit Dobrila. Versantul de răsărit — cel care a intrat în învoiala voinicilor lui Dobril — e foarte abrupt, şi ca să-l urci pieptiş pînă în vîrf trebuie să faci eforturi supraomeneşti. Mi-am amintit de urcuşul meu prin „Trecătoarea dracului“ şi m-am simţit cuprins de o adîncă admiraţie faţă de voinicia căpitanului Dobril.

Ne-am oprit sub culme ca să se odihnească şi animalele. Vuietul surd al Osămului, care curgea prin valea adîncă şi cotea spre nord-vest pentru a coborî apoi pe panta de nord a muntelui înspre Troian, ajungea pînă la noi. În faţa noastră, către nord-

est, pe fruntea încruntată a Ambariţei, se mai îngrămădeau încă neguri. Cele două culmi alcătuiau un viu contrast. Ca două duhuri, unul înfăţişînd gîndirea, celălalt violenţa, şedeau aceşti doi uriaşi : unul înfăşurat într-un văl cenuşiu de negură, celălalt cugetînd sub strălucirea cerului.

Minunate sînt pădurile de brazi ce cresc în văile munţilor Stara Planina ! Mîna distrugătoare de păduri a bulgarului a pătruns pînă în inima muntelui, lăsînd urmele veşnice ale pustiirii. Puţine păduri de fag şi de brad au rămas azi în Balcani. Timp de secole, toporul a doborît sihla acestor regiuni inaccesibile. În fiece an a fost alungat de pe aceste înălţimi un nor umed, plin de roadă ; în fiece an, veacuri de-a rîndul, a fost secat un izvoraş, sugrumat un rîuleţ, ucisă o frumuseţe, alungată atîta măreţie, o adevărată împărăţie gemînd de bogăţii... Am văzut doborîţi la pămînt şi lăsaţi să putrezească atîţia brazi, tăiaţi înainte de vreme şi, după cît se vede, fără folos. Ce jalnic se rostogolesc, cu ramurile înnegrite şi desfrunzite, cu trupurile ciuruite de flăcări sau viermi, protestînd în tăcere sub bolta cerului împotriva acestor nelegiuiri ! În acelaşi timp am văzut în mijlocul pădurii turci din Ahievo, un sat în apropiere de Sopot, care doborau fără milă un mare număr de brazi minunaţi, tineri şi subţiri, le tăiau ramurile şi, încărcîndu-i pe măgari, îi cărau la oraş. Şi ştiţi de ce ? Ca să facă araci pentru vie !... Blestem !

Am ocolit pe la poalele Dobrilei, lovindu-ne la fiece pas de ramurile copacilor care se plecau deasupra cărării. În cele din urmă am ajuns la o stînă. Vorba vine că am ajuns, căci de fapt ne-am abătut dinadins, deoarece bai Mihal, pandur bătrîn, îşi amintea cu multă plăcere de stînele pe unde a colindat cîndva şi socoteşte că e de datoria lui să nu scape nici un prilej de a cere ospitalierilor ciobani puţină urdă. Oamenii ne-au primit foarte bine, alungînd cîinii ce se repezeau lătrînd furioşi la musafirii necunoscuţi. Cît despre Racio Ciobanul, care venea în urmă, acesta a primit obişnuitul „Bine aţi venit"

de pe craca unui brad bătrîn, unde se cocoţase în timpul asaltului dulăilor, ca să le dovedească inviolabilitatea lui. Cînd ne-a auzit rîzînd de el, a sărit sprinten jos, susţinînd că voise doar să vadă — din copac — încotro e mănăstirea Sopot. De bună seamă, ne-am arătat satisfăcuţi de această inteligentă explicaţie. Era salvat şi orgoliul lui Racio, care privi foarte mîndru spre cîinii ce fuseseră alungaţi la o distanţă respectabilă.

Stam tolăniţi în iarbă şi vorbeam cu ciobanii. Erau oameni cumsecade. Unul dintre ei, un bătrîn de 75 de ani, ne spunea că şi-a petrecut vara pe acest munte vreme de treizeci şi cinci de ani în şir. Spaţiul nu-mi permite să redau aici povestirile lui cu privire la atîtea întîlniri interesante, amintiri şi întîmplări cu tîlhari şi cu haiduci bulgari. Printre altele mi-a istorisit şi cum l-a găzduit pe bietul Grigor Boşkov din Klisura. Profit de prilej spre a da unele lămuriri asupra personalităţii acestui tînăr şi asupra morţii lui tragice.

Boşkov era un om taciturn din fire, o natură delicată, proprie numai femeilor şi care dau figurii bărbatului o melancolică dulceaţă ce nu poate fi exprimată prin cuvinte.

Cu faţa albă şi rumenă, cu ochii mari, negri, avea un fel de feminitate care contrazicea orice energie şi fermitate de caracter. Prieten şi, mai tîrziu, tovarăş al lui Todor Kableşkov [1], lui îi lipsea şi focul din privire al acestuia, şi vigoarea cuvîntului. Îl însufleţea doar un aprig simţămînt patriotic, şi aceasta îi era de ajuns. În ajunul răscoalei din 1876, Grigor Boşkov a părăsit Plovdivul, unde conducea librăria domnului Danov, şi a plecat la Klisura ca să pregătească şi să dezlănţuie răscoala în oraşul său natal. Cînd mişcarea de la Klisura a fost zdrobită

[1] Cunoscut fruntaş revoluţionar bulgar (1853—1876). Născut la Koprivştiţa, a pregătit şi dezlănţuit răscoala din aprilie 1876 în orăşelul său natal, comandînd detaşamentele din regiune. Prins de turci, s-a sinucis în închisoare.

de hoardele de başibuzuci, conduse de sîngerosul Tosun bei, Grigor Boşkov a reuşit să fugă în Stara Planina, cu încă doi tovarăşi. Acolo au rătăcit cîteva zile, au dormit în ploaie, s-au ascuns prin păduri şi s-au hrănit cu ierburi. Pierduţi în văile pustii ale Starei Planina, pîndiţi de mii de primejdii, urmăriţi de poterele care se organizau pe vremea aceea în satele turceşti, cei trei nefericiţi se aflau în pragul morţii, sleiţi de puteri şi istoviţi de foame, cînd, într-o dimineaţă au văzut de pe culmile acelea meleaguri ce nu le erau străine. Şi-au dat seama că se găsesc deasupra Sopotului, unde aveau prieteni. O dulce scînteie de nădejde li se aprinse în inimi. Seara au coborît în Ostro Bărdo, au înnoptat în casa unei femei sărmane, iar dis-de-dimineaţă au sărit peste ulucile înalte ce împrejmuiau biserica şi au apărut în faţa băbuţei care îngrijea şi păzea lăcaşul.

Cînd i-a văzut pe cei trei flăcăi în haine haiduceşti, palizi de foame şi negri de suferinţă, bătrîna s-a speriat.

— Taci, babo ! i-au zis ei. Nu sîntem oameni răi... sîntem bulgari... ajută-ne...

— Cine sînteţi ?

— Sîntem din Klisura... venim din munţi... ne ascundem... nu ne trăda.

Baba i-a trimis să se ascundă la şcoală. Cînd a venit popa la utrenie, baba a alergat la el, tremurînd.

— Ce e, babo ? a întrebat-o el.

— Cetaşi, taică părinte !... Trei ! Spune-mi ce să fac ?

Popa păşise pragul bisericii. Trebuia să facă slujba de dimineaţă. Deodată a întors spatele bisericii şi a coborît în sat...

Biserica a rămas pustie. Nici un cîntec nu s-a mai înălţat spre cer în dimineaţa aceea. Candela pîlpîia cu o lumină moartă în faţa crucii răstignitului. Parc-ar fi picurat sînge din ea. N-a trecut o jumătate de oră şi şcoala a fost înconjurată de başibuzuci. Trăgeau şi dinăuntru, şi de afară, prin ferestre. Cei trei cetaşi se ascunseseră în pod. Cîţiva başibuzuci au tras cu puştile în tavan. Picături roşii de sînge

au prins să picure printre crăpături. În curînd scîndurile s-au și rupt și doi oameni s-au rostogolit jos. Unul dintre ei era rănit. Aproape inconștient, s-a repezit în curte, a ajuns la biserică și s-a așezat liniștit pe banca de lîngă zid. Privea așa pierdut, iar gloanțele șuierau pe lîngă el. Celălalt cetaș a ajuns pînă în mijlocul curții și acolo a căzut mort. Grigor Boșkov a sărit și el jos, s-a strecurat printre bașibuzuci, s-a apropiat de zidul școlii și s-a oprit... I-au retezat capul dintr-o singură lovitură. Deli Mehmed l-a dus la conac. Cetașul rănit a fost luat în spinare și dus de asemenea la conac, iar apoi la Plovdiv. Al treilea a rămas unde a căzut. Satul era pustiu. Tosun bei a sosit și el cu mii de bașibuzuci înarmați cu puști, cuțite, lopeți, iatagane, dar prea tîrziu.

Azi, sub terasa din fața școlii dărîmate zac osemintele celor doi nefericiți patrioți. Trei pietre necioplite, aruncate la repezeală peste ele, arată grija de o clipă pe care au avut-o locuitorii orașului, în dorința lor de a eterniza amintirea acestei tragedii și a acestei rușini !

Soarele se lăsa spre apus. Mai avea doar un ceas pînă să asfințească, așa că ne-am grăbit să coborîm de pe munte, prin Pocivaloto. Dacă nu m-aș teme să dau o nuanță prea sîngeroasă tabloului meu, aș povesti o sinucidere romantică petrecută aici acum cîțiva ani ; aș povesti cum un îndrăgostit, văzînd că va fi despărțit de iubita lui, cu care fugise pînă aici, și-a înfipt cuțitul în inimă și a murit pe sînul ei... și cer ! Dar să nu atingem această coardă. Poate că vreun alt visător să afle aici inspirație și prilej pentru vreo poemă byroniană.

În curînd coboram prin Krivinite, adică pe drumul de munte care, șerpuind mereu, ajunge pînă la rîul mînăstirii. La dreapta se ivea panorama dinspre apus a văii Stremei. Am admirat toate satele care înveselesc această vale, verdeața minunată care o îmbracă, stufoasele păduri de stejar care o împestrițează. Nu departe, pe un vîrf stîncos, ascuțit și inaccesibil de pe coasta muntelui, apăru vechea ce-

tate, pe jumătate dărîmată. Zidurile ei, privind cu găurile negre săpate de vreme, tînjeau melancolice. Mai fusesem şi altă dată la aceste ruine, dar n-am găsit niciodată vreun semn sau vreo inscripţie care să destăinuiască ceva despre trecutul acestor ziduri. Nici în popor nu circulă vreo legendă. În dreapta se căsca rîpa, prin care curgea zgomotos rîul mînăstirii. Am coborît de-a dreptul pe drumul anevoios, plin de pietroaie, gropi şi tufăriş des. De la Groba vedeam bine mînăstirea din Sopot, cu zidurile ei scunde, refăcute, cu biserica-i micuţă ce se zărea albă în mijlocul vegetaţiei bogate din jur. Această mînăstire, odinioară înfloritoare şi populată de un mare număr de călugări, umbrită de un bătrîn brad gigantic, era tristă şi pustie ca un monument uitat al trecutului. A rămas pustie încă de pe vremea turcilor. Călugării au murit, au fugit sau au ajuns stareţi pe la alte mînăstiri; bradul uriaş s-a prăbuşit şi credinţa a încetat să-i mai viziteze curţile. În timpul războiului, başibuzucii au dărîmat pînă la temelie biserica cu bolţile ei frumoase, zidite cu cheltuială şi prin grija părintelui Rafael; ceardacurile au fost arse, zidurile dărîmate, mormintele profanate.

Soarele poleia cu ultimele raze creasta muntelui, cînd am coborît însoţit de tovarăşul meu pînă la rîul ce curgea vijelios. De acolo am zărit cu mulţumire, printre crengile pomilor din fîneaţa înflorită, cîteva familii de prieteni şi rude stînd în jurul unei mese bogate şi vesele, la care locurile noastre erau cu grijă rezervate.

1882

MUNTELE DE AUR

I

Doctor [1] Karlo intrase devreme în cabinetul său de lucru. Era foarte ocupat. Soarele de dimineaţă pătrundea prin ferestre şi făcea să strălucească pe masă o mulţime de pietre, de forme şi culori diferite, aduse din toţi munţii aflaţi în sudul Bulgariei. Erau nepreţuitele colecţii ale onoratului profesor de geologie şi mineralogie de la liceul local.

Doctor Karlo, ca mulţi alţi străini, venise în regiune [2] imediat după război [3]. Ca om de ştiinţă, nu se ocupa decît de aceasta şi nu voia să ştie de nimic altceva. Lumea lui se mărginea la clasa şi la cabinetul său de lucru. Acesta, în special, îi răpea aproape tot timpul. Căci aici îşi clasifica mostrele geologico-mineralogice : pietre, bucăţi de cremene, minerale, cristale, scoici, stalactite, săruri şi alte produse ale regnului mineral. În afară de masă, atari grămăjoare de pietre umpleau rafturile şi dulapurile încăperii, precum şi multe sectoare ale muzeului regional, care tocmai lua fiinţă. Totul era rodul unor nenumărate şi anevoioase deplasări cu caracter ştiinţific prin ţară, cărora doctorul le consacra toate sărbătorile şi vacanţele sale.

Desigur, aceste preocupări nu intrau în sfera strict obligatorie a îndatoririlor sale profesorale. Doctorul

[1] Eroul povestirii era doctor în ştiinţele naturii.
[2] Este vorba de Rumelia Orientală, regiune care s-a unit cu principatul Bulgariei după războiul sîrbo-bulgar din 1885.
[3] Războiul din 1877—1878.

însă se dedicase cu pasiune acestora, fără a urmări vreun interes personal, ci pur și simplu numai din dragoste pentru știință, care își are și ea maniacii ei... Termina tocmai o lucrare științifică asupra Rumeliei Orientale, și acest studiu trebuia să-i deschidă porțile unei societăți științifice din Apus, al cărei membru rîvnea să devină.

Dar ambiția lui nu se oprea aici ; de cîtva timp se încuibase în el viermele vanității și urmărea cu invidie faima crescîndă a unor învățați străini stabiliți în Bulgaria.

„Acest domeniu ingrat, în care am îmbătrînit, n-are să-mi aducă nimic bun, își zise el astăzi cu amărăciune. Alții au făcut atîta zarvă cu tot felul de nimicuri, ca de pildă descrierea drumului lui Traian, dezgroparea unor statui antice de sub ruinele unor orașe, săpături arheologice de minimă importanță, sau descoperirea unor îndoielnice documente istorice. Mă uit la ei : se umflă în pene de parc-ar fi niște Columbi ai Bulgariei ! Iar eu îmi mănînc zilele cu specialitatea asta neînsuflețită, de care nu se interesează nimeni, nici măcar șoarecii, și mă tîmpesc aci, unde m-a aruncat soarta. Să fi descoperit și eu vreo salină, vreun zăcămînt de fier, de argint sau măcar unul de cărbuni ! Cînd colo, sapi pămîntul și hoinărești prin locuri sălbatice numai ca să îmbogățești dulapurile muzeului cu pietrele astea nenorocite, printre care niciodată n-am să găsesc piatra mea filozofală“...

Și doctor Karlo dădu supărat pietrele la o parte.

Ușa scîrțîi și în cameră intră soția sa. Era îmbrăcată într-o rochie de casă. O femeie nu prea tînără, dar foarte rotundă și grasă, cu fața căptușită de un strat gros de grăsime, bunătate și calm. Cum se întîmplă adesea, ea era opusul desăvîrșit al jumătății sale masculine. Deoarece Karlo, cum și l-au imaginat desigur cititorii, era uscățiv, osos, slab, cu o barbă mare, căruntă, neîngrijită, adică barbă de savant nervos, distrat și, mai ales, uscat. Uscat ca pietrele

de care se înconjura şi în mijlocul cărora îşi ducea zilele.

Din acest punct de vedere era aidoma acelor animale ce seamănă cu mediul în care trăiesc. Acestei legi i se supunea şi mai vîrtos soţia lui, care poseda grăsimea şi calmul preacinstitelor păsări care salvaseră cîndva Roma de gali şi din care ea, în fiece zi de tîrg, aducea cîte zece în spinarea hamalului, ocupîndu-se apoi toată săptămîna cu devorarea lor.

— Karlo, te caută un ţăran, zise soţia.

— Ce vrea cu mine ? întrebă nerăbdător doctorul.

— Vrea să-ţi arate ceva.

— Iar nişte pietre bălţate ? Ţăranii ăştia o să mă bage în pămînt cu zelul lor. Antonia, spune-i să vină altă dată, acum mă duc la examen, grăi profesorul, ridicîndu-se şi îmbrăcîndu-se repede.

În clipa aceea, ţăranul, fără a mai aştepta răspunsul, intră cu capul gol în birou, îşi încrucişă smerit mîinile şi se înclină.

— Bună ziua !

Profesorul se încruntă, dar încercă să fie amabil.

— Bună ziua, unchiule. Ce doreşti ?

— Am adus ceva, zise ţăranul, desfăcîndu-şi cămaşa şi lăsînd să se vadă un piept păros şi ars de soare. Scoase de acolo o cogeamite legătură.

— Pietre ? întrebă profesorul, cu un zîmbet acru.

— Zi-le pietre, zi-le zgură, zi-le cum vrei, grăi ţăranul, căznindu-se să deznoade cîrpa.

— Eşti de pe aici ?

— Vin din Dremigrad, anume pentru domnia-ta, răspunse omul printre dinţi, căci cu dinţii trăgea acum de nod.

Curios, profesorul se apropie. Chiar în clipa aceea, cîrpa se desfăcu şi ţăranul puse cu multă grijă pe scaun nişte bulgări.

— Vezi ce e, şi dacă merită osteneala.

Fu de ajuns să-şi arunce doar o privire, şi profesorul rămase trăsnit : în faţa lui se afla minereu de aur ! Nici nu mai putea să vorbească de emoţie. Ochii îi scînteiau în chip neobişnuit şi obrajii supţi i se înfiorară de un tremur nervos.

Minereu de aur de cea mai bună calitate !

Razele soarelui jucau pe solzişorii strălucitori de aur, care se aflau din abundenţă lipiţi pe minereul uscat. Unele părţi ale bulgărilor erau cu totul de aur, cu un foarte slab amestec nisipos. În comparaţie cu volumul lor atîrnau greu din cauza cantităţii de metal nobil pe care-l conţineau. Firimiturile de aur cristalizat scînteiau în diverse culori şi-i luau ochii doctorului.

Ţăranul îi observă emoţia.

— Ce sînt bulgării ăştia care strălucesc, îi cunoşti ?

— Unde i-ai găsit ? întrebă entuziasmat profesorul în loc de răspuns.

— Păi nu ţi-am spus ? Încolo, spre Dremigrad, în munţi... Se spune că tot muntele de dincoace de Kamcia [1] e aşa... Dar ce fel de pietre sînt astea, domnule ?

— Erau în adîncime ?

— Nu, mai spre suprafaţă : la două-trei palme în pămînt.

— Tu cu ce te ocupi ?

— Sînt cioban. Mă numesc Ivan Dinkov.

— Ai mai arătat cuiva pietrele astea ?

— Păi cine să le cunoască la noi ? Am un văr, Hristo, învăţător la Dobroli, el m-a povăţuit să te întreb pe dumneata : „Du-te, zice, la doctor Karlev, poate iese ceva". Asta ce-i, domnule, nu-i cumva aur ?

Profesorul privea plin de dragoste solzii şi firimiturile de aur de pe minereu, care străluceau în soare.

— Mai cunoaşte cineva locul ? întrebă iar doctorul, în capul căruia roiau gînduri măreţe.

— Cine umblă pe-acolo ? ! Numai eu îl ştiu.

Un zîmbet de satisfacţie lumină faţa doctorului.

— Îţi mulţumesc, bai Ivane, o să-ţi plătesc cheltuielile şi o să-ţi dau şi o răsplată bună... O să mai

[1] Rîu în partea de răsărit a Bulgariei.

rămîi puţin la mine. Aşteaptă-mă să prînzim împreună... Ăsta-i un minereu curios, trebuie să-l examinez la liceu, zise şiret doctorul. Între timp, dumneata odihneşte-te aici, fumează o ţigară, două, nu te sfii, fă ca la dumneata acasă.

Apoi doctorul luă minereul şi trecu în camera soţiei sale.

— Antonia, Antonia dragă ! strigă el, bucuros, şi o sărută pe amîndoi obrajii. Ştii tu ce a adus acest ţăran simplu ? A adus norocul meu, dragă Antonia, gloria mea, da, gloria doctorului Karlo ! Priveşte aici : aceşti bulgări sînt de aur ; pot fi găsiţi numai în minele din Brazilia şi California. Şi aici sînt numai la vreo două palme adîncime ; ajunge să rîcîi cu degetul şi dai de aur ! Şi încă un munte întreg, dragă Antonia ! Un munte întreg, mă auzi tu ? Un minereu de aur curat ca ăsta, minunat aur ! Iată Guineea de aur ascunsă pînă azi savanţilor. Iată Golconda[1]. O adevărată Golcondă ! Vino să te sărut încă o dată, Antonia mea de aur ! Am bănuit eu, geniul meu îmi şoptea ceva. Acest pămînt virgin şi-a păstrat comorile zeci de secole, a aşteptat cu răbdare să vină un doctor Karlo, ca să-i găsească inima şi să uimească lumea cu o măreaţă descoperire...

Soţia sa asculta înmărmurită. Dacă n-ar fi văzut strălucitorii bulgări auriferi, ar fi crezut că profesorul a înnebunit. Ba chiar văzîndu-i, se temea de aşa ceva.

— Dragă Antonia, omul ăsta o să m-aştepte aici, fii amabilă cu el ; e providenţa noastră... Dar să-ţi păstrezi cumpătul... O să iau masa cu el. Găteşte tot ce ai mai bun.

— Avem supă şi gîsca cea grasă umplută cu orez şi stafide dulci, ceva minunat, Karlo ! Mai avem, de ieri, jumătate din curcanul prăjit în unt proaspăt, cu sos papricaş şi garnitură de hrean şi sfeclă roşie, iar ca desert...

[1] Vechi oraş în podişul Decan din India, vestit pentru cantitatea imensă de pietre nestemate aflate acolo.

— Bine, bine, o întrerupse Karlo, nevrînd să asculte această complicată listă a mîncărurilor din casa lui, o să prînzim doar şi o să plecăm...

— Încotro ? întrebă mirată Antonia.

— Păi plecăm spre Golconda noastră, Antonia. Mă duc imediat la directorul liceului să-mi iau un concediu. Nu uita, fii amabilă cu ţăranul ăsta de aur, cu oiţa asta sfîntă, şi încuie uşa după mine.

În două minute, doctor Karlo fu la director.

— Domnule director, vin să vă rog să-mi daţi un concediu de trei zile, începînd de azi, din această oră !

— Concediu ? ! Imposibil acum, sîntem doar în examene.

— Concediul îmi este necesar ! repetă categoric profesorul.

— Ce anume vă sileşte să-l cereţi ?

— Un interes vital.

Directorul îl privi mirat.

— Da, un interes vital, adăugă doctor Karlo. Ba ceva mai mult : înaltele interese ale ţării, domnule director.

— Faţă de asemenea interese înalte, mă înclin, răspunse zîmbind directorul.

— Îmi acordaţi concediul, domnule director ?

— Îl aveţi. Vă doresc o măreaţă descoperire.

Profesorul se repezi în stradă.

— Prostul ăsta îşi bate el joc acum, dar după douăzeci şi patru de ore o să se considere fericit să strîngă mîna doctorului Karlo, mormăia el, mergînd distrat pe o stradă îngustă, lăsîndu-se cu desăvîrşire furat de îmbietoarele sale emoţii şi speranţe.

Într-un loc se împiedică de un maldăr de pene şi puf — toaleta unui întreg cîrd de gîşte jumulite. Lucrul acesta îl făcu să-şi dea seama că se află chiar în poarta casei sale. Bătu energic.

Nevasta îi deschise.

— Ţăranul e aici ? întrebă el, neliniştit.

— Aici e.

Profesorul se duse repede la oaspetele său prizonier.

II

Trei ore mai tîrziu, doctor Karlo şi Ivan Dinkov se urcau împreună într-un vagon de clasa a doua. Doctorul avu grijă să aleagă un vagon complet gol. Îşi aşeză tovarăşul între sine şi peretele compartimentului, ca să-i taie orice comunicaţie directă cu restul lumii. Arestul lui bai Ivan se prelungea.

Trenul porni. Şesurile îngălbenite şi largi se zăreau pe fereastră. Căldura se înteţea. Uruitul monoton al roţilor te îmbia la somn. După prînzul bogat din casa profesorului, ţăranul începu să moţăie de-a binelea. Avea aerul că nu-şi dă de loc seama de rolul important pe care-l juca în soarta doctorului Karlo şi a întregii regiuni. Profesorul se uita într-una la faţa liniştită şi asudată a omului, pe care nu se citea nici un gînd, şi îşi spunea compătimitor : *„Sancta simplicitas !“* În gări însă îl păzea ca un straşnic agent de poliţie şi nu lăsa pe nimeni să se apropie de tovarăşul său. Nici chiar un bărbat gelos nu-şi păzeşte pînă într-atîta nevasta. Din fericire se întîmplă ca nici un călător să nu intre în compartimentul unde se aflau ei ; doar de la Kaiagik[1] le deveni tovarăş de drum un rotofei pater uniat, care mergea la Adrianopol. Cinul duhovnicesc al călătorului linişti temerile doctorului. Cum însă acest pater privea mereu şi nedumerit spre ţăranul care dormea, sprijinindu-şi capul pe umărul doctorului, Karlo, ca să nu-i dea răgaz să intre la bănuieli şi să facă presupuneri, începu cu popa o discuţie în latineşte asupra infailibilităţii papale, discuţie care dură pînă la cealaltă gară, Tîrnovo-Seimen, unde se despărţiră. Acolo doctorul şi bai Ivan se suiră în trenul de Iambol, care traversă Maria şi o apucă spre miazănoapte. Erau singuri. Abia acum putu doctorul să se odihnească şi el şi să se lase legănat de visuri. Ţinea de căpăstru fericirea,

[1] Vechiul nume turcesc al staţiei de cale ferată numită mai tîrziu Rakowski.

care era reprezentată de bai Ivan. Un succes nemaipomenit îi încununa strădaniile sale de douăzeci de ani. Geologia, ce ştiinţă măreaţă ! Cu descoperirea asta provoca o întreagă revoluţie în situaţia economică a Peninsulei Balcanice. Va da coroanei bulgare un diamant mult mai preţios decît Marele Mogol [1]. Şi cît de puţin lipseşte ca totul să rămînă mai departe tăinuit, necunoscut ani de zile, ba poate chiar veacuri ! O deraiere a roţilor de pe şine, năruirea unui pod, o nenorocire care i-ar fi ucis pe cei doi oameni !... La acest gînd, doctorul se cutremură.

Spre seară, trenul ajunse cu bine la Iambol. Profesorul şi ţăranul poposiră la unicul han mai bun din oraş.

— Pregăteşte-ne o cameră cu două paturi, porunci doctorul băiatului care-i servea.

— Nenea ăsta e împreună cu dumneavoastră ?

— Nu-i treaba ta, mormăi aspru doctorul, fă ce-ţi spun !

— Am întrebat, căci deocamdată n-avem nici o cameră cu două paturi, aşa că dumnealui ar putea să doarmă aici, pe laviţă ; afară e cald acum, lămuri băiatul, privind îmbrăcămintea zdrenţăroasă şi opincile găurite ale ţăranului.

Profesorul se încruntă.

— Ascultă, băiete, ia nu-ţi mai da tu cu părerea dacă e cald sau frig, ci pregăteşte odaia.

— Ba eu dorm colea, pe lăvicioara asta ; oasele noastre nu-s învăţate pe moale, zise bai Ivan.

Pesemne că se cam săturase de această atentă grijă a doctorului. Parcă ar fi fost prizonierul său. Dar profesorul nu era omul care să lase o fericire sigură la voia întîmplării. Insistă şi se făcu după voia lui.

Băiatul aduse încă un pat în odăiţa cea strîmtă, şi cei doi călători intrară înăuntru. Doctorul încuie bine uşa, nu de frică să nu intre cineva noaptea, ci să nu iasă, şi se apucă să se dezbrace. Îl invită şi pe Ivan să facă la fel. Dar bai Ivan, în loc să se dezbrace el,

[1] Diamant celebru în lumea întreagă, avînd 280 de carate.

dezbrăcă patul : dădu jos perna de puf, cearşaful curat şi învelitoarea şi se culcă pe salteaua de paie.

— Nu te îngriji de mine, eu mi-s cioban.

Profesorul auzi cu satisfacţie că bai Ivan sforăie. Niciodată nu i se păruse sforăitul atît de melodios.

Calea ferată se termina la Iambol. Dimineaţa, doctor Karlo se urcă într-o trăsură cu bai Ivan, care trebuia să-i arate locul cu pricina. După cîteva ceasuri de drum ajunseră la un han în plin cîmp. Lăsară trăsura acolo să-i aştepte şi, încălecînd pe doi cai ţărăneşti, porniră către miazănoapte, spre Stara Planina. Karlo înghiţea cu privirea culmile scunde şi vineţii printre care se ascundea înălţimea cea dătătoare de aur.

„Lignit, cuarţ, aluminiu, gneis, granit, calcar, cernoziom, cărbuni împestriţează scoarţa Rumeliei Orientale. Acum, într-un colţişor al hărţii ei geologice, voi scrie cuvîntul aur ! Cît de impozant o să stea acolo !“ se gîndi el.

— Domnule Ivan, cum se numeşte vîrful acesta ?

— Cum se numeşte ? Munte ; turcii îi spun Balcan, şi e mai bine aşa, căci locul se cheamă Kodja Balcan.

Profesorul rîse auzind această lecţie de geografie.

— Deci n-are nume ; cu atît mai bine.

Mai merseră puţin. Profesorul era visător.

— Domnule Ivan, ai auzit de Cristofor Columb ?

— Nu l-am cunoscut.

— Curios ! El a descoperit demult o lume întreagă şi a fost un prost că nu i-a dat numele lui.

— Prost în lege, încuviinţă grav Ivan.

— Culmea noastră se va numi de azi înainte Monte Karlo.

— Bine, domnule, cum porunciţi.

Se apropiară de vîrful cu pricina. Acesta se contura din ce în ce mai limpede pe umerii lanţului principal, de care îl despărţea Luda Kamcia. Coborîră într-o vale seacă şi pietroasă. De acolo în sus începea coama auriferă. Doctorul se afla în pragul Golcondei sale. Pe neaşteptate îi veni un gînd funest : privi neliniştit de jur împrejur în acea vale tăcută şi singuratică.

— Domnule Ivan, se adresă încet tovarăşului său, oare pe aici nu sînt tîlhari ?

— N-ai grijă, domnule, mai ies ei cîteodată, dar îs turci. Mai sînt şi pe-acilea...

— Aşadar, sîntem *in partibus infidelium* [1] ? şi doctorul scoase dintr-o cutie neagră şi lungă două revolvere.

— Ce, te temi ? întrebă bai Ivan, zîmbind.

— Vezi-ţi de drum, zise doctorul.

— Bine, domnule.

Profesorul îşi îndemnă calul.

Apucară pe coasta auriferă. Karlo cerceta atent fiecare stîncă, fiecare piatră sau bucăţică de teren. Observă cu mirare că grăunţele strălucitoare, amestecate în praful potecii, aveau o culoare galbenă deosebită. Într-adevăr, văzuse şi în alte părţi, pe teren, un asemenea praf lucitor, dar acesta strălucea parcă mai altfel... Sclipirea prafului de aur se înteţea cu cît urcau mai sus... Fără îndoială că erau grăunţe de aur, scoase la suprafaţa pămîntului de agenţii fizici. Inima îi bătea năvalnic, dar se stăpîni. Urcară pînă în vîrful dealului.

Încins înspre răsărit, miazănoapte şi apus de Luda Kamcia, dealul semăna cu o peninsulă avînd contururi neregulate ; era acoperit aproape în întregime cu tufişuri rare şi cu ierburi sălbatice, printre care se aveau stînci netede. Profesorul socoti că dealul măsura cam vreo cincisprezece kilometri pătraţi. Coborîră amîndoi de pe cai, luară animalele de căpăstru şi porniră în jos, tăcuţi. Cînd ajunseră la un mal surpat, Ivan Dinkov zise :

— De aici am scos cei doi bulgări.

Locul săpat era încă proaspăt.

— Sapă ! rosti profesorul, cu glas tremurat.

Bai Ivan îşi sumese mînecile şi săpă în apropiere. Pămîntul uscat răsuna sub loviturile cazmalei. Zgomotul iscat era aproape aidoma cu sunetul aurului. Profesorul, cu ochii holbaţi, cu răsuflarea tăiată, sfre-

[1] În ţara necredincioşilor (în limba latină în original).

delea pămîntul în care se înfigea cazmaua. În cele din urmă, unealta scîrţîi pe ceva tare.

— Opreşte ! zise profesorul.

Din ţărîna afînată se ivi o piatră gălbuie. Ţăranul o ridică iute şi o arătă profesorului. Acesta mai degrabă i-o smulse decît i-o luă din mînă şi începu s-o cerceteze.

— *Aurum brutum !* strigă el. Mai sapă !

Ţăranul înfipse cazmaua de cîteva ori în acelaşi loc şi scoase un pumn de bucăţi mai mici din acelaşi minereu. Karlo nu mai ştia pe ce lume se află.

— Iar bulgărele cel mare, domnule, l-am scos de colo, de lîngă stînca aceea, zise bai Ivan, ştergîndu-şi fruntea de năduşeală.

— Să mergem acolo ! porunci profesorul.

Se opriră dinaintea unui loc săpat de curînd.

— Aici a săpat cineva ! strigă Karlo, speriat.

— Eu am săpat... Pe-acilea nu trece nimeni.

Şi bai Ivan scormoni pămîntul în cîteva locuri, apoi continuă să sape numai într-unul singur. Cazmaua lovi iar în ceva tare.

— Opreşte ! răcni profesorul. În praf se rostogoliră alţi bulgări, care străluceau la soare. Dar aici e California ! strigă el.

Ţăranul se uită împrejur.

— Aşa-i precum zici, numai să nu ne vadă cineva !

Profesorul scoase din portofel o hartă a Rumeliei. Însemnă locul unde se aflau, precum şi punctele înconjurătoare, folosind indicaţiile călăuzei. Apoi determină latitudinea şi longitudinea înălţimii după meridianul parizian, iar culmea o înscrise pe hartă : Monte Karlo.

Porni mai departe. Bai Ivan după el.

— Să mai săpăm ? întrebă ţăranul, oprindu-se pe un teren virgin, acoperit cu iarbă gălbejită. Ţi-am spus doar că muntele ăsta e tot la fel.

Karlo îi porunci să sape.

Bai Ivan se apucă iar. Aici fu nevoie să sape mai mult şi mai în adîncime. Ţăranul se opri să răsufle. Ostenise. Şiroaie de sudoare îi scăldau faţa roşie şi nebărbierită. Privea blajin în jur.

— Dă încoa şi mie ! zise profesorul, nerăbdător, smulgînd cazmaua — pentru prima dată în viaţa lui — şi se porni să sape. Gaura se lărgea. Din nou scîrţîi ceva. Era un bulgăre de minereu mai mare, care, din pricina loviturii, se crăpă în două. Profesorul se întoarse neliniştit. Totul era atît de neverosimil şi totuşi atît de real, încît mintea lui nu mai putea îndura. Scoase o batistă albă şi-şi şterse mîinile. Pulberea auriferă se lipi pe batistă şi pînza străluci de parcă ar fi fost ţesută cu fir.

În pămînt se mai vedea minereu.

— Aici e o întreagă vînă, îşi şopti profesorul.

— Dar ce-s bulgării ăştia, domnule ? întrebă iar, curios, ţăranul.

— Oaia asta încă nu-şi dă seama, mormăi doctorul, apoi spuse tare : *Aurum brutum,* domnule Ivan !

— Ce-i aia : urum burum !

— *Metalum nobile,* îl lămuri doctorul.

— Aha, am înţeles... Dar parcă n-ai vorbi bulgăreşte ? !

Doctorul scotoci prin buzunar, scoase trei lire şi i le întinse căţăuzei.

— Ţine, eşti un om cinstit.

Ţăranul primi banii cu o plecăciune şi mulţumi.

Doctorul rînji : „Auzisem că ţăranii bulgari sînt şireţi ; ăsta-i idiot din creştet pînă-n tălpi“...

— Bai Ivane, să facem o nouă învoială, zise cu glas tare.

— Cum porunceşti, domnule.

— Ascultă, despre bulgării ăştia să nu sufli nimănui o vorbă şi să n-arăţi locul la nimeni timp de trei zile.

— Nu zic nici pis !

— Iar astea trei zile ai să stai la mine...

Lui bai Ivan nu-i venea de loc la-ndemînă. Gîndul că va fi din nou prizonier nu-i era pe plac. Şi începu să facă nazuri.

— Pentru fiecare zi o să-ţi dau o liră.

Vorbele acestea îl dezarmară dintr-o dată pe ţăran. Se întoarseră la hanul unde-i aştepta trăsura... Trecuse de amiază. Doctorul scoase din geamantan o

găină fiartă de Antonia, înfăşurată într-un ziar nemţesc, şi-l pofti pe bai Ivan să prînzească. El făcea totul, el vorbea cu hangiul şi cu călăuza şi tot el răspundea la întrebările pe care unii ţărani le puneau tovarăşului său. Bai Ivan intră conştiincios în rolu-i de zeitate olimpică. Primea cu toată demnitatea serviciile atente ale savantului, care nu-şi mai găsea astîmpăr. Ţăranii şi chiar hangiul erau uimiţi.

III

Soarele cobora spre asfinţit. Trăsura se tîra pe cîmpia largă, netedă şi pustie. Doctor Karlo se ducea la Dremigrad, oraşul cel mai apropiat, de unde avea să trimită cîteva telegrame, la Plovdiv şi în străinătate, cu privire la descoperirea sa. Urmau să rămînă noaptea la Dremigrad, iar dimineaţa să se înapoieze. Soarele dogorea. Cîmpia îngălbenită şi fără copaci semăna cu o stepă arsă. La nord se sprijinea pe coastele viorii ale munţilor, care, pe măsură ce se apropiau de Marea Neagră deveneau din ce în ce mai domoale şi mai scunde. Arşiţa amiezii era de nesuferit ; razele soarelui ardeau spinările călătorilor învăluiţi în colbul ce se ridica pînă la cer în urma trăsurii. Înaintea lor mergea o altă trăsură, ducînd un singur călător. Cînd se opriră la alt han — ultimul popas pînă la Dremigrad — îl găsiră pe acesta bînd cafea, la umbra streşinii. Era un tînăr de vreo treizeci de ani, care, după îmbrăcăminte şi aspect, părea a fi din capitală. Dar doctorul Karlo nu-l cunoştea. De altfel, doctorul aproape că nu cunoştea pe nimeni, doar pe Antonia şi pe colegii săi, şi nici pe aceştia toţi. Nu-l interesa nimic ce se afla în afara domeniului geologiei şi mineralogiei. Viaţa politică şi legile ţării, luptele dintre partide, alegerile, de care ştiau pînă şi copiii, erau pentru el lucruri din altă lume. Nimeni nu cunoştea mai bine ca el Rumelia

Orientală și nimeni n-o cunoștea mai puțin. Pentru el, regiunea asta era ca o lună plină, ale cărei încrețituri, văi și munți le știa toate pe nume; cealaltă față a lunii rămînea însă „adînc în beznă". Putea să numească pe loc masivul din Tracia de unde fusese luată fiecare piatră din colecția lui, dar habar n-avea cum îl cheamă pe administratorul general din orașul în care se afla liceul său. Această scuzabilă ignoranță de savant îi juca deseori renghiuri neplăcute...

Cu toate că, mai ales acum, se ferea de orice întîlniri cu persoane cunoscute sau necunoscute, necesitatea imperioasă de a se ușura de o parte din emoțiile sale îl îndemnă pe profesor să lege o conversație cu tînărul necunoscut. Îl salută, se așeză jos și zise cu indiferență :

— Călduri africane, domnule !

— Arde strașnic, trebuie să plouă, răspunse drumețul, făcîndu-și vînt cu batista.

— Așa-i, norii ăștia îs nori de ploaie, zise bai Ivan, care, după indicațiile profesorului, ședea totdeauna între cotul acestuia și perete. Fără să vrea, profesorul îl împunse cu cotul.

Tînărul necunoscut observă raporturile stranii dintre cei doi călători.

— Domnule profesor, dumnealui v-a condus pe aici pentru cercetările dumneavoastră științifice, nu-i așa ?

Doctorul privi semnificativ la bai Ivan și răspunse cu indiferență :

— Da... da... Ah, ce pămînt minunat aveți, domnul meu ! Este un izvor nesecat pentru știință, artă și progres universal. Pămîntul dumneavoastră, domnul meu, deține de la natură daruri neprețuite care, din nefericire, rămîn ascunse fără de nici un folos. Dar cred că se apropie ceasul cînd privirea pătrunzătoare a științei îl va sfredeli... Dumneavoastră vă trebuie numai oameni cu carte, specialiști în științele naturii și, mai ales, domnul meu, sincer interesați pentru buna dumneavoastră stare... Viața mea este în întregime consacrată fericirii acestui harnic și mi-

nunat popor bulgar ! Ce ţară binecuvîntată ! Un adevărat rai !

Doctorul se înflăcără de propriile-i cuvinte. Deşi banale şi înecate într-o retorică nebuloasă, ele îl uşurară. Era revărsarea preaplinului pe care-l trăia. Tînărul îl privea uimit şi atribuia aceste laude exagerate la adresa Bulgariei mai mult entuziasmului unui savant îndrăgostit de preocupările sale şi, pînă la un punct, şi firii exaltate a unor străini.

— Aţi făcut vreo descoperire mai importantă ?

— Neînchipuit de importantă ! De necrezut !

— Ce anume ?

— Nu vă pot spune, domnul meu, răspunse misterios profesorul şi privi spre bai Ivan.

Curiozitatea tînărului fu aţîţată.

— Desigur, ceva metale preţioase ?

Doctorul încuviinţă din cap.

— Nu-mi vine a crede. Se ştie doar că Peninsula Balcanică nu are nici aur, nici argint...

— Din contră, îşi are şi ea California ei !

— Ah ! Unde ?

— Ăsta-i secretul meu, domnule.

Dar după aceste cuvinte, profesorul îşi dădu seama că s-a antrenat prea mult în discuţie, de aceea se ridică imediat şi îl conduse pe bai Ivan spre trăsură.

IV

Porniră din nou la drum.

Cerul se posomorî. Nori deşi şi negri se adunară peste cîmpia largă, care se întunecă ; un fulger şerpuitor brăzdă zarea, urmat de bubuitul surd al tunetului. Începu să plouă cu găleata ; trăsnetele erau îngrozitoare... Profesorului îi trecu iar prin minte acea idee teribilă : ce catastrofă înspăimîntătoare, dacă trăsnetul ar cădea pe trăsura lor ! Aceasta, în cîmpia netedă, era un adevărat punct

de atracţie pentru descărcările electrice. Dar şi de data asta totul se sfîrşi cu bine. Stihia se linişti, cerul se lumină iar, şi la apus strălucură ultimele raze ale soarelui, care cobora la orizont. Se însera. Cele două trăsuri mergeau anevoie pe pămîntul muiat. Curînd, trăsura care-l ducea pe călătorul cel tînăr îi întrecu şi dispăru în beznă împreună cu tot ce se afla în jurul lor. Dremigradul era aşezat după o cută a cîmpiei, dar nimic nu vestea apropierea lui. Profesorul compunea în gînd telegramele importante, pe care se ducea să le expedieze : una către guvernatorul general, alta către un prieten din străinătate, membru al unei societăţi ştiinţifice din care şi el, doctorul, dorea să facă parte. Mîine, ziarele din toate provinciile ţării vor fi pline cu numele lui. *Fama volat* [1]... Un puhoi de telegrame de felicitare avea să facă mii de inimi să bată. Ce lucru îmbătător mai e şi celebritatea ! Mîine, doctor Karlo va fi un om mare... Numele lui avea să lase în umbră toate celelalte nume, cărora Orientul le dăruise strălucirea sa. Şi inima îi bătea nebuneşte în piept.

Luminiţe licărind în întuneric, înceţoşate şi sărăcăcioase, vesteau că oraşul nu e departe. Dincoace de oraş însă, el desluşi alte lumini mişcătoare, singuratice şi parcă mai limpezi : păreau a fi nişte felinare printre care se zăreau umbre.

Desigur, acolo era un grup de oameni. Văzu bine că luminile şi oamenii aceia se aflau în cîmp şi, desigur, chiar pe şosea. Oare ce căutau la vremea asta afară din oraş ? O nelinişte ciudată îl cuprinse pe profesor. Tovarăşul lui dormea. Trăsura mergea înainte spre felinarele care-i ţineau drumul.

Începură să se audă glasuri. Lumina roşiatică scotea tot mai mult în evidenţă siluetele oamenilor, care se agitau încoace şi încolo, încrucişîndu-se agitate. Răsună chiar zăngănit de arme. Temeri nedesluşite strînseră inima profesorului. Fără să vrea, îl înghionti pe bai Ivan, care dormea dus. Niciodată nu

[1] Faima zboară (în limba latină în original).

simţise asemenea emoţie. Îi trecu prin gînd că a picat în mîna unor tîlhari, sau ceva şi mai grozav poate. Marea descoperire pe care o făcuse nu putea fi străină de acest atac nocturn... Călătorul acela necunoscut, căruia-i trădase atît de prosteşte taina, n-a luat-o el degeaba înainte !... Cine ştie ! Lăcomia şi ambiţia sînt capabile să inspire cele mai grozave crime !... Oare sînt puţine cazuri ? Aurul e o ispită atît de ademenitoare...

În vremea asta, mulţimea întîmpină în tăcere trăsura şi o opri. Cîţiva aplecară felinarele ca să vadă cine e înăuntru. Profesorul era mai mult mort decît viu.

— Cine sînteţi dumneavoastră, domnule ? întrebă gîfîind o voce.

Doctorul nu răspunse.

— Doctor Karlov, zise bai Ivan, trezindu-se.

— El e ! El e ! strigară cîteva voci.

— Ura !

— Bine-aţi venit, bine-aţi venit !... Poporul vă întîmpină. Aţi întîrziat mult ! rosti un ins îmbrăcat în haine de postav alb, croite după moda franţuzească, şi dădu mîna cu el.

— Ura ! Să trăiască ! se auziră din nou exclamaţiile mulţimii care înconjurase trăsura.

— Te aclamă, îi şopti ţăranul, dezmeticindu-se. Răspunde-le ceva !

Aceste cuvinte îl treziră pe doctor. Îşi dădu dintr-o dată seama că orăşelul acela prăpădit voia să-şi exprime mulţumirea pentru meritele sale ştiinţifice şi organizase acel alai. „Pildă emoţionantă, care trebuie să facă să se ruşineze celelalte oraşe bulgare.“ Gîndul acesta îl mişcă adînc. Coborî din trăsură nespus de tulburat. Se făcu tăcere.

— Mulţumesc, vă mulţumesc, fraţilor, pentru această cinste neaşteptată, care mă emoţionează profund. Meritele mele de pînă acum nu sînt demne de laurii voştri. Ştiu bine că dumneavoastră preamăriţi, prin modesta mea persoană, măreaţa ştiinţă. În curînd, ea vă va dovedi cît este de atotputernică... Nu mă laud, domnilor, dar pe doctor Karlo n-o să-l

uitați niciodată și nici el pe dumneavoastră, pentru nobilele sentimente și pentru patriotismul vostru exemplar ! Trăiască cetățenii iubitori de știință ai Dremigradului !

— Ura ! Ura ! Sus cu el !

Și într-o clipă, trupul tremurînd al profesorului se înălță și se legănă ca un drapel deasupra capetelor mulțimii. Doctorul dădu din amîndouă mîinile spre a-și păstra echilibrul. Ca răspuns la aceste manifestări de entuziasm, alții își fluturară pălăriile. Cînd doctorul fu coborît, dădu mîna cu toți, beat de fericire și cu lacrimi în ochi.

Trăsura porni printre două șiruri de însoțitori. Bai Ivan trecu pe capră, lîngă vizitiu, iar alături de doctor se așezară trei membri mai de vază ai delegației. Profesorul nu înțelegea prea bine nici cele ce-l întrebau, nici cele ce le răspundea ; întreaga lui ființă se topea de fericire.

La intrarea în oraș, altă delegație, alte ovații, alte aclamații !

Era un adevărat marș triumfal !

În cîteva minute, Karlo trecu de la un pol la altul.

Și iată pricina : cetățenii cei mai de vază ai Dremigradului își întîmpinau deputatul de curînd ales, despre care auziseră că sosește în seara aceea. În loc de reprezentantul națiunii, delegațiile dădură peste doctor Karlo, pe care nu-l cunoșteau personal, după cum nu-l cunoșteau nici pe cel dintîi. Asemănarea de nume contribui și ea la această confuzie.

Trăsura trase în fața casei primarului.

V

Conversațiile avură un caracter mai mult general, de ceremonie, așa cum se întîmplă de obicei între oameni care se întîlnesc pentru prima oară. Se vor-

bea mai mult de furtuna din ziua aceea care-l prinsese pe profesor în cîmp. Acesta își venise cu totul în fire și limba i se dezlegase; de altfel, doctor Karlo era limbut.

Vorbi cu însufleţire despre călătoria pe care o făcuse și despre excursia sa ştiinţifică din Balcani, evitînd însă să pomenească ceva despre minereul aurifer.

Între timp, atît oaspetele cît și gazdele aveau din cînd în cînd unele momente de îndoială, pe care, cu multă bunăvoinţă, și le lămureau deocamdată în gînd. Doctorului îi păru oarecum ciudat că-l numesc Kalev. Dar puse aceasta pe seama slăbiciunii foarte scuzabile a popoarelor tinere — care jinduiesc după nume mari — dornice să înfieze celebrităţi străine. Îi veni în gînd numele poetului Petrovici, slav, pe care maghiarii l-au botezat Petőfi. De la Karlo la Kalev, diferenţa e și mai mică.

În ceea ce priveşte primirea triumfală, la care nici nu visase vreodată c-ar putea să aibă parte în acel orăşel pierdut, și-o explicase, aşa cum am văzut, încă înainte de a intra în Dremigrad. Orăşenii, la rîndul lor, erau surprinşi de faptul că oaspetele vorbea stricat bulgăreşte și cu accent străin. Se lămuriră însă, amintindu-și că deputatul stătuse multă vreme în străinătate; se mirară de asemenea auzind relatarea excursiei geologice pe dealurile din regiune, dar luară aceasta drept o nobilă dorinţă a deputatului de a-și cunoaşte mai bine circumscripţia. Cel mai mult însă îi nedumerea declaraţia oaspetelui, care nega că ar fi telegrafiat primarului din Iambol pentru a-și anunţa sosirea. Îndeosebi asupra acestui punct insista profesorul, deoarece modestia lui nu i-ar fi îngăduit niciodată să-și pregătească în felul acesta primirea. Ajunseră cu toţii la concluzia că altcineva, din exces de zel și din proprie iniţiativă, expediase telegrama, semnînd cu numele deputatului. Primarul, de asemenea, băgă de seamă cu vădită nemulţumire că deputatul vorbise prea mult despre succesele geologiei în Rumelia, dar nu deschisese măcar o singură dată gura ca să mulţumească pen-

tru alegerea lui. Însă şi primarul găsi o explicaţie oarecare, mai mult sau mai puţin verosimilă. Lăsînd la o parte aceste mici piedici ivite în discuţia lor, savantul profesor şi cetăţenii iubitori de ştiinţă îşi făcură cea mai bună impresie unii despre alţii.

— Dacă e aşa, eu o să vă rog pentru Petercio al nostru, zise una din gazde. Ştiţi, vor să-l ia în armată... dar el, domnule deputat, nu-i făcut pentru armată, deoarece a primit o altă educaţie... aşa încît, dacă-l vedeţi pe maiorul Menghelsohn, puneţi o vorbă bună pentru Petercio al nostru... Ştiţi, de dumneavoastră depinde totul.

Primarul îi trase un cot vorbitorului spre a-l sili să tacă şi a nu da astfel prilej şi celorlalţi să înceapă cu diverse cereri personale, ceea ce ar fi constituit o necuviinţă; de aceea, pentru a schimba conversaţia, începu să discute despre situaţia politică.

— Ce e cu satele din Rodopi, s-au predat? întrebă el.

— Problema s-a rezolvat, răspunse Karlo în doi peri.

— Cum adică, s-au şi predat?

— Au depus armele...

— Curios! În ultimul său număr, „Mariţa" susţinea contrariul, remarcă cineva.

— „Mariţa" e de alaltăieri, iar domnul Kalev a părăsit abia ieri Plovdivul... Cîte nu se întîmplă într-o zi! interveni un altul.

— Da, da, da, confirmă Karlo.

— Dar despre lovitura de stat din principat[1] ce se mai aude, care sînt ultimele noutăţi? Adunarea Naţională de la Şistov s-a pronunţat pentru sau contra lui Battemberg[2]? Nouă ne vine ziarul doar o dată pe săptămînă.

[1] Este vorba de Principatul Bulgariei, care la acea dată nu se unise cu Rumelia Orientală.

[2] Adunarea convocată de principele Alexandru de Battemberg, în 1881, după înlăturarea Constituţiei de la Tîrnovo, pentru a căpăta puteri dictatoriale.

— Contra, contra... Ah, ce minunat pămînt aveţi, domnilor. Curată minune !

— Iar noi am organizat o întrunire de protest împotriva loviturii de stat. Aţi citit rezoluţia noastră ?

— Am citit, domnilor. Excelentă, domnilor ! Minunată, domnilor !

— Dar despre Afganistan ce ştiţi ?

— Despre Afganistan ?! întrebă uimit Karlo.

— Da, despre pasul Kandahar. L-au ocupat englezii ?

— Da, domnilor.

În seara aceea, doctor Karlo îşi propusese drept regulă generală să răspundă cu aplomb la toate întrebările privitoare la situaţia politică ce aveau să se mai abată asupra capului său. Nu era pregătit pentru un asemenea examen şi lucrul acesta constituia o mare surpriză pentru el. Pesemne că orăşelul acela liniştit, uitat de lume, pe care Karlo şi-l închipuia cu desăvîrşire amorţit — un fel de Kvinkvandon din „Doctor Ox“ [1] — era frămîntat şi îl preocupa situaţia politică internaţională, organiza primiri, ba chiar şi întruniri.

Dar iată că o nouă nedumerire aruncă un nor în raporturile dintre dremigrădeni şi Karlo ; norul se înfiripă din următoarele vorbe rostite de primar :

— Domnule Kalev, acum dumneavoastră, ca deputat al nostru, o să aveţi grijă, într-un fel oarecare, şi de ridicarea economică a Dremigradului şi a plăşii... Ştiţi, e o sărăcie lucie...

— O, cu dragă inimă, domnule primar, eu de pe acum vă pot garanta prosperitatea acestui nobil oraş şi a plăşii dumneavoastră. Aceasta stă în mîinile mele, deşi nu sînt deputatul dumneavoastră, cum atît de măgulitor m-aţi numit.

Stupoare generală.

— Cum ? Sînteţi doar reprezentantul nostru ! zise primarul.

[1] Povestire de Jules Verne.

— Noi ştim că şi dumneavoastră v-aţi dat adeziunea.

— Poporul v-a ales în unanimitate.

Profesorul făcu ochii mari : va să zică era deputat ! Dintr-o dată îşi lămuri adevărata pricină a ovaţiilor şi a strălucitei primiri pe care i-o făcuseră dremigrădenii. Ce surpriză !

Se grăbi să răspundă emoţionat :

— Sînt adînc mişcat de onoarea pe care mi-o faceţi, domnilor. Sînt vinovat că, înainte de orice, nu mi-am exprimat fierbintea mea, da, cea mai fierbinte mulţumire a mea... Alegerea dumneavoastră face o deosebită cinste geologiei. Şi nu doctor Karlo sau Kalev, după cum mă numiţi prieteneşte, ci pasiunea pentru ştiinţă a reunit voturile şi inimile dumneavoastră... Din nefericire, nu voi putea însă primi alegerea dumneavoastră.

— Şi de ce să nu primiţi ? întrebară cu toţii, plini de uimire.

— Primo, domnilor, specialitatea şi chemarea mea e alta... Nu simt nici o înclinare spre politică... *Graecum est, non legutur,* zice proverbul latin, adică : „E pe greceşte şi nu pricep". Al doilea, o mare descoperire pe care am făcut-o îmi va reţine toată atenţia de acum înainte. Pentru moment vă pot spune doar că am hotărît să consacru toată activitatea mea fericirii acestei ţări, pe care o îmbrăţişez ca şi cum ar fi patria mea adevărată, deşi încă, spre marea mea ruşine, mă consider supus străin.

Primarul îşi muşcă buzele.

— Supus străin ? Dar nouă nu ni s-a spus acest lucru. Un supus străin nu poate fi ales.

— Da, supus străin, dar bulgar neaoş cu sufletul.

— Numai numele dumneavoastră a putut întruni toate voturile. Altfel, turcii erau gata să-l aleagă pe Murad bei ! Păcat !

Cu toate aceste surprize, nimănuia dintre dremigrădeni nu-i trecea prin cap că se înşelau cu toţii — atît ei cît şi oaspetele. Înţeleseră doar că le-a fost

recomandat să aleagă ca deputat un om destul de original, foarte învăţat şi, pe lîngă aceasta, foarte modest.

Dîndu-şi seama că o lege oarecare i se pune de-a curmezişul, amorul propriu al doctorului Karlo fu puternic rănit. Din care pricină doctorul se ambiţionă. Nu, el va intra în Cameră ! Şi scoţînd din buzunarul de la spate al redingotei cîţiva bulgări de minereu, îi trînti cu putere pe masă, că fire mărunte de nisip aurifer se desprinseră, împrăştiindu-se pretutindeni.

Toţi se repeziră să privească minereul de aur, care, la lumina lumînării, strălucea jucăuş şi multicolor.

— Minereu de aur ! rostiră toţi într-un glas, entuziasmaţi.

— Da, minereu de aur în forma cea mai pură, domnilor alegători, minereu de care întregul munte este plin, aici, la trei ore de Dremigrad, în plasa dumneavoastră. Plasa dumneavoastră, domnilor, este un Colorado al Bulgariei. Şi acest tezaur, care a dormit nenumărate veacuri în pămînt, a trebuit să-l găsească doctor Karlo, în plimbarea sa de azi !... Iată cine-i doctor Karlo, căruia i-aţi făcut onoarea de a-l alege ca deputat al dumneavoastră. Iar eu accept acum această onoare, domnilor, în ciuda tuturor piedicilor şi n-am s-o cedez nimănui. În ceea ce priveşte supuşenia mea, asta-i o prostie şi am să v-o dovedesc de îndată.

Şi aşezîndu-se, compuse următoarea telegramă către guvernatorul general al Rumeliei :

„Cîştig pentru coroana dumneavoastră o Californie. Drept răsplată pentru acest serviciu, solicit imediat supuşenia rumeliotă, care îmi este necesară spre a putea intra fără piedici în Cameră, unde mă trimite votul alegătorilor dremigrădeni. Mîine plec spre Capitală, cu dovada măreţei mele descoperiri.

Reprezentantul Dremigradului,
Doctor Karlo."

Citi emoţionat telegrama. Îmbătaţi de entuziasm, comesenii o găsiră excelentă. Strălucirea muntelui de aur le lua minţile. Doctor Karlo era steaua şi geniul lor cel bun. N-aveau să îngăduie nimănui să se atingă cîtuşi de puţin de alegerea făcută de ei. Şi redactară o telegramă şi din partea oraşului, semnată de primar, care fu expediată o dată cu cea a lui Karlo.

Doctorul era ca beat. Vedea deschizîndu-i-se înainte orizonturi absolut noi. În sufletul lui de om al muncii de birou se treziră deodată cele mai mari ambiţii : faimă, cinste, glorie, bogăţii uriaşe, putere, toate se îngrămădeau pe umerii lui. Fericirea îl copleşea cu povara ei...

Nici nu se închisese bine uşa în urma celui ce plecase să ducă telegramele, cînd se deschise din nou. În încăpere intră un bărbat tînăr, cu ochelari şi barbă arămie. Era călătorul pe care-l întîlnise în ziua aceea profesorul. Noul venit privi timid în jur.

— Permiteţi... Domnul primar !

Stăpînul casei se ridică.

— Poftiţi, domnule, eu sînt.

— Doctor Kalev, se prezentă oaspetele şi dădu mîna cu primarul. A, domnule doctor, ne-am întîlnit iarăşi, se adresă el, amabil, profesorului. Permiteţi-mi acum să mă prezint : Kalev, doctor în drept, deputatul Dremigradului.

La auzul acestor cuvinte amuţiră cu toţii. Abia acum îşi dădură seama de grozava eroare pe care o comiseseră, căci tocmai noul oaspete era alesul lor.

Sosit nu de mult din străinătate, alegătorii din acel colegiu depărtat de centru nu-l cunoşteau decît după numele său, de care abia auziseră. Comitetul electoral al Capitalei îi pusese telegrafic candidatura la Dremigrad, ai cărui locuitori nu-l voiau decît pe el. Acum deputatul venea, aşa cum se obişnuia, să le mulţumească şi să cunoască nevoile şi dorinţele colegiului. După cum am văzut, i se pregătise o primire entuziastă. Dar, deoarece strada principală era noroioasă, vizitiul său intrase în oraş pe o alta, pavată cu pietre, iar cetăţenii întîmpinaseră în locul

lui pe profesor. Doctorul Kalev coborîse la han, fără a fi primit de cineva care să-i ureze : „Bine ai venit". Ceea ce îl uimise şi-l amărîse, dar îşi explicase totul prin faptul că sosise în puterea nopţii, precum şi prin obiceiurile simple ale alegătorilor săi. Apoi îl rugase pe hangiu să-l ducă la primar.

— Dracu s-o ia de deputăţie ! mormăi Karlo, după ce rămase singur în camera lui. Norocul şi faima mea au o temelie mult mai solidă... Bine că a venit la timp acest doctor Kalev, lua-l-ar dracu cu numele lui cu tot !

Apoi se aşeză şi scrise o scrisoare către prietenii săi din străinătate. Tot acolo trimise şi următoarea telegramă :

„Am descoperit astăzi pe versantul de sud al Balcanului un bogat munte aurifer — Monte Karlo. Acesta este Peru al peninsulei Balcanice. Încîntat şi uimit. Urmează amănunte prin scrisoare. Anunţaţi în toate părţile această veste.

Doctor Karlo."

Apoi puse bulgării pe masă, îi privi bucuros şi adormi legănat de vise de aur (cu adevărat de aur).

Uitase să-şi ia cu el prizonierul.

VI

Cînd răsări soarele, Karlo se trezi.

Începu să se pregătească de drum.

Tocmai cînd punea bulgării de aur în geamantan, uşa se deschise şi intră hangiul.

— Prefectul ! anunţă el.

— Să poftească ! zise Karlo şi se ridică, mirat de această vizită matinală.

Prefectul intră, cu o figură destul de gravă ; ochii i se opriră brusc asupra minereului de aur de pe masă.

Se recomandă, apoi zise :

— Domnule profesor, acesta este tot minereul ? şi arătă spre bulgări.

— Bulgării aceştia sînt numai o mostră, domnule prefect, dar acolo este un munte întreg din minereul acesta, rosti doctor Karlo, surîzător şi oarecum mîndru.

— Unde se găseşte muntele acesta ?

— Acest munte se află în plasa dumneavoastră, domnul meu, dar numai atît vă pot spune... Mai mult, scuzaţi... zise Karlo şi se apucă să vîre bulgării în geamantan.

Prefectul îl opri.

— Vă rog, domnule profesor, nu-mi puteţi răspunde mai precis ?

— E secret, domnule.

— Cum se numeşte muntele ? insistă prefectul.

— Aceasta v-o pot spune : Monte Karlo.

— Cum ? L-aţi botezat Monte-Carlo ? ! Clubul jucătorilor din toată lumea ? !

— Monte-Carlo din Italia, domnule, înghite aurul, dar Monte Karlo din Bulgaria îl va revărsa, zise emoţionat profesorul, care n-avea să îngăduie nimănui să-i atingă faima nici măcar cu un deget.

Prefectul zîmbi fără voie, scoase o telegramă şi se uită la ea.

— Kurt-bair nu se află oare între Dobroli şi Mamucik-mahala, lîngă Luda Kamcia ?

Doctor Karlo îngălbeni. Privi în jur speriat : îl căuta pe bai Ivan, pe care, de azi-noapte, îl uitase. Scos din fire strigă :

— E josnic, domnule, să-mi momiţi omul, să-mi uzurpaţi dreptul la marea descoperire, despre care personal şi pentru prima dată mă duc astăzi să raportez guvernatorului. Este un lucru de neiertat, este o crimă, ba chiar mai rău !

Prefectul se încruntă, apoi zise aspru :

— Daţi-mi vă rog aceşti bulgări !

— Protestez, domnule ! Asta se cheamă furt în amiaza mare.

— Bulgării aceştia sînt furaţi, domnule profesor !

— Bulgării aceştia i-am scos eu însumi, cu mîna mea, din măruntaiele pămîntului... Sînteţi un calomniator nemaipomenit ! strigă Karlo, înfuriat.

Îşi dădu seama că acest prefect brutal venise să-i năruie toate visele şi speranţele lui de aur.

— Acest minereu de aur, domnule profesor, a fost furat de la muzeul regional şi am ordin telegrafic să-l iau de la dumneavoastră şi să-l transport la Plovdiv drept corp delict al unei crime.

Karlo rămase mut de uimire.

— Citiţi şi dumneavoastră.

Şi prefectul îi dădu telegrama.

— E o minciună sfruntată ! strigă Karlo, dispreţuitor.

Prefectul luase de pe masă un bulgăre şi se uita la el.

— Dar bulgărele minte ? întrebă prefectul, arătîndu-i un colţişor de hîrtie ce rămăsese lipit acolo, indicînd desigur patria minereului aurifer.

Profesorul se făcu alb la faţă ca o coală de hîrtie !...

Curînd după aceea, Karlo plecă la drum cu geamantanul golit de bulgării de aur şi cu sufletul pustiit de nădejdile sale de aur. Într-adevăr, profesorul căzuse victima unei groaznice batjocuri. Un oarecare funcţionar turc fura din muzeul de la Constantinopol antichităţi, monede şi minereu de aur, obiecte care i se cumpărau pe un preţ de nimica la Plovdiv, îmbogăţind astfel muzeul regional aflat încă la începutul său. Un servitor al acestei instituţii a făcut acelaşi lucru : a furat aurul. Apoi, împreună cu un ţăran şiret, l-a îngropat cu dibăcie în cîteva locuri din masivul de lîngă Luda Kamcia, în scopul de a-l jumuli pe încrezătorul profesor, căruia îi cunoşteau slăbiciunea pentru colecţii geologice. După cum am văzut, ţăranul, care îşi dăduse un nume fals, îşi jucase minunat rolul.

Ieri însă, întîmplător, observîndu-se lipsa bulgărilor de minereu din muzeul regional, servitorul fusese prins şi mărturisise totul. Telegrama lui Karlo

nu mai lăsa nici o îndoială asupra veracității acestei mărturisiri, precum și asupra desăvîrșitului succes al urzelii puse la cale.

Doctor Karlo zăcu bolnav două luni de zile. În care vreme, Antonia aruncă pe fereastră toate tezaurele sale geologice.

Dar între timp, doctor Karlo devenise membru al unei societăți științifice de prim rang din Occident.

1888

O SCENĂ

M-am mutat pentru a treia oară, deoarece cei care nu au casa lor proprie în capitala Bulgariei se mută mereu dintr-o locuință într-alta, fiind în permanență un fel de nomazi, ca lăieții și ca funcționarii noștri provinciali. Oricine își poate da seama de priveliștea obositoare a unei mutări. Mii și mii de lucruri mari și mici din odăi, din bucătărie sau din birou, necesare trupului și sufletului ; acele mărunțișuri fără număr, fără nume și fără importanță, care, aruncate haotic în camion, seamănă cu un muzeu înjghebat din toate minunățiile halei de vechituri, dar care laolaltă alcătuiesc acel ceva pe care-l numim confort ; unelte ale acelor mii de bunuri ale vieții omenești, mici, nevăzute și ușor de uitat, a căror sumă creează, după Smiles [1], pămîntească, vai, și imperfecta fericire pămîntească a omului înțelept ! Așadar, mă mutam, și acest cuvînt îl va lămuri pe cititor de ce în ziua aceea am dezertat ca un laș de acasă, lăsînd altora rolul de mari mucenici, în supravegherea emigrației mobilelor mele.

Am hoinărit fără țel pe străzi, și anume pe străzile noi, și am ajuns în Piața Sfîntul Kral [2]. Lîngă clopotniță, un grup de oameni. Se adunaseră în jurul a ceva sau al cuiva. Curiozitatea e molipsitoare

[1] *Samuel Smiles* (1812—1904), scriitor și publicist englez ; a scris numeroase biografii cu intenții educative.

[2] Una din piețele centrale din Sofia, unde se înalță și biserica cu același nume.

ca și căscatul ; m-am apropiat deci și eu îndată de grup, am dat puțin din coate și mi-am croit drum prin zidul viu. Atunci am văzut că pricina care adunase atîtea priviri curioase era... ce credeți că era ? Un om călcat de trăsură ? Sau unul lovit de apoplexie ? Sau cine știe ce altă nenorocire căzută asupra vreunui om sau animal ? Vai, căci nefericirile trezesc curiozitatea tot așa cum fericirea trezește invidia ! Sau vreun nefericit șoarece prins în cursă ?

Nu, ci o femeie care fugise de acasă.

Era o țărancă la fel cu acelea care pot fi văzute în fiecare vineri la tîrgul din Sofia și care sta jos, pe pămînt... Tînără, oacheșă, cu ochii negri, frumoși — cît am putut să-i văd, deoarece nu-i ridica din pămînt — bine îmbrăcată, fără basmaua albă de nevastă, purtînd, ca o fată, un frumos mintean fără mîneci — așa cum au șopii [1] — prin care se vedeau mînecile și poalele cămășii albe ca zăpada și brodate cu meșteșug.

Lîngă ea sta în picioare bărbatu-său, un flăcău înalt și blond. Zadarnic m-am străduit eu să-i citesc pe față zguduitoarele simțăminte pe care ar fi trebuit să le încerce în clipa aceea. Pe chipul lui se citea doar tulburarea, uimirea, un fel de inconștiență și nimic altceva. Și el, și ea erau din satul Ciukoveț, din părțile Radomirului.

Grupul de curioși era alcătuit, în părți egale, din bărbați și femei, dar natura acelui spectacol da prioritate femeilor și ele se aflau în primul plan ; majoritatea sfătuia țăranca să se întoarcă la bărbatul ei. Tînăra fugară însă nu se mișca și nu răspundea nimic. Își plecase fața și ochii în pămînt și nu i se vedea decît părul negru ca smoala, revărsat pe umeri în cîteva cozi împletite cu bănuți de argint și scoici albe. La sfaturile femeilor se alăturau din cînd în cînd și unii bărbați. Dar soțul tăcea. În cele din urmă, fără să-și ridice capul, femeia privi în sus printre genele lungi și zise :

[1] Țărani din jurul Sofiei.

— Nu vreau să mă duc cu el, omorîţi-mă, dar nu vreau...

Aceste cuvinte fură întîmpinate de un cor de glasuri — majoritatea în favoarea bărbatului. Deodată mulţimea se dădu la o parte şi făcu loc unui jandarm. El smuci brutal ţăranca de mînă şi îi strigă să se ridice şi să plece cu bărbatul ei.

— Nu vreau ! Omorîţi-mă ! zise ea hotărît.

Vorbele acestea sau apariţia autorităţii în persoana jandarmului făcură imediat ca simpatiile să treacă de partea fugarei. Rumoarea îşi schimbă tonul.

— Nu-l vrea ? Păi dacă nu-l vrea, ce vor de la dînsa ? !... Se poate aşa, cu sila ? strigă una.

— Sărmana, n-a fugit ea de bine !

— Să se ducă la bărbatu-său ! Ce-a apucat-o ? mormăi o sofiotă sadea, cu braţele încărcate de zarzavatul pe care-l cumpărase.

Vorbele acestea fură încuviinţate şi de alte două cucoane.

— M-a făcut de rîs ! M-a făcut de rîs !... se auzi un glas deznădăjduit, aproape plîngînd.

La început am crezut că era al bietului bărbat. Dar nu era el : cel care plîngea şi suspina era un şop bătrîn ; lumea zicea că e tatăl ţărancei.

Jandarmul smuci iar femeia, ridicînd-o de jos, dar aceasta scăpă din nou şi se trînti în praf.

— Barbarie, barbarie ! strigă indignat un student în ultimul an, pe care nu-l cunoşteam.

— Vreţi să scoateţi sufletul femeii ? Dacă nu-l iubeşte, nu-l iubeşte şi gata ! adăugă vehement o cehoaică tînără, grasă, cu o coşniţă mare cît arca lui Noe, plină cu tot soiul de cărnuri şi vînat.

Evident, aici era un conflict. Erau două lumi, două civilizaţii.

Reprezentantul autorităţii aruncă o privire, jumătate ameninţătoare, jumătate dispreţuitoare, uriaşei stăpîne a coşniţei, îl pofti pe bărbat şi pe alţi cîţiva să-l ajute şi, unii de subsuori, alţii de picioare, ridicară ţăranca de la pămînt. Nefericita se zbătea cu disperare, să scape din atîtea mîini, dar în zadar. Se

răsucea, se smucea așa ridicată în aer, iar cînd văzu că au adus o trăsură în care vor s-o urce, începu să plîngă cu deznădejde :

— Nu vreau !

Acest spectacol brutal și dezgustător, această umilire a făpturii umane ne-a întristat pe toți. Publicul se irită, ochii se îndreptară mînioși spre răpitorii victimei care țipa rugător. Femeile fură impresionate, protestele deveniră mai energice și mai aspre. Zarva și nemulțumirea atinseră culmea cînd bărbatul, dintr-o dată, de la o stare de apatie extremă, trecu la gesturi sălbatice și-i dădu nevestei cîțiva pumni peste față, ca să-i potolească îndărătnicia.

— Doamne ! Ce sălbăticie ! strigă studentul și se aruncă spre jandarm și bărbat, ca și cum ar fi vrut să le smulgă victima din mîini.

Sub același impuls, de parcă ar fi fost electrizată, mulțimea toată făcu aceeași mișcare și alergă în ajutorul țărancei. Nu se mai afla glas, vorbă, privire care să nu fie alături de ea. Ciocnirea dintre conștiința umană revoltată și „dreptul legitim“ era inevitabilă, dar în aceeași clipă țăranca fu aruncată în trăsură, în care se urcară jandarmul și bărbatul. Mulțimea înfuriată încremeni locului, văzînd că trăsura pornește ; o clipă mai tîrziu am văzut că lupta inegală a reînceput și în trăsură între cei doi bărbați și femeie și că ea — pare-se după eforturi eroice — a reușit să se ridice în picioare, cu scopul evident de a sări jos din trăsură. Mulțimea alergă într-acolo. Dar silueta țărancei dispăru ca o nălucă. Se prăbușise sub o ploaie de pumni, iar acum se vedea numai capul jandarmului ; deasupra scării trăsurii atîrnau picioarele încălțate în opinci ale femeii. Trăsura coti în noua stradă care s-a deschis între mitropolie și bulevardul Dondukov, și atunci i-am văzut din nou pe tustrei : țăranca, lungită în fundul trăsurii, la picioarele jandarmului, iar bărbatu-său, prăvălit peste ea cu toată greutatea trupului, ca să-i taie orice posibilitate de scăpare. Cu o mînă îi astupase gura, să nu mai răcnească.

Am rămas pe loc, uimiţi, cu privirea aţintită spre trăsura care se îndepărta şi care dispăru curînd. Mulţimea se împrăştie încet. Cîteva femei schimbară ultimele impresii.

— Ce viaţă mai poate fi după asta ? întrebă una.

— Nu vezi, aşa cum a fost şi pînă acum. Biata femeie ! răspunse alta compătimitor.

— Într-adevăr, a bătut-o mult...

— Aşa ? Păi cine n-ar face ca ea ? adăugă o a treia.

— Ia vedeţi-vă de treabă ! zise una care tocmai se pregătea să plece. E şi ea o poamă bună... Ce-a căutat a găsit...

Toţi se întoarseră miraţi spre cea care vorbise. Aceasta adăugă :

— N-aţi auzit ce spunea tată-său ? Neruşinata ! şi relată în şoaptă unele amănunte.

Aceste lămuriri alungară pentru o clipă simpatia faţă de victimă şi făcură să se ivească din nou divergenţe în discuţie.

— Atunci merita să mănînce bătaie, observă aspru una.

— Eh, şi cu asta crezi c-o s-o facă să-l iubească mai mult ? se amestecă alta.

— Lasă, lasă, las să-şi cunoască bărbatul, că doar îi e nevastă ; azi toate s-au învăţat ca, una-două, să-şi lase bărbaţii... Păi unde o s-ajungem aşa ?

— Şi oare unde-o duce acum ? Ea îl urăşte.

— Îl urăşte, dar el o iubeşte ca un nebun, îi e doar nevastă... Gîndiţi-vă ce ruşine i-a făcut !... S-o sfîşie, puturoasa ! zise cu răutate alta.

Am plecat. Dar chipurile lor continuară să mă preocupe : soţia necredincioasă, pe care cu o grindină de pumni în cap o sileau să-şi iubească soţul ; bărbatul, care, dezonorat şi batjocorit de ea, o iubea cu şi mai multă patimă ; bătînd-o sălbatic, el o readucea în casa lui, care de acum încolo va fi un iad pentru amîndoi ; jandarmul, instrumentul legii, care apăra dreptul celui mai tare asupra celui mai slab. Toate cele petrecute, în aparenţă simple — doar se întîmplă în fiecare zi — dar care în realitate

sînt atît de tragice şi de nepătruns, toate mi se învălmăşiră haotic în minte şi se transformară într-o enigmă întunecată ca noaptea !...

Cînd am cotit după colţ, m-am întors şi am văzut că femeile tot mai vorbeau. Desigur, şi pe ele le frămînta enigma, aceeaşi problemă teribilă, mai teribilă decît toate săbiile lui Damocles care atîrnă şi deasupra capetelor societăţilor barbare, şi a celor civilizate ; problema pe care nici un fel de teorii geniale ale noii filozofii, pe care nici un fel de răsturnări sociale sau politice nu o vor rezolva... Şi cine ştie unde se află secretul acelei grozave discordii între cele două jumătăţi ale neamului omenesc ! Se află oare în condiţiile de viaţă sau în gradul de cultură al acelei Madame Bovary din Ciukoveţ, al acelei Ana Karenina bulgară ? Se află în istoria omenirii sau, poate, în alte împrejurări imponderabile, ori în inima omenească, nestatornică şi capricioasă ca un val ?

Da, teribilă problemă...

Nu cred c-au rezolvat-o nici acele onorate doamne sofiote...

1890

CANDIDAT LA „BAIE"[1]

I

— Mă aştepţi ?
— Sînt gata.
— Bem şi noi o bere ?
— Minunat !
Şi cei doi prieteni intrară în berăria „Veneti".
Cel mai în vîrstă, domnul Hrisantov, distrat ca de obicei, ca şi cum ar fi fost preocupat de ceva, zărind dinaintea lui faţa plină şi blîndă a proprietarului localului, strigă tare :
— *Garçon !*
Patronul privi mirat spre muşteriul care i se adresa atît de neprietenos, întoarse leneş ochii spre chelner şi zise :
— Vezi ce vor domnii.
Curînd, cei doi prieteni, oameni încă tineri, ţineau în mîini paharele înspumate şi ciocneau.
— Într-un ceas bun !
— Succes !
Afară aştepta o trăsură. Hrisantov şi Ivanov se aruncară în ea.
— La gară !
Trăsura porni hodorogind pe caldarîm. Cei doi tovarăşi priveau distraţi şi liniştiţi prăvăliile şi magazinele de pe strada Gării şi răspundeau amabil, salutînd cu pălăria cunoscuţii întîlniţi în cale.

[1] Adunarea regională a fostei Rumelii Orientale. Fusese instalată în clădirea unei foste băi turceşti, adaptată necesităţilor.

Ieşind în cîmp, un vînt şăgalnic şi răcoros prinse să adie peste feţele palide ale călătorilor. Natura li se dezvăluia în toată frăgezimea şi frumuseţea ei. Cîmpiile largi, care se întindeau pînă la poalele împădurite ale Rodopilor, erau verzi şi încîntau ochiul cu farmecul lor strălucitor. Un vînticel molcom adia dinspre marea limpede, şi cei doi tovarăşi, îmbătaţi de boarea mîngîietoare a primăverii, ar fi trebuit să uite curînd Plovdivul furtunos şi plin de praf, cu interesele şi frămîntările, cu pieţele-i zgomotoase şi cu politica lui, cu labirintul de străzi, mai urît mirositoare şi mai noroioase decît pamfletele domnului K.

Dar, vai, această natură frumoasă, acest soare de april, strălucitor şi dătător de viaţă, priveliştea încîntătoare a panoramei nemărginitului orizont din jurul Plovdivului puteau emoţiona pe oricine în afară de cei doi călători ai noştri. Orice vietate se putea bucura măcar o clipă de frumuseţea lumii lui Dumnezeu, numai un candidat la deputăţie n-ar fi fost în stare de una ca asta. Iar Hrisantov era candidat.

Amicul său, deja deputat, îl însoţea pînă la Dermenderè, sat în care se bucura de oarecare trecere. Acolo voia el să-i pună candidatura.

Părăsiră Plovdivul cu aerul unor oameni care se duc să se plimbe pînă la gară ; nu era nimerit să dea în vileag adevăratul scop al călătoriei lor în această perioadă de înverşunate lupte electorale. Şi ambii erau acum preocupaţi de gînduri importante.

Molcomă şi monotonă, trăsura se tîra pe drumul sterp şi accidentat care ducea spre Dermenderè.

Privirile lui Hrisantov nu se mai dezlipeau de o anumită vale a Rodopilor, în care se ascundea satul. Cu inima tremurînd, privea fumul alburiu ce plutea lin peste satul unde se afla o părticică din viitoarea lui soartă. Niciodată nu simţise o atare emoţie, şi săuleţele acelea modeste şi liniştite, care străluceau atît de pitoresc la poalele Rodopilor, îi insuflau mii de gînduri şi temeri.

Prin închipuirea lui se perinda ba vreun primar cu fața vicleană, neprietenoasă și cu mustăți uriașe, ba vreun popă primitiv, cu camilafca roasă și cu barba încîlcită și murdară, ba vreun biet învățător cu haină și pantaloni de aba, a cărui bibliotecă se compunea doar din cîteva condici sătești slinoase și din două-trei numere prăfuite ale ziarului „Vek" din Constantinopol sau ale vreunei gazete de acum un an, din Plovdiv...

Aceste persoane de vază îl tulburau, și omul nostru se găsea în mare încurcătură, gîndindu-se cum ar trebui să se poarte cu ei, ca să le cîștige simpatia și, vai, bunăvoința ! Noaptea trecută visase că se lupta cu popa din satul S., unde se duceau ei acum ; de fapt, pe popă nu-l văzuse niciodată la față. Cînd Hrisantov se trezise din somn, era lac de sudoare... În vis se făcea că preotul are înfățișarea unui american sălbatic, cu o camilafcă de care era prinsă o tinichea galbenă pe care scria : „Piei din fața mea, satano !" Iar Hrisantov, tremurînd tot, se vedea nevoit să strîngă delicat mîna americanului și să-i adreseze cîteva cuvinte amabile.

Și se posomorî.

Deodată, destul de departe de ei, se ivi un călăreț. Era un țăran, pesemne un cunoscut de-al lui Ivanov, deoarece acesta se ridică în picioare, privi atent și zise :

— Ăsta trebuie să fie primarul din Dermenderè ; o să-l întrebăm pe el cum stă treaba.

Hrisantov privi emoționat spre primar. Cu un sentiment inexplicabil de jenă, Hrisantov își potrivi cravata, se așeză picior peste picior și așteptă.

Călărețul se apropia.

Hrisantov îl măsura din ochi.

Cînd țăranul fu îndeajuns de aproape, Ivanov zise :

— Nu-i primarul.

Hrisantov răsuflă ușurat.

Călărețul era un flăcău — un copilandru încă — cu părul și sprîncenele blonde și cu mustața abia mi-

jind ; avea o privire blîndă şi veselă, ceea ce îl făcu pe Hrisantov să-l întîmpine cu simpatie.

— Trebuie să fie un ţăran cinstit, spuse Hrisantov şi se pregăti să-l salute prietenește.

— Să intrăm în vorbă cu el, zise Ivanov şi, făcînd semn vizitiului să oprească trăsura, se adresă paşnicului alegător : Bun găsit, neică !

— Bine să dea Dumnezeu, domnule ! răspunse ţăranul şi îşi struni calul.

Ivanov îl privi, apoi zise :

— Ce mai e nou pe la voi ?

— Toate bune. Mă duc la oraş. Da domniile-voastre ?

— Noi ne ducem în satul dumitale.

— Bine, prea bine.

— Şi altceva nou ce mai e pe la voi ? repetă Ivanov.

— Toate-s bune, ce să fie ?

Ivanov îşi pipăi barba, mulţumit şi gînditor. Chibzuia în ce fel să înceapă discuţia, ca să afle cam cum vedeau ţăranii alegerile. Era o treabă destul de delicată. Ca să inspiri mai multă încredere ţăranului, e necesar să te creadă dezinteresat şi binevoitor. Înşelat de nenumărate ori, acesta are de obicei îndoieli ; minţit fără cruţare de toţi politicienii şi afaceriştii, el îşi îngăduie să-şi ascundă gîndul, iar cînd socoteşte necesar, chiar să şi mintă. Iată de ce, numai după lungi ocolişuri şi întrebări cu privire la starea cîmpului, la unul sau altul din Dermenderè, la scumpete sau vreme, Ivanov îi zise :

— Dar deputat, pe cine v-aţi gîndit să alegeţi ?

Dintr-o dată, faţa binevoitoare şi veselă a ţăranului deveni serioasă. Privi întîi spre Ivanov, apoi pe Hrisantov, căruia îi bătea inima, scuipă şi mîngîie coama calului. Ai fi zis că n-a prea înţeles vorbele lui Ivanov. Şi chiar aşa gîndiră cei doi călători, iar Ivanov tocmai se pregătea să adauge ceva, cînd flăcăul răspunse :

— Deputat... încă nu ne-am hotărît pe cine să alegem deputat.

— Dar aşa, la cine vă gîndiţi ? De, că trebuie să vă gîndiţi la cineva... Nu-i aşa ?

— Păi ne gîndim... De bună seamă că ne gîndim... Da cum să-ţi spun ? Nici noi singuri nu ştim... Vine unul azi, şi zice : „Alegeţi-l pe ăsta" ; vine altul şi iar zice : „Alegeţi pe cutare" ; al treilea îţi vorbeşte de alţii... Ne gîndim noi ce ne gîndim, da pîn la urmă ne încurcăm de nu mai ştim nici noi ce să mai credem.

Se vedea cît de colo că ţăranul era precaut.

— Primarul e în sat ?

— În sat. Eu sînt ajutorul lui.

— Atunci, şi mai bine ! Voiam să vă văd... Te întorci curînd, nu-i aşa ? Cînd o să te întorci, să vorbeşti cu primarul, cu popa şi cu învăţătorul, ca să vă hotărîţi pe cine să alegeţi. Eu vă sfătuiesc ca un prieten ; tu mă cunoşti, nu-i aşa ? Să deschideţi bine ochii şi să v-alegeţi deputat un om care să vă apere interesele şi să vă cunoască nevoile, nu unul care ţinteşte, prin deputăţia asta a lui, să cîştige bani şi să-şi sporească averea. Vouă vă trebuie un om destoinic ; uite, eu veneam anume ca să vă recomand...

Ivanov fu nevoit să întrerupă firul discuţiei, deoarece Hrisantov îl ciupi zdravăn de cot cînd îşi dădu seama că vrea să-l prezinte. Ivanov înţelese şi continuă :

— ...anume ca să vă recomand drept candidat... un om destoinic şi al cărui nume să vă facă cinste...

— Ei, vezi bine că ne trebuie un om priceput, răspunse ţăranul şi privi cu ochii lui mici şi albaştri la Hrisantov. Era limpede că şmecherul înţelesese despre cine e vorba.

Hrisantov se îmbujoră şi-şi lăsă ochii în pămînt, plin de modestie.

— Ei, într-un ceas bun ! Să ţii minte ce ţi-am spus.

— Ei, bun rămas ! zise ţăranul şi o porni iute cu calul, fără a observa graţiosul salut pe care îl făcea Hrisantov cu pălăria.

II

Trăsura porni iar printre spicele verzi de orz.

— Minunați oameni sînt țăranii ăștia, zise Hrisantov, îi iubesc mai ales pentru simplitatea lor... Da, cu excepția unor popi de țară, adăugă el, aducîndu-și aminte de americanul pe care-l visase noaptea.

— Sînt minunați, dar cu ei trebuie să procedezi cu pricepere și îndrăzneală. Mai întîi trebuie să le cîștigi simpatia, trebuie să le vorbești despre ceea ce pot aștepta de la tine și despre ceea ce vrei să faci.

— Se-nțelege că trebuie să le vorbești : o să le explic principiile mele politice și atitudinea pe care o voi avea în Cameră, o să le spun că voi considera ca o sfîntă datorie apărarea, în toate împrejurările, a intereselor țării și că mă voi strădui pentru înfăptuirea idealului național...

Ivanov îl întrerupse rîzînd :

— Scurt... dar continuă... Cu ce te gîndești să te mai prezinți încă în fața alegătorilor ?

— Cu nimic altceva. Ceea ce am spus include toate problemele unui deputat conștiincios. Cred că asta e suficient.

Ivanov rîse cu poftă.

— Tu, frățioare, în felul ăsta n-ai să capeți nici cinci voturi ; nimeni n-o să înțeleagă cîntecul ăsta.

Hrisantov căscă ochii mari.

— Fă cum fac toți oamenii practici : promite, făgăduiește oamenilor, dar nu înfăptuirea idealurilor politice, nu apărarea intereselor țării și a instituțiilor liberale ; astea sînt lucruri care nici nu se mănîncă, nici nu se beau ; ci repararea drumurilor, scăderea dărilor, scoaterea din slujbă a vreunui funcționar care nu le e pe plac ; promite ajutor pentru școli și pentru cîștigarea proceselor, fapt de care de-

pinde soarta lor. Acestea sînt cele mai sensibile coarde şi pe ele trebuie să cînţi dacă vrei să intri în „baie". Poţi să nu-ţi ţii promisiunile, e suficient să le faci. Aceasta-i arată ţăranului că te pui în situaţia lui şi că te interesezi de el. Apoi, de la caz la caz, poţi schimba puţin tema. Înţelegi ? De exemplu, dacă vrei să cîştigi vreun funcţionăraş, spune-i doar că ai să faci ceva pentru avansarea lui ; vorbeşti cu popa : promite-i c-ai să-i împrumuţi sau măcar c-ai să girezi pentru suma pe care o datorează pentru pămîntul cumpărat acum un an ; dacă vorbeşti cu primarul, înjură-l zdravăn pe primarul de acum un an, spune-i că tu te jertfeşti pentru popor, spune-i tot ce pofteşti ; dai peste vreun învăţător care nu tremură în faţa inspectorului şi nu simpatizează cu ai noştri, care ne face opoziţie, atunci scoate ziarul „Săedinenie" [1] şi spune-i confidenţial că, dacă te aleg deputat, unirea Rumeliei Orientale [2] cu Bulgaria se va înfăptui în douăzeci şi patru de ore, iar dacă se întîmplă să fie pe acolo şi cîţiva ţărani, adaugă că impozitul va deveni o nimica toată : un sfert din cel de acum ; în acest caz poţi să dai drumul la tot vocabularul şi să-ţi faci adversarul praf. În satele care au şi populaţie turcească declară că, dacă votează pentru tine, vei interveni pe lîngă guvern să aleagă dintre ei prefecţi şi căpitani, şi că adversarul tău are de gînd să construiască în satul lor, în mahalaua lor, o biserică mare de tot, pentru care a şi comandat la Moscova trei clopote uriaşe, care să le umfle capul de dimineaţa pînă seara spre a-i sili să plece din sat...

Hrisantov rîse.

[1] „Unirea".

[2] După războiul din 1877—1878, prin tratatul de la Berlin, Bulgaria de la sud de Balcani a format o provincie autonomă sub autoritatea sultanului. Ea s-a unit cu Principatul Bulgariei în anul 1885.

— Eu nu pot să fac așa ceva.
— Dar ceilalți o fac.
— Treaba lor. Eu sînt un om cinstit și nu pot să mint și nici să clevetesc. Eu am principiile mele.
— Atunci hai să ne întoarcem acasă.
— De ce ?
— Pentru că cinstea este o monedă care nu are curs pe orice piață, iar principiile sînt frumoase numai ca să umple coloanele ziarelor, pe care nimeni nu le citește la țară. N-au să înțeleagă. Uite, de exemplu : vezi cîrciuma aceea la care ne vom opri ? Poftim și vorbește cîrciumarului Kosti despre principii... Desigur, prietenii tăi, care au trecut pe aici în același interes, n-au vorbit despre asemenea principii, recomandîndu-te. Sileste-te să nu-i contrazici.

În timp ce avea loc această conversație destul de prozaică, trăsura ajunse la cîrciuma ce se afla la șosea, lîngă satul K.

Cei doi prieteni coborîră și intrară în prăvălie. Îi întîmpină un om în haine turcești, cu căciulă de oaie pe cap și cu mînecile sumese. Era Kosti cîrciumarul.

Cîrciuma însăși nu se deosebea cu nimic de celelalte cîrciumi de țară. Tot aceleași lavițe și polițe pe care zăceau în dezordine pahare și sticle nespălate, tot aceiași pereți pe care sta agățat un cîntar, cîteva piei uscate de iepure, doi-trei cîrnați împuțiți și albicioși și multe alte nimicuri ; tot aceeași tejghea pe care stăteau rînduite ierarhic damigene de vin și rachiu, precedate de o găleată mare murdară, în care vinul zăcea zile întregi, așteptînd mușterii care să-l onoreze. Lîngă tejghea, într-o vatră dărîmată, sta vîrît în cenușa fierbinte un ibric, ca să fie totdeauna apă caldă pentru cafeaua călătorilor. Dincolo de tejghea, pe perete, se vedeau tablourile luptelor de la Plevna și Șipka, figurile împăratului și împărătesei Rusiei, precum și portretul prințului bulgar Alexandru, stropite cu ceva ;

lîngă ele, ca o podoabă, atîrna o bucată de maia uscată.

În timp ce Hrisantov era preocupat să cerceteze interiorul pitoresc al cîrciumii, Ivanov stătea de vorbă cu Kosti.

— Ce mai faci, bai Kosti ? începu Ivanov, răsucindu-şi gînditor mustăţile subţirele şi aşezîndu-se comod pe laviţă. Bine, sănătos ? Cum merge cîrciuma ?

— Har Domnului, boierule !

Hrisantov observă că tovarăşul său are autoritate asupra cîrciumarului. Îşi adună privirile risipite pe pereţii cîrciumii, ca să asculte cu luare-aminte ceea ce aveau să discute cei doi.

— Ei, sătenii care vin pe-aci vorbesc cui o să-i dea votul ?

— Cum ?

— Adică pomenesc despre acela pe care or să-l aleagă deputat ?

Cîrciumarul scoase repede cleştele din foc şi se întoarse atent către Ivanov.

— Deputat ? Vorbesc, de bună seamă că vorbesc.

— Ei, şi despre cine vorbesc ?

— De, boierule, despre cine o să spui dumneata... N-ai să ne recomanzi pe careva ?... Ştiţi, noi sîntem oameni simpli...

— Asta-i altă treabă, eu întreb de cine anume vorbesc oamenii din sat.

Kosti îl privi bănuitor pe Hrisantov.

Hrisantov era numai ochi şi urechi.

— Vorbesc că or s-aleagă... parcă... alaltăieri a trecut pe-aici Nediu Klisureanul şi le-a spus s-aleagă... cum oare îl chema ? Un nume *izghé*...

Ivanov numi pe unul dintre candidaţi.

— Nu, nu ! Pe ăsta îl ştiu... trei ani am cumpărat vin de la taică-său.

Ivanov numi pe altcineva.

— Ţţţ ! Nu.

— Dar cine e ?

— Păi are un nume *izghé*.

— *Îzgue, ça veut dire un nom bizarre* [1], zise Ivanov tovarăşului său, căzînd pe gînduri ; apoi întrebă : Nu cumva Hrisantov ?

— Da, da ! Hristianov ! Despre el vorbea.

— Hrisantov, îl corectă Ivanov. Ei, şi-au fost de părere ?

— Pentru el o să voteze.

Hrisantov se înroşise tot. Tovarăşul lui dădu mulţumit din cap, de parcă ar fi vrut să spună : „Treaba e ca şi făcută", apoi, întorcîndu-se către Kosti, rosti :

— Pe el, pe Hrisantov să-l alegeţi. Şi eu îl recomand... Auzi, Kosti ? Pe urmă, cu un gest hotărît, îşi arătă tovarăşul zicînd : Iată, ăsta e domnul Hrisantov.

Cîrciumarul, care tocmai aducea cafeaua, se zăpăci de asemenea surpriză şi scăpă ceştile din mînă.

— Domnul Hrisantov ! Mulţumim, mulţumim, glăsui Kosti, adunînd, cu faţa zîmbitoare, ceştile risipite pe jos.

— Fă altă cafea. Şi, auzi, să spui şi tu la toţi că trebuie să-l aleagă pe domnul Hrisantov.

— Păi eu pînă acum am vorbit la vreo sută de inşi despre domnul.

Cîrciumarul mînţea, deoarece vîrfurile urechilor i se înroşiră dintr-o dată. Hrisantov băgă de seamă acest lucru.

Ivanov aruncă o rublă pe laviţă.

— Kosti, ia asta... cu ce rămîne, cinsteşte-i pe săteni... Înţelegi ?

— Îmi cunosc, îmi cunosc eu meseria, domnule ! zise cîrciumarul şi făcu viclean cu ochiul.

— Dacă se întîmplă... E treaba mea, înţelegi... Scurt !...

— Fii liniştit, las pe mine. Popa nostru i-a citit numele undeva... bun om, se cunoaşte după nume.

Cînd trăsura porni iar, Ivanov zise amabil tovarăşului său :

[1] Asta înseamnă un nume bizar (în limba franceză în original).

— După cum vezi, treaba a început bine... Kosti ăsta o s-o scoată la capăt. Mi-e devotat.

Hrisantov nu răspunse. Dădu numai trist din cap, aducîndu-şi aminte cum se înroşiseră adineauri urechile cîrciumarului.

Trăsura îşi continuă drumul spre Dermenderè, care nu mai era departe. Hrisantov simţi că inima începe să-i bată tare. Un sentiment confuz de frică, aşteptare, nesiguranţă îl făcu pentru o clipă să regrete că şi-a pus candidatura. Prin faţa ochilor i se perindară iar feţele aspre ale primarilor, pe care dorea să citească intenţii binevoitoare şi cărora trebuia să le zîmbească amabil ; îşi zise că trebuie să-şi jertfească tot amorul său propriu, ba chiar şi demnitatea ; îşi închipui figura sălbaticului american cu care, mai devreme sau mai tîrziu, va fi silit să dea ochi.

Deodată întrebă :

— Îl cunoşti pe popa din S. ?

— Popa Anton ? Îl cunosc, de ce ?

— Închipuieşte-ţi, l-am visat azi-noapte, zise zîmbind Hrisantov. Ce fel de om e popa ăsta ?

— Joacă pe sîrmă, diavolul... şi duce plebea... O să vedem, rosti Ivanov.

Hrisantov se posomorî.

Ivanov puse repede mîna pe spatele vizitiului : pe cărarea care tăia holdele zărise un om cu pantaloni cenuşii de aba, cu o căciulă cu fundul roşu, şi încins cu un brîu lat, tot roşu.

— Stai, ăsta-i Ivan Katra ! Tocmai bine s-a nimerit, zise Ivanov şi opri trăsura. Bine te-am găsit, Katra.

Bai Ivan salută milităreşte şi surîse.

— Încotro, în propagandă ? întrebă el.

— Cam aşa ceva, mormăi Ivanov şi, luîndu-l de mînă pe Katra, se aplecă la urechea acestuia şi-i şopti ca să nu audă vizitiul : Ivane, voiam să trec pe la tine...

— Ştiu, ştiu, glăsui Ivan, aruncînd o privire semnificativă mai întîi lui Ivanov, apoi lui Hrisantov, care-l cerceta cu atenţie.

— Ai să umbli prin toate trei satele, înțelegi? vorbi încet Ivanov. Apoi se întoarse spre tovarășul său și îi șopti ceva în franțuzește. Hrisantov dădu cordial mîna cu Katra.

— Știu, știu, zise Katra, aruncînd o privire semnificativă.

Ivanov se gîndi, apoi continuă la urechea acestuia :

— Domnul Hrisantov, înțelegi, are să-ți mulțumească așa cum se cuvine. Tu fă treaba bărbătește.

— Da, da, răspunse Ivan, aruncînd o privire semnificativă, de data aceasta numai spre Hrisantov.

Hrisantov se căută în buzunar și zise timid către Ivan :

— Uite, pentru cheltuieli...

— Oo, nu-i nevoie, nu-i nevoie, grăi Ivan, dînd drumul corpului delict în buzunar, eu, pentru dumneavoastră... ceea ce trebuie... o să-mi dau toată silința... Oo, nu trebuia, nu trebuia.

Această modestie îl cuceri pe Hrisantov. Cînd trăsura se mai îndepărtă puțin, Ivanov se întoarse, privi înapoi spre Katra, care venea încet în urma lor, și-i zise lui Hrisantov :

— Minunat om Katra ăsta ! E agent electoral de profesie... e născut pentru așa ceva... Cu prilejul alegerii mele, anul trecut, a făcut minuni nu alta... Mare noroc că ne-am întîlnit cu el. Păcat că nu ne-am gîndit să-l luăm cu noi, lîngă vizitiu, pînă ajungem în sat.

— Minunat om, într-adevăr păcat ! încuviință Hrisantov, privind și el îndărăt.

În același timp, Katra își zicea în sinea lui : „Acum jumulesc două gîște. Să fie al dracului, bun cîștig !“ Căci Katra, vai, era și agentul electoral al adversarului lui Hrisantov.

În cele din urmă se apropiară de sat.

— O să tragem mai întîi la moș Stoil. Îl cunosc și are multă autoritate în sat. Feciorul lui e primar, vorbi Ivanov cînd trăsura intră în Dermenderè...

III

Hrisantov privea, plin de curiozitate, în jurul său : grădinile, curţile, pomii, clăile de prin curţi specifice oricărui sat. Cei cîţiva săteni pe care-i întîlniră îi răspunseră la salut, deoarece Hrisantov, de cînd pornise din Plovdiv, nu scăpase nici o ocazie fericită ca să salute orice drumeţ. Un lucru bun şi chiar util ! Cine ştie dacă nu tocmai vreunul din aceşti săteni n-are să-i hotărască soarta prin votul său ? Saluta şi babele care priveau curioase din pragul porţilor. Salută graţios chiar un grup de fete adunate la o fîntînă. Drept răspuns, acestea chicotiră. Cînd ajunseră în sat, coborîră şi intrară într-o băcănie.

— Bună ziua, moş Stoil !

— Bine-aţi venit, bine-aţi venit, răspunse moş Stoil, întinzînd celor doi călători mîna sa crăpată şi murdară. Apoi luă de pe o policioară o căciulă veche şi jerpelită, în care avea puţin tutun mărunt amestecat cu frunze şi vine de tutun presat, şi-i oferi lui Ivanov.

Ivanov făcu către Hrisantov o schimă acră, destul de expresivă, punîndu-şi în mişcare mustăţile, muşchii obrazului drept şi cele două buze, şi zise :

— Mulţumesc, moş Stoil ! Dar unde ţi-e feciorul ? Pe el vreau să-l văd.

— A fost ieri la moară şi abia s-a întors.

— Să-ţi fac cunoştinţă cu domnul Hrisantov.

— Oo, bine-ai venit, domnule ! strigă moş Stoil şi strînse zdravăn mîna lui Hrisantov, care se înroşi pînă în vîrful urechilor. Mă rog, mă rog !... De dumneata mi-a vorbit şi fecioru-miu... Nu-i aşa, domnul Hrisantov ? Şi ziceam : „Măcar să vină să-l vedem, să ne cunoaştem... Numele îl auzim mereu, dar nu cunoaştem omu“...

Şi moş Stoil se uita zîmbind mieros la Hrisantov.

— El e deputatul vostru, să-l iubiţi şi să nu ascultaţi de nimeni altul... Am venit anume ca să vi-l recomand... Cum mă ascultaţi pe mine, aşa să-l ascul-

tați și pe el... rosti Ivanov, căruia moș Stoil, în afară de prietenie, îi mai datora și șaptezeci de lire cu dobîndă. Apoi se aplecă la urechea moșului și începu să-i șoptească ceva, arătînd cu un ochi spre Hrisantov.

Hrisantov se furișă tiptil din prăvălie, ca să lase pe tovarășul său să-l recomande în voie : nu-i venea bine ca faptul să se petreacă în fața lui. Hrisantov semăna cu un flăcău rușinos care vrea să fie logodit cu o fată frumoasă, dar preferă să i se laude calitățile în lipsa lui și, dacă se poate, altul „să-i facă curte" fetei în locul său. Rușinea nu e agentul care-ți poate deschide inima femeii, și încă și mai puțin ușa unei Camere bulgare.

Deodată, un necunoscut se apropie repede de el și strigă de parcă l-ar fi cunoscut de cînd lumea :

— Bine ai venit, domnule ! și îi strînse puternic mîna, privindu-l drept în ochi.

Hrisantov răspunse foarte amabil la salutul necunoscutului, care, după îmbrăcămintea lui pe jumătate orășenească, se vedea că e unul din fruntașii satului. La rîndul său strînse călduros mîna acestuia.

— Ce mai faceți ? întrebă Hrisantov.

— Slavă Domnului.

— Bine ? Sănătos ?

— Mulțumim lui Dumnezeu. Dar poftiți și pe la noi.

— Mulțumesc, însă mai am un tovarăș, zise Hrisantov, întorcîndu-se să vadă ce face Ivanov. Gîndindu-se că ar fi util să se arate mai vorbăreț, continuă conversația. Foarte frumos satul dumneavoastră, grăi el, chibzuind ce să-i mai spună necunoscutului.

Acesta, strîngînd într-una mîna lui Hrisantov și privindu-l țintă în ochi, nu răspundea nimic. Zîmbea doar într-un fel ciudat.

Hrisantov își retrase mîna, în semn că dorește să pună capăt acestui dialog mut. Necunoscutul însă nu-i da drumul, ci îl privea surîzător. Hrisantov se uita mirat și nedumerit. Nu știa cum să scape de strania amabilitate a alegătorului. N-ar fi vrut să

supere pe nimeni. Crezînd că omul îi strînge mîna în dorinţa de a-l duce negreşit acasă la el, zise maşinal, retrăgîndu-se :

— Mulţumesc, mulţumesc, o să viu...

Alegătorul nu rosti o vorbă, continuă doar să zîmbească şi să-l strîngă de mînă. În jurul lor se adună un pîlc de oameni, care se uitau cu plăcere la Hrisantov şi la alegătorul lui. Pe feţele lor, Hrisantov citi un fel de veselie, ba auzi chiar şi rîsete. Situaţia devenea supărătoare. Hrisantov începu să-şi piardă răbdarea. Se cutremură gîndindu-se ce s-ar întîmpla dacă toţi alegătorii lui şi-ar exprima delicatele lor sentimente în chipul acesta.

— Domnule Hrisantov ! strigă Ivanov.

Hrisantov profită de această oportună intervenţie şi se despărţi de politicosul alegător.

— O, domnule, domnule ! strigă alegătorul şi se repezi să dea mîna cu Ivanov.

Dar Ivanov îl evită abil şi scăpă de cunoscutul lui Hrisantov. Trăgîndu-se mai la o parte, el îi şopti acestuia :

— Ce făceai cu dumnealui ?

— Am dat mîna. Mă poftea să-l vizitez. Dracu să-l ia ! Mă strîngea de mînă şi mă privea aşa...

Ivanov zîmbi amar şi zise :

— Mai înainte era un om cumsecade. Acum e nebun. A înnebunit de vreo două săptămîni.

Hrisantov iuţi pasul, deoarece simţea că nebunul vine după el.

Între timp apăru un om cu pantaloni de aba, cu faţa mică şi ochii negri, foarte înalt, foarte subţire, foarte uscat, foarte slab. Se apropie respectuos de Ivanov, îi făcu o plecăciune, cu o mutră zîmbitoare şi mirată, şi îi întinse mîna. Ivanov îl salută cu un ton protector şi-i recomandă lui Hrisantov pe dascălul de la biserica satului şi totodată ajutor al învăţătorului, rostindu-i numele cu glas tare, iar cu glas scăzut şopti :

— Ăsta-i omul cel mai credincios pe care îl am aici.

Dascălul își scoase pălăria, se ploconi și mai adînc și, zîmbind fericit, i se adresă lui Hrisantov :

— O, înălțimea voastră, vă cunosc, vă cunosc ; de atîtea ori am auzit despre înălțimea voastră, care se trudește pentru binele poporului nostru și pentru întreaga Bulgarie !

Hrisantov îl privi mirat. De astă dată avu impresia că se află în fața unuia care e pe cale să înnebunească.

Iar dascălul zîmbea foarte prietenos și se tot ploconea cu respect.

— Ce mai faci, domnule dascăl ? O duceți bine pe aici ? întrebă Hrisantov.

Cîntărețul zîmbi încă și mai respectuos.

— Slavă Domnului... Vă cunosc, înălțimea voastră, am citit și în ziare, și în „Mariţa“ [1] — o primim regulat — despre înălțimea voastră. Am citit că vă trudiți pentru patria noastră Bulgaria, cu grijă, cu sfaturi, așa cum trebuie, sporovăia dascălul, vrînd să-și exprime admirația față de Hrisantov, al cărui nume îl întîlnise în ziarul „Mariţa“.

Hrisantov, care era un scriitor de seamă și al cărui nume apărea des în presă, văzu că are un înflăcărat admirator în persoana dascălului. Altă dată ar fi făcut haz de asemenea admirație, dar acum o primi cu o bunăvoință plină de gravitate și cu mulțumire.

— Cum merg lucrurile la școală ? întrebă el.

— Mă bucur, mă bucur, înălțimea voastră, că am onoarea să văd pe înălțimea voastră... Poftiți, să mergem la școală, să vorbim cu înălțimea voastră despre interesele țării așa cum se cuvine, conform calității domniei-voastre de deputat al satului.

Hrisantov îl privi mirat.

— Ce fel de deputat ?

Cîntărețul îl privi semnificativ, îi făcu de două ori cu ochiul și zise :

[1] Prima gazetă de mare tiraj (1878—1885) care a apărut după eliberarea Bulgariei de sub jugul turcesc.

— Știu eu, știu eu, înălțimea voastră... Totul e gata... Eu, scuzați, înălțimea voastră, dar pentru domnia-voastră... da, da, totul e gata, și pe domnia-voastră o să v-aleagă.

În acest timp se apropie Ivanov, care stătuse de vorbă cu cineva.

Dascălul se întoarse spre el :

— Înălțimea voastră, chestiunea înălțimii sale e gata, nu-i așa ?

— Depinde cum lucrați.

— Da, da. Am vorbit cu popa, care e un mare patriot. Și e compatriotul dumneavoastră. Și vrea mult să vă vadă, înălțimea voastră. Și el citește uneori „Mariița". Să mergem, dacă doriți, se adresă dascălul către Hrisantov.

— Să mergem la școală, zise Ivanov, și acolo o să-i chemăm pe popă și pe primar ; trebuie să fie acum acasă ; și pe ceilalți fruntași o să-i chemăm.

Alegătorul cel nebun apăru iarăși, îl apucă pe Hrisantov cu căldură de mînă și-și înfipse privirea în el. Hrisantov își retrase mîna, cu acea tresărire pe care o simte omul cînd calcă pe o broască.

Dar respectuosul dascăl dori să le facă cunoștință.

— E Stoian Marciov, fratele nostru, din satul nostru, înălțimea voastră, dar acum e sărac cu duhul... Vă admiră mult...

— Haide, haide, să mergem la școală ! se răsti Ivanov și-l trase pe Hrisantov, ca să-l scape de o intimitate prea mare cu cel sărac cu duhul.

— Cu bine, cu bine, cu bine ! Hei, cu bine, fraților ! îi petrecea zgomotos politicosul nebun.

Dascălul, văzîndu-i că se îndreaptă spre școală, alergă înainte, apoi se opri locului, se întoarse spre Hrisantov și îi șopti :

— Aveți încredere în mine. Eu am să aranjez totul. Buletinele, lăsați-mă să le scriu eu. Primarul e om bun, iar popa compatriotul dumneavoastră... vă rog respectuos...

Și iar o porni înainte.

În clipa aceea de ieși în cale un popă. Era un bărbat de vreo patruzeci de ani, oacheș, uscat, cu fața

galbenă şi cu ochii galbeni de parcă avea gălbenare. În urechea-i stîngă era îndesat un cogeamite dop de vată care ieşea mult în afară, curios parcă să vadă ce se întîmplă pe uliţă.

Cîntăreţul bisericesc se repezi, îl apucă pe popă de mînă şi-l aduse în faţa lui Ivanov şi Hrisantov.

— Părinte, am onoarea, înălţimea sa dascălul şi binefăcătorul neamului nostru, domnul Hrisantov, compatriotul dumneavoastră.

Aceasta însemna : „Am onoarea să vă fac cunoştinţă cu domnul Hrisantov".

Popa dădu cu osîrdie de cîteva ori din cap şi întinse mîna.

— Ce mai faceţi, părinte ? Sănătos ? întrebă Hrisantov, privind pe furiş uriaşul dop alb care împodobea urechea stîngă a vestitului popă.

Popa zîmbi.

— Mulţumesc, mulţumesc domniilor voastre.

Şi holbă nişte ochi galbeni, în care se putea citi un fel de spaimă.

— Domnul dascăl mi-a spus că sîntem concetăţeni, e adevărat ?

Dascălul se amestecă în vorbă :

— Da, înălţimea voastră, de doi ani fără trei luni părintele este aici şi vă iubeşte, înălţimea voastră.

Hrisantov aştepta alt răspuns, de aceea privea întrebător pe popă. Dar popa clătina doar din cap.

— Din ce familie sînteţi din satul nostru ? întrebă Hrisantov pe interesantul popă.

Acesta încuviinţă din cap şi zise :

— Da, da, aici, aici.

Şi îşi îndesă vata în ureche.

— Îl doare urechea, înălţimea voastră... de aceea îşi pune vată, lămuri dascălul şi adăugă în şoaptă : E un popă foarte cinstit.

— *Mon cher, mais qu'est-ce-que vous parlez avec ce bonhomme de prêtre* [1] ? întrebă Ivanov, rîzînd.

[1] Dragul meu, dar ce vorbeşti cu acest preot simpatic ? (în limba franceză în original).

— *Mais je n' en sais rien,* zise Hrisantov, ridicînd din umeri, *il me semble très bête* [1].

— Nu aude, îi şopti Ivanov.

— Ce ?

— E surd, adăugă el, trebuie să-i vorbeşti tare.

Hrisantov se posomorî.

— Adineauri nebunul... Acum surdul ăsta... iar dascălul tău, linguşitorul... rosti el, cu un zîmbet amar, apoi continuă în şoaptă : Păi aici avem de-a face numai cu idioţi !

— Aceştia sînt intelectualii din Dermenderè, şopti grav Ivanov.

IV

Cînd cei doi tovarăşi, împreună cu popa şi cu dascălul, intrară în clasă, găsiră acolo alţi cîţiva săteni, care, văzînd domni veniţi de la Plovdiv, îşi scoaseră pălăriile şi dădură mîna cu ei.

Dascălul îi prezentă.

Unul era primarul, un flăcău blond, cu o figură destul de inteligentă ; celălalt, învăţătorul, un om cu părul lung şi netuns ; în rest, persoane neoficiale, dar fruntaşi ai satului. Încăperea, lipsită de orice mobilă, avea geamurile sparte şi un singur ornament : portretul lui Alecu Bogoridi [2]. În aer stăruia un puternic miros de usturoi.

Discuţia asupra alegerilor începu dintr-o dată, fără nici un fel de preambul. Ivanov, care nu era direct interesat, recomandă cu autoritate, după cîteva fraze patriotice, alegerea ca deputat a domnului Hrisantov, alegere cu care aveau să se mîndrească ş.a.m.d.

[1] Dar nu ştiu nimic... mi se pare a fi tare prost (în limba franceză în original).

[2] Guvernator al Rumeliei Orientale, bulgar grecizat.

Toţi îi încuviinţară spusele şi-i zîmbiră lui Hrisantov semnificativ, prietenos şi aprobator.

— Ştim, ştim, zise învăţătorul, cine nu-l cunoaşte pe domnul Hrisantov !

— Al nostru e, e de-al nostru domnul Hrisantov ! rosti un ţăran şi îşi suflă zgomotos nasul.

Şi primarul dădu un răspuns afirmativ.

— Pe înălţimea sa, care e cunoscut în întreaga Bulgarie ca un îndrumător şi voitor de bine, îl vom alege, căci înălţimea sa, da... se porni cîntăreţul bisericesc, rîzînd cu toată gura.

Popa privi cu ochii lui galbeni pe Hrisantov şi dădu graţios din cap : asta însemna că şi el este de acord cu ceilalţi.

Toate semnele astea de simpatie îl înviorară pe Hrisantov. El înţelese că aici se lucrase pentru el, se lucrase activ şi de mai multă vreme. Adresîndu-se celor de faţă, zise :

— Domnilor, eu vă mulţumesc pentru simpatia şi încrederea cu care mă întîmpinaţi. N-am nevoie să vă promit munţi de aur ; voi munci cît mă vor ţine puterile pentru interesele ţării, în general, şi ale voastre, în particular. Purtarea mea vă va arăta dacă sînt sau nu demn de încrederea dumneavoastră.

Hrisantov uitase lecţia lui Ivanov. Din care pricină acesta din urmă se încruntă şi-l înghionti cu cotul pentru a întrerupe un discurs care îi periclita, chiar de la început, alegerea.

Ivanov luă imediat cuvîntul :

— Ce se mai aude cu procesul pe care-l aveţi cu satul Markovo, privitor la izlaz ? Afurisiţii ăştia de markoviceni cred că e moşia lor părintească... Dar las s-ajungem noi la Plovdiv că... înţelegeţi ?... Asta-i treaba noastră... Ce-i al vostru e pus deoparte, şi-i făcu primarului cu ochiul.

Faţa primarului se lumină de bucurie. Popa dădu de trei ori din cap, deoarece nu auzise nimic.

— Foarte mulţumim... O să vă rugăm să vorbiţi la judecătorie cît mai curînd, fiindcă ne-au şi fixat termen pentru săptămîna cealaltă ; o să vă rugăm

să interveniţi pentru noi, să spuneţi preşedintelui că dreptatea e de partea noastră.

— V-am spus că asta ne priveşte pe noi.

— Să stăruiţi în faţa tribunalului, zise iar primarul, pentru că, uite, doar pe izlazul ăsta ne pasc vitele, restul e numai piatră şi n-avem alt loc.

Ceilalţi ţărani îşi exprimară aceeaşi dorinţă.

— Chestia asta o puteţi socoti rezolvată încă de pe acum, îi asigură Ivanov.

Primarul dădu mulţumit din cap, apoi grăi aruncînd o privire prietenoasă lui Hrisantov :

— În ceea ce-l priveşte pe domnul Hristianov, să n-aveţi grijă... — (Hrisantov observă uimit că majoritatea sătenilor îl numeau aşa) — domnul Hristianov e al nostru, pe el o să-l alegem... Asta-i treaba noastră ; poate cineva să ne poruncească şi să zică : „Alegeţi-l pe-ăsta sau pe celălalt ?“

— Nimeni.

— Pe cine om alege noi, acela o să fie alesul nostru. De domnul Hristianov să n-aveţi nici o grijă.

Popa, pare-se, înţelesese şi el despre ce e vorba. Îi zîmbi lui Hrisantov, vru să zică ceva, dar nu deschise gura ; însă zîmbetul îi rămase întipărit pe faţă.

— Iacă şi învăţătorul, să spună şi el dacă n-a găsit în „Mariţa“ numele înălţimii sale, glăsui iar dascălul, arătînd spre învăţător.

Învăţătorul făcu un semn de încuviinţare.

— Cine nu-l cunoaşte pe domnul Hrisantov ? întrebă Ivanov. Şi dumneata, domnule învăţător, trebuie să lucrezi pentru domnul Hrisantov. Dumneata ai o mare influenţă. Ce leafă primeşti aici ?

— Puţin ; acum un an primeam cincizeci şi două de lire, dar anul ăsta mi-au micşorat leafa la patruzeci şi opt.

— Sîntem săraci, zise modest primarul, încrucişîndu-şi braţele.

Ivanov chibzui adînc şi grăi :

— O să vorbim noi despre dumneata cu domnul director al învăţămîntului. Serviciile şi priceperea

dumitale, care îmi sînt bine cunoscute, merită ceva mai mult... Fii liniştit... De unde eşti ?

— Din satul N., răspunse învăţătorul, roşind.

— Foarte bine... Numai că şi dumneata, în ceea ce te priveşte, dă-ţi toată silinţa.

— E o datorie a noastră, zise învăţătorul.

Hrisantov îşi luă ochii de la fereastra spre care se întorsese o clipă şi rosti :

— Aici, în jurul dumneavoastră, sînt numai dealuri golaşe. Pînă azi, guvernul n-a făcut nimic pentru a planta păduri în regiunea dumneavoastră... Domnule primar, prima mea datorie în Adunarea regională va fi să insist pentru împădurirea acestor dealuri golaşe şi sterpe... Pămîntul lipsit de pădure e condamnat, mai curînd sau mai tîrziu, la moarte.

Venindu-i subit această fericită idee, Hrisantov privi mulţumit şi parcă mîndru spre Ivanov, ca şi cum ar fi vrut să-i spună : „Iată că şi eu sînt în stare să calc pe un teren practic".

Într-adevăr, Hrisantov vorbea cu convingere.

Primarul şi ceilalţi fruntaşi şuşotiră. Pesemne că problema pusă de candidatul lor prezenta şi pentru ei un viu interes. Primarul zise :

— Bine că aţi adus vorba, domnule Hrisantov, că şi noi voiam să vă rugăm pentru lucrul ăsta. Dumneavoastră singur aţi văzut că n-avem de loc păduri în apropiere... Cîtă vreme au stăpînit turcii, au tăiat tot...

— V-am spus-o doar, prima mea grijă se va îndrepta asupra pădurilor... Pădurile ! Ele ne sînt necesare ca aerul pe care-l respirăm ! rosti înflăcărat Hrisantov.

— Să trăiţi, să fiţi sănătos că vorbiţi aşa... Că dacă întrebaţi de unde tăiem lemne, apăi am tot tăiat din pădurea de la Pargovo. Pînă acum a mers cum a mers, dar de aici încolo o s-avem mare necaz.

— Spuneţi ! zise Hrisantov, viu interesat.

Primarul arătă pe larg, dînd nenumărate amănunte, cum stătea treaba : pădurea de la Pargovo era a statului, dar de la eliberare încoa satul se aproviziona cu lemne numai de acolo. Primul pădu-

rar n-a îndrăznit să li se împotrivească, dar, din nefericire, n-a putut să-i împiedice nici pe ţăranii din J. de a nu tăia şi ei pădurea, de care dispuneau ca de propria lor avere... Aşa încît „pădurea de la Pargovo" era la pămînt, şi din şaizeci de pogoane, cît avea, abia mai rămăseseră vreo zece pogoane. Necazul cel mare însă era că acum fusese numit un nou pădurar, un om tare hapsîn, care le punea multe beţe-n roată. Ţăranii din J. au rămas singuri stăpîni pe pădure şi, aşa cum au început, în curînd o s-o taie de tot ! Atunci ei vor trebui să se ducă după lemne cale de trei-patru ceasuri, departe, în munte. De aceea primarul îl ruga pe Hrisantov să-i ajute încă de pe acum, interzicîndu-se celor din satul J. de a mai tăia, fără nici un drept, pădurea atît de necesară satului Dermenderè.

Hrisantov asculta nedumerit. În loc să răspundă rugăminţii primarului, întrebă :

— Spuneţi că pădurea e a statului ?

— Da, e a statului, răspunseră într-un glas cîţiva săteni, dar, să fie cu iertare, pînă acum nu ne-a zis nimeni nimica.

— Primul pădurar s-a dus o singură dată la Plovdiv, să se plîngă de noi, însă n-a făcut nici o ispravă şi nu ne-a mai supărat, adăugă altul.

— Pentru că fostul nostru deputat nu i-a mai dat leafa, lămuri primarul.

Chibzuind în sinea lui, Hrisantov se încruntă.

— Dar sătenii din J. cu ce drept taie pădurea statului ? întrebă el.

— Lor le-a dat voie deputatul lor şi nu mai vor să ştie de nimeni.

— Păi şi noi, de aici înainte, ne punem nădejdea în dumneavoastră, domnule Hrisantov, încheie cu importanţă primarul, că dacă rămînem fără pădurea aceea, mai bine părăsim satul.

— Şi cum adică doriţi să vă ajut ?

— Îndată ce vă întoarceţi la Plovdiv, faceţi aşa ca să fie dat afară pădurarul cel nou, aşa ca să nu ne oprească nimeni să mai tăiem lemne, iar celor

din J. să nu li se mai dea voie, căci nu au nici un drept asupra pădurii noastre...

Sătenii aşteptau răspunsul candidatului. Hrisantov nu răspunse nimic. Îl luă pe Ivanov deoparte şi îi zise încet :

— Revoltătoare treburi, nu-i aşa ? Ce să le spun ?

— Promite-le ceea ce cer.

— Ar fi necinstit.

— Dar fără asta, toată munca noastră a fost în zadar... Chiar tu însuţi spuneai adineauri că vei apăra interesele satului lor... Ce interes mai mare, mai vital decît acesta are satul ?

— Dar oamenii ăştia nu-şi dau seama că, dacă tăiem şi nu împădurim, o să transformăm pămîntul într-un pustiu neroditor ? Înţeleg, în timpul stăpînirii turceşti... dar azi ? Un deputat bulgar nu are dreptul să încurajeze această pustiire fără stavilă.

Ivanov zîmbi sardonic.

— Aşa fac cei mai mulţi, şi cu pădurile statului, şi cu cele comunale. Pădurea e, la noi, cheia cu care se deschide uşa Camerei... Şi adversarul tău le va promite, dacă nu le-a şi promis cumva, pustiirea fără stavilă a acestei păduri.

Hrisantov îl privea uimit.

— Asta-i un fel de tîlhărie pe seama viitorului patriei ! glăsui Hrisantov, cu vădită nemulţumire.

— De unul singur, niciodată n-ai să poţi face ceva : *odin v pole ne voin* [1].

— Adică, *après moi le déluge* [2] ?

— Hrisantov, lasă sentimentalismele ! zise iritat Ivanov şi, îndreptîndu-se repede spre primar şi spre ceilalţi săteni, le vorbi hotărît şi solemn : Ne-am gîndit cum să facem ca să putem găsi cheia la toată treaba asta. Fiţi liniştiţi, dumneavoastră sînteţi stăpînii pădurii ! Tăiaţi fără frică !

Ţăranii mulţumiră mişcaţi.

[1] Cu un singur soldat nu faci război (în limba rusă în original).
[2] După mine, potopul (în limba franceză în original).

— Domnule primar, văd că şcoala dumneavoastră n-are tavan, continuă Ivanov, uitîndu-se în jur.

— Sîntem nevoiaşi, se grăbi să spună primarul.

— Adică oameni săraci, confirmă inteligent dascălul.

— Aşa că noi, împreună cu domnul Hrisantov, vom căuta să intervenim la Plovdiv, să vi se dea un ajutor... patruzeci de lire ajung ?

— Ajung, ajung, mulţumim, răspunseră toţi, bucuroşi.

— La ordinul dumneavoastră, cum porunciţi, zise şi dascălul, care nu auzise bine cuvintele lui Ivanov.

Popa dădu din cap, ceea ce însemna că aprobă spusele dascălului.

Ivanov lăsă unui om, care în tot acest timp stătuse ghemuit într-un colţ fără a scoate o vorbă, un pachet cu afişe (erau chemări ale partidului şi pamflete la adresa candidatului opoziţiei) şi apoi zise solemn :

— Ei, ne-am înţeles, nu-i aşa ?

— Ne-am înţeles, ne-am înţeles, rostiră cu toţii.

— Voi pentru noi şi noi pentru voi, adăugă primarul.

Hrisantov şi Ivanov îşi luară bastoanele şi se îndreptară spre uşă. Veseli, îi urmară cu toţii în curte. Pe chipul primarului şi al sătenilor se citea o mare mulţumire. Hrisantov le făcuse o foarte bună impresie ; prestigiul lui creştea cu fiece minut ; pe lîngă asta, dascălul, neobosit, nu contenea cu propaganda : şoptea cîte ceva cînd la urechea unuia, cînd la urechea altuia şi, privind semnificativ sau gesticulînd, explica oamenilor cît trebuie să se simtă de fericiţi că au, de aici înainte, un deputat atît de priceput şi de vestit despre care se scrie şi în „Mariţa". La rîndul său, Hrisantov era şi el foarte mulţumit şi adînc încredinţat de succes. Neplăcuta îndoială de adineauri în privinţa „problemei pădurii" se risipise ; se consolă cu gîndul că, făcînd această mică concesie cererii nesăbuite a ţăranilor, îşi asigură în mare măsură obţinerea mandatului de deputat, în virtutea căruia va putea să aducă alte

servicii, mult mai importante, întregii țări. Așadar, toți erau mulțumiți.

Îndreptîndu-se spre poartă, Hrisantov văzu că Ivanov se abate brusc și pornește în altă direcție. Se miră.

— Domnule Hrisantov, veniți să vedeți bisericuța, îl îmbie zîmbind Ivanov.

Hrisantov îl urmă, urmat de toți ceilalți.

Biserica se afla la cîțiva pași de ei, în aceeași curte. În prag se și proțăpise dascălul (era și paracliser), întîmpinînd cu plecăciuni pe înalții oaspeți. Ideea lui Ivanov era bună, ceea ce recunoscu în sinea lui și Hrisantov și se felicită că are un prieten atît de inteligent. Un candidat trebuie să se intereseze și să vadă totul, să știe și să viziteze totul în localitatea pe care vrea s-o reprezinte în Cameră; ar fi fost o greșeală dacă, după școală, candidatul uita casa Domnului, mai ales cînd acest candidat purta numele de Hristianov!

Biserica era veche, mică, întunecoasă, cu icoane grosolan pictate. Cei doi oaspeți își scoaseră pălăriile și-și făcură cruce. Hrisantov privea în jur, cu aerul unui om adînc preocupat; simți o dorință neînfrîntă de a spune ceva plăcut sătenilor, și pe limbă îi veniră cuvintele „minunată bisericuță", dar și le înghiți și rămase mut, căci în aceeași clipă îi atrase atenția Ivanov: acesta se apucase să sărute icoanele de la altar cu o cucernicie pe care Hrisantov nu i-o bănuise niciodată. Un surîs ironic tremură pe buzele candidatului, dar, fără a mai pierde o clipă, se și repezi imediat în fața icoanelor, urmînd pilda prietenului său... În sinea lui se revoltă de această inutilă tactică electorală a lui Ivanov, care îl silea să îmbrace haina falsei cucernicii; își dădu seama că de douăzeci de ani nu mai sărutase o icoană! Și această comedie, care i se părea înjositoare și necinstită, putea, nu să-i amăgească pe țărani, de altfel destul de indiferenți, ci să-i facă să zîmbească viclean. Își lipi și el, cu neplăcere și dezgust, buzele de slinul gros al icoanelor depus pe ele, timp de trei veacuri, de multe mii de buze crăpate, nespă-

late şi buboase... Dacă ar fi avut mai mult sînge rece, şi le-ar fi ţinut pe ale sale la o distanţă respectabilă de sfintele chipuri, aşa cum făcea, şiret, prietenul său cel temător de Dumnezeu. Cînd isprăvi cu sărutatul icoanelor, Hrisantov îl săgetă cu cîteva priviri pline de furie ascunsă. Imediat însă îi dădu dreptate pînă la un anumit punct lui Ivanov : în uşa bisericii se adunase o grămadă de ţărani curioşi să-şi vadă deputatul, pe domnul Hristianov. De altfel a fost bine că au văzut ce bun creştin era — în tot cazul nu avea nimic de pierdut.

După ce lăsară la pangar cîte o megidie[1] albă, oaspeţii ieşiră afară, unde dădură mîna prietenos cu alegătorii cei curioşi.

V

Hrisantov răsuflă uşurat. Ambii se îndreptară spre trăsura care-i aştepta în poartă. Trebuia să plece. Ca de obicei, tot Ivanov avu iniţiativa despărţirii ; el îşi luă rămas bun de la primar, de la săteni, apoi de la dascăl, căruia îi lăsă în palmă ceva alb şi lucitor, din care pricină pe chipul acestuia înflori un zîmbet fericit, şi, în sfîrşit, de la popă, prefăcîndu-se că îi sărută mîna zbîrcită, cu unghiile netăiate.

Abia linsese şi Hrisantov, cu un dezgust de neînvins, dreapta popii, cînd se iviră doi săteni, dintre care unul îi oferi lui Hrisantov o ploscă. Ce-i asta ?

— Poftim de bea, domnule ! strigară cei doi ţărani, cu feţele îmbujorate. Am venit să vă poftim la nunta ciorbagiului. De azi-nainte, nu-i aşa, dumneata eşti deputatul nostru ?

— Să trăieşti ! strigă celălalt.

[1] Monedă turcească.

Dascălul căzu în admirație. Dacă și ciorbagiul îi făcea această onoare lui Hrisantov, treaba era ca și sfîrșită. Și primarul, și ceilalți țărani se bucurară mult : Neno ciorbagiul era om foarte influent. Ivanov luă plosca din mîna tovarășului său și, cu un picior pe scara trăsurii, ținu un discurs înflăcărat în cinstea alegătorilor și a alesului, după care bău în sănătatea lui Neno ciorbagiul.

— Hai la nuntă ! strigă primarul cu însuflețire.

— Să-i tragem o bătută ! zbierară ceilalți.

Dascălul nu zicea nimic ; copleșit de entuziasm, nu mai era în stare să vorbească. Doar fața i se lățise toată într-un zîmbet larg, imobil, înghețat și tîmp, ca o mască de carnaval.

— Să te vadă tot norodul, să știe pentru cine-și dă votul ! strigară iarăși.

Strigă ceva și popa.

Hrisantov, care se grăbea să părăsească satul și să se simtă din nou liber, după atîta stinghereală și prefăcătorie care îi apăsau sufletul, nu dorea cîtuși de puțin să fie nuntașul lui Neno ciorbagiul. Dar nici vorbă să poată refuza. Ba mai mult decît atît, acum era momentul psihologic. Ar fi fost o greșeală de neiertat să piardă prilejul de a cîștiga prietenia unuia dintre cei mai de frunte oameni din sat. De asemenea, în noi efuziuni de bucurie, trebuia să pecetluiască prietenia pe care, în chip atît de fericit, o închegase cu țăranii din Dermenderè. Porniră vitejește spre nuntă, precedați de dascăl și de zîmbetul lui încremenit pe buze. Acesta alerga să prevină nuntașii de înalta vizită și să pregătească o primire așa cum se cădea celor doi oaspeți. În curînd, sunetul strident al cimpoiului vesti că nu mai e mult pînă la locuința ciorbagiului. Cînd se apropiară, persoana cea mai de seamă pe care o zăriră fu iarăși dascălul, urmat de un grup de copii, fapt care-l făcea să semene cu un tambur major ; venea spre ei însoțit de un țăran bătrîn, gras, cu pălăria pe o ureche, căruia, cu gesturi largi, îi povestea ceva arătînd spre Hrisantov. Omul cu pălăria pe o ureche era ciorbagiul. Fața lui rotundă se

înroșise ca racul, iar ochii mici și înfundați în obrajii rotofei clipeau repede. Ajuns la trei pași distanță, se repezi și-l îmbrățișă cu duioșie părintească pe Hrisantov, lipindu-i cîteva sărutări umede pe gură și încă vreo cîteva pe obraz și pe ureche (deoarece Hrisantov, involuntar, se retrăgea).

— Nu vă speriați, înălțimea voastră ! Ciorbagiul e un om cumsecade, a învățat asta de la ruși ! îl încuraja dascălul.

Trecură prin mulțimea care le făcu loc și se așezară pe lavița din cerdac. Dintr-o dată, cerdacul se umplu de nuntași. Gălăgia era mare. Unii strigau, alții se salutau și toți veneau să facă cunoștință cu domnul Hristianov, a cărui faimă cucerise acum tot satul. Veni și mireasa să sărute mîna oaspeților. Larma și veselia creșteau, privirile erau îndreptate cu dragoste spre candidat, care nu știa cum să răspundă la marea cinste ce i se făcea. Strîngea mașinal orice mînă care i se întindea, primea orice urare care i se făcea, orice pahar care i se oferea... Era conștient doar de un singur lucru : că aici i se organizase o primire triumfală, care-l îmbăta și-l ameța ; pe toate fețele vedea aproape același zîmbet victorios și exuberant al dascălului. Desigur, zîmbetul se datora atît vizitei lui Hrisantov cît și vinului de la nuntă. Iar vin li se oferea mereu, cînd în căni, cînd în urcioare, iar urările nu mai conteneau.

În cele din urmă oaspeții se ridicară, dînd să plece. Toți se porniră să strige :

— Nu, nu se poate !

— Să-i tragem o bătută !

— La horă, la horă !

Hrisantov nu vru să intre în horă sub nici un motiv ; mintea începuse să i se tulbure. Dar alegătorii erau fără milă.

— La horă, la horă !

— Așa e datina în satul nostru !

— Datina e mai tare chiar decît cuvintele babei.

La fel de necruțător era și Ivanov, care îl trase pe uluitul candidat spre horă.

— Trebuie să ne conformăm datinilor locului, mai ales cînd dorim ca acest loc să ne trimită în Adunarea regională, îi şopti el.

Hrisantov scrîşneşte din dinţi, dar n-are încotro ; nu ştie să joace, n-a jucat în viaţa lui, dar trebuie să joace, după cum adineauri a trebuit să se lase sărutat şi apoi să bea.

Se învîrti de două ori, prins între Ivanov şi popa cel surd, care-l învăţa părinteşte cum să facă paşii, dar cînd zări că iar apar urcioarele, îşi găsi salvarea în trăsură. Nuntaşii înconjurară trăsura cu cei doi oaspeţi ; urcioarele ajunseră şi aici, asaltîndu-l pe mucenicul Hrisantov. Acesta sorbi din fiecare numai de ochii lumii şi strînse nenumărate mîini de alegători, care se încrucişau şi se împleteau în jurul lui şi al tovarăşului său. Printre nenumăratele feţe roşii necunoscute apăru şi dispăru chipul dascălului ; Hrisantov băgă de seamă că dascălul făcea o intensă propagandă, trimiţînd cît mai mulţi ţărani să dea mîna cu el, înconjurînd cu şi mai multă slavă carul triumfal. Deodată zări un nou pericol : venea alergînd ciorbagiul, cu mustăţile zburlite şi însetate după sărutări de rămas bun. Pînă să se dumerească ce are de făcut ca să scape de ele, groaznicele mustăţi, buzele groase şi umede, care se scăldaseră pentru a douăzecea oară în urciorul de nuntă, se iviră dinaintea lui în toată splendoarea lor. Printr-o mişcare instinctivă, inspirată de primejdia inevitabilă, Hrisantov se trase înapoi şi îşi ascunse faţa în spatele lui Ivanov, care avu cinstea să primească pe gură atacul drăgăstoaselor mustăţi. Din fericire, vizitiul dădu bici cailor şi porni trăsura, fără să se sinchisească de gesturile şi strigătele ciorbagiului, care-i poruncea să mai stea spre a-şi lua rămas bun şi de la candidat... Ivanov şi Hrisantov fluturară pălăriile către nuntaşi ca un ultim adio...

— Din clipa asta ai satul în buzunar... Un entuziasm atît de mare n-am mai văzut, zicea Ivanov, ştergîndu-şi de pe faţă, cu batista-i albă, urmele umede lăsate de sărutările ciorbagiului.

Hrisantov nu răspunse nimic. Nu putea încă să se gîndească la rezultatul vizitei ; deocamdată respira liber, ca omul care a scăpat de la un supliciu. În capul lui mai stăruiau încă zăpăceala şi tulburarea ; tot ceea ce văzuse, încercase, simţise şi pătimise în timpul scurt petrecut în acel sat îi frămînta mintea, învălmăşindu-se într-un caleidoscop înnebunitor : mîini ţărăneşti crăpate care le strîngeau pe ale sale, chipul nebunului, zîmbetul dascălului, mirosul de usturoi, icoanele slinoase, un dop de vată ieşind dintr-o ureche, urcioare pîntecoase, mustăţi zburlite muiate în vinul acestora, precum şi nenumăratele sărutări date şi primite. Ceva cu adevărat halucinant !

Cînd trăsura se mai îndepărtă şi coti într-o uliţă, Hrisantov întoarse capul : văzu la poarta ciorbagiului o grămadă de ţărani care înconjuraseră făptura înaltă a dascălului ; acesta gesticula cu emfază şi spunea ceva : desigur îl lăuda şi-l recomanda pe Hrisantov.

În acest chip plăcut, reuşit şi solemn s-a terminat vizita în satul Dermenderè, prima etapă din acel vestit turneu electoral.

Cei doi prieteni se îndreptau acum spre satul vecin, Markovo, la un ceas depărtare, unde trebuiau să dea ochi cu americanul sălbatic.

Hrisantov se întoarse foarte deprimat din turneul electoral. Niciodată nu şi-ar fi închipuit grozăvia unei atare victorii, niciodată nu se simţise atît de umilit faţă de sine însuşi, văzîndu-se forţat să-şi siluiască firea şi sufletul lui sincer, în lupta aprigă pentru intrarea în „baie".

Puse punct turneului său electoral şi lăsă totul baltă.

Plovdiv, 1890

„GRONDE MARITZA, TEINTE DE SANG[1] !"

Nu se poate descrie amărăciunea noastră, a tuturora, cînd, după multe zile de călătorie pe Marea Mediterană şi Marea Roşie, vaporul ne-a aruncat pe ţărmul nisipos al Arabiei. Pînă în clipa aceea, discuţiile cu colegii, atmosfera veselă de pe bordul vasului, precum şi pitorescul diverselor peisaje ce se vedeau de-a lungul ţărmurilor pe lîngă care treceam mă făcusera să uit aproape de durerea care-mi mocnea în suflet. Numirea noastră în aceste ţinuturi depărtate unde fuseserăm trimişi de Ţarigrad nu ni se părea încă un lucru atît de groaznic; impresiile din capitală ca şi tristeţea despărţirii dulcoase de mulţi prieteni dragi şi cunoscuţi, de care ne simţeam atît de legaţi, erau încă proaspete. Dar din clipa cînd am pus piciorul pe pămîntul Arabiei, o adîncă tristeţe şi o neputincioasă deznădejde au pus stăpînire pe noi toţi! Curînd trebuia să ne împrăştiem prin pustiuri străine, printre triburi sălbatice, despărţiţi unul de altul. Exilul nostru începea. Soarta ne arunca în acest ţinut mohorît şi atît de îndepărtat de Bulgaria, tocmai în ceasul cînd munţii şi stîncile ei răsunau de bubuitul tunurilor vestind războiul de eliberare[2]! Grea, cumplită despărţire!

[1] Subiectul povestirii este extras din cartea domnului doctor I. N. Lubenov: „Amintirile mele din Yemen" (n.a.). Este vorba de „Şumi Mariţa", imn devenit popular în timpul războiului sîrbo-bulgar din 1885. După această dată „Şumi Mariţa" a devenit imnul naţional al statului burghez bulgar.

[2] Războiul din 1877—1878.

Acum, pierduţi în nisipurile Arabiei, ar fi fost o mîngîiere pentru noi să auzim măcar ce se întîmplă în depărtata patrie, să simţim freamătul entuziasmului şi bucuria pentru succesele armatei ruse. Puteam muri chiar, fără să aflăm şi să salutăm eliberarea Bulgariei ! Da, mii de bulgari au fost trimişi în exil în Asia, dar nu cred să fi fost un alt exil mai greu şi mai chinuitor decît al nostru.

II

Exil ! Şi de fapt nu eram exilaţi ! Eram absolvenţi ai şcolii de medicină din Ţarigrad, medici pe care, în acel moment, sultanul îi numea în funcţie pe lîngă diferitele unităţi militare din Yemen. Pe noi ne trimisese anume acolo, nu atît în interesul acţiunii sanitare, ci mai ales pentru a nu ne da posibilitatea de a fugi în patrie. Iar ea, sărmana, îşi deschidea larg braţele şi cerşea vlaga, ştiinţa, truda şi sîngele tuturor fiilor ei... Cîţiva dintre noi reuşiseră să se strecoare şi să plece în Bulgaria. Cît erau de fericiţi ! Iar noi ne aflam la celălalt capăt de lume, pierduţi în mijlocul unui popor străin, utilizaţi în interese străine, unde sentimentele şi dorinţele noastre înflăcărate, durerile, viaţa sau moartea noastră nu interesau pe nimeni.

III

Portul unde am acostat se numea Hudaida. Aici au rămas trei dintre tovarăşii mei, iar pe mine m-au trimis în interiorul ţării, la Hace.

Hace este un orăşel arab situat în pustiu, la poalele unui munte golaş şi în imediata vecinătate

a războinicelor triburi arabe, care se află necontenit în luptă cu armatele turcești; am ajuns acolo pe cămile, în zece zile, călătorind tot timpul prin ținuturi sterpe, pustii, pietroase, muntoase; nu vedeai nicăieri o frunză sau un pic de verdeață! Ziua o arșiță infernală, insuportabilă — eram doar sub tropice! Noaptea frig de înghețam de-a binelea în cortul meu. Dimineața, cînd mă sculam, vedeam colinele golașe albite de parcă ar fi fost ninse; cînd colo era brumă! Nu trecea însă mult, și arșița îngrozitoare se pornea iar. De cîte ori nu era să cad de pe cămilă din pricina legănatului, care-mi producea parcă rău de mare, și de cîte ori nu era să mor de insolație!...

Zile întregi numai caniculă, stînci, nisip — nimic altceva. Și acest ținut blestemat de Dumnezeu se mai numește „Arabia fericită!" Oh, unde era Bulgaria mea, cu apele ei cristaline, cu văile și munții ei verzi! Nici nu îndrăzneam să mă gîndesc măcar!

IV

Și totuși, o mare, negrăită fericire mă aștepta la Hace; am găsit aici un coleg, un compatriot: doctorul N. Karanov. Trimis și uitat acolo, fără o veste despre cele ce se petreceau în Bulgaria, fără speranța de a o mai revedea! El, cel dintîi, a venit să mă vadă în locuința mea, s-a recomandat și, fără alte vorbe, s-a aruncat de gîtul meu și așa, în această poziție, a plîns și a suspinat cîteva clipe.

— Acuma spune, spune, frate! mi-a zis el, cu obrajii uzi de lacrimile care continuau să curgă, înecîndu-i glasul.

N-am să uit chipul acesta palid, emoționat, pe care se încrucișau, ca norii goniți de vînt, sentimente contradictorii: entuziasm și durere, bucurie copilărească, suferință multă vreme înnăbușită și care

acum izbucnea dintr-o dată şi, mai ales, extazul bolnăvicios ce i se zugrăvi pe faţă atunci cînd i-am povestit despre începerea războiului, atît cît aflasem şi eu pînă în clipa plecării mele din Ţarigrad.

Entuziastul meu prieten să tot fi avut vreo douăzeci şi opt de ani ; dar viaţa grea pe care o dusese, climatul nesănătos şi suferinţa îi îmbătrîniseră faţa rotundă şi plăcută, arsă de soarele tropical, luminată de focul unei priviri strălucitoare care purta însă pecetea durerii... Părul negru, ondulat, şi barba neagră, deasă, pe alocuri colilie, tunsă după moda turcească, încadrau frumos această fizionomie atît de simpatică. În grad, era mai mare ca mine, deoarece intrase mai devreme în slujbă. L-am îndrăgit ca pe un frate.

V

Bietul Karanov ! Situaţia lui era mult mai grea decît a mea. Mult mai grea. Fusese aruncat aici ca într-un adevărat exil. Îşi făcuse stagiul în Herţegovina, dar îl trimiseseră din nou cu serviciul în Yemen, drept pedeapsă pentru că ascunsese la Ţarigrad şi apoi repatriase nişte refugiaţi de pe timpul răscoalei din Panaghiurişte... De optsprezece luni îl tot mutau de colo pînă colo în regiune, prin spitale şi detaşamente. La nenumăratele lui cereri de a părăsi acel climat ucigător nu primise nici un răspuns. Ca şi cum n-ar fi fost de ajuns durerea pricinuită de faptul că nu ştia cînd i se va îngădui să se reîntoarcă în Bulgaria — vai, nici nu mai credea în asta ! — pe deasupra mai suferea şi de pe urma persecuţiei comandantului companiei. Cuprins de o ură neîmpăcată, ale cărei motive Karanov nu le ghicea, comandantul îl persecuta fără milă oriunde şi pentru orice, nu scăpa nici un prilej de a-l insulta în faţa altora, nici o ocazie de a-i face raport către cei care

dispuneau de soarta lui. Turcul acesta sălbatic îi otrăvea viața și făcea ca șederea lui aici să-i pară nu numai insuportabilă, ci și fără sfîrșit. De multe ori Karanov se gîndise să fugă, chiar cu riscul vieții, dar fuga era cu neputință în ținutul acesta atît de departe de orice port și totdeauna în stare de alarmă; iar acum cînd în Bulgaria se dezlănțuise războiul, nostalgia lui sporea peste măsură.

Se topea văzînd cu ochii.

— Nu, aici, aici o să mor eu, frățioare — îmi spunea adesea oftînd, apoi adăuga și mai abătut — dar nu asta mi se pare atît de groznic... ci faptul că voi muri fără să văd Bulgaria liberă, fără s-o mai văd niciodată, Dumnezeule!

Își exprima mereu dorința de a auzi imnul bulgar, ale cărui cuvinte și melodie eu, la Țarigrad, n-avusesem prilejul să le aud niciodată. Ignoranța asta a mea îl exaspera. Despre acest nou imn național, el aflase cîte ceva dintr-un ziar francez care-i căzuse întîmplător și pentru scurt timp în mînă cu șase luni înainte.

— Imnul, zicea el, începe cu cuvintele: „Gronde Maritza, teinte de sang!" Cu imnul acesta pe buze se aruncau în foc și mureau ostașii noștri. Strașnice vorbe, frate: „Gronde Maritza, teinte de sang!" Vuiește Marița, vopsită cu sînge! traducea el, literal. Simți ce lucru cumplit sălășluiește în aceste cuvinte? E un imn sîngeros, și numai un atare imn i se potrivește Bulgariei... Numai o dată să-l aud, și-apoi pot să mor... Iar tunurile trag acum de se cutremură Balcanii... Doamne, de ce nu sîntem acolo, să vedem cum se eliberează Bulgaria? Cum se eliberează Bulgaria! Auzi, înțelegi cu sufletul tău farmecul negrăit al acestor cuvinte? Iar noi nu vom lua parte la această măreață operă! N-o vom vedea! Ah! Groaznică situație!

Apoi se ridica în picioare, se plimba înfrigurat pe mica terasă a casei evreiești în care locuiam, de unde se deschidea priveliștea nemărginitei cîmpii galbene care se pierdea la orizont, și cînta pe melo-

dia unei şansonete franţuzeşti, dar cu o intonaţie foarte războinică :

Gronde Maritza, teinte de sang,
Gronde Maritza, teinte de sang,
Gronde Maritza, teinte de sang,
De sang, de sang, de sang!

Ce foc îi strălucea în ochi ! Zvîrlea acele sunete detunătoare spre cerul arab, care nu le înţelegea, apoi se oprea brusc şi-şi aţintea privirea către muntele golaş, către zările dinspre miazănoapte, şi asculta ca şi cum ar fi primit de acolo un răspuns la ecoul bubuitor al imnului şi războiului din Bulgaria...

— Ah, să aud o dată imnul bulgar şi-apoi să mor ! striga el.

VI

Mereu preocupaţi şi emoţionaţi de aceste discuţii, imaginea patriei nu ne părăsea niciodată. Era cel de-al treilea tovarăş al nostru, tovarăş nevăzut. Din care pricină dorul de ţară devenea tot mai fierbinte, şi sufletele noastre se măcinau în zadar de durere. Nici o veste despre război n-a mai ajuns la urechile noastre, din ziua cînd am sosit la Hace, adică de la începutul lui septembrie. Iar acum ne aflam la sfîrşitul lui noiembrie. Tovarăşii noştri din Hudaida erau mai fericiţi ; portul făcea legătura, deşi rar, cu Europa, pe cînd noi, aici, trăiam parcă pe altă lume. Ce-i drept, comandantul de companie era în legătură cu Sana — rezidenţa miutesariflic-ului — prin caravane, dar cum puteam întreba ? Cum să îndrăznim a manifesta vreun interes pentru război, cînd naţionalitatea noastră bulgară, şi fără asta, irita fanatismul bănuitor al turcilor ? Ne căzneam să prindem pe furiş cîte ceva doar după feţele lor.

În orice expresie ce li se întipărea pe chip ne străduiam să ghicim, să citim vreun episod al războiului : dacă feţele acelea erau luminoase, ale noastre se acopereau de nori ucigători, dacă ni se păreau îngrijorate, în sufletele noastre irumpea o bucurie năvalnică, fără să avem pentru asta nici un motiv temeinic. Această necontenită pîndă a făcut din noi nişte adevăraţi fizionomişti, şi încă destul de abili — presimţirea inimii completa observaţia ochiului. În primele zile ale lui decembrie, după şoaptele înfrigurate, după tulburarea, după mutrele neobişnuit de deprimate ale ofiţerilor, am tras concluzia că a căzut Plevna ! Şi chiar aşa şi era : vestea făcuse zece zile (Plevna a căzut la 28 noiembrie) pînă să ajungă de la Vit[1] în acel pustiu arab ! Dar bucuria noastră refuza orice îndoială, orice oprelişte... Îmi amintesc cum toată noaptea am stat treji, cum Karanov fusese cuprins de un fel de nebunie şi cum deseori sărea prin cameră şi cînta : „Gronde Maritza, teinte de sang, de sang, de sang". Numai cîntînd acest vers, îşi uşura inima de năvala durerii sau a entuziasmului.

VII

Am fost nevoit însă să-mi părăsesc pentru o bucată de vreme tovarăşul, eu fiind numit pe lîngă un detaşament în marş împotriva unui trib arab care locuia la nord de Hace. Aceste triburi sînt foarte războinice şi nu ascultă decît de şefii lor. Unele, chiar dacă sînt supuse Turciei, nu plătesc nici un fel de tribut, dimpotrivă, pînă de curînd turcii plăteau bir şefilor lor. Cînd turcii întîrziau cu plata, arabii conduşi de mahdiul lor (prorocul) şi înarmaţi cu puşti cu fitil şi cu suliţe declarau război armatelor

[1] Rîu care izvorăşte din Balcani şi se varsă în Dunăre ; în apropierea lui se află oraşul Plevna.

otomane şi se luptau luni în şir cu ele. Şi în momentul de faţă se petrecea un caz similar ; turcii învinseseră, dar cu pierderi mari. Compania din care făceam parte şi eu, aflîndu-se într-un turn cucerit de arabi, fu aruncată în aer de aceştia. Toţi ostaşii, împreună cu comandantul companiei, au fost făcuţi harcea-parcea. Am scăpat doar eu şi asta datorită faptului că în vremea aceea fusesem trimis să conduc un spital militar aflat la două ceasuri de lagăr. Arabii puseseră praf de puşcă şi sub spital, dar nu-au izbutit să dărîme decît o parte din clădire. După atîtea primejdii îndurate pentru o cauză străină, în sfîrşit, după o absenţă de trei luni, m-am întors istovit la Hace.

VIII

Primul meu gînd a fost să alerg la Karanov, ca să aflu noutăţi. Eram dornic să aud ceva despre Bulgaria. Dar abia am ieşit pe poartă, cînd m-a întîmpinat arabul, sluga lui. M-a salutat grăbit, făcîndu-mi o temenea şi strîngîndu-şi haina în jurul trupului.

— Bine ai venit, domnule sotnic !

— Încotro ? Ce face col-aga ?

El mă privi nedumerit.

— Vino să-l vezi, te-am căutat de douăzeci de ori să văd dacă ai venit, răspunse trist arabul.

— N-o fi cumva bolnav ?

— Foarte bolnav... rău bolnav !

Am pornit în fugă spre locuinţa lui Karanov. L-am găsit în pat. Nu i-am vorbit. Era inconştient. Djemal efendi, unul din doctorii companiei, şi o bătrînă şi cocoşată se aflau acolo. Doctorul se apropie, mă salută încet şi-mi şopti :

— Nu mai are mult.

La întrebările mele grăbite mi-a răspuns că tovarăşul meu pare să aibă tifos, dar şi cu alte compli-

cații. Nu-și poate explica bine boala... Crede că de vină e mai mult starea psihică... Situația lui e gravă... De cinci zile n-a mîncat nimic. Aiurează aproape tot timpul și întreabă de mine. Dar și lucrul acesta se întîmplă tot mai rar. Puțin mai înainte și-a venit în fire și m-a strigat ; dar iată, acum a căzut iar în nesimțire de parc-ar fi mort. Temperatura e foarte ridicată, și doctorul prevede sfîrșitul apropiat.

— Da, adăugă el, o mai strigă și pe una Mariţa... Cine e ? Pare-se vreo bulgăroaică...

Eu mi-am dat seama.

— Da, sora lui, am răspuns încet.

În acest timp, bolnavul s-a mișcat și a început să delireze. Doctorul mi-a făcut semn să ascult. Karanov, cu ochii deschiși, adînc înfundați în orbite și pironiți în gol, cu buzele arse și fără pic de sînge, cu fața lui nemaipomenit de suptă, acum ascuțită și avînd întipărită pe ea expresia chinurilor și a morții, bîiguia ceva neînțeles. Deodată Karanov și-a ridicat capul de pe pernă, ca să poată respira mai în voie și, îndreptîndu-și ochii nespus de strălucitori spre fereastra tăiată în peretele împodobit cu fotografii, a strigat tare :

— Gronde Maritza, teinte de sang, da, înainte, înainte ! Gronde Maritza, teinte de sang ! Gronde Maritza, Maritza !... Ura !

Fereastra dădea spre miazănoapte.

— Sărmanul, sărmanul băiat ! șoptea compătimitor Djemal bei, aruncînd o privire spre fotografii, printre care unele reprezentau femei. Din toată fraza, el nu înțelesese decît „Maritza".

IX

Nu m-am despărțit de nefericitul meu prieten nici un ceas din cele pe care mi le lăsau libere îndatoririle serviciului. Delirul lui chinuitor, întrerupt numai de fugitive scînteieri semiconștiente, a continuat sub

forma agoniei încă trei zile... Eu i-am închis ochii. Sărmanul Karanov, niciodată nu m-a mai recunoscut. N-am reușit nici să vorbesc cu el și nici să-mi aud numele... Uitase lumea înconjurătoare. În mintea lui haotic tulburată totul se învălmășise și, prin potopul de vorbe și strigăte fără noimă, iraționale, lipsite de logică, ce ieșeau anevoie din plămînii lui aprinși, n-am putut auzi decît o singură rostire întreagă, limpede și cu desăvîrșire impresionantă.

Gronde Maritza, teinte de sang !

A murit, sărmanul, fără să audă imnul Bulgariei libere.

Sofia, 1890

PEISAJ

Astă-iarnă, în cele cîteva zile mai frumoase, mi-am ales ca loc pentru plimbarea de după-amiază şoseaua ce duce spre Lom [1]. Previn pe oricine ar înţelege sub cuvîntul plimbare locul animat de roiul pestriţ al persoanelor de ambe sexe, care merg cuminte înainte şi înapoi, îmbrăcate în haine la modă, care se întîlnesc şi schimbă surîsuri politicoase şi nenumărate saluturi, descoperindu-şi capul sau înclinîndu-l în chipul cel mai distins, că se înşală amar dacă îşi închipuie că şoseaua aceasta posedă o atare atracţie. Dintre toate drumurile care pornesc de la Sofia — ca nişte panglici galbene — în toate direcţiile cîmpiei ei verzi, şoseaua ce duce la Lom este relativ cea mai tăcută şi mai puţin frecventată de către locuitorii capitalei. Pentru plimbare, aceştia preferă şoselele care se îndreaptă spre răsărit şi miazăzi. Pe aici merg doar ţăranii, şi grupurile lor zgomotoase se scurg în fiecare joi, în şiruri pitoreşti, spre piaţa capitalei.

Dar această lipsă este răsplătită din plin de o neasemuită calitate : farmecul izolării sau, mai bine zis, al libertăţii. Aceasta, măcar, în ceea ce mă priveşte. Omul simte adesea nevoia să se izoleze o clipă de zgomotul şi vanitatea oraşului ; să respire aerul dat de Dumnezeu, în totală libertate şi nestingherit

[1] Port la Dunăre, în Bulgaria, la vărsarea în fluviu a rîului cu acelaşi nume.

de nimeni ; să păşească mulţumit, dînd frîu liber gîndurilor şi imaginaţiei, fără a fi silit în fiece clipă să se supună ca un sclav tiranicei etichete a societăţii, să se uite mereu în jur, să primească şi să răspundă la nenumăratele saluturi, care nici lui, nici altuia nu-i folosesc la nimic, şi să asiste la bîlciul vanităţii, minciunii şi falsităţii umane, la care participă involuntar şi el. Şoseaua Lomului reprezintă, din acest punct de vedere, locul cel mai atractiv, portul cel mai liniştit.

Pe de altă parte, ce minunată şi indescriptibilă panoramă se deschide de aici în faţa ochilor ! Ce încîntare pentru ochi, ce delectare pentru suflet ! Cît de plăcut respiri aici ! Minunata cunună de munţi care închide larga cîmpie a Sofiei se vede în toată întinderea, pitorescul şi frumuseţea ei. Aici, Stara Planina e aproape şi privirea îţi alunecă încîntată peste nenumăratele-i înălţimi în formă de valuri, al căror şir fără de sfîrşit închide spre miazănoapte întregul orizont ! La prima privire aruncată într-o doară mai departe, aceşti munţi ţi se par a fi monotoni şi neinteresanţi prin înălţimea lor mică şi culmile lor golaşe, dar ia priveşte-i cu ochiul înţelegător al artistului ! Vei descoperi lucruri atît de nebănuite, atîta variaţie şi atîtea amănunte splendide prin forma, culoarea sau conturul lor, mai ales cînd razele soarelui cad pieziş. Rămîi uimit în faţa acestei capodopere a naturii, cu desăvîrşire alta decît uriaşul masiv al Vitoşei, care se ridică spre miazăzi, cioplit grosolan, parcă din cîteva lovituri de topor date într-un singur bloc, aşa cum presupunea Gogol că l-a făcut creatorul pe omul pămîntului rusesc.

Natura ! Niciodată n-am stat în faţa ei fără să încerc cea mai adîncă emoţie, fără să nu-mi umplu fiinţa de cele mai dulci şi molcome simţiri. Numai în prezenţa ei amuţesc în mine frămîntările şi interesele meschine ale vieţii. Acolo, singur în sînul ei şi liber ca pasărea, omul devine deseori un copil, simte bucuria tainică a firii ; rămîne uimit că poate să se îmbete în voie de vraja a tot ceea ce Dumnezeu a lăsat frumos, plin de lumină şi măreţie în

natură — se bucură de ea, o iubeşte, o divinizează ! Dacă omul pare a fi ieşit nedesăvîrşit din mîinile creatorului, dacă atîtea vicii şi patimi hidoase, atîtea defecte sufleteşti şi trupeşti îl situează foarte departe de limita superioară a perfecţiunii, natura este o creaţie cu totul desăvîrşită, ea poartă mîndru pecetea veşnicului geniu creator, ea este chipul şi asemănarea lui, mare ca el, eternă ca el, divină şi bună ca el.

Prin februarie, o plimbare pe şoseaua Lomului mi-a lăsat o adîncă şi neştearsă impresie. Norii deşi şi cenuşii acopereau cerul, dar nu erau destul de înalţi, aşa încît nu învăluiau vîrfurile albe ale munţilor. Era un ger aspru, dar sănătos şi plăcut; vremea liniştită; mergeai uşor pe poteca bine uscată şi bătătorită de pe şoseaua îngheţată, care trecea printre ogoare, pe lîngă secara de iarnă abia încolţită. Zarea, largă, pirotea tăcută şi tristă în amorţirea ei de iarnă; doar stoluri de ciori zburau croncănind, se aşezau pe firele de telegraf sau se lăsau pe pămînt. Din înălţimile lor îngheţate, Vitoşa şi Stara Planina, cu creştele încununate de nămeţi, priveau cu un fel de seriozitate tristă şi de nepătruns cîmpia moartă, acoperită ici şi colo de zdrenţele albului ei linţoliu. La apus, acolo unde se învălurau coastele domoale ale muntelui Visker, norii se lăsaseră pînă la pămînt, în forma unui snop larg şi, după vîntuleţul umed şi rece care sufla dintr-acolo, se simţea că aduceau ninsoare. Şoseaua era pustie. Tabloul avea o frumuseţe tainică, un fel de poezie se cernea sub cerul de iarnă. Frumuseţe, poezie ! Aceste două cuvinte sună oarecum straniu cînd se îmbină în descrierea tristului şi incolorului peisaj de iarnă. Frumuseţea şi poezia se leagă de noţiunea de viaţă, ele amintesc culorile vii, sărbătoarea luminii, murmurul rîuleţului cristalin, umbra odihnitoare a pădurii ce şopoteşte, liniştea încîntătoare a nopţii cu lună. Dar ceea ce este mort, lipsit de orice mişcare, sunet şi căldură ? Încerci oare sentimentul frumosului văzînd giulgiul unui mort ?

Adie oare suflul poeziei acolo unde nu există nici unul din elementele ei ? Şi cu toate acestea, în acest tablou de iarnă tîrzie era atîta frumuseţe, atîta poezie ! Pana poetului, pensula pictorului în zadar ar încerca să le redea în formele iscusite ale artei. Şi cît de uşor ar face-o dacă ar fi vorba de un peisaj viu de primăvară, cu toată bogăţia şi variaţia de culori şi tonuri ! Frumuseţea şi poezia acestui peisaj de iarnă puteau fi doar simţite, înţelese, puteau inspira ca frumuseţea unui gînd, ca forţa unei idei...

Această melancolică priveliişte se armoniza perfect cu ficţiunea poetică, care îmi preocupa, de cîteva zile, mintea. Cufundat în gînduri adînci, mă apropiasem de cantonul ce se află la un kilometru de gară.

Adierea umedă care venea dinspre Visker aduse fulgi mărunţi de zăpadă ; aceştia fură urmaţi de alţii mai mari, care se încrucişau învălmăşindu-se prin aer. Norii se adunară şi deasupra mea. Pe măsură ce se însera, frigul devenea tot mai muşcător.

În faţa mea apăru o ţărancă bătrînă. Purta o broboadă şi păşea grăbită, sprijinindu-se în toiag. Cînd am ajuns unul în dreptul celuilalt, m-am oprit şi i-am dat bineţe.

— Bine să-ţi dea Dumnezeu ! a răspuns ea şi a rămas locului.

Femeia era destul de bătrînă şi tare mărunţică. Povara din spatele ei se compunea dintr-un fel de traistă peticită, legată cu sfori care se încrucişau peste pieptul ei scobit, aşa încît mîinile osoase şi vînoase îi rămîneau libere.

— De unde vii, mătuşă ? am întrebat-o.

Ea rosti numele unui sat de care nu auzisem.

— E departe de aici ?

— Eh, am pornit azi-dimineaţă, în zori, vezi doar... E departe, în munte.

Străbătuse deci un drum de zece ore şi cînd am întîlnit-o, mergea încă alergînd.

— Păi să zic că am şaptezeci de ani, domnule, răspunse ea la întrebarea care-mi venise involuntar pe buze.

Chiar dacă n-ar fi spus-o, fața ei vădea acest lucru. Doamne, ce pecete adîncă, distrugătoare, lăsaseră pe acest chip fără viață anii, munca grea, lipsurile, bolile îndurate în tăcere ! Zbîrciturile brăzdau cu șanțuri adînci, în toate felurile, obrazu-i supt, osos, ars de soare și pămîntiu. Viața se jucase pe fața ei cu o brutalitate necruțătoare ; nu mai rămăsese întipărit pe ea nimic uman, bun, feminin ; era o mască urîtă, cu o expresie respingătoare de animalitate, extenuare și ferocitate... „Rabdă, suflete, poartă-ți necazurile !" Aceste cuvinte cumplite, smulse din sufletul bulgarului de robia seculară, de suferințe și necazuri fără nume, le puteai citi pe acel sărman chip... Doar în ochii cenușii ai femeii, cu căutătura tulbure și stinsă, se ivi deodată o licărire caldă, blîndă, care răspîndi o lumină stranie pe chipu-i ce purta masca aceea animalică.

Un purcel guiță undeva în apropiere. M-am uitat în jur.

— Unde te uiți, domnule ? Plînge copilul, îmi spuse ea, arătîndu-mi povara.

Țipătul se repetă slab, stins, înăbușit.

— Unde duci copilul ăsta, mătușă ? Al cui e ? am întrebat-o eu, presupunînd pe drept cuvînt că nu poate fi al ei.

— Al noru-mi, al noru-mi ! zise ea, aproape plîngînd și suspinînd ; apoi adăugă : Îl vezi, domnule ? E mic, s-a născut abia ieri.

— Ieri ? Și unde-l duci ?

— Îl duc la Sofia, că maică-sa a murit și ea ieri... Uite, de azi-dimineață am pornit... Plînge și țipă într-una, n-a supt încă. A rămas orfan.

Și baba îmi povesti cu glas tremurător trista poveste a familiei sale. Nora îi murise cu o zi înainte, din naștere, la două luni după bărbatul ei, răpus cu zile de o boală necunoscută. În tot satul, care nu număra decît vreo zece familii, nu s-a găsit nici o femeie să alăpteze orfanul care murea de foame. În casă era frig, lemne nu aveau, vîntul îi înghețа oasele și sub cerga ruptă... Sărăcie. Acum ducea copilul tocmai la Sofia, ca să-l dea cuiva de suflet.

Nu cunoştea pe nimeni acolo, afară de hangiul la care avea să tragă.

— N-are nici tată, nici mamă... Cum îţi spun, i-a luat Dumnezeu pe amîndoi... Iar eu, femeie bătrînă, cum şi cu ce să-l îngrijesc ? Ca mîine cad şi mor şi eu... Şi suspină. Acum îl duc la oraş, să-l dau de suflet, repetă ea... De-o vrea cineva, o să-l ia. O să moară, sărmanul, de foame, că pînă acum n-a supt încă.

Şi parcă pentru a-i sublinia cuvintele, pruncul scoase din zdrenţele în care se înăbuşea un ţipăt tot mai ascuţit, după care se linişti. Am văzut creştetul căpşorului gol şi învineţit, pe care zdrenţele nu-l putuseră acoperi bine, lăsîndu-l pradă frigului nemilos ce se lăsase o dată cu înserarea.

— Nu cunoşti cumva, la Sofia, niscai oameni buni care să-mi ia de suflet copilul ?

Am întrebat de sexul pruncului.

— E fetiţă.

Şi cînd, după privirea mea, înţelese că nu-mi stă în putere să-i dau un răspuns pozitiv, îşi luă rămas bun şi îşi continuă drumul tot alergînd.

Copilul plîngea în zdrenţe, glăsciorul lui se auzea şi se stingea printre fulgii mari de zăpadă, care împînzeau aerul îngheţat şi care, desigur, acopereau creştetul moale al micuţului mucenic.

Am rămas înlemnit, urmărind din ochi pe bătrînica a cărei statură scundă se pierdea în ninsoare, împreună cu leagănul din spinarea ei.

Nu voi uita niciodată gîndurile apăsătoare, suferinţa sufletului meu din acel moment. Semănam cu un om asurzit de bubuitul unui trăsnet căzut aproape de el. Această groaznică tragedie a vieţii, atît de nemilostiv de reală, necruţător de crudă şi aspră, una din miile de tragedii care au loc în fiecare zi în jurul nostru, m-a tulburat pînă-n adîncul sufletului. A stîrnit în mine ceva asemănător nu durerii sau milei — proprii firii omeneşti în faţa marilor nenorociri — ci un alt sentiment, mai puternic, mai grozav şi mai dureros, ceva asemănător unei nelămurite spaime lăuntrice de om vinovat, aproape

o mustrare de conștiință... Această nenorocire omenească fără ieșire, de care mă izbisem pe neașteptate puțin mai înainte, în clipa cînd sufletul meu se cufunda ca un sibarit în voluptoasele valuri ale unei dulci visări, mi s-a părut ca un reproș, ca un protest aprig împotriva egoismului meu și a criminalei automulțumiri în fața Răului universal, în fața marii Dureri a lumii, care urlă ca o mare înfuriată, inundă și înghite în jurul nostru creația... Și cît de supărătoare mi s-a părut această liniște și nepăsare a noastră, care ne împiedică să ne gîndim că în alte părți sălășluiește nenorocirea ! Gusturile noastre, dorințele delicate ale sufletului, pe care le cultivăm cu atîta finețe și le alintăm în noi înșine, mi s-au părut o ironie sîngeroasă față de soarta grea a poporului care suferă.

Acel tată mort în chip atît de nefericit, mama aceea care se sfîrșise în durerile facerii, lipsită de orice ajutor medical, această nefericită fetiță orfană care s-a născut ieri, care a stat azi flămîndă și care în noaptea asta se va stinge poate de foame și de frig, acești oameni care trudesc din greu și care mor atît de ușor, neștiuți de nimeni, sînt simple episoade — și atît de frecvente — în viața de fiecare zi a maselor. Și masa asta își tîrăște răbdător și fără nădejde existența ei mizeră, fără a se interesa, fără a ști nimic de progresele omenirii, de cuceririle culturii, de delectările noastre spirituale, de proiectele noastre zgomotoase și de și mai zgomotoasele noastre fraze privitor la îmbunătățirea acestei existențe ; ea nici nu bănuiește această existență a noastră și nici n-are nevoie de ea ca să muncească, să rabde și să moară în tăcere...

Aceste sentimente de nemulțumire ale mele aveau oare o bază ? Nu exageram oare, sub apăsarea unei cutremurări de o clipă, greutatea răspunderii noastre față de frații noștri, care se cheamă omenirea în suferință ? Este oare cu totul vinovată cultura noastră că, dîndu-ne posibilitate nouă, minorității, celor favorizați, să ne expunem, prin orașe, vanita-

tea, luxul şi nobila noastră lene, nu poate să toarne nici un balsam peste durerile marii majorităţi a dezmoşteniţilor soartei ? Nu ştiu ; dar în clipa aceea m-au copleşit asemenea sentimente şi gînduri, că n-am mai putut scăpa de ele, şi sufletul meu nemulţumit căuta să descopere cauza răului, voia neapărat explicaţia şi o afla tocmai în această orînduire a lumii, care-i apărea ca o mare nedreptate... Şi, fără să-mi dau seama, mi-au venit în minte visurile generoşilor vizionari, ale utopiştilor tolstoieni, ale celor ce visează la dreptatea şi mulţumirea universală, la fericire şi la alte măreţe nebunii...

M-am întrebat unde se va duce acum acea nefericită ţărancă şi pe cine va ruga să-i ia copilul ? Unde va rătăci, în oraşul acesta mare şi necunoscut pentru ea ? Cine va primi, cine se va hotărî să aibă grijă de sărmana creatură, dacă ea nu va muri în noaptea asta ? Ce va face bătrîna cu pruncul dacă nu-i va ieşi în cale o inimă milostivă, dacă nu va găsi pentru sărmana orfană un leagăn cald, un sîn de mamă care să picure în trupuşorul ei înţepenit căldura dulce a vieţii ? Şi pentru că în această privinţă nu există aproape nici o îndoială cînd este vorba de societatea noastră, ea nu va găsi nici adăpost, nici dragoste pentru sugar. Ce-o să facă cu copila şi cum o s-o crească oare această bătrînică aflată în pragul mormîntului ? Există probleme nerezolvabile, aşa cum există suferinţe fără nici un leac. În faţa acestor probleme curajul piere, omul, fiind conştient de totala lui neputinţă, se pleacă fără nici o putere în faţa fatalităţii şi a voinţei soartei... închide ochii, parcă pentru a evita să vadă spectrul înfricoşător al realităţii...

Băbuţa străbătuse o jumătate de kilometru, şi silueta ei scundă se vedea şi de la distanţa asta cum se strecoară repede-repede prin pînza străvezie a fulgilor de zăpadă. Deodată m-am întors şi m-am hotărît s-o ajung din urmă. Ce voiam să fac ? Nu ştiu, dar simţeam că trebuie să fac ceva... Mergînd,

mă gîndeam cum să încerc s-o ajut, să mă îngrijesc de soarta copilului, măcar în noaptea asta geroasă. Situaţia mea personală mă punea în imposibilitate de a-mi face în întregime datoria faţă de semenul meu mai neajutorat. Poate că aşa şi era. Omul e înclinat să-şi ascundă asprimea inimii sub prima mască decentă care-i cade sub mînă... Dar poate oare să-şi înşele judecătorul lăuntric, conştiinţa ? Nicidecum. Reuşeşte doar s-o potolească, să facă în aşa fel ca spasmele să-i fie mai puţin supărătoare şi dureroase... Acest judecător imparţial este şi el înclinat spre compromisuri. Iată la ce mă gîndeam : cu cele cîteva leva pe care puteam să le dau băbuţei în seara aceea, ea ar fi găsit adăpost şi hrană pentru sugar, iar prin informaţiile care urma să le iau mîine, poate că reuşeam să asigur această viaţă de o zi şi s-o salvez de la o moarte sigură. Am grăbit pasul cît am putut, în cap roindu-mi fel de fel de planuri. Ninsoarea se înteţea şi abia mai vedeam silueta bătrînei. La baraca de la barieră se opri ; am înţeles că vorbeşte cu poliţaiul. Lucrul acesta îmi ajută să scurtez cu jumătate distanţa care ne despărţea. Vîntul spulbera zăpada şi o vîntura ca pe nişte nori. Ajungînd la terasamentul căii ferate, dincolo de baracă, am văzut-o pe ţărancă părăsind şoseaua şi apucînd-o la dreapta pe o potecă din poiană. Băbuţa asta de şaptezeci de ani grăbea cu uşurinţa unei fetişcane ! Am încercat s-o strig, dar vîntul puternic nu îngăduia glasului meu să răzbată pînă la ea. În cele din urmă, bătrînica ajunse la Koniovița [1], în stînga vechiului fort turcesc, şi coborî în valea rîului Kneajevo. După două-trei minute am sosit şi eu la podul de peste rîu, dar degeaba am căutat-o cu privirea. Băbuţa se pierduse în vreuna din uliţele înguste ale acestui vechi cartier. Căutarea şi alergătura mea au fost zadarnice : i-am pierdut definitiv urma, precum şi mîngîierea de a face o

[1] Cartier mărginaş al Sofiei.

faptă bună. Vîntul se transformase acum în furtună; urla și spulbera cu o iuțeală turbată norii de zăpadă prin amurg, izbea în uși și ferestre, și în geamătul sălbatic al stihiei mi se părea că aud mereu țipătul jalnic, dureros al copilașului, care în clipa aceea murea de foame și înghețа de frig...

Trecînd pe lîngă biserica Sfîntul Kral, îndurerat, rușinat, am intrat fără să vreau în lăcaș și m-am rugat îndelung...

1893

„TRAVIATA"

Soarele de iarnă intra din plin în odaia mea. Un snop bogat de raze aurii, lat cît fereastra prin care trecea, cădea oblic pe covor şi se frîngea pe un colţ al biroului meu, luminînd postavul şi dîndu-i o culoare verde aprins.

L-am invitat pe doctorul M. să-şi tragă scaunul în umbră, deoarece în timpul discuţiei noastre şi-l mutase fără să vrea spre fereastră şi capul său, cu un început de chelie, se afla în bătaia directă a snopului de raze.

— M-am mutat înadins la soare; îmi place căldura lui. Soarele înseamnă sănătate, zise el şi continuă discuţia începută.

În acest timp, pe stradă se auzi o flaşnetă al cărei glas se stinse apoi treptat. Doctorul ascultă cu vizibilă plăcere sunetele unduioase ale instrumentului, pînă ce acestea muriră cu totul.

— Îmi place muzica, îmi plac sunetele, în general, zise el.

— Gusturi ciudat de delicate la un chirurg care taie mereu în carne vie: razele de soare şi sunetele! După cît văd, doctore, ţi-ai cam greşit meseria, am remarcat eu, glumind.

— Nero privea Roma cum arde, cîntînd la harpă! Una nu exclude pe cealaltă, răspunse doctorul pe acelaşi ton.

— Bineînţeles, te duci diseară la concertul de la „Slavianska Beseda"?

— M-aș fi dus, cîntărețul e un artist celebru doar, dar m-am răzgîndit.

— Păcat. De ce ?

— Pentru că am văzut programul concertului.

— Și ce, nu te satisface ? am întrebat eu, mirat de gustul dificil al doctorului, deoarece programul cuprindea fragmente din cele mai cunoscute opere.

— Era acolo și „Traviata".

— Cu atît mai bine.

— Nu pot suporta „Traviata", îmi repugnă chiar... Și văzînd uimirea mea crescîndă, îmi explică : „Traviata" are o muzică divină, așa o numesc și rușii : „Divina Traviata". Muream după ea, dar într-o singură noapte am început s-o urăsc pentru toată viața.

— Ce noapte ?

— Am început s-o urăsc în noaptea de 30 mai 1891, și de atunci n-o mai pot asculta fără a nu mi se face părul măciucă, fără a nu mă trece fiori de groază. Se leagă de niște amintiri îngrozitoare.

— Dar ce înseamnă această dată de 30 mai ?

— În noaptea aceea, pe la orele unsprezece, de la circumscripția a patra de poliție, unde mă aflam închis de treisprezece luni de zile, polițaii m-au mutat la circumscripția a treia. Știai că am stat la închisoare, implicat fiind în procesul lui Belcev ? Doctorul se încruntă și apoi continuă : Circumscripția a treia de poliție era pe strada Alabin, alături de Hotel „Luxemburg". Tot în clădirea aceea se afla pe-atunci și sediul consiliului comunal. Polițai înarmați cu baionetele, în spatele meu, m-au băgat într-o cameră mare și întunecoasă în care o lampă atîrnată de perete abia arunca o slabă lumină. Am căzut pe gînduri. Nu mirosea a bine că m-au adus acolo : despre circumscripția a treia circulau cele mai teribile zvonuri. N-aveam unde să mă întind, n-aveam nici așternut și nici cu ce să mă învelesc, doar scînduri goale, acoperite cu praf și cenușă. În aer pluteau miasme ce veneau dintr-o gură de canal aflată undeva pe-aproape... În timp ce măsuram camera în lung și-n lat și căutam să-mi adun gîndurile, prin pereți răzbătu o melodie din „Traviata". Era orches-

tra din grădina Hotelului „Luxemburg". Cu toate că eram foarte agitat, muzica asta divină îmi mîngîia sufletul. Grozav îmi plăcea această operă. Mi-am încordat auzul ca să nu scap nici cele mai slabe acorduri. Pe de o parte eram alarmat că mă aduseseră aici, într-un loc nou și necunoscut, pe de alta mă bucuram, deoarece în fiece seară puteam auzi, pînă la miezul nopții, concertele din grădina hotelului. În felul acesta aveam un tovarăș, ca să zic așa, adică o făptură vie căreia să-i împărtășesc sentimentele și care să-mi risipească gîndurile sumbre ale vieții de închisoare... Gîndește-te : la circumscripția a patra, treisprezece luni de zile nu numai că n-am auzit muzică, dar nici zgomotul străzii, ba nici măcar glas omenesc : polițaiul care-mi aducea demîncare avea ordin să nu-mi vorbească ! Cînd cîntăreața termină de cîntat, mi-a venit să aplaud și eu împreună cu publicul care o ascultase.

Chipul doctorului se posomora tot mai tare ; rămase așa gînditor, cu ochii în pămînt.

— Din cele ce mi-ai spus am înțeles un lucru, și anume că ar trebui, dimpotrivă, să fii și mai recunoscător acestei minunate „Traviata".

Doctorul mă privi semnificativ de parcă ar fi vrut să-mi spună : „Stai că n-am terminat încă", și își continuă povestirea, cu glas potolit și monoton, așa cum vorbea de obicei, fără înflorituri retorice, povestire pe care mă căznesc s-o redau, pe cît posibil, în toată simplitatea și sinceritatea care-l caracterizau.

— Publicul aplauda entuziast și bisa, iar eu mă pregăteam s-o ascult din nou pe cîntăreață, care trebuia să repete aria. Și ea începu. De undeva de aproape, ca de sub pămînt, se auziră deodată niște vaiete : „Aoleu, mamă !" și apoi un zgomot înfundat : „Buf !", pe urmă iarăși : „Aoleu, mamă !", și iarăși „Buf !", și tot așa „Aoleu, mamă !", „Aoleu, mamă !", urmat de cîte un „Buf !". Melodia din „Traviata" răsuna puternic, dar eu n-o mai auzeam. Mi se făcuse părul măciucă și fruntea mi-era lac de nădușeală. M-am apropiat de fereastra

care fusese uitată întredeschisă — pe acolo ajungeau vaietele pînă la mine — m-am uitat... şi ce să văd ? Fereastra beciului care dădea în coridor la acelaşi nivel cu pămîntul era luminată. Pe-acolo am văzut ce se întîmpla în beciul de unde se auzeau ţipetele. Erau acolo patru oameni în picioare — poliţai — iar jos, la pămînt, se afla lungit un om legat fedeleş cu nişte frînghii, nemişcat, aşa încît, dacă n-ar fi zbierat, l-aş fi luat drept un obiect oarecare. Pe omul ăsta îl băteau, iar el răcnea. Cine era, n-am putut afla. Găsind acest post bun de observaţie, m-am hotărît să urmăresc ce se va întîmpla mai departe. Era respingătoare priveliştea acestor orori medievale, dar n-aveam puterea să mă dezlipesc de fereastră. Simţeam sudoarea şiroind în picături mari ca boabele de grindină. Aşteptam să se petreacă acelaşi lucru şi cu mine. Îmi dădeam seama de ce mă aduseseră aici în noaptea aceea. Beciul era locul destinat torturilor inchizitoriale. Dacă n-ar fi uitat fereastra deschisă, n-aş fi auzit nici eu nimic prin zidul cel gros, cu toate că am auzul fin, aşa cum îl au de obicei vînătorii... Mulţumită acestui simţ atît de fin cu care eram înzestrat, auzeam limpede acele răcnete subterane, „Aoleu, mamă !“, şi loviturile ce cădeau peste trupul victimei. Nu erau lovituri de bîtă — ciomagul face alt zgomot — ci al vestitelor săculeţe cu nisip, despre care auzisem atîtea lucruri pe cînd mă aflam în libertate. Acum vedeam cu ochii mei şi auzeam cu urechile mele aceste grozăvii : în puterea nopţii, sub pămînt, omul legat fedeleş era supus unor asemenea torturi bestiale ! Îmi vîjîia capul şi aveam impresia că mă aflu într-un loc de unde nu mai puteam scăpa, înconjurat de monştri şi dihănii îngrozitoare, gata să mă sfîşie... Patru-cinci minute pauză. Mi-am spus : „S-a sfîrşit, acuma vine rîndul meu“... Dar nu ; se auzi din nou : „Buf“, „Aoleu, mamă !“, şi iarăşi gemete cumplite. „Milio ! a strigat unul (am auzit bine că l-a strigat Milio), astupă-i gura !“ I-au pus un căluş. Nenorocitul nu mai putea să strige. Numai zgomotele acelea înfundate se mai auzeau. Iar în grădina Hotelului „Luxemburg“ se aplauda ! În noaptea

aceea calmă, ariile din „Traviata“ răsunau pentru a treia oară. Dar şi „Traviata“, şi aplauzele îmi păreau mai groaznice şi mai respingătoare chiar şi decît scrîşnetul dinţilor din fundul iadului. Asemenea orori şi o muzică atît de divină, una lîngă alta ! Cîntec şi geamăt de suferinţă, unul lîngă celălalt ! De o parte a zidului se mişca bagheta dirijorului, de cealaltă parte sacul cu nisip. Barbaria cea mai cruntă, la doi paşi de civilizaţia cea mai rafinată ! „Traviata“ ? Aveam oroare de ea. A trebuit să se verse şiroaie de sînge bulgăresc, să cadă pe cîmpiile şi în munţii noştri două sute de mii de ostaşi ruşi, ca să avem fericirea să vedem, în Bulgaria liberă, în capitala ei, în inima capitalei ei, repetarea unor scene de judecată şi barbaria din veacurile întunecate ale evului mediu !

Doctorul scuipă cu dispreţ. Îşi începuse molcom povestirea, dar pînă la urmă nu se mai putuse abţine şi izbucnise ca un vulcan. Ochii îi scăpărau de mînie, plini de lacrimi. Îşi ştergea mereu cu batista sudoarea de pe frunte şi umbla nervos de colo-colo, măsurînd spaţiul îngust dintre biroul meu şi fereastră. Camera i se părea mică. Trăia încă o dată chinurile din noaptea aceea de groază.

După ce se linişti puţin, continuă :

— Cîtva timp se făcu linişte, iar după aceea au răsunat paşi pe coridor. Tremuram. Auzeam că sînt mulţi cei care trec şi parcă duc ceva greu. Trecură de uşa mea şi, în celula cealaltă, din stînga, aruncară pe podele ceva moale şi greu ca un cadavru. Pe urmă am deslusit cum cineva vărsa apă dintr-o căldare. Nu vorbea însă nimeni. Aşteptam să văd deschizîndu-se şi uşa celulei mele, pentru ca poliţaii să pună mîna pe mine şi să mă ducă la beci. În timp ce stam aşa, cu inima cît un purice, am auzit gemete alături, în celula din stînga, unde-l azvîrliseră pe nenorocitul acela. Îşi venea, bietul, în simţiri şi gemea, dar ca omul aflat în agonie şi care va muri curînd. M-am uitat printre zăbrele, căci alături era lumină. Am văzut că omul e dezlegat, dar că zace încă la pămînt.

Nu-l cunoşteam ; chipul acela nu-l văzusem niciodată. În jurul gurii era mînjit de ceva roşu. Vărsase sînge. Îl loviseră în piept. Numai asemenea lovituri provoacă aşa ceva... Pînă în zori şi a doua zi pînă seara nu am auzit să vină cineva spre a-i da vreun ajutor medical. Măcar de m-ar fi chemat pe mine... Omul gemea mereu în agonie. Abia a doua zi, doctorul X a intrat pentru o clipă la el. L-am auzit spunînd doar aceste cuvinte : „Blestematule ! Aşa-ţi trebuie ! Crapă !“, şi îl înjură de mamă, după care părăsi încăperea fără să-l examineze. M-am revoltat ! Era o lipsă de omenie mai grozavă decît a poliţailor ! Iată cum ştiinţa asta sfîntă poate fi dezonorată de asemenea oameni !... A mai trecut o zi şi bolnavul a dispărut din celulă...

— Ce s-a întîmplat cu el ?

— Am aflat abia mult mai tîrziu, peste cinci luni de zile, cînd am fost achitat de tribunalul militar şi pus în libertate. Era nefericitul XX, care fusese arestat ca şi mine în legătură cu acelaşi proces : omul era nevinovat. În aceeaşi noapte fusese adus şi el de la altă circumscripţie de poliţie la aceea care se găsea lîngă Hotelul „Luxemburg“. De aici a fost transportat noaptea la spital, iar de la spital, tot noaptea, la cimitir şi îngropat ca un cîine ! Înţelegi acum că nu pot să merg la un concert unde se va cînta „Traviata“.

Doctorul avea dreptate.

1893—1895

TEORIA LUI BRATAKOV

În camera cealaltă era un zgomot infernal. Larmă, ţipăt, gălăgia unor copii care făceau toate nebuniile, luptîndu-se şi bătîndu-se între ei. Din cînd în cînd, din această muzică asurzitoare răzbătea cîte o notă mai acută sub forma unui epitet injurios, care aducea un zîmbet pe faţa lui Bratakov — buhăită, roşie, plină de coşuri şi cu un fel de puf rar pe amîndoi obrajii, în loc de barbă.

Lîngă Bratakov, pe sofa, se afla oaspetele şi prietenul său Panciov, un om între două vîrste, cu o figură expresivă, liniştită, şi cu privirea inteligentă. Ca întotdeauna, şi de astă dată găsea la Bratakov aceeaşi insuportabilă gălăgie — soarta nemiloasă îl aducea aici tocmai cînd copiii erau acasă — şi de aceea supărarea, ascunsă cu grijă, adăuga la fiecare ceas cîte o cută pe fruntea lui palidă.

În faţa lor, pe un scaun, şedea doamna Bratakova, o femeie masivă, în vîrstă, pe a cărei faţă, cu obrajii un pic pungiţi, se vedea întipărit un zîmbet artificial, abia schiţat. Mulţumită de sine, îşi tot potrivea rochia-i cea nouă de mătase albastră, pe care o îmbrăcase în grabă la sosirea musafirului.

Şi pe ea, ca şi pe bărbatul său, larma copiilor o lăsa cu totul indiferentă. De bună seamă, găsea acest lucru foarte firesc, ba chiar plăcut pentru oaspetele pe care-l aveau.

La o nouă răbufnire de strigăte care le acoperi cu totul convorbirea, Panciov se întrerupse şi privi se-

ver şi mirat, mai întîi spre uşa întredeschisă, apoi către stăpînul casei şi soţia acestuia.

— Vezi, astăzi, miercuri, n-au şcoală şi uite cum au mai întors casa pe dos... La noi e totdeauna aşa, domnule Panciov, zise doamna Bratakova, închizînd binişor uşa dinspre odaia de unde veneau ţipetele.

— Slavomir ! Slavomir ! strigă bărbatu-său.

În odaie năvăli un băieţaş de 10 ani, sprinten, cu faţa roşie, cu ilicul îmbrăcat doar pe o mînă şi cu unul din cracii pantalonilor suflecat, urme ale luptei pe care tocmai o părăsise.

Mama privi duios pe micul erou.

Slavomir, cu mersul lui săltăreţ, se îndreptă spre tatăl său.

— Dă bună ziua domnului Panciov ! îl îndemnă maică-sa.

— Stai acolo ! îi porunci tatăl.

Slavomir se opri, îşi duse mîinile la spate şi privi şiret, cu un zîmbet semnificativ, spre părintele său. Se vedea cît de colo că ştia dinainte ce avea să urmeze.

— Slavomir, ia arată-i şi domnului Panciov „aia".

— Giamgiova ?

Doamna Bratakova rîse, uitîndu-se cînd la fiu-său, cînd la oaspete, cu expresia fericită a omului care pregăteşte cuiva o surpriză plăcută.

Slavomir se schimonosi, se îmbufnă ca să capete un aer serios şi, chinuindu-se să redea glasul unui bătrîn şi o grosolănie caraghioasă, începu să imite, cu exagerări caricaturale, vorba şi gesturile unuia dintre dascălii săi.

Tatăl şi mama mureau de rîs.

— Straşnic artist ! exclamă Bratakov, adresîndu-se lui Panciov, după care se întoarse spre feciorul său : Ia povesteşte acuma de revoltă ; zi ce ai făcut tu în revoltă !

— Ştiţi, domnule Panciov, că Slavomir al nostru este şi revoluţionar ? interveni mama, rîzînd.

Slavomir povesti cu vervă participarea sa la o revoltă organizată de elevii din clasele a V-a şi a VI-a la care luase parte şi el (Slavomir era în clasa

întîi), împrejurările în care înhăţase barba aia „de capră“ a unui învăţător şi cum îi strigase şi el directorului : „Jos !“ Mai povesti, chicotind mereu, cum îl înşelase pe profesorul său de istorie (Slavomir era slab la învăţătură), schimbîndu-şi nota : făcuse, printr-o ştersătură abilă, un cinci dintr-un zero. După aceea, fără a mai fi rugat, îndemnat doar de privirile încurajatoare ale părinţilor, povesti şi alte isprăvi de ale sale, bătăi şi mici escrocherii, ale căror victime erau colegii săi.

— E teribil de precoce pentru vîrsta lui, observă Bratakov, cînd Slavomir trecu în cealaltă cameră şi-şi reluă locul în luptă şi zarvă.

— E şmecher ca un bătrîn, completă mama.

— Iar celălalt, Boris, e un bătăuş nemaipomenit ; caută cearta cu lumînarea, zise Bratakov.

Tot timpul cît dură elogiul lui Slavomir, Panciov nu spuse nimic.

— Mi se pare că prea îl încurajaţi la rele, zise el, cînd doamna Bratakova ieşi din odaie. Pentru prima dată Panciov îşi permitea această modestă observaţie faţă de prietenul său.

Bratakov îl privi întrebător.

— După mine — reluă Panciov ferm, hotărîndu-se de astă dată să-i arate lui Bratakov ceea ce credea el în această privinţă, dar nu îndrăznise pînă atunci să-i spună — tu îţi strici copiii, Bratakov... Iartă-mă, dar nu pui nici o stavilă instinctelor acestora ; iar la copii instinctele rele sînt acelea care se deşteaptă mai întîi, evoluînd apoi în înclinări şi defecte pe care, mai tîrziu, nici şcoala şi nici viaţa nu le mai pot îndrepta.

— Ce numeşti tu instincte rele ? întrebă Bratakov, netezindu-şi vîrtos puful de pe obrazul său plin de coşuri.

— De pildă, tot ceea ce v-a entuziasmat pe tine şi pe doamna, chiar acum cîteva minute, la Slavomir : să ia în rîs pe cei mai bătrîni, să se bată, să-şi insulte colegii, să întrebuinţeze expresii urîte şi altele. Dacă-mi permiţi, eu ştiu că dragostea de tată rabdă şi iartă totul ; în locul tău, nu mi-aş strica

copiii printr-o astfel de atitudine... De exemplu, n-aş permite nici...

Panciov nu-şi sfîrşi vorba, ci arătă doar cu privirea odaia de unde se auzea o gălăgie nemaipomenită.

— Măi, ia mai tăceţi odată ! strigă poruncitor Bratakov la copii, după care se adresă lui Panciov : Vezi tu, Panciov — reluă el, mîngîindu-şi iarăşi bărbia — în privinţa asta eu am cu totul altă părere. Tu spui că din slăbiciune părintească îi las să facă ceea ce fac acum. Te înşeli. Nu din slăbiciune şi nici din dragoste, ci dinadins. Nu vreau să le îngrădesc pornirile naturale. De ce ? Pentru că nu vreau ca feciorii mei să fie nici sfinţi şi nici nătăfleţi. Aceste porniri, pe care nu ştiu de ce le numeşti tu instincte rele, eu, dimpotrivă, le consider calităţi de mare importanţă pentru viitorul lor într-o lume ca a noastră. Acestea sînt armele lor, şi cu ele le voi da drumul în viaţă. Las să se deprindă încă de pe acum să fie curajoşi şi şmecheri, ca să nu cadă uşor în mîna ticăloşilor şi a şarlatanilor, cărora, de obicei, le devin victime firile liniştite, morale şi blînde. Lasă-i să fie lupi, nu oi ! Vreau să ştie să insulte ei pe alţii, nu să se lase insultaţi ! Să fie bătăuşi, să bată ei pe alţii, nu alţii pe ei ; să fie şarlatani, ca să trăiască din prostia altora... Să dispreţuiască totul, să nu recunoască autoritatea nimănui, să n-aibă nici prejudecăţi, nici idoli în faţa cărora se tîrăşte turma proştilor... De ce să le fie ruşine ? Lasă-i să fie nerușinaţi, dar să ştie să-şi apere interesele... Dacă ţi-oi spune una, n-o să mă crezi ! Odată Slavomir mi-a ars doi pumni, pentru că, fără să vreau, i-am rupt caietul.

— Ei, dar asta-i culmea ! strigă Panciov din ce în ce mai uluit de toate cele auzite pînă atunci, dar nebănuind încă sfîrşitul.

— Da, m-a lovit, continuă emoţionat Bratakov şi sîngele îi năvăli şi mai tare în obraji, iar eu, în sinea mea, mi-am zis : „Bravo ! Dacă dă el în taicăsău, atunci o să dea în oricine, n-o să se lase călcat în picioare.“ Fricoşii, ruşinoşii şi cinstiţii, proştii ăia — că-n ziua de azi, cine-i cinstit e prost — or să cadă totdeauna victimă pungaşilor care îndrăznesc...

Ştiu, o să începi să-mi vorbeşti de principii ! Să mă ierţi, principiul lor trebuie să fie unul singur : să-şi facă interesul. După mine, asta-i principala virtute a secolului nostru. Iar ţelul cel mai de seamă este : să le fie lor bine... Ce, adică e bine să stea ca nişte proşti, şi alţii să-i calce în picioare, stricîndu-le viitorul şi lăsîndu-i în drum goi şi nefericiţi ? Să fie veşnic loviţi, nedreptăţiţi, înşelaţi de soartă, să scîncească întocmai ca nişte cerşetori şi toată lumea să le facă rău ? Într-un cuvînt, vreau ca feciorii mei să fie oamenii vremii lor şi fiii societăţii în care trăiesc.

— Dar nici tu nu eşti un astfel de om ! strigă şi mai uluit Panciov. Ţi-ar fi fost silă şi de tine, şi de taică-tău, dacă ţi-ar fi dat o asemenea educaţie !

— Nu ! Eu regret că părinţii mei nu m-au crescut aşa, răspunse Bratakov, din ce în ce mai iritat. Viaţa mea ar fi fost cu totul alta, n-aş fi ajuns ca astăzi, de frică să nu vatăm interesele cuiva, de teamă să nu-i calc principiile şi prostia... da... Asta-i concepţia mea despre educaţie, domnule Panciov. Cel care dă astăzi copiilor altă educaţie comite o crimă împotriva viitorului acestora, iar eu nu sînt duşmanul celor pe care-i am...

Discuţia continuă pînă tîrziu. Panciov părăsi casa prietenului său, cu totul nemulţumit.

1893—1895

CELE DOUĂ UȘI

În ședința Curții de Apel se dezbătea în ziua aceea procesul dintre Dika Iordanov și Nikola Zargov, care se judecau de multă vreme, cu încăpățînare și răutate. Era un proces civil și ajunsese la această înaltă instanță abia după trei ani și jumătate, mulțumită chițibușurilor și manevrelor iscusite ale avocaților celor doi împricinați.

Dar această amînare, în loc să obosească cele două părți, le înverșunase și mai crunt și disputa lor devenise tot mai neîmpăcată, mai îndîrjită.

Avocații își însușiseră interesele acestora cu tot atîta ardoare și, în focul discuțiilor, nu se cruțaseră, atacîndu-se reciproc și învinuindu-se unul pe altul de incompetență, lipsă de conștiință, falsuri !...

Această îndîrjire le plăcea împricinaților. Și reclamantul, și pîrîtul se felicitau în sinea lor de alegerea avocaților, deoarece se știe că numai acolo unde e pasiune este și forță. Pasiunea e un element necesar elocvenței, mai ales în avocatură, unde elocvența, împreună cu frumusețea frazei, înlocuiește de multe ori lipsa dovezilor... Pe lîngă aceasta, avocații își aruncau priviri atît de mînioase, încît cel ce s-ar fi uitat la ei ar fi fost încredințat că numai respectul față de instanță îi reținea să nu tabere cu pumnii unul asupra celuilalt. Iar cele două părți erau mulțumite : „Cîinele rău păzește turma".

Dezbaterile aprinse luară sfîrșit și completul se retrase în camera de chibzuință.

Puţinii oameni care asistaseră la proces ieşiră din sală să fumeze o ţigară pe coridor, pînă ce instanţa va redacta hotărîrea.

Zargov era într-o stare de spirit foarte agitată. Era aproape sigur că aici va cîştiga ; dar perspectiva de a fi tîrît şi la altă instanţă, superioară, că s-ar mai putea judeca ani de-a rîndul, îl înrăia cumplit împotriva lui Iordanov, şi setea de răzbunare îi clocotea în piept.

„Ia stai — îşi zise el — trebuie să-i intentez eu un proces la Curtea cu Juri, aşa cum am vorbit cu avocatul. Am toate posibilităţile să-l bag la închisoare pentru vreo cîţiva ani. O să-l distrug !"

Era vorba de nu ştiu ce calomnii odioase împotriva lui, rostite de Iordanov faţă de martori, în momentul unei groaznice izbucniri de mînie şi ură.

Această hotărîre, luată irevocabil, îl linişti parcă puţin pe Zargov ; abia atunci îşi aprinse o ţigară şi începu să se plimbe pe coridor.

*

Vremea trecea şi completul de judecată întîrzia. Zargov obosi de atîta plimbare şi se sprijini de o uşă. Pe faţa lui se citea nerăbdarea. Aşa cum şedea sprijinit de uşă, auzi oameni vorbind înăuntru şi, maşinal, privi prin gaura săpată în colţul tăbliei. În încăpere se aflau doi oameni care mergeau plimbîndu-se cot la cot, prieteneşte, cu ţigara în mînă, discutînd veseli.

Zargov se miră foarte mult recunoscînd în aceştia pe cei doi avocaţi.

„Asta ce-o mai fi ? îşi zise el. Pînă azi s-au insultat amîndoi în public, iar acum asemenea amabilităţi !"

Se piti şi ascultă mai departe.

Convorbirea dintre cei doi avocaţi se referea la plimbarea pe care se gîndeau s-o facă împreună cu familiile lor, duminică, la Gorna Bania ; după aceea trecură la proces.

— Judecătorii întîrzie, zise apărătorul lui Zargov, privindu-şi ceasul, de parc-ar avea în faţa lor o pricină ca la judecata lui Solomon. Oricum ar fi, eu cîştig. Ataci sentinţa, nu-i aşa ?

— Bineînţeles, răspunse apărătorul pîrîtului.

— Cu toate că o să pierzi din nou, rîse iarăşi cel dintîi.

— Că procesul ăsta e pierdut la toate instanţele, ştiam de cînd l-am luat. Dar n-am vrut să-l descurajez pe Iordanov... Şi de ce-aş fi făcut-o ? Dacă n-aş fi luat eu procesul, l-ar fi luat alt ticălos... Am ajuns atît de mulţi în capitală, încît, dacă arunci o piatră după un cîine, tot într-unul din confraţii noştri nimereşti. Cel puţin zi mersi că ţi-am furnizat o victorie sigură şi un client care plăteşte foarte bine, nu-i aşa ? vorbi apărătorul lui Iordanov.

— Da, rîse viclean celălalt, ai dreptate ; dar pe urmă o să jumuleşti şi tu o gîscă. Amîndouă sînt destul de grase, n-avem de ce să ne plîngem.

„Ticălosul ăsta are dreptate, cel puţin în ceea ce mă priveşte pe mine“, îşi şopti cu amărăciune Zargov.

— Dar ia ascultă, reluă iar apărătorul lui Zargov, e vorba de-o nouă afacere. Să faci cinste ! Clientul meu mi-a cerut sfatul dacă nu cumva ar fi bine să-l dea în judecată la juraţi pe al tău.

— Proces de calomnie, nu ? Ştiu. Însă n-are dovezi serioase, aşa c-o să piardă...

— În privinţa asta n-am nici o îndoială... Dar cît e de înverşunat !...

— Ei, tu sfătuieşte-l să înceapă totuşi acest proces. E un prilej minunat să mai jumulesc ceva de pe gîsca mea.

— Bine. O să începem procesul. Cu ocazia asta mă revanşez şi-ţi ofer prilejul unei strălucite victorii. Ai văzut ? Vorba aia : „Cînd călugării merg mînă în mînă, pot să mănînce carne şi miercurea“.

— Îţi mulţumesc... Dar tu şi doamna o să veniţi la Gorna Bania ? Sperăm să vă vedem, nu-i aşa ?

— Duminică dimineața la orele zece precis. Numai că matale, nenișorule, te-ai cam întrecut azi cu gluma și ți-ai permis unele delicatesuri...

— Am răspuns doar la ale dumitale... Așa-i profesia noastră, ce să-i faci !

Și amîndoi izbucniră în hohote de rîs.

— Plîngem și noi la mormînt străin, asta-i ! mai zise apărătorul lui Zargov. Ce-s nebun să-mi fac sînge rău pentru toate prostiile ? Noi sîntem ca doctorii : cît îi doare pe ei inima de pacienții pe care-i bagă în groapă, tot atîta ne doare și pe noi de necazurile clienților noștri. Ne certăm și noi, așa, de ochii lumii... Îți faci inimă rea atît cît să te creadă clientul... Dar, închipuie-ți, nătăfleții ăștia au luat cearta noastră în serios ! Cît crezi că poți să scoți de la al tău, ca să-l aperi în procesul ăsta nou ? Bagă de seamă, îl scapi doar de „șase ani de închisoare"... ce dracu' ! Vreau și eu un procent la ceea ce o să încasezi... Altfel nu-l sfătuiesc să înceapă procesul.

— N-ai grijă : ce-i al omului e pus deoparte...

Zargov plecă de la ușă. Se îndreptă spre ieșire, căutînd cu ochii pe cineva. În același timp apăru în fața lui, de după cealaltă cotitură a coridorului, adversarul său Iordanov. Acesta era galben la față de mînie. De trei ani de zile de cînd se tîrau pe la judecăți, de cîte ori se întîlneau întîmplător ochii lor scăpărau scîntei, în priviri le mocnea o ură înăbușită și o răutate sălbatică. Și acum erau la fel de galbeni, iar buzele lor tremurau de furie.

Zargov porni hotărît în întîmpinarea lui Iordanov.

— Iordanov, propun să ne împăcăm în orice condiții vrei ! zise el și îi întinse mîna.

— Domnule Zargov, îți mulțumesc, mi-ai luat vorba din gură... Voiam să-ți adresez aceeași rugăminte... zise Iordanov și strînse cu putere mîna întinsă a adversarului.

Se uitară unul la altul, mirîndu-se amîndoi de această bunăvoință și de dorința de a se împăca.

— Ca să înţelegi de ce fac eu, cel dintîi, acest pas şi atît de tîrziu, rosti Zargov, trebuie să-ţi aduc la cunoştinţă un caz extraordinar : pe cînd stăteam aici, am ascultat la această uşă...

— Iar eu am ascultat la cealaltă... îl întrerupse Iordanov. Hai să mergem acasă la mine !

Şi coborîră amîndoi scările repede.

Hotărîrea Curţii de Apel au ascultat-o doar avocaţii.

1893—1895

REPETIȚIE

Actul al treilea al piesei luă sfîrșit în aplauzele publicului. Actul al patrulea, care era cel mai important, cu cea mai multă mișcare și cele mai multe situații critice, trebuia să înceapă peste un sfert de ceas. Pe scenă, dincolo de cortina trasă, se schimbau cu mult zgomot decorurile : avea să se reprezinte o piață din Sevilla... În culise, lîngă lampă, se îngrămădiseră actorii : unii, cu textul piesei în mînă, își repetau pentru ultima oară rolul, alții se antrenaseră într-o discuție mai aprinsă și deseori răsunau accente de iritare. Curînd cearta deveni violentă.

— Totuși, Bartovici, eu te sfătuiesc, zicea un actor înalt, cu fața palidă, îmbrăcat într-un vechi costum medieval și purtînd o pălărie curioasă, împodobită cu o pană, să fii cuviincios și să nu-ți permiți chiar...

— Așa e rolul, domnule Vlăhvov ; rolul meu cere gingășie și eu trebuie să fiu tandru... Aici, pe scenă, unde ne aflăm, trebuie să uiți că ești bărbatul Dafinkăi ; ea e doar fiica lui don Fernandez, iar eu sînt amantul ei. Dumneata ești rege și asta ți-ajunge. Fiecare cu rolul său... răspunse un tînăr scund, blond, îmbrăcat într-un costum de grande de Spania, cu o față comună, plină de un strat gros de fard și pudră.

— Tandrețe, tandrețe, reluă regele, dar de ce-o îmbrățișezi cu adevărat ? Ba odată ai sărutat-o chiar pe ureche. Dafinka s-a ferit, fiindcă tu voiai s-o săruți pe gură ! Îți interzic, domnule !...

Și regele luă o înfățișare agresivă.

— Bartovici, se adresă grandelui de Spania un alt actor, care cumula şi sarcina de regizor, pe scenă, asemenea gesturi care arată tandreţe, dragoste, etc. se mimează doar... te prefaci doar c-o îmbrăţişezi, dar de fapt n-o strîngi în braţe... Vlăhvov are dreptate.

— Se înţelege, se înţelege : glume de astea proaste nu se fac, se auzi de dincolo un alt glas.

Bartovici se uită dispreţuitor la regizor.

— Mă rog, nu primesc lecţii... mai ales de la mucoşi... iar în ceea ce priveşte mimica, află, domnule, că sînt un geniu.

Regizorul privi cu compătimire acest „geniu" şi, fără a-i răspunde, se adresă regelui :

— Vlăhvov, permite-mi să-ţi fac şi ţie o observaţie necesară. De ce ai pe scenă privirea asta sîngeroasă ? Dimpotrivă, trebuie să fii zîmbitor. Aşa e rolul.

— Ştiu eu, ştiu foarte bine... Dar pune-te în locul meu, cînd prostul ăsta îşi permite asemenea atitudine scandaloasă în faţa publicului.

— Gura că te mănînc fript ! răcni Bartovici, şi faţa lui deveni verde, cu tot fardul de pe ea.

— Ia nu mai urlaţi atîta ca nişte măgari, stimabililor ! zise un alt spaniol rotofei, în jurul căruia plutea un uşor iz de butoi...

— Digobaicev, se adresă regizorul celui cu iz de butoi, ia mai bine şi citeşte-ţi încă o dată replicile... Adineauri, fără să mai ţii seamă de sufler, debitai nişte lucruri care n-aveau nici în clin nici în mînecă cu rolul tău... N-ai dreptul să pui de la tine nimic.

— Dumneata, domnule, ar trebui să mă lauzi mai bine că nu mă pierd ca un papă-lapte, ci-mi merge gura...

— Şi lasă turcismele. Acţiunea piesei noastre se petrece în Spania, iar tu îi dai mereu cu „Hai sictir !" Ce sînt înjurăturile astea prosteşti ?

— Dar publicul pe cine aplaudă ? întrebă mîndru Digobaicev.

— Te aplaudă fiindcă-l faci să rîdă, se amestecă un alt actor, îmbrăcat într-o rasă de inchizitor. Toţi

îşi bat joc de el, iar dumnealui apare cu botul ăla roşu al lui şi face nişte temenele de crezi că...

Şi inchizitorul îl imită cu o strîmbătură.

— Bă, vită încălţată, ce te bagi ca mărarul în ciorbă? răcni Digobaicev, repezindu-se cu pumnii strînşi spre inchizitor.

— Domnilor! strigă regizorul la cei doi actori.

Dar în acelaşi timp, în cealaltă parte a scenei regele şi grandele de Spania se şi luaseră de păr; la acest semnal, patima luptei molipsi şi pe ceilalţi. Inchizitorul şi Digobaicev săriră la bătaie, cărîndu-şi pumni şi palme şi trăgîndu-i şi pe ceilalţi în încăierare. S-ar fi zis că nu ştiu ce demon intrase în ei, rănindu-le amorul propriu şi aţîţîndu-i pe unii contra altora, încît dezlănţuiseră acea bătălie înverşunată, plină de turbare. Cîteva minute, din culise şi de pe scenă nu se auzi decît zgomotul înfundat al loviturilor de pumni, al scaunelor trîntite, amestecat cu înjurături şi cu ţipetele artistelor care veniseră în grabă să-şi despartă bărbaţii încăieraţi sau să-i ajute în luptă.

Larma celor ce se petreceau atrase atenţia sălii. Publicul îşi pironi ochii asupra cortinei, încercînd să ghicească ce se întîmplă dincolo de ea. Unii începură să bată din picioare.

— Asta nu se întîmplă pentru prima dată cu actorii noştri, se adresă celorlalţi un domn în vîrstă, cu o faţă simpatică, rotundă, încadrată de favoriţi cărunţi. Nu-şi ştiu rolurile cum trebuie şi le învaţă acum, în pauză, cînd trebuie să se ridice cortina. Repetă scena cînd mulţimea se încaieră în piaţa din Sevilla... Barem s-o fi făcut mai pe tăcute.

În clipa aceea, prin gaura cortinei cineva se uită spre orchestră, după care se auzi o voce:

— Muzica!

Orchestra atacă furtunos, acoperind zgomotul „repetiţiei".

1893—1895

O SEARĂ PIERDUTĂ

Reprezentaţia nu începuse încă în arena Pisi, cu toate că trecuse de ora nouă. Cauza acestei întîrzieri o constituia numărul încă mic al spectatorilor. Erau cu toţii vreo şapte-opt oameni, cei mai mulţi la galerie; în prima bancă se aflau doar un ofiţer cu soţia şi copilul şi un civil; se aşezaseră chiar lîngă scenă, mai aproape de sobă.

Fitilele lămpilor nu erau ridicate şi lămpile aruncau o lumină abia perceptibilă asupra scenei largi, pustii şi triste, cu decorurile zgîriate şi zdrenţuite. Adieri de aer rece veneau din culise şi dinspre tavan, dinspre grinzile transversale de care atîrna, legănîndu-se, trapezul de frînghie. Şi scena, şi sala erau cufundate într-o semiobscuritate ce trezea o nespusă melancolie şi tristeţe. Musset zice: *„Triste comme la porte d'une prison"* [1]. Se poate spune tot atît de bine: „Trist ca o sală de teatru goală"... La intrare se vedeau siluetele negre ale unui grup de artişti şi artiste — ultimele înfăşurate în cojoace; actorii vorbeau zgomotos şi rîdeau; era limpede însă că făceau asta spre a-şi da curaj unul altuia, deoarece în fiece clipă se întorceau neliniştiţi spre sala pustie şi îşi şopteau ceva la ureche.

Proprietarul arenei, domnul Sedlaston, umbla agitat încolo şi încoace, împărţind porunci fără noimă, mai mult ca să-şi păstreze moralul. De cîte ori se deschidea uşa, întorcea fără să vrea capul şi ofta:

[1] Trist ca poarta unei închisori (în limba franceză în original).

intra fie careva din trupă, fie sergentul de poliţie care trebuia să păstreze ordinea, fie vreun curios, care arunca o privire în sala goală şi pleca. Omuleţul acesta cu o fizionomie ştearsă, într-un sacou scurt şi ponosit, umblînd agitat, iar acum şi cu priviri agitate, trecea în timpul unuia şi aceluiaşi spectacol prin mai multe metamorfoze decît trecuse Jupiter cu prilejul aventurilor sale amoroase : era proprietarul arenei, directorul trupei, acrobat la frînghie, paiaţă în pauzele dintre numere, om de serviciu atunci cînd se schimba decorul şi marchiz sau tîlhar în cazul unei pantomime.

Domnul Sedlaston făcu un semn orchestrei, care se afla instalată la galeria de deasupra scenei. Se auzi o melodie bolnavă şi tristă ca de înmormîntare, care încetă după cîteva minute. Muzicanţii începură să-şi strîngă instrumentele, bodogănind supăraţi. Sedlaston se urcă în grabă la ei şi, după cîteva explicaţii mai aprinse, însoţite de gesturi energice, reuşi să-i reţină.

În sală tristeţea, melancolia şi frigul sporeau mereu, numai numărul oamenilor nu sporea. Se făcuse ora zece, şi în sală nu erau decît unsprezece persoane. Pe feţele artiştilor se citea deznădejdea ; celor care se aflau la intrare nu li se mai auzea gura — stăteau tăcuţi şi parcă ţintuiţi în cuie. Lumina lămpilor care abia pîlpîiau răspîndea, în această tristeţe, una şi mai mare. Sedlaston circula mereu între sală şi scenă, dînd dispoziţii fără rost, de parcă ar fi vrut să ilustreze zicala cea înţeleaptă : „Geaba vii, geaba te duci, geaba rupi nişte papuci".

Ofiţerul, un om bine făcut, cu o faţă rumenă, sănătoasă, cu mustăţi negre şi avînd un aer mulţumit, se uită la ceasul său de aur şi zise :

— Zece şi un sfert trecut ! După aceea se întoarse spre vecinul său şi adăugă plictisit : Venim de trei seri la rînd şi veşnic aceeaşi poveste — nu-i public şi ni se dau banii înapoi. Pînă la urmă, asta înseamnă să-ţi baţi joc de oameni ! Dacă aş fi ştiut, nu mai tîram copilul după mine pe frigul ăsta, în puterea nopţii, tocmai din celălalt capăt al oraşului.

— De ce nu vă duceţi la teatru „Slavianska Beseda“ ? Acolo eşti sigur că nu poţi avea asemenea neplăceri.

— Am fost şi acolo, dar am venit şi aici.

— Aşa ca variaţie, nu ?...

Ofiţerul clătină din cap, vrînd să arate că nu aceasta era cauza.

— Nu v-au plăcut cum joacă ?

— Să spun că joacă prost, n-am dreptul, reluă ofiţerul, trăgîndu-şi în jos poalele vestonului. Artiştii noştri joacă chiar foarte bine... Dar, cum să vă spun, spectacolele nu-mi plac...

— Adică piesele ?

— Da, piesele... Nu pot să spun nici că ele n-ar fi bune... Dimpotrivă, sînt foarte bine scrise... Dar nu ştiu de ce aleg tocmai piese din astea, care te fac să pleci de la teatru bolnav, cu nervii zdruncinaţi, de nu mai poţi dormi nici noaptea din cauza atîtor gînduri sumbre !... Nu sînt un om fricos şi nici un temperament prea delicat ; în războiul cu sîrbii am văzut atîtea grozăvii şi mi-am ţinut firea, dar aici nu pot sta liniştit cînd văd asemenea grozăvii şi scene macabre... Am fost în iarna asta de cinci ori la teatrul bulgar şi, închipuiţi-vă, mereu aceleaşi lucruri : omoruri, sinucideri, vărsări de sînge, deziluzii, oameni care înnebunesc, otrăviri, ba la un moment dat au adus pe scenă şi o targă cu un cadavru, şi ce cadavru ! Doar că nu l-au cădelniţat cu tămîie ! Se juca drama *Clavigo*. Cine n-a fost cuprins de fiori, văzînd asemenea priveliişte noaptea ? !... Nu e nici frumos şi nici uman... Piesele astea, după părerea mea, speculează nervii publicului... Dar publicul nu vine la teatru pentru asemenea spectacole. Cică autorul acestei drame ar fi Goethe. Ei, şi ? Eu cred că a scris o dramă foarte urîtă ; o fi ea genială, dar pe scenă e ceva dezgustător ! Viaţa noastră e plină şi aşa de atîta mizerie, ticăloşie şi tristeţe, încît... Las s-o zugrăvească literatura, fiindcă aşa se zice că ea ar reflecta viaţa, dar pe scenă... măcar aici să fim cruţaţi de laturile astea ale vieţii. Spuneţi şi dumneavoastră : fugim de stradă, de realitatea ei mize-

rabilă, şi căutăm la teatru o calmare a nervilor, o distracţie, să zicem, sau, dacă vrei, o desfătare a spiritului în sfere mai liniştite şi mai senine, şi cînd colo vedem iarăşi omoruri, deziluzii, tărgi cu cadavre şi ceremonii funebre ! Şi ştiţi cînd se întîmpla asta ? Cînd bîntuia gripa, cînd epidemia era în toi, cînd pe sub ferestrele noastre treceau cîte treizeci-patruzeci de dricuri cu morţi !... Ce plăcut să ne desfătăm cu asemenea privelişti, nu-i aşa ? Uite, şi în seara asta, la „Slavianska Beseda" se joacă o dramă unde-i iarăşi vorba de un asasinat şi de cineva care înnebuneşte...

— „Ivanko" ?

— Nu. „Ruska". Iată de ce am preferat să vin la arena Pisi. Ceva mai grosolan, mai nu ştiu cum, dar aceste paiaţe, cu glumele lor răsuflate şi cu tot felul de giumbuşlucuri, te fac totuşi să rîzi. Şi, după părerea mea, rîsul înseamnă sănătate. Pe bulgarii noştri trebuie să-i învăţăm să rîdă ca să fie mai buni... Dac-aş fi ministru al Culturii, aş acorda un ajutor acestui biet Sedlaston, ca să ne facă să rîdem dacă la „Slavianska Beseda" ne trec fiorii...

— Chestie de gust, remarcă indiferent civilul.

— Ah ! Numărul spectatorilor s-a mărit cu încă doi !

În acelaşi timp, unul dintre oamenii de serviciu ieşi pe scenă şi ridică fitilurile celor două lămpi din faţă, care răspîndiră în jurul lor o lumină veselă.

— Bravo, maladeţ [1] Sedlaston !... exclamă ofiţerul. Cu paisprezece spectatori se hotărăşte să înceapă reprezentaţia. Asta mai zic şi eu curaj !

Sedlaston apăru pe scenă într-o redingotă neagră, curată, în locul sacoului său zdrenţăros, se apropie de rampă şi, cu o voce surdă, se adresă scaunelor goale din sală :

— Domnilor, reprezentaţia din seara asta se amînă. Rugăm onoratul public să ne scuze şi să treacă pe la casă pentru a-şi primi banii înapoi.

[1] Curajos (în limba rusă în original).

Ultimele cuvinte i se înecară în gîtlej, așa încît abia se auziră.

— Asta-i neruşinare, domnule ! izbucni ofiţerul, care aştepta cu totul altă surpriză. E a treia oară cînd mi se întîmplă asta !... De ce mai puneţi afişe dacă pe urmă daţi publicul afară ? !

— Dacă nu avem oameni, nu vedeţi şi dumneavoastră, adăugă cu glas molcom şi vinovat nefericitul director, care se pierduse şi mai mult de emoţie.

Ofiţerul cu familia sa şi civilul ieşiră din sală şi se îndreptară spre casa de bilete. Casiera, aceeaşi fată drăguţă care trebuia să umble pe frînghie în tricoul ei roz, înapoia celor cîţiva spectatori contravaloarea biletelor. Mîna îi tremura şi în ochii ei se vedea lucind o lacrimă.

Civilul lovi uşor cu cotul pe ofiţer, arătîndu-i afişul reprezentaţiei din seara aceea lipit pe o scîndură. Îi atrase atenţia asupra cîtorva rînduri scrise cu litere ceva mai mici şi pe care nu le văzuse mai înainte.

Aceste rînduri erau uimitoare, de necrezut — cine ştie dacă undeva, în restul lumii, a mai apărut vreun afiş cu un asemenea text :

„Rugăm onoratul public să poftească la reprezentaţia noastră de astă-seară din milă şi compătimire, deoarece eu şi familia mea vom muri de foame [1] !"

Această comunicare de prost augur suferea, evident, de multă exagerare, dar ea arăta marele impas în care se afla trupa.

Cei doi se priviră stupefiaţi.

Ofiţerul îşi plecă fruntea :

— Uite şi aici o tragedie, o tragedie adevărată... Şi în această tragedie, eu veneam să caut o distracţie... Ce viaţă !

Ieşiră amîndoi, fără a se mai uita spre casa de bilete.

1893—1895

[1] Fapt autentic (n.a.).

VASILIȚA

În cafeneaua „Edirné“ de pe strada Vitoșa plutea un aer greu și încărcat cu aburi de băutură. Lămpile aruncau o lumină tulbure asupra consumatorilor care stăteau la un pahar de bere în jurul meselor rotunde. În colț, un taraf de țigani cînta asurzitor cu instrumentele lui stridente, iar două țigănci jucau în ritmul muzicii pe micul spațiu rămas liber între mese. Țimbalele lor de alamă, cu acel sunet amețitor, împletit cu zgomotul muzicii, făceau o larmă înfiorătoare care aţîţa şi mai mult avîntul dansului lor voluptos şi desfrînat...

Cînd orgia jocului încetă, unul dintre consumatori făcu un semn, și cea mai tînără dintre dansatoare veni și se așeză lîngă el. Era pudrată, fardată, pomădată, cu sprîncenele trase cu creionul și cu un semn mic și albastru lipit pe frunte — ca s-o apere de farmece. Un surîs tîmp, stupid, înghețase parcă pe fața baiaderei, și numai ochii ei negri mai dădeau viață acestei măști respingătoare.

Cel care o chemase, un om de vîrstă mijlocie, cu o față roșie de beţiv, cu un nas borcănat și nădușit de sub care atîrnau mustățile pline de bere, cu o mutră îndobitocită și o privire care arăta limpede că demnitatea omenească îl părăsise de mult, comandă țigăncii o bere. Ea goli paharul, cu același zîmbet stupid, după care se sărută zgomotos cu cel care o tratase. Bărbatul începu s-o certe, adresîndu-i unele cuvinte nu prea măgulitoare, la care ea răspunse dînd din cap și privind indiferentă în jurul ei.

— Vasil ! striga de la ușă un glas molcom, temător.

Cel care o tratase pe țigancă se întoarse tresărind și ochii lui săgetară pe cineva aflat la ușă. Acolo puteai vedea chipul palid al unei tinere femei. Cînd omul constată că femeia atrage atenția celorlalți, o mînie nestăvilită îi aduse tot sîngele în obraz. Sări de la masă, se duse la ea și, împingînd-o brutal înapoi, răcni :

— Ce cauți aici ?

— Hai acasă, Vasil, zise femeia, apucîndu-l de mînă.

El se trase îndărăt și o măsură cu o privire stranie.

— Pleacă de-aici ! mai zise și, punîndu-i mîna în piept, începu s-o împingă.

— Omoară-mă, dar nu plec : ai să vii cu mine, că doar ai casă.

— Pleacă de-aici, tu ești femeie... Ce cauți prin cîrciumi ? Ai venit să mă spionezi ? Cu țiganca, da, cu țiganca !... Dacă-i vorba așa, lasă-mă... Pleacă de-aici !

Și îi arătă scările.

— Hai noroc, Vasil ! Hai noroc ! Să trăiești ! îi striga țiganca, ridicînd paharul.

Spectacolul acestei scene familiale o înveselise : începu să chicotească deșănțat și își puse pe cap pălăria lui Vasil, care rămăsese pe masă.

Văzînd această îndrăzneală neruşinată a țigăncii, Vasilița se făcu verde la față și se repezi spre ea, s-o strîngă de gît. Toată cafeneaua se uita acum numai la Vasilița. Dar dispăru îndată pe ușă, lovită peste grumaz de pumnul greu al bărbatului. Se auzi un strigăt de spaimă, apoi plînset urmat de zgomotul unor pași ce coborau repede scările.

Cînd ajunseră în stradă, Vasil începu s-o lovească fără milă, cu toate că femeia încerca să scape din mîinile lui ; reuși abia în clipa cînd alte cîteva mîini intervenire și o smulseră din încleștarea sălbaticului ei bărbat. Atunci văzu că salvatorii ei erau doi polițai.

— Hai cu noi la secție ! îi ordonară lui Vasil polițaii, apucîndu-l de subsuori.

Vasiliţa se împotrivi oamenilor poliţiei şi strigă :
— N-are ce căuta la secţie !
Cei doi poliţai o priviră supăraţi :
— E beat şi te bătea ; face scandal pe stradă... Pleacă de-aici !
Dar Vasiliţa nu dădu înapoi.
— Nu m-a bătut, lăsaţi-l ! Mergeam acasă !
— Dar cine ţipa ca o nebună ?
— Eu plîngeam, dar el nu m-a bătut... Plîngeam numai aşa, ca să-l fac să vie acasă.
Cei doi poliţai se uitară dispreţuitori la Vasiliţa, care stătea încă în faţa lor, cu capul gol gîfîind, gata să-şi apere bărbatul. Văzînd că are un protector, beţivul căpătă curaj şi începu să se opintească şi să nu mai facă nici un pas înainte ; dar muşchii cei tari ai poliţailor biruiră : Vasil fu tîrît ca o zdreanţă.
— Femeie ! Măi femeie ! se auzea glasul speriat al lui Vasil.
— N-aveţi voie să-mi luaţi bărbatul, eu nu mă plîng de el... Lăsaţi-mi-l !... Doamne, Dumnezeule ! N-a venit acasă şi nici nu l-am văzut de-o săptămînă de zile, iar acuma îl luaţi să doarmă la poliţie... Lăsaţi-l ! Lăsaţi-l ! Lăsaţi-l !...
Şi, cu un strigăt disperat, Vasiliţa se repezi ca un uliu asupra poliţailor şi-l smulse pe Vasil din mîinile lor.
Cei doi poliţai se uitară miraţi unul la altul, surprinşi de această nemaivăzută îndrăzneală. Ar fi trebuit să recurgă la noi mijloace brutale, ca să-i facă să respecte legea pe care o reprezentau ; se înţeleseră însă din ochi şi simţul lor de omenie birui.
— Hai, plecaţi de-aici !
Vasil şi Vasiliţa o şi luaseră însă din loc. Traversară strada Vitoşa şi cotiră pe una din străzile ce duceau spre Iuci-bunar[1]. Vasiliţa îşi sprijini bărbatul, care mergea supus, luîndu-l la braţ ; cînd văzu că se mai trezise şi paşii lui deveniseră mai siguri, îi

[1] Cartier la periferia Sofiei.

dădu drumul. Îi era rușine de rarii trecători care se întorceau acasă, să fie văzuți mergînd astfel.

— Hai, Vasil, vino-ți în fire, nu mă chinui și nu mă face de rîs în halul ăsta... Nu ți-e milă de mine, nu ți-e milă de copil ? Hai, spune-mi, nu-i așa că n-o să mai faci ? îi vorbi ea blînd, încurajator, încercînd să-l privească în ochi la lumina felinarelor.

Vasil mergea încruntat și tăcea. Nu se uita la nevastă-sa, evitîndu-i privirea : nu părea să se rușineze de purtarea lui. Așa intrară în mahalaua, pustie la ceasul acela, a Iuci-bunar-ului și se apropiară de casa lor.

Vasiliţa tăcu și ea ; era însă fericită că-l aduce acasă pe muieraticul ei de bărbat. Vasil prinse a vorbi, mai întîi sfios, apoi cu glas mai tare.

— Eu, pe polițaii ăștia... Și cu ce drept, mă rog... „Hai la secție ?“ Cum așa ? Ce, nu sînt liber ?... Cu ce drept, domnilor ?... Iar acum ai să zici că tu m-ai scăpat, nu-i așa ? O să te fălești și o să ridici nasul de parcă...

— Ei, și tu, puiule, cum să mă fălesc ? Eu sînt nevasta ta... Dacă pe mine nu m-o durea inima de tine, atunci pe alții... vorbi ea blînd și rugător, simțind ceva neliniștit și provocator în vocea lui.

Vasil își încetini pașii și continuă ceva mai mînios :

— Ce mă tot iei cu binele ? Dacă nu erai tu, aș fi dormit în noaptea asta la măgarii ăia... Și acuma ce-ți zici tu : „Lasă-l să vadă ce nevastă are și să vadă și ce fel de poamă e el !“ Frumos, cucoană ! Numai că eu nu vreau să-mi poruncească muierea și nici să mă scoată din mîinile polițailor. Mă-nțelegi ? Nu admit ! Onoarea mea nu admite așa ceva !...

— Nu vorbi așa, Vasilcio, ce rău am făcut ? grăi nevasta, apucîndu-l de mînă, speriată de tonul cu care i se adresa.

Vasil se smuci brutal.

— Și tu ce-ai căutat acolo, hai ? începu el dintr-o dată, furios. Ce caută o femeie printre bărbați... să se uite la ea toți, ca la urs, și să mă facă de rîs ?!

— Măi Vasilcio, nu te-am văzut toată săptămîna... Ce era să fac ? Mi s-a făcut negru înaintea ochilor... Gîndește-te și tu, sîntem cununați.

Așa ajunseră chiar în fața porții căsuței lor. Ferestrele priveau negre spre stradă, prevestind parcă a rău. Era ceva pustiu în această casă a sărăciei și tristeții. Vasilița descuie ușa și caută, pipăind, chibriturile pe poliță.

— Vasil, acuma unde-ai mai pornit-o ? strigă speriată nevastă-sa.

Vasil făcea cale întoarsă.

— Să stai acolo și să nu miști ! zise el, îndepărtîndu-se repede.

— Unde o pornești iarăși, mă ? ! țipă nevastă-sa.

— Acolo... Am uitat să-mi plătesc berea. Eu nu-mi plec capul în fața muierii... Nu-ți băga nasul ! O să te ia dracu ! Ți-am spus odată ! Lasă-mă ! Du-te dracului ! Eu vreau să fiu bărbat aici, să fac ce vreau, prost sau bine, dar să fac ce vreau eu !... Auzi, blestemata ! Să mă facă de rîs, hai ? mormăia Vasil din ce în ce mai mînios, împroșcîndu-și nevasta cu înjurături ; în urechi îi răsunau țimbalele, în ochi îi lucea lumina lămpilor din cîrciumă, iar printre ele vedea obrazul fardat și sprîncenele încondeiate ale țigăncii.

Vasilița a rămas acasă.

Lumina nu s-a mai aprins.

1893—1895

VINE?

Ce ceaţă groasă, ce negură se lăsase în toamna aceea peste Vetren ! Umezeală ; cerne o ploaie măruntă ; cerul s-a topit într-un abur rece care se prelinge peste casele scunde ale satului.

Pe uliţa noroioasă strigăte, zgomot, forfotă. Trăsuri la care sînt înhămaţi cai costelivi, căruţe cu boi încărcate cu efecte militare, ţărani, cărăuşi, vite umplu uliţa între cele două hanuri. Prin învălmăşeala asta îşi croieşte drum o trupă de recruţi, unii îmbrăcaţi cu mantale ostăşeşti, alţii în cojoace cu miţele în afară, cei mai mulţi acoperiţi cu cergi zdrenţuite transformate în ghebe, încălţaţi cu opinci sparte, încinşi cu benzi de cartuşe şi avînd la umăr puştile împodobite cu crenguţe de merişor, de care atîrnă traiste doldora... Frig, noroi pînă la genunchi, lapoviţă, mizerie, iar ei cîntă... cîntă...

„Pecenegii veseli“, aşa fusese poreclită miliţia rumeliotă.

Din pragul unei cîrciumi, un pîlc de ofiţeri, călători şi ţărani privesc uimiţi şi curioşi la aceşti voinici muraţi de ploaie.

În faţa hanului din mijlocul satului s-au adunat grupuri-grupuri femei, fete, copii zdrenţăroşi, tremurînd, roşii de ger. Întîmpină şi petrec pentru ultima dată pe ostaşii din Vetren, care sosesc azi cu regimentul de la Harmanli, unde s-au dus să se bată cu turcii, iar acum se îndreaptă repede spre Sofia, iar de acolo pe cîmpul de luptă să se bată cu sîrbii.

— Uite-l pe feciorul lui Gheorghi. Într-un ceas bun, Ţvetko !

— O, ian te uită, trece Ranghel !

— Uite-l şi pe-al Nedelkăi ! Bre Ivane, uite-o aici pe maică-ta !

Li se întind în grabă buchete de flori, lacrimile curg pe obraji, vorbele se rostesc pe jumătate... iar soldaţii trec mereu, se duc...

— Mamă, uite-l pe nenea ! strigă o fetiţă cu păr bălai şi obrajii roşii.

— Nene Stoian ! strigă de lîngă fetiţă un băiat de opt ani şi întinde mîinile spre ostaşi.

— Fiule ! fiule ! adaugă mama, plîngînd.

Se iveşte un flăcău cu ochii negri, blajin, zdravăn, iese din rînd, sărută mîna mumă-si, îşi sărută surioara şi frăţiorul pe frunte, îşi prinde un buchet la piept, iar un altul, pe care i-l dă o fată, după urechea stîngă, şi se repede în fugă să ajungă trupa şi cîntecul.

— Într-un ceas bun, fiule ! dă glas mama.

— Stoiane ! strigă fata, aproape leşinînd. Dar glasul i se pierde în gălăgia uliţei. Stoian se mistuie în mijlocul trupei, iar trupa în ceaţă.

Mama se tot uită într-acolo şi nu vede nimic.

Fata ridică poala şorţului pestriţ şi-şi acoperă faţa...

Cînd intră în casă, mama lui Stoian începu să plîngă, deschise lada cea veche şi crăpată, săltă un vraf de cămăşi şi sumane, scoase de sub ele o lumînare, o lipi în faţa icoanei şi începu să bată mătănii pînă la pămînt.

În acelaşi timp, tunurile de la Dragoman [1] porniră să bubuie. Era 4 noiembrie 1885.

În noaptea aceea, baba Ţena a avut un vis.

Un nor mare, iar armata intră în nor şi Stoian e acolo, Maică Precistă ! Ce grozăvie ! Norul vuieşte.

[1] Localitate în apropierea graniţei sîrbo-bulgare, unde sîrbii, care declaraseră război Bulgariei, au suferit o grea înfrîngere. Războiul s-a terminat prin pacea de la Bucureşti din 3 martie 1886.

în cer tună, pămîntul se cutremură — va să zică e la război ! Stoian s-a pierdut în nor, nu se mai vede... Baba Ţena tresare, se trezeşte. În odaie e întuneric, întuneric beznă. Doar vîntul care urlă afară. Ăsta e războiul. Dumnezeule Doamne Isuse Hristoase, apără-l !... Sfîntă Născătoare, milueşte-l pe Stoian !

N-a închis ochii pînă în zori.

— Moş Petre, ce însemnează cînd visezi nor ? întreabă ea dimineaţa.

— Norii, Ţeno, sînt de două feluri : nori care se prefac în ploaie, şi nori care se împrăştie. Tu ce fel de nori ai visat ?

Ea îi povesteşte visul. Moş Petre se gîndeşte. Nu-şi aduce aminte să fie în cartea visurilor atare nor. Cînd vede însă faţa speriată a Ţenei, care-l priveşte gîfîind, îi spune din milă :

— Nu-ţi face griji, Ţeno, visul ăsta-i bun. Nor înseamnă şi veste : o să ai o scrisoare de la Stoian.

Faţa băbuţei se luminează.

După şase zile a primit o scrisoare printr-un voluntar, prieten cu Stoian, care însoţea nişte soldaţi sîrbi prizonieri. Scrisoarea era de la Stoian şi Ţena alergă la popa să i-o citească.

Iată ce spunea el în scrisoare :

„Mamă, îţi scriu epistola asta, să ştii că sînt bine sănătos şi că i-am bătut pe sîrbi. Slavă, trăiască Bulgaria ! Eu sînt sănătos, şi Ranghel Stoianov e sănătos, şi unchiu Dumitru e sănătos şi trimite multă sănătate maică-si. Sîrbii trag mereu pe pluton şi în salve, dar le e tare frică de „ura". Ia de la alde Ţvetanov cureaua mea cea nouă, pe care am uitat-o acolo, să n-o strice copiii. Mîine o să trecem prin trecătorile de la Dragoman, şi cînd o să mă întorc, o să-i aduc Kinei un dar de la Niş ; iar ţie îţi trimit o levă, s-o cheltuieşti cum vrei, iar pe Radulcio o să-l învăţ cum şuieră obuzele. Şi îţi doresc sănătate. Fiul tău supus,

Stoian Dobrov.

Multă sănătate şi lui moş Petre. Am vrut să-i trimit o puşcă sîrbească, dar n-am avut cum. Bate departe,

dar nu nimereşte bine. Mamă, multă sănătate şi Stoiankăi."

S-a bucurat inima îndurerată a Ţenei ; a alergat cu picioarele ei bătrîne la ai Stoiankăi, să le-arate scrisoarea. Mare bucurie. Dar cel mai mult s-a bucurat Radulcio, cu gîndul la noul şuierat pe care avea să-l înveţe nenea.

Abia ieşi pe uliţă, şi baba Ţena văzu un pîlc de prizonieri, iar în urma lor un ostaş bulgar. I se păru că acesta ar fi chiar Stoiancio al ei, atît de mult îi semăna. Nu, nu era el. Fu cît pe-aci să-l întrebe pe soldat dacă nu-i aduce veşti de la fecioru-su, dar îi atraseră atenţia prizonierii, pe care îi vedea pentru prima dată.

— Doamne milostive, şopti ea, ăştia sînt oare sîrbii ? Păi şi ei îs oameni buni... Bietele lor mame... oare ştiu ceva de ei ? Ia staţi, măi băieţi !

Intră în casă şi ieşi îndată cu o sticlă de rachiu în mînă, strigînd către ostaşii sîrbi să stea puţin, ca să-i cinstească.

Soldatul care-i ducea zîmbi binevoitor şi-i opri.

— Mulţumim, mulţumim ! răspunseră cu recunoştinţă prizonierii obosiţi, încălziţi de binefăcătoarea duşcă de rachiu.

— Aţi lăsat şi pentru mine un strop ? Sănătate, mătuşă ! strigă vesel ostaşul bulgar şi înghiţi ultima picătură din sticlă.

— Tot creştini de-ai lui Dumnezeu... Da de ce s-o fi bătut ? !... se miră baba Ţena, privind după grupul care se îndepărta.

S-a semnat armistiţiul.

S-a apropiat Crăciunul şi ostaşii au început să vină în permisie. Şi în Vetren se întoarseră cîţiva. Numai Stoian nu venea ; nici el şi nici măcar vreo scrisoare. A intrat la griji baba Ţena, s-a necăjit, au prins-o gînduri rele... Trec zilele, ea tot cu ochii la poartă : oare nu s-o deschide ? Iată c-a venit Ranghel Stoianov, iată că şi Petru, feciorul lui Dinkov, a venit, au venit şi fraţii Stamatov. Bătrîna se ridică, o porneşte, întreabă — nu ştiu nimic. Pînă la o vreme

l-au văzut pe Stoian, apoi i-au pierdut urma. Babei Ţena i-a îngheţat inima, se învîrteşte în neştire prin casă şi se gîndeşte la Stoiancio.

— Mamă, a venit unchiu Dumitru ! strigă fata ei Kina, intrînd gîfîind pe uşă.

Iar se ridică şi se duce la Dumitru.

— Bine-ai venit, Dumitre, da Stoian unde a rămas ?

Dar nici Dumitru nu ştie nimic...

— Poate l-au trimis spre Vidin, adaugă Dumitru, fiindcă i-e milă de biata mamă. Poate să vină de undeva, pe altă cale, mormăie tulburat ostaşul.

— Doamne Dumnezeule, unde mi-o fi rămas băiatul ? ! oftează ea.

Pleacă şi se duce la ai Stoiankăi. Încă de la poartă începe să-i tremure inima. Na, acum o să-i spună Stoianka, vezi bine, că a primit multă sănătate de la Stoian şi că el o să vină de Crăciun. Dar Stoianka nu spune nici un cuvînt. Nu. Tace. Numai ochii i se înroşesc.

Tot satul e în fierbere. Întîmpină primul regiment care se întoarce. Iată, chiar în mijlocul uliţei, chiar în faţa casei babei Ţena, au înfipt doi stîlpi, unul în faţa celuilalt ; sus, în vîrful lor, au legat un lemn încovoiat ca un arc. Au adus crengi mirositoare de brad de la munte, cu care au îmbrăcat stîlpii şi arcul unde au prins o inscripţie adusă anume de la Pazargic : „Bine aţi venit, viteji ostaşi !“ Apoi au împodobit totul cu steaguri tricolore.

Arcul de triumf a fost terminat !

Armata victorioasă a venit şi a trecut.

„Poate că vine mai în urmă, poate că vrea să ajungă tocmai seara, în ajunul sărbătorilor ; n-are de ce să petreacă Crăciunul în locuri străine. Uite, şi acum mai sosesc soldaţi, unul cîte unul : pînă deseară, cum-necum, o să vină. Ştie că-l aşteaptă aici atîţia oameni cu inima îndurerată.“

Aşa gîndeşte biata mamă...

Dimineaţa, baba Ţena s-a dus devreme la biserică. A schimbat leva trimisă de Stoiancio, a cumpărat

lumînări şi le-a aprins pe la toate icoanele de la altar. S-a întors acasă cu faţa luminată.

„Cum-necum, azi e aici, doar mîine e Crăciunul... îşi şopteşte ea. Sfîntă Născătoare, adu-mi feciorașul... Isuse Hristoase, miluieşte-mă...“

A venit Kina şi a spus că s-au mai întors şi alţi oameni din sat.

Baba Ţena se posomorăşte : gata cu veştile !

— Mai bine du-te şi-l întîmpină pe frate-tău mai mare, cum fac ceilalţi oameni, bolboroseşte ea, supărată.

— Mamă, şi eu vreau să mă duc cu lelea ! strigă Radulcio.

Şi cei doi copii o iau la fugă în sus, pe uliţa înzăpezită, şi ies la şosea în cîmp.

Baba Ţena a rămas în poartă, să-l aştepte acolo.

Vîntul suflă rece dinspre munte. Culmile, văile, cîmpia sînt albe de zăpadă. Cerul posomorît. Stoluri negre de corbi zboară pe deasupra drumului sau se lasă pe vîrfurile golaşe ale pomilor. Ici-colo pe şoseaua care urcă spre dealul Ihtimanului se văd grupuri de oameni care ies înaintea ostaşilor : fete, copii, băbuţe... Căci soldaţii se mai întorc încă, unii singuri, alţii în cete. Kina şi Radulcio au trecut de primul grup, au trecut de al doilea, au trecut de al treilea şi se duc tot mai departe. Vor să fie primii care să-l vadă şi să-l întîmpine pe Stoiancio. O să-l recunoască dintr-o dată, deşi zăpada care a început să cadă le împăienjeneşte ochii.

Drumul urcă şi se pierde după deal. Nu se vede nimic. Kina şi Radulcio au ajuns în vîrf ; acolo vîntul suflă mai tare şi-i pătrunde. Doi soldaţi apar de după cotitura acoperită toată de omăt. Nu e el.

— Mai vine armată din sus ? îi întreabă Kina pe soldaţi.

— Nu ştiu, fetico ; pe cine aşteptaţi ?

— Pe nenea ! răspunde Radulcio.

Drumeţii obosiţi pleacă.

Kina se uită iar în zare. Le este frig, ea tremură, Radulcio îngheaţă, dar vine nenea — o să-l aştepte,

altfel mama poate să-i certe sau să plîngă dacă nu-l aduc.

Se iveşte o trăsură, cu doi oameni înăuntru purtînd căciuli şi încotoşmănaţi în cojoace calde. Cînd trăsura ajunge lîngă copii, Kina taie drumul cailor.

— Domnule, mai vine armată din sus ?

— Nu ştim, porumbiţo, răspunde unul dintre călători, ridicîndu-şi căciula şi privind mirat fata roşie şi învineţită de frig.

Şi caleaşca zboară la vale.

Cei doi copii rămîn pironiţi locului. Ceasurile trec. Vîntul de munte se înteţeşte, le arde feţele, le flutură hainele, zăpada cade şi se spulberă în valuri, dar ei nu pleacă. Stau cu ochii aţintiţi tot spre cotitură şi se uită dacă nu vine cineva.

Deodată inima Kinei tresare. Se văd cavalerişti în galop. Atîţia soldaţi ! Desigur, nenea e acolo, printre ei. Ea aşteaptă fără să clipească. Cavaleria coboară, apoi urcă spre ei şi trece mai departe. Kina face semn cu mîna la doi ofiţeri care călăreau mai în urmă.

— Căpitane, vine şi nenea ? întreabă Kina, lăcrimînd.

Ofiţerii se opresc şi se uită miraţi la ea.

— Cine e nenea ăsta al tău ? întreabă unul.

— Nenea Stoian ! Nenea Stoian al nostru ! strigă nerăbdător Radulcio, uimit că acel mîndru căpitan nu ştie că Stoian e nenea al lor.

— Care Stoian ? repetă nedumerit ofiţerul.

— Stoiancio din Vetren ! răspunde hotărît Kina.

Ofiţerul vorbeşte ceva cu camaradul său şi întreabă iarăşi cu milă :

— Nenea al vostru este cavalerist ?

— El, el, răspunde biata fată, care nu înţelesese.

— Nu-i la noi, fetiţo.

— Hai, întoarceţi-vă în sat, c-o să îngheţaţi, zice celălalt.

Ofiţerii îndemnară caii şi-şi urmară escadronul.

Kina plîngea ; Radulcio începu şi el să plîngă. Mîinile şi picioarele le îngheţaseră, obrajii li se învineţiseră. Se vedea toată şoseaua pînă în sat : era

pustie. Cei ce veniseră în întîmpinarea soldaţilor plecaseră, deoarece se apropia căderea serii, iar vîntul sufla şi mai nemilos. Numai escadronul de cavalerie se mai zărea încă îndepărtîndu-se, iar vîntul aduse la urechile copiilor cîntecele vesele ale soldaţilor. Atunci Kina şi Radulcio o porniră spre sat.

Cobora noaptea. Cu mîinile vîrîte în sîn, ei mergeau suspinînd încetişor şi gîndindu-se la măicuţa lor, care-i aştepta în poartă.

O altă trăsură cu trei cai hurui în urma lor, de pe deal.

— Domnule, mai vine armată din sus ?

Trăsura zbură ca o săgeată pe lîngă ei şi dispăru în întuneric.

Iar viforul urla straşnic. Parcă răspundea copiilor. Venea de la apus, dinspre cîmpul de luptă, de undeva din viile de la Pirot[1] unde învăluia acum mormîntul lui Stoiancio.

1895

[1] Oraş în Iugoslavia, în apropiere de graniţa bulgară.

KARDAŞEV LA VÎNĂTOARE

I

O idee minunată

Într-o zi de toamnă, Kardaşev, cunoscutul scriitor realist, o porni dis-de-dimineaţă să cutreiere oraşul. Era hotărît să nu se întoarcă acasă în ziua aceea, decît atunci cînd va găsi tema pentru o nuvelă din viaţa capitalei. Tema trebuia să fie inedită. Voia să scrie o nuvelă care să abordeze un subiect nou, o nuvelă care să se deosebească de schiţele sale satirice de pînă atunci prin intensitatea şi adîncimea pasiunilor, prin înfăţişarea simpatică sau neobişnuită a eroului ei.

„Într-adevăr, îşi zicea el, la ce bun să prezint mereu oameni şi caractere meschine, să aduc pe scenă mereu aceleaşi interese prozaice, aceleaşi tablouri din viaţa de fiecare zi a capitalei ? Cu asemenea lucruri mărunte o să devin şi eu un scriitor mărunt. O să ajung, pur şi simplu, un fel de cronicar monoton al întîmplărilor cotidiene. Mie îmi trebuie ceva tare. Viaţa capitalei ascunde, fără îndoială, în sînul ei şi aspecte luminoase, şi frămîntări nobile, şi tragedii zguduitoare. Că astfel de lucruri există, nici vorbă ; viaţa e complexă şi aspiraţiile oamenilor sînt foarte diferite — sînt şi aspiraţii mărunte, şi aspiraţii determinate de un interes, dar sînt şi altele mai cutezătoare ; pasiunile, mici sau mari, fac să bată toate inimile. Nu există numai egoism şi prostie, există şi oameni nobili, dar eu nu vreau să-i născocesc : vreau să-i iau din viaţă. Şi de aceea am nevoie de ajutorul hazardului. O întîmplare oarecare poate

să-mi furnizeze evenimentul cel mai neașteptat, să-mi dezvăluie sursa unui nou gen de inspirație... Iar lucrul ăsta n-o să-mi cadă dintr-o dată la picioare și nici n-o să vină singur la masa mea de lucru : trebuie să-l găsesc chiar eu, să dau eu însumi peste el. Vînătorul care s-a săturat să tot vîneze niște biete vrăbii ce zburătăcesc prin pomii din curtea lui și vrea să găsească un vînat mai ales își ia pușca la umăr și pleacă în creierii munților. Scriitorul care caută tema unei nuvele zguduitoare și pasionante, luată din viață, poate găsi acest vînat în însăși vîltoarea vieții. Așadar, la vînătoare ! Nici nu mă culc diseară pînă ce n-oi avea vînatul în carnetul meu de însemnări !"

II

Impresii mărunte

Kardașev trecu pe strada Levski, unde, afară de cîteva trăsuri ai căror birjari se înjurau pe turcește, nu văzu nimic deosebit ; traversă parcul orașului, încă pustiu la ceasul acela ; doar pe o bancă se așezase o guvernantă ; femeia se distra trăgînd felurite linii cu umbrela pe nisipul în care se juca un copil blond. Bineînțeles, nemțoaica aceasta cu obrajii rotofei nu avea nimic emoționant și zguduitor, de aceea Kardașev ieși în Piața Alexandru. Aici văzu mai mulți trecători care traversau piața în direcția diverselor străzi ce pornesc din ea : funcționari, negustori, militari, mergînd cu toții la slujbă, sau doamne gătite care se grăbeau spre magazinele de modă.

„Ia te uită la aceste nostime doamne ! Abia s-au spălat pe ochi și au și pornit-o prin magazine, își zise el. Ce subiect minunat pentru o satiră la adresa acestor păpuși împopoțonate ! ...Dar nu, am terminat

cu pesimismul și cu tipurile negative. Am un ţel ceva mai deosebit"...

Pe strada Tîrgovska circulaţia era mai vie. Trecătorii de pe trotoare se încrucişau în drumul lor cu trăsurile ce mergeau prin mijlocul străzii. Cîţiva inşi căscau gura curioşi la vitrinele frumos aranjate ale magazinelor de galanterie. Un şop din Poduene [1], cu o legătură de pui spînzurată pe braţ, rămăsese pironit locului, holbîndu-se la elegantul domn îmbrăcat după ultimul jurnal, cu joben şi mustăţi răsucite, ce stătea agăţat la uşa magazinului de îmbrăcăminte al lui Ieroham. Un sergent de stradă îl bătu pe umăr, ca să-l trezească din acest extaz estetic şi ca să-i spună că locul lui nu e acolo. Şopul se uită la sergent, se hlizi şi o porni repede, aruncînd o privire de adio manechinului tocmai în clipa cînd o doamnă în vîrstă, cu ochii în altă parte, se lovi cu pălăria-i florentină de gluga prietenului nostru. Această scenă aduse un zîmbet pe faţa scriitorului.

„Subiect bun pentru un caricaturist şi nimic mai mult", îşi zise el şi porni mai departe.

III

Kaişev

Doi paşi mai încolo fu oprit de un domn cu o faţă vicleană şi insolentă, cu nasul mare şi cu o pălărie galbenă, decolorată.

— Bună dimineaţa !

— Bună dimineaţa, domnule Kaişev.

Strîngeri de mînă.

— Încotro ?

[1] Cartier mărginaş al Sofiei.

— Pe-aici...
— Ai ieşit să-ţi cumperi ceva ? întrebă Kaişev.
— Ah, nu.
— Eşti bine, sănătos ?
— Mulţumesc.
— Tot tînăr !
Kardaşev vru să-şi continue drumul. Se temea de Kaişev, de lipitoarea asta, totdeauna supărător de amabil şi familiar, datorită faptului că se cunoşteau de foarte multă vreme, deşi Kardaşev uitase de asta ; încercă să scape de el cît mai repede, deoarece, atunci cînd acest Kaişev începea să sporovăiască, nu mai termina. Iar acum, după mirosul de coniac, era limpede că elocvenţa lui avea să crească în chip nemăsurat.
Prima întîlnire din ziua aceea nu-i era de bun augur...
Dar Kaişev lăsă să se înţeleagă că aceste prime cuvinte sînt o simplă introducere la o conversaţie mai importantă. Il apucă pe Kardaşev de mînă.
— Voiam să te caut în mod special, ca să-ţi vorbesc într-o chestiune importantă şi care nu suferă amînare. Ştii ? Mă bazez pe dumneata. Unde locuieşti, c-aş veni chiar astăzi ?
Kardaşev se încruntă.
— Scuză-mă, dar astăzi sînt ocupat.
— Nu-i nimic : te deranjez doar pentru zece minute. Unde stai ? La ce oră pot să vin ? Te-am căutat pe strada Vitoşa, dar te-ai mutat de acolo. Fugi de noi !
— Da, locuiesc acum prin părţile astea...
— Pe strada ?
— Liuben Karavelov.
— Numărul ?
— Nici nu m-am uitat la ce număr stau, bolborosi cu o vădită plictiseală Kardaşev, care nu voia cu nici un chip să se ocupe în ziua aceea de altceva în afară de nuvela lui.

— Gîndește-te, poate că ai uitat... Numărul ? întreba nemilosul interlocutor, pironindu-și privirea în ochii scriitorului.

Nu mai era nici o scăpare, trebuia să dea totul în vileag.

Kardașev îi spuse unde locuia.

— O să vin astăzi, pe la ora unu ; n-o să-ți răpesc decît cincisprezece, cel mult douăzeci de minute... Îți rămîn foarte îndatorat.

— Astăzi sînt însă foarte ocupat. Lasă pe altă dată.

Kaișev îl privi nedumerit.

— N-ai putea să-mi spui aici, pe loc, despre ce-i vorba ? întrebă Kardașev, preferînd să asculte chiar în clipa aceea destăinuirile amicului, ca să scape odată și de el, și de ele. Acasă nu dorea să-și tulbure gîndurile cu asemenea fleacuri.

Kaișev se încruntă, dar se supuse, se apropie și mai mult de Kardașev și începu să-i șoptească confidențial :

— Ești bine cu ministrul X, nu-i așa ? Știu. Uite cum stă treaba : alaltăieri, ministerul a ținut licitație pentru construirea unei clădiri. Eu și Karakușev... îl știi pe Karakușev ?

— Îl cunosc. Ba nu-l cunosc... în sfîrșit, n-are importanță...

— Eu și Karakușev sîntem asociați. E un om cinstit... Cînd s-a ținut licitația, noi ne-am oferit să construim la prețul cel mai mic. Prin urmare, lucrarea a rămas în seama noastră, a mea și a lui Karakușev. Înțelegi ? Așa că dau numaidecît o telegramă la Budapesta, ca să-mi trimită cît mai repede materialele necesare, și fac o comandă pentru cincisprezece mii de leva. Înțelegi ?

— Înțeleg.

— Așa ! Mă îndatorez, va să zică, cu cincisprezece mii de leva... Eu țin cu guvernul, îndrăznesc adică să spun că sînt omul lui. Ce mi-am zis : „Licitația

s-a făcut, afacerea e încheiată, ce mai încoace şi încolo !“ Înţelegi ?

— Da.

— Cînd colo, ce să vezi ? ! Vine, nitam-nisam, Ivan Kalăci — ăsta-i asociatul lui Kosta Zaneto — şi ştii ce porcărie face ?

— Nu ştiu.

— Face o declaraţie că el lasă şi mai ieftin şi cere o nouă licitaţie. E posibil ? Asta-i totuna ca şi cum ar ieşi un tîlhar din pădure şi-ar băga cuţitul în tine. Cunoşti simpatia mea pentru guvern... nu-i aşa ?... Eu, încă de pe vremea... Kalăci ăsta e un intrigant şi nimic mai mult. De ce m-am despărţit de el ? Mai acum cîţiva ani, am fost asociaţi, am construit balamucul cel nou. Ai fost să-l vezi ? De ce l-am dat dracului ? Întreabă-mă ! Pentru o poliţă emisă de noi, de Golev şi de asociatul său, girată de Giugev. O scontează cu un agio mare şi pe urmă zice : „Trece-o la partida mea, în contul cîştigului viitor !“ Auzi, pezevenghiul ! Ce cîştig mai voia ? De atunci, Kalăci — şi nu-i nici măcar ortodox, s-a căsătorit la biserica catolică, pentru că popii noştri n-au vrut să-l cunune cu vară-sa... Nu ştiai asta ?

— Nu.

— Şi unde începe papistaşul ăsta să-mi calce pe urme şi să-mi pună beţe-n roate. Unde mă întorc, îmi taie drumul. Ieri i-am spus : „Ascultă, fecior de cîine, nu mai ai în tine nici un pic de omenie ?... Dacă nu te vor, ce te bagi aşa, ca un vierme ? Tu nu ţii cu guvernul, ba-i sapi chiar şi groapa !“ Iar acuma vrea să-mi ia şi aici apa de la moară... Aşa că pentru treaba asta voiam să trec astăzi pe la dumneata... Eu... domnul ministru poate fi încredinţat cine-i Kaişev !... Asculţi ?

— Da.

— De aceea voiam să vin şi să te rog să-i spui ministrului să nu pună preţ pe oferta lui Kalăci. S-o respingă... Să-l întrebe doar un singur lucru, şi anume la ce biserică s-a cununat... Doar un singur lucru...

IV

Lui Kardaşev i se oferă o altă temă

La acest „un singur lucru", Kardaşev se încruntă; va să zică mai era şi al doilea!

Kaişev îşi aprinse o ţigară, scuipă firele de tutun ce-i rămăseseră în gură şi continuă:

— Asta-i una. Al doilea, să te rog pentru un serviciu, fiindcă dumneata ca poet... ştii? Pentru nevastă-mea... Vreau ceva pentru ea...

— Ce anume?

— Vreau să-mi scrii... o poligramă în versuri.

Kardaşev zîmbi.

— O telegramă?

— Nu telegramă... Am dat doar mii de telegrame pînă acum... Dar poligrama să fie în versuri.

— Ah, o epigramă?

— Da! O epigramă pentru nevastă-mea, răposata... I-am comandat şi un monument de marmură... Acuma vreau — dumneata ştii doar cît am iubit-o — să-i scrie acolo pe placa de marmură cîteva cuvinte frumoase, adică o poezioară, dar aşa, frumoasă...

— Adică un epitaf, nu?

— Un epitaf! Da! Şi Kaişev, apropiindu-şi gura, care duhnea a coniac, de Kardaşev, începu să-i vorbească confidenţial: Mult ne-am mai iubit, frate dragă! Dumitale îţi pot spune doar atît: a fost un înger din cer... Ce-am mai plîns cînd a murit! A luat-o Dumnezeu şi am rămas aşa de singur... Cum mă vezi. Şi ce corp frumos avea... Epitaful scrie-l aşa, scurt, cîteva versuri, înţelegi? Dar din ele să se vadă aşa cum a fost: un înger ceresc, care a murit ca o floare... şi cît de mult ne-am iubit şi că alta ca dînsa n-o să mai găsesc niciodată. Eu vreau ca acela care-o ceti să plîngă... Patru versuri. Numai atît! Să se vadă din ele că a murit la douăzeci şi cinci de ani şi trei luni, fix. Dar lunile lasă-le! Să se vadă şi unde s-a născut: în satul Jeleava. Numele

ei : Doina, nu uita. Avea o inimă aşa de bună ! Şi deşteaptă mai era, Doamne ! Adică... Patru-cinci versuri... Dar pentru nevastă-mea, o să vin special după-masă ca să-ţi povestesc totul pe larg, cum am trăit cu ea, aşa ca să ai o idee... Asculţi ?

V

Cerber în primejdie

Dar Kardaşev, de la o vreme încoace, răspundea maşinal da sau nu, la întîmplare, fără să înţeleagă şi să asculte interesanta poveste a interlocutorului său. Întreaga sa atenţie era îndreptată spre strada din faţa lui, strada „15 noiembrie", unde se desfăşura o dramă revoltătoare.

Hingherii oraşului — există şi de ăştia la Sofia — cu prăjinile lor de capătul cărora atîrna un laţ de sîrmă, înghesuiseră un căţeluş negru, încercînd să-l prindă cu zbilţurile, printre care patrupedul reuşise pînă acum să se strecoare cu multă dibăcie.

Bietul animal, speriat, cu părul zbîrlit de spaimă, făcea manevre disperate ca să scape de laţul ţiganilor zdrenţăroşi şi cruzi, însărcinaţi cu prinderea şi omorîrea cîinilor vagabonzi de pe străzi, şi încerca, plin de îndrăzneală, dar fără succes, să se strecoare printre duşmanii săi. Scheuna jalnic, însă în acea străduţă, de obicei pustie, nu-i venea nimeni în ajutor. În sfîrşit se auziră strigăte victorioase : cîinele fusese prins cu zbilţul. Unul din hingheri îl scoase repede din laţ şi-l înşfăcă de ceafă, ca să-l poată duce. Animalul scheuna acum deznădăjduit, urla, plîngea, se ruga cu glas omenesc de oamenii aceia răi şi urîţi ca să-i dea drumul. Hingherii plecară cotind spre strada Leghe, iar mica şi nefericita făptură urla de ţi se rupea inima, presimţindu-şi parcă moartea.

Kardaşev asista mut şi indignat la această scenă barbară, fără să asculte sporovăiala nătîngă a vorbăreţului Kaişev, de mii de ori mai puţin interesantă decît căţeluşul. Îi trecu prin minte că întîmplarea asta poate alcătui subiectul unei duioase povestiri. Respinse însă imediat acest gînd. „Ar fi caraghios să-mi revărs patosul asupra unui cîine, cînd în jurul meu se află, poate, atîtea suferinţe omeneşti", gîndi el tocmai în clipa cînd Kaişev, mirat că privirea lui Kardaşev e atrasă în altă parte, îşi schimbă obişnuitele sale întrebări : „Înţelegi ?" prin „Asculţi ?"

— Asculţi, domnule Kardaşev ?

Surprins, Kardaşev tresări din tot trupul. Hingherii se întorceau iarăşi pe strada „15 noiembrie" cu căţeluşul cel negru, apropiindu-se de nişte căruţe mici trase de o gloabă (adineauri parcă nu erau acolo), şi ridicară cîinele ca să-l bage pe gaura cuştii ce se afla în căruţă. Kardaşev alergă spre ei furios, cerînd, prin gesturi poruncitoare, să dea drumul animalului. Deoarece hingherii se împotriveau ordinelor lui, văzîndu-şi de treabă şi încercînd să înghesuie în cuşcă cîinele care scheuna disperat, Kardaşev se repezi la ei cu bastonul. Urmă o încăierare între literatură şi hingheri, care nu dură mult.

Kaişev încremeni uluit, privind mut la această luptă, fără a înţelege nimic, aşa că nu mai putu spune decît atît :

— Asculţi, domnule Kardaşev ? după care rămase cu gura căscată.

Motivul luptei era însă foarte simplu : Kardaşev intervenea pentru propriul său cîine, care se luase după el de acasă fără a fi observat, şi care fusese încolţit de hingheri tocmai cînd Kaişev îi povestea în ce biserică se cununase Ivan Kalăci cu vară-sa.

Kardaşev, foarte tulburat, ba chiar ruşinat de purtarea-i nepotrivită, profită de şirul de trăsuri care trecea printre el şi Kaişev şi se strecură hoţeşte în restaurantul „Racul roşu", intrînd, împreună cu cîinele său, pe o uşă dosnică.

VI

O veste bună la „Racul roşu"

Se aşeză la o masă şi, după ce se încredinţă, privind pe fereastră, că amicul Kaişev îi pierduse urma, se linişti şi începu să se uite în jur.

„Slavă Domnului, îşi zise el, întîmplarea asta caraghioasă cu Cerber — aşa-i zicea cîinelui, care se ghemuise acum sub scaun, tremurînd încă de strînsoarea laţului — m-a scăpat din ghearele lui Kaişev. Ce dracu îmi trebuia mie s-ascult toată povestea aceea cu licitaţiile, cu afacerile, cu biserica în care s-a cununat vagabondul de Kalăci cu vară-sa, sau ce trup minunat a avut răposata lui nevastă... Ce mă interesează pe mine toate murdăriile astea ! Şi dac-aş fi putut măcar să scot ceva pentru nuvela mea. Dar ce idee nouă se poate naşte dintr-o discuţie cu un om de teapa lui Kaişev ? Omul ăsta e făcut, din cap pînă-n picioare, numai din banalităţi ! Mai mult ca sigur c-o să mă caute acasă, ca să termine ce-avea de povestit despre Doina lui... Nu-i pot închide uşa în nas, aşa că e mai bine să nu mă duc la prînz acasă."

În cafenea era lume de tot felul : bulgari, evrei, străini ; apoi fum, discuţii zgomotoase.

După cît vedea Kardaşev, aici nu era nimic nou. Aceeaşi conversaţie despre nimicurile zilei, aceleaşi bîrfeli politice, aceiaşi oameni cu feţe şterse, lipsite de orice expresie, rîzînd grosolan, privind cu ochi ameţiţi de băutură şi căscînd, trîndavi ca nişte pierde-vară. Nu, aici n-ar fi găsit subiecte. Degeaba îşi încorda atenţia : nici una din frazele care-i ajungeau la urechi nu trăda vreo discuţie serioasă sau interesantă. Banalitate şi platitudine. Un scandal ar fi fost mai fructuos prin concluziile sale psihologice şi prin observaţiile din care el, Kardaşev, ar fi avut ceva de învăţat. Îşi bău berea, plăti şi dădu să plece. În clipa aceea îi ajunse la urechi o discuţie de la una din mesele vecine. Auzi următoarele cuvinte :

— Cum, Grigorov ? Nacio ? întreba unul.

— Nu, Simeon Grigorov... Dumnezeu să-l ierte ! răspunse celălalt.

— Astă-noapte ? întrebă primul.

— Da, la ora trei. Cu propriul său revolver.

— Şi care-i cauza sinuciderii ?

La cealaltă masă se porniră discuţii zgomotoase, hohote de rîs, şi Kardaşev nu mai putu auzi restul convorbirii.

Se aşeză iar, la o altă masă — deoarece locul de la masa lui se şi ocupase — cu intenţia de a afla mai multe despre tragedia întîmplată în cursul nopţii.

Îl cunoştea pe Simeon Grigorov, pe sinucigaş : era un tînăr bogat, cult, un om agreabil şi cu maniere alese. De ce s-o fi sinucis atît de tînăr ?

„Aici se ascunde, fără îndoială, o dramă sufletească, gîndi Kardaşev. Grigorov era atît de bine văzut în societate, avea o situaţie materială de invidiat, aşa încît motivul hotărîrii lui disperate de a-şi curma singur zilele nu putea fi decît unul de ordin intim ; dar care anume ? O dragoste, desigur. Numai un sentiment de felul acesta ar fi fost în stare să împingă spre asemenea hotărîre un om ca Grigorov !... O dragoste nefericită !... Fără îndoială... Aveam dreptate să nu disper, privind aparenta platitudine a vieţii din capitală... Nu numai materialismul meschin al unor oameni de teapa lui Kaişev preocupă şi frămîntă fiinţa umană. Iată un erou, o figură puternic reliefată, adică acea temă bogată pe care o caut spre a zugrăvi o dramă sufletească zguduitoare. Aici nu încape meschinărie, aici e vorba de un adînc tragism ; aici, înaintea acestui cap străpuns de gloanţe, a fost o inimă zdrobită."

Dar Kardaşev era dornic să se încredinţeze cît mai repede de adevărul presupunerilor sale, pentru ca, după aceea, să se întoarcă acasă şi să înceapă a schiţa fabulaţia şi dezvoltarea nuvelei sale. Simţea cum începe să-l ardă focul inspiraţiei.

Între timp, trista veste se răspîndise în toată cafeneaua. Chipurile se învioraseră, ochii scînteiau,

oamenii căutau cu înfrigurare să afle amănunte şi mai senzaţionale. Sinuciderea lui Grigorov adusese o undă proaspătă în monotonia cafenelei „Racul roşu".

Kardaşev se ridică şi se apropie de masa unde auzise prima dată vorbindu-se despre sinucidere.

— Scuzaţi-mă, se adresă el către unul din comeseni, se cunoaşte cauza sinuciderii lui Grigorov ?

— Tocmai despre asta vorbeam acum, domnule Kardaşev, răspunse cel întrebat, mulţumit că i se dădea prilejul să povestească, cel puţin pentru a zecea oară în dimineaţa aceea, palpitanta veste. Cine se gîndea că Grigorov se va sinucide pentru un motiv atît de stupid ? Astă-noapte au jucat cărţi. A jucat şi el. A pierdut tot ce avea, ba, mai mult chiar, Grigorov a semnat şi două poliţe de cincizeci de mii de leva... Era un om bogat şi putea face faţă. Dar cine ştie cum, disperat din cauza acestei mari pierderi, s-a întors acasă şi şi-a descărcat revolverul în gură... Asta a declarat-o chiar el, într-o scrisoare ce s-a găsit pe biroul lui.

La auzul acestor cuvinte, Kardaşev îşi frecă tîmplele cu palma şi plecă.

Inspiraţia sa dispăru fulgerător. Ce erou meschin ! Unde-i caracterul ? Unde-i lupta ? Unde-i puterea pasiunii ? Scoate acum ceva din banalitatea asta !

S-a sinucis pentru că a jucat cărţi !... Nu, Kaişev e mai simpatic.

Şi părăsi cafeneaua.

VII

Noutăţi senzaţionale şi evenimente importante

La ora aceea, strada Tîrgovska era şi mai animată. În tumultul celorlalte zgomote se amestecau şi strigătele unui roi de vînzători de ziare, care, purtînd sub braţ gazetele proaspăt ieşite din rotativă — în loc

să fi ieşit cu o seară înainte cum ar fi trebuit — ţipau de-ţi luau auzul.

— *Independenţa !* Ştiri importante, foarte importante !...

— Luaţi *Apărătorul poporului !* Demisia guvernului !

— *Prietenul poporului !* Revoluţie la Suhindol !

— *Vestitorul !* Groaznicul măcel de la Gaganiţa !

— Cumpăraţi un ziar, domnule Kardaşev : ştiri foarte importante.

— Luaţi de la mine, domnule Kardaşev ! (Dracii ăştia îl cunoşteau pe Kardaşev, deoarece erau, ca să zicem aşa, din aceeaşi breaslă).

Cîţiva băieţandri se repeziră spre scriitor, şi acesta, ca să scape de stăruitoarea lor amabilitate, îşi înfundă buzunarele cu ziare. Nu avu însă curiozitatea să deschidă nici unul, cu toată avalanşa extraordinară de ştiri noi, în legătură cu frămîntările şi crizele politice. Ştia din experienţă proprie că aceste noutăţi nu erau altceva decît o nobilă întrecere între redactori, care voiau să-şi dovedească inventivitatea, şi un mijloc de agitaţie folosit de diferitele partide politice pentru interesele lor. Kardaşev însă citea rar ziarele.

Ceva mai departe, dădu peste alt grup de copii, care strigau în gura mare ştirile privind revoluţia de la Suhindol şi masacrele de la Gaganiţa. Kardaşev respinse hotărît propunerile lor şi nu mai cumpără un rînd de ziare, refuzînd şi serviciile celor doi lustragii, al căror simţ estetic fu lezat la vederea pantofilor lui prăfuiţi. La hala de peşte, aproape de cafeneaua „Macedonia“, se opri. Aici era centrul vieţii comerciale a capitalei. Mii de trecători veneau din toate părţile, se întîlneau unii cu alţii, se opreau, discutau, plecau mai departe, înlocuiţi imediat de alte valuri. Kardaşev se lovi cu spatele de cineva. Se întoarse să-şi ceară scuze şi atunci îl recunoscu pe domnul Saikov, care ţinea în mînă, înfăşurată în hîrtie, o bucată mare de somn ce sîngera încă.

— Bună ziua !

— Bună ziua, domnule Saikov.

— Ce căutaţi pe aici ? Peşte ? Vi-l recomand : somnul e minunat !

Şi Saikov ridică mîna în care ţinea peştele cumpărat.

— Mulţumesc, nu vreau să cumpăr peşte.

— Atunci ce faceţi aici ? Sau aşa, din curiozitate ?

— Da, n-aveam ce face şi am ieşit să mai privesc pe ici pe colo.

— Aţi aflat ? Simeon Grigorov s-a sinucis astănoapte.

— Am auzit. Ce moarte stupidă... Dumneavoastră ce ştiţi ?

Saikov îi povesti că Grigorov pierduse la cărţi.

— Ce mai e nou în politică ? adăugă el.

Kardaşev arătă, zîmbind, spre vînzătorii de ziare care strigau în gura mare ultimele noutăţi.

Saikov făcu un gest dispreţuitor cu mîna.

— Aţi auzit ce s-a întîmplat ieri între Jaravkov şi redactorul ziarului „Presa liberă" ?

— Konkov ?

— Da. Ştiţi doar că Konkov e un radical înfocat. Tună şi fulgeră pentru libertatea nelimitată a presei. Se ridică împotriva oricărei legi care o îngrădeşte şi, în general, împotriva legilor şi judecăţilor. Avem şi noi anarhiştii noştri, nu ? Alaltăieri a publicat un articol calomnios împotriva lui Jaravkov. Jaravkov, nebun cum îl ştiţi, l-a întîlnit la Panah şi i-a ars cîteva bastoane pe spinare. Cum credeţi că a răspuns Konkov la această insultă ?

— Cu pumnii, bulgăreşte.

— Nu.

— La provocat la duel ? I-a ars una la ţurloaie ?

— Nu.

— Dar cum ?

— L-a dat în judecată !

— Pentru bătaie ? Şi ce vă miră ? E foarte firesc.

— Ba e josnic.

— De ce ?

— Konkov, care l-a calomniat odios pe Jaravkov, ştia bine că se afla în deplină siguranţă. Legea pentru libertatea presei îl ocrotea. Se ascundea în spatele

unui responsabil de ziar — un om de paie ! Jaravkov n-a vrut să se umilească plătindu-i cu aceeaşi monedă, adică prin articole calomnioase, ci i-a răspuns în mod grosolan în plină stradă, cu bastonul, aşa cum dorea şi redactorul. Acesta din urmă, ştiind că legea, neputincioasă împotriva calomniilor din ziare, poate pedepsi loviturile de baston bine meritate, s-a adresat justiţiei spre a-şi răzbuna vînătăile de pe spinare... A fost cavaler ?

— Şi asta-i tot treabă bulgărească ! zîmbi Kardaşev.

— Aveţi dreptate, aveţi dreptate ! rîse şi Saikov, luîndu-şi rămas bun. Hai să vă conduc puţin mai încolo.

— Vin tocmai din partea aceea.

— Şi ce căutaţi singur pe aici ?

— Casc şi eu gura.

— Veniţi pe aici vinerea, atunci e zi de tîrg şi veţi avea un bogat material de observaţie ; de altfel, astăzi e miercuri. Ziua asta de post e şi ea bună la ceva.

— De ce miercuri şi nu joi, de pildă ? întrebă Kardaşev.

Saikov făcu uşor cu ochiul, arătînd clădirea băii din faţa lor.

— Miercurea este ziua rezervată pentru baie femeilor. Staţi aici, veţi vedea cîteva bucăţele bune...

— Nu pot spune că n-aveţi spirit de observaţie, domnule Saikov ! zise rîzînd Kardaşev.

Saikov se apropie şi îi şopti la ureche :

— Miercurea trecută, baia a fost teatrul unei originale întîmplări familiale. Aţi auzit ?

— Nu. Şi sînt curios.

— Doamna Zoeva, aia rea de muscă, i-a dat o întîlnire domnului N. într-o cabină, la baie, şi asta ziua în amiaza mare.

— Imposibil.

— Nu spuneţi aşa cînd aveţi de-a face cu femeile. Domnul Zoev, soţul, a aflat, a forţat uşa şi a intrat în cabină. Atunci...

— Ei ? strigă Kardaşev, cu nerăbdare.

— Credeţi că Zoev a zburat cuiva creierii cu revolverul ? Fiţi pe pace. S-a dus direct la mitropolie [1] şi a dat divorţ.

— Şi asta-i tot treabă bulgărească ! rîse Kardaşev.

— Dar am întîrziat la minister. Adio !

Şi Saikov o porni în goană.

— Şi asta-i tot treabă bulgărească ! repetă Kardaşev. La noi, totul are un deznodămînt prozaic, banal, meschin. Să cauţi romantism şi gesturi cavalereşti în realitatea noastră ? Glonţul care a sfărîmat atît de prosteşte capul smintitului aceluia de Grigorov ar fi trebuit, în mod logic, să fie tras aici, în cabina băii... Un redactor bătut şi un bărbat înşelat îşi spală onoarea în modul cel mai corect şi mai cinstit. Povestirile astea ale lui Saikov pot servi minunat unui autor de comedii uşoare, dar din ele nu iese nimic mai serios. Ceea ce caut eu nu pot găsi ; cît priveşte subiectele satirice, astea îmi vin singure în vîrful condeiului.

VIII

Pe artera principală a oraşului

Kardaşev trecu pe lîngă frumoasele arcade ale geamiei şi-şi continuă plimbarea pe strada Vitoşa. Pînă la Podul Pestriţ nu-i atrase atenţia aproape nimic. Cei patru lei uriaşi de bronz erau tare caraghioşi aşa cum stăteau acolo la cele patru colţuri ale podului de peste gîrla săracă şi murdară. Un zîmbet involuntar i se ivi pe buze cînd îşi aminti de clovnul din arena Pisi, care ar fi strigat în gura mare că leii aceştia n-au limbă !

La întoarcere, strada avea acelaşi aspect. Dintr-o cîrciumă oarecare se auzeau sunete de viori şi tambure, însoţite de cîntecele sfîşietoare ale unor ţigani

[1] Pe vremea aceea, în Bulgaria, actele de stare civilă se întocmeau de către biserici.

lăutari ; în pragul altora se vedeau cîteva femei care serveau, îmbrăcate în rochii colorate şi stropite ici-colo de băutură, cu feţe provocătoare şi priviri neruşinate. Pe un gard de zăbrele stăteau atîrnate un şir de tablouri proaste ; o mulţime de curioşi — firește, cu gusturi lipsite de orice pretenţie — căsca gura la ele, într-o admiraţie mută ; la stînga, pe un loc viran, se aflau plăci funerare şi statui de cimitir expuse pentru vînzare ; un înger îngenuncheat plîngea acolo de ani de zile, în aşteptarea unui văduv sentimental şi nemîngîiat care să-l cumpere.

Sergenţi de stradă cu feţe aspre veghează la menţinerea ordinii, dirijînd trăsurile spre stînga şi spre dreapta pentru a-i feri pe pietoni. La cîteva balcoane se văd femei care stau de vorbă sau cos cîte ceva ; altele vin de sus, dinspre baie, cu părul lucind şi cu feţele îmbujorate, mergînd grăbite : au ieşit de curînd din undele calde, care le-au mîngîiat formele frumoase... Soldaţi, ţărani, ţigani, cîini. Cerber, politicos şi curios, se salută şi se miroase cu fiecare patruped de acelaşi neam pe care-l întîlneşte. Se înfurie teribil şi latră ca turbat atunci cînd dintr-o uliţă vecină apar hingherii. După acest protest, se strecoară înţelept la picioarele stăpînului său şi nu mai marchează nici un stîlp de telegraf.

Case noi, cu două etaje, avînd la parter magazine şi cîrciumi cu firme curioase, cafenele, restaurante, birouri de avocaţi, toate se înşiră la rînd, despărţite ici-colo de curţi mari, aproape pustii, în fundul cărora se ascund căsuţe vechi şi joase, ultimele rămăşiţe onorabile ale Sofiei de odinioară — Sofia sofioţilor. Aşa arată acum această stradă, care începe să aibă un aspect occidental.

La capătul străzii, biserica Sfîntul Kral îţi reţine privirea, fără a-ţi oferi însă o privelişte frumoasă, cu zidul său cenuşiu şi cu cele cinci cupole mult prea mari faţă de corpul neînsemnat al bisericii. Mai încoace, clădirea zveltă a lăcaşului dreptcredincioşilor, cu ferestre în stil maur şi cu minaretul său elegant, nu prea înalt şi îndreptat spre răsărit, iese cu una din laturi pînă pe trotoar.

Această latură a fost cruţată ca prin minune de mania liniei drepte a inginerilor de la cadastru, salvînd capitala de pierderea unuia dintre cele mai originale şi mai frumoase monumente ale arhitecturii orientale — de pierderea adevăratei ei podoabe.

Totuşi primăria a ţinut să-şi pună şi aici pecetea acţiunii sale de renovare — de astă-dată de un prost gust ce nu i se poate ierta : a văruit toată geamia, acoperind cu acest alb monoton toate zugrăvelile şi ornamentele fine ce-i împodobeau pereţii, balconul minaretului şi porţile, care aminteau pe acelea ale palatului hanilor din Bakcisarai.

IX

„Evrica !"

Pe cînd Kardaşev admira liniile armonioase ale acestei clădiri, cineva îl apucă de mînă. Tresări şi se întoarse.

— Ah, doctore ! strigă el şi dădu mîna cu un bărbat între două vîrste, cu o barbă mică, neagră, şi cu nişte ochi negri foarte vii.

— Ce cauţi pe aici ?

— Mă plimbam şi eu aşa.

— Cum, n-ai auzit ? Un material foarte interesant pentru dumneata : du-te la tribunal !

— Ce să fac acolo ?

— Se judecă un proces cum rar se întîlneşte : o crimă îngrozitoare, trei asasinate comise unul după altul de un oarecare Vanghel, un macedonean ; îl cunosc : e un neisprăvit. E un caz extraordinar de interesant. Du-te, eu regret din suflet că n-am posibilitatea să asist. Pentru dumneata e foarte interesant.

— Trei crime săvîrşite de acelaşi om ! exclamă uluit Kardaşev.

— Da. Cine ar fi crezut ! Nimeni n-ar fi bănuit că sub haina acestui Vanghel, atît de blînd, de altfel,

se ascunde un ucigaş fioros. Uite cum stă treaba — continuă doctorul, apucîndu-l de un nasture pe Kardaşev, care era numai ochi şi urechi — acum un an şi-a strangulat nevasta, fără ca nimeni să bănuiască c-ar fi la mijloc vreo crimă ; ucide apoi acasă la el pe unul din prietenii lui, pe care-l invitase la masă, un cetăţean din Iuci-bunar, iar acum o săptămînă se căsătoreşte cu nepoata acestuia, omorînd-o apoi şi pe ea şi răspîndind zvonul că ar fi fugit cu ibovnicul ei.

— Asta-i ceva monstruos ! strigă Kardaşev, tremurînd. Şi aceste crime se judecă abia acum ?

— Da, pentru că abia acum s-au descoperit. Şi asta întîmplător. Femeia cu care trăia prietenul său a dat în vileag totul : cadavrul insului aceluia din Iuci-bunar a fost găsit îngropat în curtea bărbatului acesteia, sergent, iar cadavrul femeii, al soţiei lui Vanghel, l-au scos de sub patul sergentului, unde fusese îngropat.

— Şi care sînt cauzele acestei monstruozităţi ? întrebă surescitat Kardaşev.

— Deocamdată nu se cunosc. De aceea te şi trimit la proces. Acolo se va descoperi totul... Ai material de roman ca în „Rocambole“... Şi asta aici, la Sofia... Adio ! Te duci, nu-i aşa ?

— Da.

Şi doctorul plecă în goană.

Kardaşev coti la dreapta şi dădu în strada Pirot.

„De data asta ori am găsit aceea ce caut, ori nu mai găsesc niciodată ! gîndi el. Cauzele acestor trei crime atît de sinistre au la bază adînci frămîntări sufleteşti. Numai o furie fără margini sau cine ştie ce pasiuni grozave au putut să-l împingă la asemenea faptă. Aici e vorba sau de dragoste, sau de răzbunare, sau de gelozie, sau de cine ştie ce altă pasiune omenească. În orice caz nu e un substrat de ordin material, cum a fost de pildă la Grigorov. Altceva trebuie să-l fi îndemnat pe acest biet om să ucidă două femei şi un bărbat în răstimp de cîteva luni de zile. Tragedia asta îngrozitoare are cauze mai adînci. Aici n-are ce căuta biciul satirei, ci tre-

buie să intre în acțiune lupa psihologului... Cine știe ce pasiuni, ce furtuni grozave i-au răvășit sufletul! Aceste crime mă duc cu gîndul la vremurile în care a trăit familia Borgia. Na, acuma ai ce scrie, ai o mină bogată! Analizează cît vrei aceste manifestări puternice ale firii omenești. Groaznice, hidoase, dar puternice. Da! Ca în Shakespeare!... În sfîrșit: evrica!"

X

Adevărul

Și absorbit de fericita sa descoperire, Kardașev grăbi pasul spre tribunal, trecînd printre cele două rînduri de birouri ale avocaților. La porțile tribunalului se întîlni cu o mulțime de oameni care ieșeau în stradă.

Printre ei zări un cunoscut.

— S-a terminat procesul? îl întrebă Kardașev.

— Da. Vanghel a fost condamnat la moarte, iar complicele lui la cincisprezece ani muncă silnică.

— S-a aflat motivul crimei? întrebă nerăbdător Kardașev.

— S-a lămurit pînă în cele mai mici amănunte.

— Și care-a fost?

— Jaful.

— Ce vorbești?!

— Și ce te miri așa? observă cunoscutul, uitîndu-se la fața lui Kardașev, care-și schimbase expresia. Motivul a fost dorința de a-l moșteni pe omul acela din Iuci-bunar.

Kardașev păli.

Cunoscutul continuă să-i vorbească, ducîndu-l cu el înapoi, spre strada Vitoșa:

— Omul acela din Iuci-bunar dispunea de ceva avere: avea, în tovărășie cu altcineva, o moară, apoi o casă cu două prăvălii în Iuci-bunar, ba și ceva pa-

rale. Era văduv, fără copii, şi din tot neamul nu-i mai trăia decît o nepoată de soră, văduvă şi ea, pe care şi-o adusese în casă. Cum e şi firesc, aceasta trebuia să-l moştenească. Vanghel, aşa îl cheamă pe ucigaş, a mirosit prada şi s-a gîndit probabil că n-ar fi rău să pună gheara pe ea. Nu se ştie prea bine cum şi în ce fel a făcut cunoştinţă cu moştenitoarea — ţine seama că Vanghel e un bărbat destul de prezentabil — şi s-a convins că i-a făcut o impresie bună. Curînd după asta, lui Vanghel îi moare nevasta. A plîns-o omul aşa cum se cuvine. A îngropat-o. Vanghel a rămas deci văduv. După şase luni se căsătoreşte cu femeia din Iuci-bunar ; a reuşit s-o lege la ochi şi pe ea, şi pe unchiu-său.

— Restul îl cunosc, zise întunecat Kardaşev, adio !

Şi porni îndată spre strada Ţar Boris, ca să taie strada Laveleye şi să iasă iarăşi la biserica Sfîntul Kral.

*

„Într-adevăr, ce mizerabil, bolborosi el, supărat... Bănuiam cine ştie ce dramă zguduitoare, şi cînd colo o poveste de borfaş. Să-l ia dracu ! Ce mai eroi ! N-au măcar ambiţia să pună un pic de poezie în hotărîrile lor disperate. Ăla se omoară că şi-a pierdut averea, ăsta ucide ca s-o cîştige. Unde-i tragedia ? Geniile lui Shakespeare şi ale lui Schiller ar fi murit de anemie pe pămîntul ăsta.“

XI

O primejdie

Kardaşev ar mai fi cugetat încă pe această melancolică temă, dar deodată îl văzu pe Kaişev, care venea spre el, cu pălăria-i decolorată, rînjind şi făcîndu-i semn cu mîna. Voia probabil să-i mai povestească ceva despre nevastă-sa... În faţa acestei primejdii, Kardaşev se făcu a nu-l vedea şi grăbi

spre întortocheata stradă Laveleye, dispărînd pe prima ușă pe care o întîlni în stînga. Așteptă acolo, pe coridor, cîtva timp, pînă ce se convinse că periculosul Kaișev i-a pierdut urma. Nu trecu un minut, și scriitorul îl văzu pe Cerber intrînd pe fereastra ușii coridorului, iar după el apăru și Kaișev.

— Ah ! strigă îngrozit Kardașev. Și aici ! Blestematul ăsta de Cerber m-a dat de gol !

Zicînd acestea, o luă la goană pe scări în sus, fără să știe în casa cui intrase, căutînd să scape de Kaișev. Cînd ajunse pe ultima treaptă, se întoarse și privi în jos : văzu pălăria galbenă și decolorată a antreprenorului, care începuse să urce scările. Atunci îi veni un gînd îngrozitor.

— N-oi fi nimerit chiar acasă la Kaișev ?

Își aminti însă îndată că antreprenorul locuia în cealaltă parte a orașului.

Kardașev nu avea vreme de pierdut. Bătu deci la prima ușă, o deschise și intră înăuntru. Își scoase pălăria și se scuză în fața celor zece persoane aflate în cameră și pe care intrarea lui precipitată le făcuse să-și întoarcă privirile. Rămase destul de mirat la vederea acestei adunări atît de distinse. Erau acolo reprezentanți de ambe sexe, de felurite poziții și stări sociale, orășeni, șopi, evrei, două doamne, trei țărance, oameni de serviciu, cu nasturi galbeni la haină... Toată această lume pestriță stătea sau trecea prin fața a două birouri acoperite cu postav verde, la care se aflau niște oameni cu tocul în mînă.

Kardașev își dădu seama că a nimerit într-o cancelarie ! După hîrtiile afișate pe pereți, se dumeri că avea cinstea de a fi intrat în cancelaria notarului public al tribunalului din Sofia.

XII

Un confrate întru Apolo

Onorabilul notar, un om în vîrstă, cu o față mică, ascuțită, zbîrcită și comună, care deveni dintr-o dată

amabilă, se întoarse spre Kardaşev, cu capul său pe jumătate chel :

— Ce doriţi, domnule Kardaşev ?

Şi notarul îi arătă scaunul din apropierea sa, poftindu-l să ia loc.

Cei de faţă se traseră respectuoşi la o parte dinaintea scriitorului, dîndu-şi seama că noul venit e o persoană importantă sau un prieten apropiat al notarului, căruia trebuie să i se acorde întîietate.

Kardaşev dădu mîna cu notarul, care se numea Bratemoiev, şi luă loc pe scaun. Notarul zîmbea amabil.

— Cu ce vă putem fi de folos ? întrebă el pe oaspetele său, vădit stingherit.

— Ah, vedeţi-vă de treabă, domnule Bratemoiev, am trecut doar aşa... zise Kardaşev, tresărind involuntar, deoarece uşa se deschisese lăsînd să intre... slavă Domnului... un aprod, nu pe...

— Nu, nu, spuneţi-mi ce v-a adus aici. Oamenii ăştia pot să mai aştepte... Aveţi de legalizat vreun act ?

— N-am nevoie de aşa ceva. Am intrat doar aşa, puţin... ca să caut pe cineva, minţi fără să vrea scriitorul.

„Să-i spun cum stă treaba şi să-i cer o mînă de ajutor ca să scap de Kaişev, gîndi el ; dar nu îndrăzni. Ar fi caraghios."

— Pe cine căutaţi ? întrebă neînduplecatul şi amabilul notar.

Un filozof a spus o dată că orice minciună aduce cu sine şi pedeapsa : te sileşte s-o întăreşti prin altă minciună.

Şi nefericitul scriitor minţi. Spuse un nume întîmplător şi se înroşi pînă în vîrful urechilor. Ar fi plecat îndată, dar frica de a se întîlni cu Kaişev îl pironi în faţa respectuosului notar.

Mirarea lui Kardaşev nu cunoscu margini cînd notarul îi răspunse :

— Noicev ? A fost aici de dimineaţă ; s-a dus la avocatul lui să pregătească o hîrtie şi se întoarce iar... aşteptaţi-l !

Lui Kardaşev îi vuia capul.

Acum îl pîndea altă primejdie, una şi mai mare. Dacă vine Noicev, ce-o să-i spună? Nu avusese niciodată de-a face cu Noicev, nici nu-l cunoştea măcar! Gîndul că ar putea da ochii cu el îl înspăimînta. Alte minciuni, şi cîte încă, şi ce situaţie îngrozitoare! Dintre două rele alese pe cea mai puţin rea şi se ridică.

— Am greşit, zise notarul, întinzînd nişte hîrtii unuia dintre copişti, Noicev a spus c-o să treacă după-masă... de altfel acum e şi tîrziu. Am spus doar aşa... De fapt voiam să mai staţi puţin pe-aici...

Kardaşev se aşeză, cu sufletul uşurat, deoarece cînd se deschisese iarăşi uşa zărise pe coridor pălăria cea galbenă şi decolorată.

— Luaţi loc, luaţi loc, i se adresă iarăşi notarul, mă bucur foarte mult de plăcuta împrejurare ce v-a adus aici. De mult timp doream să mă întîlnesc cu dumneavoastră, să stăm de vorbă între patru ochi, să discutăm ceva literatură. Şi adăugă apoi cu voce mai joasă: Am scris şi eu, pe ici pe colo, cîte ceva! şi clipi zîmbind amabil.

— Ah! va să zică sîntem confraţi?

Şi Kardaşev îşi luă o mutră veselă.

— Aşa... puţin... De altfel şi după nume sîntem fraţi [1], răspunse modest confratele, şi mustăţile i se zbîrliră de plăcere. Apoi, cu o privire care deveni dintr-o dată rece şi severă, se adresă poruncitor celor de faţă: Puteţi pleca. Acum avem alte treburi... Veniţi mîine tot pe vremea asta!

Oamenii îşi şoptiră ceva nemulţumiţi şi, după ce mai întrebară de una şi de alta în legătură cu treburile lor, se retraseră sfioşi.

Kardaşev zări iarăşi pe culoar pe soţul răposatei „doamne", care se plimba nerăbdător în sus şi-n jos, în aşteptarea lui.

Kardaşev vedea acum în notar, care îi era şi frate întru Apolo, pe unicul său salvator.

[1] *Bratemoie* înseamnă în bulgăreşte „Frate-meu"; iar Kardaş, „Frate" în turceşte.

XIII

O rară onestitate

— Ah, ce frumos căţeluş aveţi ! Cum îl cheamă ? Cerber ? Hă-ă-ă, drăguţul de el !...

Şi după ce plăti acest bir, mîngîind şi alintînd animalul, care-i linse mîna, notarul îşi mută scaunul cît mai aproape de Kardaşev, ca să poată sta de vorbă mai în voie, fără a fi auziţi de cei doi copişti care lucrau la biroul din faţa lor.

— Avem din anii tinereţii nişte caiete, am scris şi noi nişte versuri destul de frumoase... Am simţit şi noi în piept acest dar dumnezeesc şi am trudit şi noi cu condeiul... Dar, după cum vedeţi, din nefericire ne-am apucat, după cum vedeţi, de altă muncă, de una murdară... Ce legătură poate fi între un poet... adică între poezie şi slujba de notar ?... Nici una... Am fost destinat de providenţă să scriu versuri, şi cînd colo semnez acte de proprietate şi legalizez semnăturile şopilor şi şopăreselor... Iertaţi-mă ! Cînd te ocupi cu oamenii ăştia de jos... acuma şi versuri, şi talent, şi glorie, totul s-a dus... E tîrziu... Cîteodată îmi mai răsfoiesc manuscrisele... şi mă credeţi ?... îmi vine să plîng... Ce frumoase sînt versurile ! Au şi ritm, au şi rimă, şi curg aşa de neted cînd le citeşti, de parcă ai înghiţi ceva dulce... Am avut talent, credeţi-mă... Şi-mi pare rău că le ţin aşa, fără să vadă lumina tiparului... Tare-mi mai pare rău.

— Păi dacă-i aşa, tipăriţi-le, observă Kardaşev.

— Eu ? Eu să mai fac treaba asta ? E tîrziu, credeţi-mă, e tîrziu ! (Notarul oftă.) Uite ce voiam de mult să vă spun (notarul îşi aplecă uşor capul spre Kardaşev) : vi le cedez dumneavoastră !

— Mulţumesc, dar nu se poate ! îngăimă scriitorul, surprins de atîta generozitate.

— Staţi ! Vi le cedez fără nici un fel de plată ! Cu totul dezinteresat, înţelegeţi ? Îndreptaţi-le aşa cum credeţi dumneavoastră, dacă este ceva de îndreptat, şi pe urmă tipăriţi-le ! Sînt de acord, dacă

doriţi, să le şi semnaţi cu numele dumneavoastră... Nu pretind nimic. Dumneavoastră cu gloria, iar eu rămîn cu actele astea şi cu legalizarea lor.

Şi spunînd acestea, onestul om fu cuprins de-o mare emoţie. Ochii îi scînteiau, ba chiar i se umeziră. Fireşte, sacrificiul pe care-l făcea, pierzînd paternitatea operei sale, îl costa mult.

Kardaşev refuză delicat generoasa propunere.

— Nu, nu ! Sînt gata să dau pradă focului poeziile, dar altui scriitor nu i le voi dărui... Nu merită nici unul !... Numai din marea admiraţie pe care o am faţă de dumneavoastră, adică faţă de talentul dumneavoastră... Vă dăruiesc din toată inima operele mele.

Kardaşev mulţumi iarăşi.

XIV

Bratemoiev devine periculos

Notarul continuă :

— Eu sînt un mare admirator al dumneavoastră, domnule Kardaşev ! Dumneavoastră nu ştiţi nimic despre mine, dar eu am citit tot ce-aţi scris. Sub haina mea de notar se ascunde altceva. Da !

— Mă bucur foarte mult.

— Am citit şi ultima dumneavoastră nuvelă ; tocmai despre ea aş fi vrut să stăm de vorbă... E foarte frumoasă, minunată. Puteţi să mă credeţi, adică să aveţi încredere în noi, în ăştia care, deşi la marginea ei, ştim ce înseamnă literatura, şi nici complimente nu am obiceiul să fac... Să-mi permiteţi doar o mică observaţie. Nu o observaţie, ci o părere sau, ca să zic aşa, un sfat... Iertaţi-mă !

Şi Bratemoiev îşi mîngîie chelia.

— Vă rog, vorbiţi, vă ascult cu recunoştinţă.

— Observaţia pe care voiam de mult să vi-o fac este asta : la sfîrşitul nuvelei dumneavoastră îi uci-

deţi în moara aceea părăsită pe cei trei eroi. Mor cu toţii !

— Da.

— Şi nimeni n-a auzit la moară discuţiile pe care le-au avut înainte de a muri ?

— Fireşte, n-a fost acolo nici un martor.

Notarul îşi mîngîie din nou creştetul pleşuv.

— Uite de unde provine nedumerirea : de unde ştiţi dumneavoastră că au vorbit şi au făcut întocmai ceea ce scrieţi, dacă nimeni n-a văzut şi nici n-a auzit, ca să vă transmită ? Deoarece, dacă aţi fi pus acolo vreun martor ascuns care să fi văzut întîmplarea de la moară, cititorul ar fi presupus că acela v-a povestit cele întîmplate... Dar aşa se naşte un fel de îndoială în ceea ce-l priveşte pe autor... N-am dreptate ?

Kardaşev îşi privi nedumerit confratele.

— Dar nuvela mea e rodul unei pure fantezii ! exclamă scriitorul.

— Ştiu, ştiu asta, îl întrerupse Bratemoiev, ştim şi noi ce-i aia fantezie, totuşi se naşte o neîncredere, iese într-un fel, cum să spun, că lucrurile nu-s adevărate, adică... scuzaţi-mă, ştiţi, eu aşa, ca prieten şi admirator... Acuma să-mi permiteţi un sfat modest, ca să ştiţi cum să îndreptaţi lucrurile...

— Sînt curios, zise scriitorul, care, mirat la început, acum se simţea cuprins de disperare.

— După cum am auzit, nuvela dumneavoastră se va publica peste puţin în a doua ediţie. Oh, drăguţul de Berbercio ! (Notarul mîngîie capul lui Cerber, care-i pusese laba pe genunchi, dorind parcă să audă şi el sfatul acela atît de important.) Iată, în noua ediţie se poate îndrepta acest singur neajuns al minunatei dumneavoastră opere. Adăugaţi doar că Sofiika, pe care aţi abandonat-o în oraş, a ajuns pînă la urmă la moară, s-a uitat înăuntru printr-o gaură din zid şi a scăpat apoi cu viaţă, neatinsă de glonţul turcilor care i-au ucis pe cei trei aflaţi în moară. Atunci cititorul va ghici lesne că dumneavoastră aţi aflat totul de la această fetiţă şi vă va crede pe de-

plin... E nevoie de o persoană juridică ! Vă rog să aveţi în vedere...

— Voi urma cuvînt cu cuvînt înţeleptul dumneavoastră sfat, domnule Bratemoiev.

— N-aveţi de ce... Noi, ca admiratori ai dumneavoastră... Cît despre poeziile mele (trase sertarul şi începu să cotrobăiască prin el), am aici, din nefericire, doar un caiet. Haideţi să vi le citesc ; nu-i aici nimeni !

Kardaşev se ridică şi îşi luă pălăria. Acum întîlnirea cu Kaişev i se părea floare la ureche.

— Scuzaţi-mă, sînt tare grăbit, nene Bratemoiev ! Dar altă dată o să ne desfătăm...

Şi scriitorul îi întinse notarului mîna, pornind repede spre uşă, pregătindu-se să capituleze în faţa lui Kaişev.

Se uită mirat pe coridor.

Kaişev dispăruse.

Răsuflă adînc, cu nespusă uşurare, şi se grăbi să fugă din acest primejdios cartier al capitalei. Chemă o trăsură şi se îndreptă spre casă cu gînd să prînzească, urmărit de lătratul căţelului, care alerga după trăsură, şi de fluturările disperate ale unei pălării galbene de pe strada Ţar Boris.

XV

A doua campanie

Kardaşev prînzi la repezeală şi o zbughi de acasă, de teamă să nu-l prindă Kaişev.

În după-amiaza aceea vremea era minunată. Soarele strălucea, cald şi dătător de viaţă, alunecînd prin largile goluri azurii ale arhipelagului de insule albe de pe bolta albastră. În văzduh pluteau miresme delicate, ca şi cum ar fi venit primăvara. Respirai aerul răcoros cu nesaţ ; plămînii absorbeau cu

nesfîrşită plăcere aceste adieri proaspete, ozonate. Privirea se desfăta ca un copil mîngîiat de lumina blîndă a acestei zile liniştite de toamnă şi de azurul gingaş al cerului. Pe sub streşinile caselor, păsări gălăgioase ciripeau şi se zbenguiau, bucuroase de libertate. Pretutindeni domnea o mare dragoste de viaţă, ce îmbia oamenii să se bucure de libertate şi de natură.

Kardaşev se convinse că nu era singurul care încerca aceste tainice simţiri, lăsîndu-se în voia farmecului minunatei zile de toamnă, melancolică şi suavă. Străbătînd cîteva străzi din partea de răsărit a oraşului, de obicei pustii la acele ore ale zilei, observă unele scene idilice şi mute dintre cele mai duioase. Pe strada X., respectabilul jurist X., în halat şi papuci, şedea printre olendrii din grădina sa, căscînd alene, cu ochii pironiţi spre cerul albastru ; mai departe, la fereastra pe care o deschisese, îşi arăta capu-i rotund, cu obrajii plini şi roşii, un onorabil şef de secţie dintr-un minister, fericit că Dumnezeu a creat plantele, păsările, aerul, Bulgaria şi secţia lui din minister, ca să se poată bucura şi el pe lumea astă.

Pe strada Y., pensionarul N., de... 38 de ani, cu trupul său plinuţ, cugeta blînd asupra frumuseţii naturii şi a virtuţilor, cea mai de preţ dintre ultimele fiind recunoştinţa popoarelor faţă de fiii lor. Frumoasa domnişoară R...., graţios rezemată de un pom, cu o carte în mînă, privea visătoare spre depărtatele meleaguri ale viselor... Stînd aşa, părea statuia anticei Sapho ; desigur, nu ştia cine a fost Sapho, dar se vedea cît de colo că era sub stăpînirea primilor fiori ai dragostei şi că era poate foarte, foarte fericită... Doamna X., minunata văduvă brunetă de pe strada Z., plină de farmecul tinereţii, apăru la balcon, privi visătoare la frumuseţea de afară, respiră adînc şi intră iar în budoarul său, lăsînd în urmă-i o undă de parfumuri fine.

XVI

De ce întîrzie ginerele

Kardaşev străbătu aceste străzi şi se îndreptă spre centrul oraşului, unde animaţia era mai vie. Curînd ajunse în Piaţa Sfîntul Kral.

La intrarea în biserică, lumea se îmbulzea. Unii intrau, alţii ieşeau. Vreo zece trăsuri şi landoul lui Panah aşteptau jos în piaţă. Kardaşev îşi dădu imediat seama că în biserică se oficia o cununie. Cu toate că această ceremonie nu conţinea nici unul din elementele care-i trebuiau acum, se abătu involuntar din drum şi, strecurîndu-se prin îmbulzeala dinăuntrul lăcaşului, reuşi să ocupe singura strană care mai rămăsese liberă. De aici observă o oarecare frămîntare, o anumită nelinişte ce se zugrăvea pe feţele cîtorva persoane. Printre capetele doamnelor cu toalete pestriţe, aproape de tronul princiar, zări mireasa îmbrăcată în alb, avînd în jurul ei domnişoare şi cavaleri de onoare. Se vedeau strălucind o mulţime de uniforme ofiţereşti. Biserica era plină de lume (se celebra căsătoria maiorului Panciorkov cu fiica bogătaşului S.). Preoţii, îmbrăcaţi în odăjdii, priveau mereu din altar, întrebători şi miraţi. Aceeaşi nelinişte se citea şi pe multe alte feţe. Kardaşev întrebă pe un vecin, care stătea cu coatele rezemate de braţele stranei, privind spre intrare şi împărtăşind şi el neliniştea generală :

— De ce nu încep ?

— Aşteaptă să vină ginerele, răspunse vecinul.

— Şi de ce întîrzie ?

Vecinul ridică din umeri :

— S-au dus iarăşi să-l cheme.

— Iarăşi să-l cheme ? ! întrebă mirat Kardaşev.

Vecinul şopti încet :

— E ceva la mijloc !

Şi-l privi semnificativ.

Scriitorul înţelese că va fi martorul unui eveniment straniu, neobişnuit, că va asista poate la un

scandal public ! Curiozitatea sa crescu şi, o dată cu ea, speranţa că va găsi tema pe care o căuta.

Dori să afle mai multe amănunte în această privinţă.

— Nu ştiu prea bine, răspunse vecinul, dar sînt diverse zvonuri. Prea bine nu ştiu nici eu...

— Şi ce se vorbeşte ?

Vecinul îşi şterse cu batista năduşeala de pe frunte şi spuse :

— Unii zic că ginerele ar da înapoi.

— Acuma ? Abia în clipa căsătoriei s-a gîndit să renunţe ?

— După cum vedeţi.

— Cunoaşteţi cauza ?

— V-am spus că nu ştiu prea bine ; v-am împărtăşit doar ce se vorbeşte. Maiorul e logodit cu fata de un an de zile, s-au cunoscut bine, s-au iubit, au fost văzuţi împreună pretutindeni, plimbări la mînăstirea Dragalevţi [1]... şi tot ce i-a mai trăsnit prin cap ginerelui... Toţi ştiau că se plac, că se iubesc... pînă ieri, pînă acum un ceas. Altfel cum ar fi trimis invitaţii şi cum ar fi fixat data căsătoriei pentru astăzi ? Cum s-ar zice, treaba era ca şi făcută ! Acum trebuia să vină ginerele, şi uite că ginerele nu vine !

— Bine, dar cauza ? Un asemenea gest neaşteptat trebuie să aibă la bază un motiv serios, extraordinar.

Vecinul îşi strînse buzele cu dezgust.

— Ba nu-i de loc serios.

— Atunci ce-i ?

— Vă spun şi eu ceea ce am auzit de la alţii : şi-a dat seama abia acum, în ultima clipă, că fata nu e mulţumită de el, că nu-l iubeşte, că-şi calcă pe inimă... Nu ştiu, dar aşa vorbeşte lumea...

— Cum asta ? Un an de zile s-a tot giugiulit cu maiorul, şi acum nu-i mai place ? se miră Kardaşev.

Vecinul ridică iarăşi din umeri.

[1] Mînăstire datînd din secolul al XV-lea, situată în imediata apropiere a Sofiei.

— Doar n-a silit-o nimeni, nici atunci şi nici acum.

— Tată-său.

Kardaşev se încruntă furios.

— Va să zică e victima voinţei tiranice a tatălui ei ? Acest om trebuie să fie o fiară.

— Tatăl ei ? Dimpotrivă, e un om blînd şi cu un suflet foarte bun. Îl cunosc bine. Are doar o singură fată, alt copil nu are, ea e totul pentru el. E singura lui moştenitoare... O iubeşte. E bogat. Candidaţii roiau din toate părţile... De ce s-o forţeze împotriva voinţei ei ?... De, mai ştii însă ce-o fi la mijloc ? Dar se mai vorbeşte şi altceva : în ultimele zile, fata a aflat ceva despre ginere, ceva urît şi nedemn, care i-a schimbat sentimentele, şi nu şi-a ascuns dispreţul nici în faţa prietenilor mai apropiaţi ; a văzut însă că era prea tîrziu ca să renunţe şi s-a supus soartei...

— Şi a venit aici, ca un miel la tăiere ?

— Da. Dar eu nu cred nici asta : că lui Panciorkov i s-ar fi transmis adică tot ceea ce a spus mireasa şi, aflînd ce sentimente nutreşte pentru el, renunţă. Ar fi zis că nu vrea să vină cu sila acolo unde nu-i iubit, ci dispreţuit.

— Procedează ca un om de onoare, cu toate că gestul lui înseamnă un scandal nemaivăzut, observă Kardaşev.

— Face o prostie.

— O fi ea prostie, dar gestul e nobil. Renunţînd la fată, renunţă şi la speranţa moştenirii. Şi averea socrului e mare. Rar găseşti asemenea jertfă în zilele noastre, pline de atîta meschinărie.

— Părerea mea e că face o prostie, că se poartă ca un copil... pentru asemenea fleacuri... La fel şi mireasa, zise vecinul, cu convingere.

— Şi atitudinea ei îi face cinste, răspunse Kardaşev. Dacă n-a găsit puterea să rupă ea însăşi cea dintîi, aflîndu-se în faţa altarului, cu vălul de mireasă pe cap, a avut totuşi nobleţea să se indigneze şi să protesteze înainte de-a se jertfi.

În mintea scriitorului ţîşni un gînd măreţ. Vedea desfăşurîndu-se drama zguduitoare a unei puternice lupte sufleteşti, o nobilă indignare, pe de o parte, o renunţare impresionantă pe de alta. Un cavalerism reciproc datorat unor caractere integre. În sfîrşit, găsise tema... Şi tremura de nerăbdare s-o încredinţeze cît mai repede foilor albe de hîrtie; era un lucru atît de neaşteptat, atît de măreţ, de un tragism atît de adînc, încît celor mai mulţi dintre cititori li s-ar fi putut părea neverosimil. Oricare dintre cele două motive l-ar fi determinat pe maior să se comporte astfel, e un erou. N-a ţinut seama nici de convenienţele sociale, nici de opinia publică, nici de ambiţia şi de strălucitele perspective ale unei vieţi lipsite de griji, în faţa datoriei sale de om de onoare. Iar această trăsătură a caracterului său cavaleresc se manifesta tocmai în situaţia cea mai dramatică, în clipa cea mai decisivă. Kardaşev se gîndi chiar la o piesă de teatru.

Aşteptă însă cu nespusă curiozitate deznodămîntul dramei.

XVII

O iniţiativă reuşită

Trecuse o jumătate de oră de cînd intrase Kardaşev în biserică. Neliniştea, şoaptele, nervozitatea creşteau. Mireasa, înconjurată de femei, care-i spuneau cîte ceva ca s-o încurajeze, s-o întărească, sta ca opărită. Din cînd în cînd îşi ridica pe furiş privirea ruşinată spre oamenii din biserică. Kardaşev observă că în ochii ei luceau lacrimi. Scriitorul se indignă de prelungirea acestor chinuri sufleteşti ale miresei, care devenise centrul privirilor pline de o curiozitate atît de grosolană, chiar dacă pe feţele oamenilor se citea o expresie de simpatie pentru ea...

Între timp afară se auzi zgomot şi toţi ochii se îndreptară spre uşă.

— Vine ! se auziră cîteva glasuri.

Kardaşev privi şi el spre uşă.

Într-adevăr, venea cineva, deoarece mulţimea se dădea la o parte ca să facă loc.

Strălucitor, victorios, frumos în măreaţa-i uniformă de ofiţer de cavalerie, ginerele apăru salutat de surîsuri fericite şi de strîngeri călduroase de mînă.

După el venea viitorul socru, purtînd pe faţa-i palidă şi răvăşită masca unei bucurii forţate. Dar nimeni nu băgă de seamă, deoarece toate privirile erau întoarse spre tînăra şi frumoasa pereche, care se îndreptă numaidecît spre mijlocul bisericii, în faţa preoţilor îmbrăcaţi în odăjdii de aur.

Şi ceremonia începu.

Kardaşev rămase trăsnit.

Nu-şi credea ochilor.

Ce însemnau toate astea ?

Reuşiseră să-l convingă pe maior să întindă mîna fetei, care nu-l voia ? Reuşiseră să convingă mireasa să-l accepte, cu toate că nu-l dorea ? Teama de scandal învinsese oare acele puternice simţăminte umane, care-l ridicaseră pînă acum pe maior atît de sus în ochii săi, atît ca om cît şi ca soldat ? Şi de unde avea atîta stăpînire de sine, ca să apară în faţa lumii cu un chip atît de triumfător şi de fericit ? La fel se întîmplase şi cu mireasa. Nu mai era victima de adineauri ! O vădită mulţumire de sine, un fel de vanitate şi orgoliu se citeau pe această fizionomie, pînă mai adineauri distrusă de suferinţă şi ruşine. E cu putinţă oare ca făţărnicia şi falsitatea omenească să atingă o asemenea culme ?

Kardaşev se întoarse spre vecinul său, ca să schimbe cîteva vorbe cu el.

Văzu însă că în strana de alături stătea acum altcineva : vecinul îşi făcuse loc şi se apropiase de miri. Noul său vecin era însă un cunoscut. Era domnul J., funcţionar la Ministerul Comerţului şi Agriculturii.

Îl salută şi îl întrebă de-a dreptul :

— Ce comedie se petrece aici ? Vă rog lămuriți-mă și pe mine, dacă știți !

J. se încruntă :

— Aici se joacă o comedie, iar dincolo, în casa lui Panciorkov, s-a petrecut o mîrșăvie.

— O mîrșăvie ?

— Da, cea mai josnică ticăloșie !

Kardașev privea cu ochii ieșiți din orbite :

— Va să zică dumneavoastră cunoașteți bine tot secretul acestei întîmplări din pricina căreia fierb de mai bine de-un ceas ?

J. îl privi fix :

— Cum să nu știu dacă am fost de față la scandal ! Sînt rudă de aproape cu tatăl miresei !

Kardașev era însă grăbit să afle mai repede amănuntele :

— Și de ce a întîrziat atîta mirele ?

J. îl privi furios, apoi răspunse :

— A fost o manevră rușinoasă ; mai bine să nu mai vorbim de asta.

Și se închină fără să vrea, deoarece și ceilalți se închinau.

— Va să zică totul s-a redus numai la vorbe și intrigi murdare ca să nu se facă nunta ? Abia acum îmi explic eu bucuria mirelui și a miresei, și o găsesc foarte firească.

— Ce tot vorbiți de intrigi și de vorbe ? întrebă mirat funcționarul. Nici pomeneală de așa ceva. Toată neruşinarea pornește din partea mirelui. Închipuiți-vă, domnule Kardașev : nuntașii pornesc spre biserică împreună cu mireasa și cu nașul ; trăsura stă în fața porții mirelui, ca să-l ducă și pe el la biserică. Dar el întîrzie, nu vrea să plece de-acasă. Aici îl așteaptă nuntașii, popii, lumea, dar el nu vine. Vine în schimb un om din partea lui, care-l cheamă pe socru-său, adică pe tatăl miresei. M-am dus împreună cu el direct la maior acasă. Era gata. „De ce întîrzii ? Haide !“ „Imediat, zice el. Și se întoarce spre socru-său, spunîndu-i răspicat : Tată, ce mai încoace și încolo, să vorbim deschis. Îmi trebuie acuma, chiar în clipa asta, două mii de napoleoni !“

Domnul S. rămîne uluit. Ce înseamnă asta ? Nu-i vine să-şi creadă urechilor. Şi numai ce se supără odată maiorul, şi începe a bate din picior. „Două mii de napoleoni !, zbiară el. Să mi-i numeri aici, chiar acum !... Altfel, du-te de-ţi ia fata şi întoarce-te cu ea acasă. Că eu, nevastă fără parale, nu iau !... N-ai decît să cauţi alţi proşti..." „Ei, dar cum aşa ? Acuma n-am atîţia bani... Mai puţin... tot ce am e al vostru, al tău ! Cum poţi face una ca asta ?" „Două mii de napoleoni, nici o centimă mai puţin !" Bietul S. a izbucnit în plîns. Omul ăsta îi băgase cuţitul în inimă...

— Şi dumneavoastră nu l-aţi scuipat în ochi, şi nu i-aţi trîntit uşa în nas ? întrebă indignat pînă în adîncul sufletului Kardaşev.

— Se cunună robul lui Dumnezeu Denko, cu roaba lui Dumnezeu Magdalina ! În numele Tatălui, al Fiului şi al Sfîntului Duh, amin ! cînta preotul.

J. pocni supărat din degete.

— Şi eu gîndeam tot aşa, dar dacă am fi fost în locul domnului S., şi dumneata, şi eu am fi făcut ca şi dînsul. Pune-te în situaţia lui, în faţa acestui nemaivăzut scandal, a unei asemenea ruşini !

— Şi i-a numărat banii ?

— Abia a putut aduna din cîteva locuri, ca să facă rost de două mii de napoleoni, pe care i-a dus şi i-a numărat mirelui pe masă... Cînd s-a terminat şi cu asta, altă belea : a leşinat S. L-am stropit cu apă pînă şi-a venit în fire... Din cauza asta a întîrziat atîta nunta. Mîrşăvia mîrşăviilor...

Kardaşev nu mai putea :

— Purtarea acestui domn e întocmai ca şi purtarea unui tîlhar care stă la pîndă, care scoate puşca şi-l someazǎ pe drumeţ ; „Punga sau viaţa !"

— Se cunună robul lui Dumnezeu... cîntă iarăşi popa, prelung.

— Şi fata nu s-a indignat de această murdărie ?

— Ei nu i-au spus nimic.

— Sărmana ! Nu ştie că domnul acesta o ia nu pentru ea, ci pentru aurul lui taică-său ! Ia uită-te cît e de fericită !

— Da, a reuşit s-o încînte. Toată lumea credea c-o iubeşte sincer, cinstit. Cine să bănuie ce planuri urzeşte ?

— Şi lumea nu ştie nimic ?

— Nu. Vă rog să nu vorbiţi nimic despre asta. V-am spus-o aşa, confidenţial... Măcar pînă s-o sfîrşi ceremonia nupţială, să nu se afle de ticăloşia asta...

— Isaiia dănţuieşte !... cîntau solemn preoţii, ocolind masa, împreună cu mirii.

XVIII

Kardaşev la cîmp

Kardaşev simţea nevoia să respire mai în voie.

După căldura înăbuşitoare din biserică şi după indignarea care-l doborîse, simţi că-i vine ameţeală şi că-l doare capul. Ieşi prin strada Alabin şi ajunse la periferia Sofiei.

În faţa lui se întindea valea largă şi muntele Liulin, precum şi Vitoşa, cu vîrful albit de zăpada cea nouă. Munţii aceştia frumoşi, cu siluetele lor armonioase înălţate semeţ spre bolta albastră, ofereau o priveliişte minunată.

Îşi umplu însetat plămînii, simţind o adevărată desfătare. Dorinţa lui de a-şi căuta subiectul inspiraţiei în forfota capitalei dispăru dintr-o dată. Renunţă la această intenţie şi găsi că n-are nici un rost să rătăcească încă o dată prin furnicarul străzilor din centru.

La ce i-ar fi folosit ?

Pretutindeni numai josnicie, numai interese materiale meschine.

La fiecare pas deziluzii.

Îşi aminti de bătrînul Diogene din antichitate, filozoful care căuta ziua în amiaza mare, pe străzile Atenei, „un om".

Şi cu toate astea, Atena dăduse un Temistocle, un Pericle, şi cîţi alţii...

Pe cînd Sofia? Spiritul unor oameni ca Panciorkov, Kaişev, Konkov domina această lume!

O porni de-a lungul şoselei care mergea spre Kneajevo [1], pe sub ramurile, acum îngălbenite, ale salcîmilor ce se înşirau pe marginea ei. O melancolie, o dulce tristeţe învăluia cîmpia pustie din faţa sa. Departe, dincolo de valea rîului Vladaia [2], o omidă mare şi neagră se tîra pe pămîntul gălbui, sub o coloană învolburată de fum alb: trenul de Pernik; băltoacele mici din apropiere reflectau în oglinda lor nemişcată frînturi din bolta cerească, cîteva petice de nori şi punctul negru al unui vultur. Masivul Vitoşa se vedea de aici în toată splendoarea-i măreaţă. Muntele avea o culoare minunată, auriu-cenuşie; văile păreau mai adînci, şi rîpele sterpe ale pereţilor abrupţi ieşeau şi mai puternic în relief; văgăunile erau mai sălbatice, stîncile mai ascuţite, iar culmile pleşuve străpungeau semeţe albastrul cerului sau albul pufos al unor nori bucălaţi. Snopi de raze aurii pătrundeau într-una în văile adînci şi întunecoase, aburii învăluiau Vitoşa din creştet pîn' la poale, şi în lumina lor se vedea limpede şuvoiul alb şi înspumat al înaltei cascade de la Boiana... Stoluri de păsări ciripeau în văzduh sau coborau pe şosea să-şi caute hrană. Din cînd în cînd, o adiere molcomă alinta blînd copacii, lăsînd să cadă la pămînt cîte o frunză aurie... Monumentul Ţarului Eliberator [3] apăru alb şi înalt, deasupra unor tufe de salcîmi care-l înconjurau cu verdeaţa lor deasă.

[1] Comună suburbană, azi cartier al Sofiei.

[2] Izvorăşte din masivul Vitoşa, străbate Sofia şi se varsă în Isker.

[3] *Alexandru al II-lea* (1818—1881), ţar al Rusiei, cunoscut în Bulgaria sub numele de ţarul eliberator deoarece în vremea sa, prin războiul ruso-romîno-turc din 1877—1878, a fost înlăturat jugul otoman.

XIX

Tablouri şi scene din natură

Kardaşev se îndreptă într-acolo şi străbătu aleea pînă la soclul uriaşului de granit. Se aşeză pe una din băncile ce se aflau în scuarul din jurul monumentului, salutînd pe cei care şedeau pe celelalte. Îşi aprinse o ţigară şi începu să-şi cerceteze curios vecinii. În faţa lui stăteau nemişcaţi, picior peste picior, cîţiva domnişori singuratici. Probabil nişte poeţi care cugetau şi pe care Kardaşev nu-i cunoştea, sau poate oameni nevinovaţi şi onorabili.

Lîngă el, un pîlc de femei aşezate una lîngă alta împleteau sau coseau ceva, vorbind între ele şi rîzînd adesea din toată inima.

O cunoştinţă. Guvernanta nemţoaică pe care o văzuse de dimineaţă în grădina din centrul oraşului. Şi acum zgîria pămîntul cu vîrful umbrelei sale, preocupată pesemne de rezolvarea unei chestiuni de inimă...

Un uriaş cu pantalonii foarte zdrenţăroşi şi cu o pălărie ponosită ocupase o bancă întreagă, întinzîndu-se pe ea cît era de lung şi sforăind ca un ciclop. Nici muştele care-l ciupeau şi care roiau în jurul gurii şi nărilor lui, nici razele arzătoare care-i băteau drept în ochi nu-i tulburau somnul tineresc şi adînc.

La stînga acestui uriaş adormit, cu pantalonii zdrenţăroşi, şedea o familie de oameni simpli : mahalagii care prînzeau, scoţînd de-ale gurii dintr-un coşuleţ. Bărbatul, un om nevolnic şi gălbejit, dar cu o expresie aprigă pe faţă, turnă dintr-o sticlă neagră un pahar cu vin şi-l întinse nevesti-si — o femeie voinică, foarte grasă, oacheşă, cu fire de mustăţi deasupra buzelor groase, cu un piept masiv şi nişte şolduri monumentale ce ocupau aproape toată banca.

Cîţiva copii palizi, anemici se băteau cu nisip dinaintea lor, prilejuind observaţii aspre din partea acestei mame grijulii.

Lui Kardaşev nu-i veni să creadă că asemenea copii slăbănogi sînt carne din carnea muntelui de femeie din faţa lui.

La stînga lui Kardaşev, pe altă bancă, şedea un bătrîn cu nădragi şi cu o căciulă de oaie în cap. După îmbrăcăminte se vedea că nu-i de pe acolo, ci din sudul Bulgariei. Stătea şi moţăia. Un omuleţ bătrîn, mărunţel, cu părul cărunt, cu trăsături comune, cu o barbă albă şi deasă, nerasă de mult timp. Kardaşev îşi aminti că, pe vremea cînd locuise în acest cartier, îl văzuse acolo de nenumărate ori pe bătrînul acesta caraghios, lipsit parcă de viaţă. Ce făcea acest filozof în scuarul monumentului Ţarului Eliberator, unde venea mereu ? Kardaşev nu ştia.

Deodată, un pumn de praf izbi capul care moţăia. Omul tresări, fulgeră cu o privire plină de răutate copiii din jur şi îi înjură de mamă. Femeia, cu paharul în mînă, făcu ochii mari, îi aruncă o căutătură mînioasă, dar care se preschimbă pe dată într-una compătimitoare, aproape dispreţuitoare. Parc-ar fi vrut să spună : „Ia te uită la boşorogul ăsta !“...

Muntele de femeie lăsă paharul şi apucă sticla.

Ea era obiectul asupra căruia se îndreptau acum privirile lui Kardaşev, totdeauna plin de mută admiraţie în faţa marilor creaţii ale naturii...

Fie că aşa îi venea mai bine, fie că privirea acestui vecin o supăra, femeia stătea cu faţa întoarsă în cealaltă parte, unde sforăia uriaşul, iar Kardaşev o privea numai din profil. Tot în partea aceea ridică şi sticla. Auzul fin al lui Kardaşev reuşi să prindă zgomotul surd pe care-l făcea gîlgîitul vinului ce-i străbătea gîtlejul spre adîncimile nesfîrşite ale pîntecelui ei imens.

Avu însă plăcerea să vadă cum femeia îşi întoarce faţa spre el, roşie ca un bujor şi aruncînd priviri semnificative spre palidul ei soţ.

Kardaşev înţelese numaidecît motivul acestei schimbări de front. Uriaşul, care dormea alături, nu se distingea prin cine ştie ce atenţie deosebită acordată îmbrăcăminţii sale, căreia îi lipseau prin unele locuri vreo doi-trei nasturi. Aşa că, întorcîndu-se,

prin somn, pe spate, el răni privirea pudică a doamnei printr-o lipsă de modestie de neiertat, dar de care nu era vinovată decît întîmplarea.

Acest neprevăzut tablou viu puse capăt ospăţului onorabilei familii. O porniră repede cu toţii, mama tîrînd copiii pe urmele soţului, fără să se mai întoarcă spre a saluta măcar pe vecinul cel treaz.

Bătrînul sări numaidecît, se repezi la omul care dormea şi-l zgudui brutal ca să-l trezească şi să-l aducă pe calea bunei-cuviinţe. După cîteva minute, uriaşul ruşinat dispăru din scuar.

De îndată ce-şi îndeplini această misiune de apărător al moralei publice, bătrînul se îndreptă spre nişte ştrengari care se strecuraseră într-un tufiş de unde-şi tăiau nuiele.

După ce reuşi să-i izgonească şi pe aceştia, se aşeză iarăşi la locul său, îşi pironi privirile în nisipul aleii şi rămase gînditor.

XX

Tanasko

Kardaşev continua să se afle în faţa aceleiaşi enigme: avea dinainte un nebun sau un bătrînel senil?

Se hotărî să-l întrebe:

— Dumneata ce faci aici, moşule?

Bătrînul se scărpină la ceafă.

— Ia îmi fac şi eu slujba, răspunse scurt şi rece.

— Şi care-i slujba dumitale?

— Păi sînt paznic aicea.

— Şi ce păzeşti, monumentul?

— Monumentul şi grădina.

— Şi de cîtă vreme ai slujba asta?

— De trei ani şi jumătate.

Kardaşev îl întrebă despre leafa pe care o primea — leafă plătită de către consiliul comunal —

de familie, de oraşul în care se născuse. Află că era din Stara Zagora, că fusese negustor şi om cu stare, dar că pierduse totul atunci cînd Suleiman Paşa pustiise Stara Zagora[1], de unde abia reuşise să scape cu viaţă.

Acest bătrîn, care pînă mai adineauri îi păruse caraghios, începu să-i devină simpatic. Se exprima uşor, fără sfială, şi vorbea cu judecată. Spiritul vioi al orăşanului ieşi numaidecît la iveală. Încărcat de ani şi de griji, întreţinînd o familie numeroasă, era mulţumit de situaţia sa modestă. Îşi făcea slujba de paznic aici, la monument, nu numai cu osîrdie, ci şi cu dragoste. Lui Kardaşev i se păru că găsise un subiect minunat în a zugrăvi acest suflet simplu, care îndura cu stoicism voia şi loviturile soartei. Găsi chiar ceva poetic la acest om. Şi, într-adevăr, doar o fire poetică putea afla plăcere în contemplarea veşnică a acestei grădiniţe de salcîmi şi a uriaşului monument de granit din mijlocul ei. Însufleţirea de care dădea dovadă era susţinută probabil de sentimente înalte, de amintirea măreţelor evenimente care-i populau solitara insulă de verdeaţă. Spaima şi entuziasmul care precedaseră şi urmaseră apariţiei fulgerătoare a armatei generalului Gurko erau cu siguranţă încă proaspete în mintea acestei victime a distrugerii oraşului Stara Zagora. Alături de monumentul de granit, el însuşi reprezenta un alt monument, unul viu, al glorioasei epopei.

Lui Kardaşev îi trecu o clipă prin minte ideea de a fugi de prezent şi de a se pierde cu gîndurile în acel măreţ şi zguduitor trecut : putea să audă de la acest bătrîn întîmplări impresionante, avea să retrăiască împreună cu dînsul emoţiile acelor evenimente istorice şi în acelaşi timp putea pătrunde mai adînc în lumea gîndurilor acestui filozof necunoscut, a acestui erou modest care îndurase toate

[1] Oraşul a fost ars de turci în timpul războiului din 1877—1878.

loviturile, supunîndu-se soartei, și a cărui figură îl preocupa acum din ce în ce mai mult.

— Moșule, nu vrei să-mi povestești ceva de pe vremurile acelea ? întrebă Kardașev.

— Care vremuri ? De pe vremea cînd a fost ars orașul ?

— Da, și despre asta, și despre sosirea lui Gurko, și despre luptele care s-au dat la Stara Zagora și la care au luat parte voluntarii noștri. Ai văzut de aproape aceste lucruri...

— Cum să nu le fi văzut, domnule ? Le-am și văzut și am și tras atîtea de pe urma lor. Cine m-a adus astăzi aici, să păzesc grădina asta și să mă cert cu copiii, dacă nu ele ?

Și spunînd acestea, bătrînul își încrucișă iarăși mîinile în poală și își pironi privirea în pămînt.

Kardașev încercă să-i dea o idee, ca să-i dezlege limba.

— L-ai întîmpinat și dumneata pe Gurko ?

— L-am întîmpinat !

— Și v-ați bucurat mult ?

— Vezi bine că ne-am bucurat.

Și bătrînul își plecă fruntea din nou, punînd capăt discuției. Se vedea că n-are chef să vorbească despre asemenea lucruri. Dar Kardașev nu se descurajă.

— Povestește-mi cum l-ați întîmpinat. Ce s-a petrecut acolo... Fuga turcilor, povestește-mi tot ce-ți amintești.

Bătrînul își ridică privirea, și, stînd picior peste picior, zise :

— Ehei, păi ca să vă-nșir toate istoriile astea, e poveste lungă, domnule ! L-am întîmpinat pe Gurko cu steaguri, urale și cîte și mai cîte... Pe urmă a venit iarăși Suleiman Pașa. Și pe urmă iar lupte, voluntarii și rușii s-au bătut ; pe urmă iar spaimă, fugă, măcel... Atunci mi-a ars toată averea și de atunci am ajuns o jumătate de om, m-am prăpădit cu totul...

Bătrînul începu să povestească în cele mai mici amănunte cum se ruinase : o mulțime de împrejurări

şi de întîmplări se trezeau acum în mintea lui; înşira toate momentele catastrofei, numărînd una cîte una mărfurile pe care le pierduse în jaful şi pîrjolul de-atunci, şi preţul fiecăreia în parte. Şi cu cît povestea mai mult, cu atît se aprindea mai tare din cauza acestor amintiri crunte. Se vedea cît de colo că nenorocirea lui personală o umbrea cu totul pe cea colectivă; entuziasmul şi bucuria pricinuite de sosirea oştilor eliberatoare fuseseră iute date uitării în faţa nefericirii care urmase după retragerea lor. Începutul şi evoluţia dramei, ca şi deznodămîntul ei final, se ştergeau cu desăvîrşire în faţa acestui episod sîngeros, care nu mai lăsase loc pentru nimic altceva în sufletul lui. Pentru acest biet bătrîn, eliberarea Bulgariei, ca şi imensele sacrificii ale Rusiei, păreau a nu însemna nimic; pentru el importanţă avea deci un singur lucru: faptul că-şi pierduse casa, prăvălia şi marfa.

Această totală lipsă de entuziasm, acest egoism îngust, ba chiar brutal al omuleţului nostru îl dezgustară pe scriitor.

Căută să mute discuţia pe un tărîm mai senin, spre alt moment al războiului, şi încercă să afle de la moş Tanasko ceva în legătură cu a doua şi ultima salvare a oraşului său natal de sub jugul turcilor.

— Cînd adică? Cînd ne-am întors în anul următor? reluă moş Tanasko. Eu, poţi să rîzi de mine dacă vrei, dar aşa este, tot gol am rămas! Cînd ne-am întors, am văzut că turcii fugiseră şi lăsaseră totul vraişte: şi casă, şi marfă, şi vite, tot. Din ce naiba mi-o fi venit, nu ştiu, dar am căzut bolnav la pat! M-am îmbolnăvit tocmai atunci! Toţi cei care se ruinaseră ca şi mine şi care s-au întors la Stara Zagora au pus mîna pe bogăţii mari; ba unii erau acum şi mai bogaţi decît fuseseră înainte, şi asta de pe urma turcilor. Chiar şi frate-meu şi-a încropit ceva avere: a pus mîna pe-o sută de capete de vite mari din satul turcesc Aflălari. Turcii lăsaseră totul în voia soartei, nu mai era nici un stăpîn; puteai să iei, să furi, să strîngi fără a da socoteală nimănui... Venise vremea să ne bucurăm şi noi de

eliberare... Da na, eu m-am îmbolnăvit : zăceam, mă uitam şi-mi muşcam mîinile. N-am avut noroc, şi pace... După ce se mai gîndi puţin, adăugă : Ehe, de s-ar mai întîmpla o dată treaba asta, nu s-ar mai îmbolnăvi el, moş Tanasko... Da parcă se mai poate ? Pleaşcă de asta vine doar o dată la o sută de ani...

Bătrînul îşi plecă fruntea gînditor.

Era clar că atît războiul cît şi eliberarea ţării n-aveau importanţă pentru moş Tanasko decît în măsura în care atingeau interesele lui personale ; privea aceste evenimente epocale prin prisma lăcomiei lui, iar urmările lor măreţe nu însemnau nimic pentru dînsul, îi erau chiar indiferente...

Kardaşev o porni înapoi spre oraş.

Convorbirea cu moş Tanasko îl buimăcise cu totul.

„Da, îşi zicea el, aceste mari evenimente n-au lăsat în sufletul lui Tanasko nimic altceva decît amărăciune... Clipele cele mai măreţe pe care le-a trăit Bulgaria n-au atins nici o coardă a sufletului său ! Nici un fel de entuziasm, nici o scînteiere, la evocarea acestor amintiri — şi bătrînii trăiesc doar în trecut — ci numai văicăreli pentru ceea ce a pierdut şi regrete că n-a profitat de eliberarea ţării, ca să pună şi el mîna pe ceva ! Şi aici, aceleaşi interese meschine ! Lăcomia cea mai aprigă stăpîneşte şi acest suflet veşted, ca şi la Panciorkov, ca şi la Grigorov, ca şi la Vanghel ; a îmbrăcat doar forme diferite la fiecare dintre ei şi a determinat acţiuni şi atitudini care la prima vedere se deosebesc total unele de altele, dar care, prin esenţa lor, de fapt sînt organic unite între ele. Interesul material meschin e motorul principal al tuturor acestor suflete moarte, el trezeşte instinctele, el le canalizează aspiraţiile... Nu, hotărît lucru. Vînatul meu ales după care am plecat astăzi nu vieţuieşte prin părţile astea. Atmosfera acestor locuri îl ucide şi el, probabil, a plecat în altă parte. De data asta spun şi eu ca moş Tanasko : „N-am avut noroc ! O să mă întorc diseară cu mîinile goale. N-am găsit nimic."

XXI

O nouă evadare

Kardaşev părăsi monumentul.

Nu-i venea totuşi să se întoarcă în oraş. Simţea şi acum nevoia să respire liber, să fie singur. Începu să se plimbe pe sub salcîmii ce se înşiruiau de-a lungul şoselei. Era destulă lume; cîţiva cunoscuţi îl salutară, scoţîndu-şi pălăriile. Doi dintre ei îl opriră chiar, strîngîndu-i prietenos mîna, ca să-i spună, primul, că nu l-a văzut de multă vreme, iar al doilea, că zăreşte în părul lui două fire albe.

— Cum de-aţi îmbătrînit aşa?

Kardaşev rîse amabil, deoarece nu ştia ce să răspundă la o asemenea întrebare.

— Eu ştiu că sînteţi încă tînăr! adăugă cunoscutul, pironindu-şi ochii, cu un aer foarte serios, pe faţa scriitorului.

— Dumneavoastră îmi faceţi complimente.

— Păi cîţi ani aveţi?... Staţi, uite şi alte fire albe aici, după ureche!

Şi amicul continuă să-i cerceteze barba şi mustăţile, încurajat de succesul primei sale descoperiri.

Scriitorul abia putu să-şi ascundă nemulţumirea faţă de interesul pe care prietenul îl acorda persoanei sale. Deodată îngălbeni. Văzu ieşind dintr-o casă pe...

Kaişev!

Cunoscutul cu care sta de vorbă nu mai avu timp să-şi termine cercetarea: Kardaşev porni ca o săgeată, traversă şoseaua şi se îndreptă spre poiana ce ducea la vechiul cimitir evreiesc.

Mergea repede, doar că nu fugea. Intră într-o băltoacă, pe care izbuti totuşi s-o străbată, lăsîndu-şi acolo un galoş. Se opri să răsufle numai cînd, ascuns în spatele unei căsuţe singuratice din poiană, observă că pălăria cea galbenă şi decolorată împreună cu nasul cel mare de sub ea dispăruseră.

O porni înainte. Ajunse curînd la capătul poienii ce se sfîrşea printr-o rîpă abruptă spre valea umedă a rîului Vladaia. Se opri aici ca să se bucure de priveliştea cea frumoasă a văii pline de verdeaţă, a cîmpurilor galbene şi pustii ce se întindeau dincolo de ea şi care unduiau ca nişte valuri la poalele muntelui Liulin. În zare se desluşea o cunună de munţi care înconjura, dinspre apus, ca un brîu, cîmpia Sofiei. La picioarele lui se întindea, îngrămădit de parcă l-ar fi ţinut cineva în palmă, cartierul Iuci-bunar, cufundat pînă la genunchi în şesul său mocirlos, cu acoperişurile de olane aidoma unele cu altele şi care, spre miazănoapte, se căţărau pe dealul Konioviţei de parcă ar fi vrut să iasă la loc uscat.

Un cîine care-şi făcea siesta, dar pe care Kardaşev îl trezi cînd trecu pe lîngă el, începu să latre, dar apoi fugi, urmărit de cel de-al doilea galoş.

Nimic altceva nu tulbura pustietatea acestui loc singuratic. Şi pustiul sporea şi mai mult, din cauza vecinătăţii cimitirului evreiesc, cufundat, cu pietrele sale funerare, într-o profundă melancolie.

XXII

În cimitirul evreiesc

Curînd însă Kardaşev văzu că nu era singur. Din cimitir apăru, călcînd din piatră în piatră, un domn masiv, oacheş, cu faţa palidă, cu ochelari şi cu barbişon.

Era Holski, publicist şi filozof, prieten cu Kardaşev.

Holski e publicist deoarece redactează, la intervale mai mici sau mai mari, una după alta, cîteva gazete social-politice. În clipa aceea se afla într-una din asemenea pauze — cea mai lungă, dat fiind că noul său ziar, al cărui nume şi apariţie fuseseră anunţate în presă încă de acum un an şi jumătate, nu luase încă fiinţă. Şi de atunci, la fiecare trei

luni, Holski îşi boteza ziarul cu alt nume (manie care, împreună cu pasiunea sa sîbarită pentru... *dolce far niente,* constituia una din slăbiciunile lui). Avea convingeri progresiste şi ferme, un caracter integru, de o tărie ce mergea pînă la încăpăţînare, o fire cinstită şi dreaptă. Om sincer, un condei puternic, un fel original de-a se exprima, o minte lucidă, Holski reprezenta o valoare atît ca publicist cît şi ca om. Vorba sa era înţeleaptă, cugetările, ca şi gesturile sale, care nu prea semănau cu ale majorităţii locuitorilor din capitală, purtau pecetea originalităţii şi îl situau mult deasupra trivialităţilor obişnuite din viaţa prozaică a acestora : îi plăcea singurătatea, diviniza natura, savura dulceaţa vieţii interioare şi bea cel mai scump vin, pe care-l cumpăra de la magazinul „Preslav" de pe strada Rakovska.

Holski e un filozof deoarece, prin bagajul său de idei, e înclinat spre adîncirea problemelor abstracte, spre căutarea unor soluţii în cele mai importante probleme sociale şi morale ; e filozof datorită concepţiilor sale deosebite şi care intră în contradicţie cu cele în general admise, ca şi datorită punctelor sale de vedere originale, deseori paradoxale, dar totdeauna interesante. De altfel, paradoxul e totdeauna mai interesant decît adevărul banal.

Holski e un pozitivist, un adept al filozofiei lui Kant, un elev al lui Schopenhauer.

Pentru el, sufletul este ceva foarte fin, un fluid.

De altfel, nemurirea sufletului e o expresie teologică, o ficţiune poetică şi nimic altceva.

Holski este şi el convins că evreii aceştia peste ale căror morminte a călcat pînă acum au murit cu adevărat, pentru totdeauna şi fără nici un fel de întoarcere în vreo altă lume. Cu atît mai bine pentru ei ! Acest sceptic inveterat nu crede în nemurirea sufletului, dar crede în progresul raţiunii omeneşti, care, după părerea lui, de asemenea, este un fluid !

Aceasta ne va lămuri motivul pentru care îşi cumpără vinul de la magazinul „Preslav".

XXIII

Nu iubiţi !

Se salutară.

— S-ar zice că ne-am dat întîlnire aici, în cimitir, căci coincidenţa aceasta este inexplicabilă, zise Holski, şi zîmbetul său bun, amabil, sincer îi lumină faţa.

— Ce cauţi aici printre morţi, filozofule ? întrebă glumeţ Kardaşev.

— Acelaşi lucru ca şi dumneata, visătorule, răspunse Holski.

— Singurătatea ?

— Da !

— De fapt, astăzi nu căutam singurătatea, ci, dimpotrivă, îmi consacrasem întreaga zi hoinărelii prin balta vieţii. Aici am nimerit întîmplător...

— Văd eu şi fără să-mi spui că ai călcat în baltă, zise glumind Holski, uitîndu-se la picioarele pline de noroi ale lui Kardaşev.

Kardaşev rîse şi îi povesti păţania sa.

— Eu n-am venit aici ca să scap de cineva, ci ca oaspete şi pelerin al acestui colţ retras de lume. Mi-a devenit foarte drag. Locuiesc prin apropiere şi mai în fiecare zi fac cîte o plimbare pe aici, prin acest vechi cimitir evreiesc, aproape părăsit. Şi priveliştea-i frumoasă... Uită-te la plăcile astea. Ştii ce izvor de cugetări filozofice sînt ?... Gîndeşte-te numai cîte vieţi de evrei — vieţile unui şir întreg de generaţii — îşi dorm aici somnul veşnic ! Cîte forţe, energii, cîtă răutate, dragoste şi prostie şi-au găsit aici adevăratul sfîrşit, adevărata linişte, sub ţărîna asta mută !...

— Răutate, dragoste, prostie ! De ce ai pus iubirea între răutate şi prostie ? Întîmplător ?

— Iubirea este un rău pentru omenire şi o prostie dintre cele mai fatale. Între acestea două, ea alcătuieşte un pleonasm, zise Holski.

Kardaşev îl privi mirat.

— Cum, asta-i concepţia dumitale despre iubire ? Iubirea, care de la Adam şi pînă astăzi, străbate toată lumea şi dă un sens existenţei noastre ?

— Pentru voi, poeţii, cred că iubirea e ceva foarte necesar ; e doar elementul principal al operelor voastre ; omenirea însă n-are nevoie de ea. Omul are nevoie nu de iubire, ci de raţiune şi de calcule ca să fie fericit. Iubirea e duşmanul liniştii şi fericirii omului. Iubirea trebuie ţinută în carantină, aşa cum procedăm cînd bîntuie holera şi ciuma, deoarece ea face mult mai multe victime decît acestea din urmă... De ce te uiţi aşa la mine ? E plăcut acest sentiment, iubirea, dar e groaznic. O flacără minunată în inimă, dar o flacără care, ca orice flacără, arde, topeşte. Ce chinuri şi ce dureri aduce cu ea ! Cîte victime ! Dragostea, ataşamentul, iată începutul suferinţei ! Riscăm întotdeauna să pierdem ceea ce iubim, şi cînd pierdem obiectul dragostei noastre suferim, sîntem nefericiţi !... Ziceai că viaţa ar fi goală fără dragoste ? Sînt de acord ; dar golul acesta pe care-l va lăsa e binecuvîntat : vom avea de dus o greutate mai puţin în viaţa asta, care şi aşa e plină de chinuri şi nevoi. Fără dragoste — asta înseamnă fără multă suferinţă, fără mult chin, cu mai puţină invidie şi mai puţine deziluzii ! Cîte lucruri dragi nu uităm ! Încetăm să le mai plîngem şi gata ! Mai bine să nu le plîngem din capul locului, ca să nu suferim pe urmă mult mai mult şi mult mai dureros.

Te gîndeşti la plăcerile carnale ? E bine să ţi le împlineşti fără să te ataşezi, fără să te legi de obiectul desfătării tale trupeşti, fie că eşti bărbat, fie că eşti femeie. N-ai încotro, dacă natura ne-a poruncit să ne înmulţim, să-i dăm ceea ce e al ei, şi pace ! Putem avea grijă de rodul dragostei noastre, aceasta o datorăm naturii, dar să facem lucrul acesta în mod mecanic, aşa cum dăm de mîncare calului, vacii, purcelului, care va muri şi el !...

Viaţa noastră e scurtă. Din şaizeci de ani de viaţă, cifră rotundă, douăzeci de ani dormim ; din ceilalţi patruzeci de ani, cine a putut să numere măcar

patruzeci de zile petrecute în linişte, fără suferinţe şi griji pentru cei dragi, fără plîns şi fără durerea unor pierderi, fără spaima unor viitoare pierderi a celor dragi : nevastă, copii, fraţi, iubită, avere ? Există vreun fericit de ăsta ?

Care-i scopul vieţii noastre ? Să fim fericiţi ? Da ! Ca să fim fericiţi, trebuie să suferim cît mai puţin... Ori, dragostea aduce după sine suferinţă. Să renunţăm la a mai iubi ! Legăturile noastre cu societatea şi cu tot ceea ce ne înconjoară să fie clădite pe altă bază, fără să punem aici nici un fel de sentiment, nici un fel de element afectiv.

— Uiţi un singur lucru, Holski : măreaţa lege a naturii. Chiar dacă nu ne-am da seama, ea tot ne face să iubim. Iubim pentru că am fost creaţi să iubim... Spune : ce te faci cu natura ?

— Natura îşi are scopurile ei. A sădit acest sentiment şi în cele mai minuscule gîze, ba şi la infuzori. Ei îi trebuie dragoste, ca să se înmulţească fiinţele şi să li se perpetueze existenţa. Dar, de multe ori, ceea ce e necesar şi ceea ce comandă legea firii e, pentru noi, dacă privim din punct de vedere pur raţional şi din punct de vedere practic, ceva care n-are nici un rost. De ce are nevoie natura de această existenţă a fiinţelor ? Nu s-a cercetat încă, dar, în ceea ce ne priveşte pe noi, ştim foarte bine că această dragoste ne face să suferim. Şi fiindcă nu ne e de folos, trebuie să renunţăm la acest sentiment, nu să-l cultivăm şi să-l educăm. Ne chinuim, jinduim şi murim din dragoste şi pentru dragoste. Iar naturii puţin îi pasă de asta. Dacă murim, vin alţii după noi să se chinuiască, să viseze şi să moară. Dar oare pentru noi asta nu înseamnă nimic ?

Să luptăm deci cu acest crud protector al nostru : cu natura ! În multe privinţe noi am depăşit-o şi o depăşim mereu în folosul nostru. Ea vrea una, noi facem alta. Crescătorii de vite din Anglia au reuşit să facă în aşa fel, încît boilor şi altor cornute să nu le mai crească coarnele, pentru ca această materie să slujească altor combinaţii mai utile. Putem, dar, şi în ceea ce priveşte iubirea să depăşim natura

în folosul nostru. Am fost făcuţi să fim fericiţi, dar nu găsim fericirea ; şi asta nu pentru că n-ar exista, ci pentru că nu ştim s-o găsim, îngrădiţi, aşa cum sîntem, striviţi din toate părţile de legile şi cerinţele naturii, legi şi cerinţe bune doar pentru ea, pentru scopurile ei. Iubirea e necesară naturii, nouă însă ne trebuie fericire sau măcar linişte, înlăturarea suferinţei ! De aceea spun : jos iubirea !

Holski continua să-şi apere teoria cu multă înflăcărare. Fanaticilor le sînt proprii nu numai marile adevăruri, ci şi marile paradoxuri, aşa cum era acesta al lui Holski. Omenirea fără dragoste ! Omul fără inimă ! Asta ar însemna să iei religiei idealul — al acelei măreţe religii care spune : „Iubiţi-vă unul pe altul !“ Viaţa transformată într-un fel de Sahară monotonă ! Este oare ceva mai uluitor, mai ameţitor ?

Kardaşev replica slab şi arareori cîte ceva lui Holski ; pentru el era interesant nu să-i spună lui Holski ceea ce i-ar fi spus oricine, ci să-l asculte pe acesta dînd în vileag ceea ce nimeni nu gîndise pînă atunci. O înspăimîntătoare utopie, susţinută de un amestec ciudat şi original de raţiune şi sofistică...

XXIV

Din cauza furtunii

Trecuse mai bine de un ceas de cînd discutau. Cei doi prieteni se întoarseră pe nesimţite, ajunseră în poiana de lîngă şoseaua ce duce spre Kneajevo, iar acum continuau discuţia mergînd pe sub salcîmi. Holski recursese la ajutorul învăţăturii lui Cristos — „Iubiţi-vă !“ — spre a-şi susţine teoria sa „Nu iubiţi !“. Fu însă întrerupt, în această încercare primejdios de îndrăzneaţă, de zgomotul unei trăsuri.

Se întoarseră amîndoi şi le fu dat să vadă o scenă dramatică. În trăsură erau trei oameni, doi pe pernele din fund, iar celălalt pe scăunelul din faţă. Cel de pe scăunel împreună cu unul din cei doi care stăteau pe pernele din fund îl ţineau de mîini şi-l înghesuiau pe al treilea, care, cu capul gol şi haina pe umeri, încerca să se ridice şi să sară din trăsură. Această luptă mută atrăgea luarea-aminte a tuturor trecătorilor.

Din spate apăru o altă trăsură. Cel care şedea în ea avea faţa foarte palidă, iar cu privirea urmărea atent şi neliniştit cele ce se petreceau în trăsura dinaintea lui.

Holski recunoscu în el pe prietenul său U. Îl întrebă pe nerăsuflate:

— Cine e... ? Şi arătă trăsura din faţă.

— O rudă de-a mea. A înnebunit !

— Şi unde-l duc ?

— La balamuc.

Trăsura trecu mai departe.

Holski şi Kardaşev se priviră unul pe altul.

— Din ce cauză o fi înnebunit ? întrebă Kardaşev.

— Ar fi fost interesant să aflăm... Dar U. se grăbea, zise Holski.

— Păcat !

— Şi de ce te-ar interesa ?

— M-ar interesa motivul pentru care nenorocitul ăsta şi-a pierdut minţile aici, la Sofia.

— Probabil că nu din prea multă minte, rîse Holski.

— Cum adică ?

— N-ai văzut ce trăsături vulgare avea ?

— Nu crezi că e la mijloc vreo pasiune ?

— Nu cred. Bulgarii nu au asemenea pasiuni puternice. Şi, după mine, asta-i o fericire, ba chiar o virtute.

— O ţii mereu una şi bună, Holski... Dar ştii ce aş dori eu să văd la noi ? întrebă Kardaşev.

— Ce ?

— Tipuri de felul lui don Quijote.

— Ciudat capriciu. Şi de ce, mă rog ?

— Pentru că oameni calculaţi şi practici avem cîţi pofteşti ; oameni cu picioarele pe pămînt ca Sancho Panza sînt cît lumea... Vreau să văd un don Quijote.

— Un don Quijote nebun ?

— Da, un nebun. Un don Quijote care să înnebunească pentru o idee inutilă, irealizabilă, dar măreaţă ; un nefericit care să se sinucidă în urma unei drame sufleteşti, nu din cauza unor meschine interese materiale ; un deznădăjduit care să ucidă pe altul din dragoste sau din ură, nu pentru a-i moşteni averea ; un ucigaş cu suflet bogat, unul pe care Shakespeare l-ar fi utilizat bucuros într-una din dramele sale, ca şi Byron în vreun poem de-al său !

— Sfîrşeşte odată, Kardaşev ! strigă Holski, alarmat.

În aceeaşi clipă, o trăsură goală trecu chiar pe lîngă umărul lui Kardaşev. Se întorcea de la Kneajevo. Kardaşev propuse să facă o plimbare, deoarece se simţea obosit sufleteşte de această zi plină de gînduri care-l revoltaseră şi îl deziluzionaseră. Holski primi cu dragă inimă. Trăsura o porni iarăşi spre Kneajevo.

Trecînd pe lîngă monument, Tanasko se ridică de pe bancă şi-l salută pe Kardaşev, scoţîndu-şi pălăria. Acesta îi răspunse la fel, aşa cum se cuvenea între două bune cunoştinţe.

Scriitorul povesti şi prietenului său vizita pe care o făcuse în ziua aceea acolo, scenele văzute şi convorbirea avută.

Îndată ce trecură bariera, începu să sufle un vînt puternic dinspre defileul de la Vladaia. Pe această şosea, asemenea răbufniri neaşteptate ale vîntului sînt ceva obişnuit. Cîteva vîrtejuri de praf, ca nişte coloane înalte, apărură în faţa lor pe şosea, urmate de altele tot mai mari. Acest lucru îi făcu pe cei doi prieteni s-o apuce pe şoseaua ce se desprinde din cea care duce la Kneajevo şi să se îndrepte spre spitalul Alexandru.

— Să întorc ? întrebă birjarul, uitîndu-se după vîrtejurile care trecuseră şi care alcătuiau acum un

zid de praf între ei și monument, acoperindu-l cu totul.

— O să vină și alte vîrtejuri, căci vîntul se înteţeşte. Mai bine mînă înainte.

Birjarul atinse caii cu biciul și trăsura își continuă drumul printre două rînduri de salcîmi tineri. În faţa lor se vedea spitalul — o clădire mare, cu două aripi și cu o poartă monumentală.

Trăsura o luă la stînga, străbătu cîmpia verde și se îndreptă spre răsărit.

— Dar aici ce e ? întrebă Kardaşev, care zări, la răsărit de spitalul Alexandru și separat de acesta, o clădire lungă și scundă, cu un aspect trist, avînd ferestre înguste și zăbrelite.

— Ăsta-i balamucul, zise Holski.

— Va să zică aici au adus-o pe ruda aceea a lui U.

— Da. Vrei să intrăm ?

Kardaşev stătu puţin pe gînduri.

— Fie, hai să vizităm și balamucul. Printre cei teferi n-am putut găsi „omul" lui Diogene ; să-l căutăm atunci printre nebuni ! rosti Kardaşev, zîmbind uşor.

Și porunci birjarului s-o ia la dreapta.

Trăsura opri în faţa porţii : un gard de lemn împrejmuia curtea balamucului.

XXV

Balamucul

Cîţiva oameni cu feţe palide, în halate cenuşii de lînă, ba unii numai în izmene, trebăluiau pe ici pe colo sau umblau tăcuţi prin curte.

La cîteva ferestre, bărbaţi și femei priveau cu surîsuri tîmpe, stranii, absente. Și ei purtau halate, avînd aceleaşi chipuri obosite și veştede.

Zgomotul trăsurii trezise curiozitatea în aceşti ochi holbaţi, dar cu priviri stinse, prosteşti.

— Unde-i cancelaria domnului administrator ? întrebă Kardaşev pe un om îmbrăcat în halat şi cu şapcă de poliţai, luîndu-l, după veşminte ca atare.

Omul era nebun, dar nu furios, din care cauză îl lăsaseră să umble liber prin curte, ba chiar să iasă şi afară din grădină. Îl privi indiferent pe Kardaşev, zîmbi cuiva şi îşi vîrî degetul în nas.

— Ce, nene, eşti surd ? îi zise Kardaşev, dar îndată îşi dădu seama de greşeală şi întoarse capul, căutînd pe cineva din serviciul spitalului.

Deodată, de la ferestre se auzi o larmă asurzitoare : rîsete, strigăte, urlete. Se dumeriră că toţi nebunii aceştia rîdeau de ei, că ei doi erau aceia care, prin prezenţa lor, dezlănţuiseră acele urlete sălbatice şi rîsete isterice de dihănii lipsite de inteligenţă.

Kardaşev abia putu să-şi stăpînească repulsia în faţa acestei privelişti ; îi venea să plece îndată de acolo.

Din clădire ieşi o femeie îmbrăcată simplu. Kardaşev ezită să i se adreseze şi o urmări din ochi. Ea îi ghici nedumerirea şi îl întrebă :

— Pe cine căutaţi, domnule ?

Glasul ei limpede şi privirea-i inteligentă îl liniştiră. Înţelese că avea în faţa lui o femeie de serviciu şi o întrebă de administrator.

— Aşteptaţi puţin !

Şi dispăru în interiorul clădirii. Apăru de îndată cu un bărbat scund, tînăr şi respectuos, cu tocul după ureche.

Vizitatorii îl salutară.

— Acum cîteva minute a fost adus aici o rudă de-a lui U., nu-i aşa ? întrebă Holski.

— Da, nefericitul ! răspunse administratorul.

— Voiam să ştim şi noi din ce cauză a înnebunit ?

— Sînteţi cumva rude ?

— Ferească Dumnezeu ! N-avem nici în clin, nici în mînecă !

— Doctorul nu şi-a precizat încă diagnosticul în privinţa nebuniei lui. Dar cauza e cunoscută. Ne-a spus-o vărul său, U.

— Şi care e ?

— Supărări şi necazuri !

— Ce fel de necazuri ? întrebă Kardaşev.

— A pierdut un proces. De şapte ani se tot judeca. Şi-a risipit averea cu avocaţii şi nu mai ştiu cu ce. Acum două luni a pierdut şi la casaţie ! S-a prăbuşit. Iar de atunci s-a ţicnit de-a binelea. Astăzi însă, pentru prima oară, boala s-a manifestat în mod serios. Mai avem un bolnav care a înnebunit tot aşa.

— Cîţi bărbaţi sînt internaţi aici ? întrebă Kardaşev.

— Fără ăsta avem şaptezeci şi doi de nebuni ; femei, vreo cincizeci. Iată-i, cîţiva sînt de faţă... Vedeţi capetele alea, colo, la cele trei ferestre din dreapta ? Poate doriţi să vă dau unele amănunte în ceea ce le priveşte ? întrebă amabil funcţionarul.

— V-am fi recunoscători, zise Kardaşev, uitîndu-se tulburat în direcţia arătată.

— Cei doi care şi-au înfipt mîinile în piept unul altuia suferă de nebunie ereditară. În familiile lor au mai fost nebuni.

— Ce tot arată spre noi acela de colo ? Ce vrea ?

Şi Holski făcu semn, indicînd un om care îşi întinsese spre el, prin fereastră, amîndouă mîinile, agitîndu-se într-una şi uitîndu-se la ei poruncitor.

— Ne previne să ne păzim de incendiu, rîse administratorul.

Kardaşev şi Holski îl priviră întrebător.

— S-a scrîntit la minte în timpul unui incendiu : cînd l-au scos, îşi pierduse cunoştinţa... Vede numai incendii. Uneori i se năzare că i-a luat foc camera şi atunci urlă ca o fiară !

De la alte ferestre, unde se vedeau numai capete de femei, izbucniră rîsete sălbatice. Printre aceste hohote răzbăteau strigăte de furie, de nemulţumire şi de frică ; apoi totul se transformă într-o larmă neînţeleasă, infernală.

— Ce-i zgomotul ăsta ? întrebă Holski.

— Se uită la noi, zise Kardaşev.

— Da, se uită la dumneavoastră şi de aceea strigă. Prezenţa dumneavoastră îi irită... Cînd ne-

bunii îşi dau seama că sînt obiectul curiozităţii unor oameni veniţi dinafară, se înfurie... Ar fi bine, dacă doriţi, să mergem puţin mai încolo.

— Bine, bine.

Şi cei doi prieteni îl urmară pe administrator, care se îndepărtă de ferestre, îndreptîndu-se spre un colţ al curţii.

Omul continuă să le dea explicaţii :

— Uitaţi-vă la omul acela care se loveşte mereu peste mîini şi îşi arată gînditor degetele. Numără. Numără mereu. A înnebunit făcînd socoteli. La vremea lui a fost un om cumsecade. S-a ruinat în afaceri, i s-au încurcat treburile... S-a tot chinuit vreo doi ani să le descurce, dar pînă la urmă şi-a pierdut minţile.

În timp ce administratorul le dădea lămuriri şi asupra celui de al cincilea nebun nefurios, caz tot atît de banal, lui Kardaşev îi veniră în minte povestirile despre nebuni pe care le citise. Îşi aminti de nebunul [1] lui Gogol, care-şi închipuia că e regele Spaniei... Administratorul termină prezentarea celorlalţi nefericiţi cu mintea rătăcită. Ultimul, un ţăran din Boiana, înnebunise căutînd comori noaptea.

Holski îşi exprimă nedumerirea că nici unul nu suferă de grandomanie, boală atît de frecventă la nebuni. Aceeaşi observaţie o făcu şi Kardaşev.

— Am avut unul, zise zîmbind funcţionarul, şi grandomania lui era foarte caraghioasă. Îşi închipuia că e un fel de divinitate sau geniu şi nu vorbea cu nimeni decît cu degetul său cel mare. Era un nebun foarte bizar.

— Ideea că e o divinitate intangibilă i-a venit aici, sau l-au adus cu ea ? întrebă Holski.

— Nu, aici nebunia lui s-a transformat doar în autodivinizare... Şi a început să scrie ; scria o mulţime de prostii !

— Dar parcă Semkov ? interveni Holski.

[1] Aluzie la eroul cunoscutei nuvele a lui Gogol „Însemnările unui nebun".

— Da, autorul „Naturii aeriene". Şi ăsta era poet ! completă ironic funcţionarul.

Kardaşev şi Holski se priviră zîmbind semnificativ.

În acest timp, se auzi din nou gălăgie la ferestre.

Se traseră grăbiţi la o parte şi mulţumiră administratorului pentru amabilitate.

Trăsura o porni iar.

— Nici aici n-ai găsit ce căutai... Ai găsit doar un soi de intelectuali, şi aceia de factura unor oameni ca Semkov ! remarcă Holski, adresîndu-se tovarăşului său. Da, dacă eu aş înnebuni în clipa de faţă, cu filozofia asta a mea bazată pe „Nu iubiţi !", ţi-aş oferi un subiect mai interesant... Ce zici ? Ai scrie ceva asemănător cu „Floarea roşie" a lui Garşin [1] ?... Ce te uiţi aşa la mine ?

— Ştii, răspunse Kardaşev, contactul acesta cu nebunii m-a impresionat atît de mult, încît mi se pare că toţi cei din jurul meu sînt nebuni ! În timp ce administratorul vorbea, aveam impresia că văd pe chipul lui simptomele unuia care şi-a pierdut minţile, ba şi pe tine, cînd te priveam, mi se părea că ai luat-o razna şi voiam să plec cît mai departe... Abia acum mi-am venit în fire... zise Kardaşev, sorbind lacom aerul cîmpiei.

— Într-adevăr, erai galben la faţă, Kardaşev !

— Vrei să trecem pe la Kurubaglar ?

— Bate vîntul prea tare, hai mai bine să ne întoarcem în oraş. De altfel, la Kurubaglar e plăcut în zi de sărbătoare ; atunci vine lumea şi-l însufleţeşte. Poţi să vezi familii întregi stînd la umbră şi odihnindu-se... auzi glasuri răsunînd prin pădure... dai de îndrăgostiţi, ba uneori mai găseşti şi cîte unul care s-a spînzurat de craca vreunui copac...

— Ţi-ai încheiat tabloul foarte spiritual, numai că e cam lugubru. Nu poţi să fii poet, şi pace !

— Asta nu înseamnă că tabloul nu-i real... Toate sînt rodul diferitelor forme ale dragostei.

[1] *Vsevolod Garşin* (1855—1888), cunoscut scriitor rus.

— Dar tu, Holski, poţi să-ţi închipui viaţa fără pasiune, fără dragoste, fără suferinţă ? Dacă s-ar realiza vreodată împărăţia scumpei tale utopii, ştii ce-ar mai rămîne din lumea asta ?

— Ce ?

— Nimic ! Nimic din ceea ce reprezintă viaţa, adevărata viaţă.

— Da, şi ar lipsi pasionantele subiecte pentru poeţi, care n-ar mai avea despre ce patimi, chinuri, deziluzii şi sinuciderii să scrie ! răspunse ironic Holski, privind curios la soldaţii care făceau instrucţie în faţa cazărmilor regimentelor de infanterie.

XXVI

Miting

Trăsura intră în oraş prin partea de sud a străzii Vitoşa. Cînd ajunseră la întretăierea acesteia cu strada Alabin (strada General Mutkurov), văzură cîţiva poliţişti călări care veneau dinspre grădina publică şi se îndreptau spre biserica Sfîntul Kral.

În piaţa cu acelaşi nume domnea o agitaţie neobişnuită. Grupurile de oameni soseau mereu, se adunau spre centrul pieţei, se frămîntau şi se îngrămădeau într-un loc în faţa absidei dinspre apus a bisericii.

— Un miting ! zise Holski.

— Da, un miting împotriva guvernului, adăugă Kardaşev.

Şi cei doi prieteni se amestecară în oceanul de oameni.

Holski şi Kardaşev simpatizau mai mult cu opoziţia. Din convingere ? Datorită unor legături cu opoziţia ? Din cauză că nu încuviinţau unele măsuri prea severe, unele greşeli sau încălcări ale legilor

din partea guvernului ? Poate toate astea laolaltă. Dar în afară de acestea mai era, fără îndoială, şi o altă cauză — cauză proprie oricărui om nobil, tînăr şi avînd un ideal : aceea de a fi alături de protestul celui slab împotriva celui puternic, a celui care, dispunînd de putere, are atîtea posibilităţi de a abuza ; aceea de a fi de partea forţei morale, în lupta ei împotriva forţei fizice, brutale ; aceea de a cere controlul poporului asupra guvernului. Datorită acestei însuşiri a caracterului său, Kardaşev, fără a face parte din opoziţie, era totdeauna în opoziţie faţă de orice guvern ; o opoziţie inactivă, pur spirituală, şi de aceea una care nu reprezenta nici un pericol ; guvernul ar fi stat liniştit dacă toţi adversarii lui ar fi fost atît de blînzi. E adevărat că şi preocupările-i scriitoriceşti îl absorbeau cu totul, încît nu-i mai rămînea timp să se pasioneze de luptele politice.

Holski, dimpotrivă, atunci cînd redacta vreo gazetă, era combativ şi lua parte activă la frămîntările politice ; dar şi cînd se odihnea, apoi se odihnea de-a binelea. Pusese politica în cui, mai ales acum cînd toate preocupările sale se concentrau asupra acelei importante probleme, şi anume de a stîrpi din rădăcini sentimentul dragostei din lume !

Dar amîndoi, atraşi de o nestăpînită curiozitate, voiau să ia parte la miting. Kardaşev mai nutrea şi speranţa, vagă de altfel, că va găsi aici vreun caracter mai ferm, mai nobil, mai integru.

Avu însă o primă deziluzie : oamenii care luau parte la miting erau mai ales oameni de rînd, obişnuiţi, oameni care nu-i prea inspirau încredere. Văzu în primele rînduri o mulţime de pierde-vară, stîlpi de cafenele şi cîrciumi, cîţiva foşti spioni, care pierduseră, o dată cu părăluţele primite, şi posibilitatea de a mai fi primejdioşi pentru societate, doi medici, redactorul unui ziar de opoziţie, un popă cu faţa congestionată şi cu camilafca strîmbă, avînd alături un orb din Sofia, poet de felul lui ; cîţiva bă-

tăuşi care, dacă altădată veneau din motive profesionale, acum veniseră din obişnuinţă; o mulţime de tinerei care-şi pierd vremea pe stradă, şi nelipsiţii lustragii, care aveau aici o clientenă serioasă; numeroşi cetăţeni, destul de onorabili, fie din opoziţie, fie simpli curioşi, cum erau de altfel şi Kardaşev cu Holski.

Locul unde se opriră cei doi cărturari nu se nimeri prea bun — era prea în vale. Mulţimea de oameni din faţa lor le stînjenea vederea şi, mici de statură cum erau, puteau doar să audă oratorii, fără însă a-i vedea.

Această situaţie devenea din ce în ce mai neplăcută: mulţimea din spatele lor creştea mereu şi, fie că poliţaii împingeau lumea pentru a lăsa drum liber trăsurilor, fie din cauza curiozităţii oamenilor, toţi dorind să ajungă cît mai în faţă, cei doi prieteni se simţeau ca într-un teasc; Kardaşev, mai ales, se sufoca din cauza presiunii foarte puternice pe care o simţea în spate; parcă cineva îi proptise o pernă uriaşă de puf, care-l încălzea îngrozitor de tare. Nu se întoarse însă, fiind foarte atent la cel de al treilea orator.

Acesta vorbea cu multă elocvenţă şi înflăcărare; din spusele lui răzbătea o convingere neclintită şi adîncă, vehementul său protest împotriva abuzurilor guvernului (abuzuri nemaipomenit de mari şi care, exagerate aici, luaseră proporţii uriaşe); şi această înflăcărare contaminase aproape întreaga masă de oameni. Strigăte mînioase de „Jos!" alternau cu exclamaţii de încuviinţare: „Aşa este!" Electrizat de farmecul înflăcăratei elocinţe, de această nobilă apărare a drepturilor şi libertăţilor poporului, antrenat de loviturile date guvernului cu atîta străşnicie, dibăcie şi ardoare, Kardaşev fu cuprins de admiraţie în faţa oratorului, ba încercă să şi aplaude, dar nu putu să ridice mîinile, fiind imobilizat de acea uriaşă pernă de puf pe care o simţea în spate.

Aplauze furtunoase însoţiră ultimele cuvinte ale oratorului.

La tribună urmă altul, care începu să vorbească despre lucruri lipsite de importanţă şi cu o voce slabă, care abia se auzea.

„Dacă aş putea, m-aş duce chiar acum să-i strîng mîna celui care a vorbit înainte, un tribun cum n-am mai auzit altul la noi. Cine-o fi ? Vocea parcă mi-era cunoscută, dar ar fi trebuit să-l văd la faţă. În orice caz, omul ăsta mi-a plăcut : am văzut în el o forţă, o forţă morală. Şi această forţă mobilizează, mişcă şi înflăcărează masele întocmai ca şi vîntul care stîrneşte valurile mării... Da, forţa cuvîntului viu, cînd e străbătută de fanatismul dreptăţii, al libertăţii, al idealurilor..."

Îl căută pe Holski spre a-l întreba cine-i oratorul, dar amicul său se pierduse în mulţime. Oratorul care vorbea acum nu-l mai interesa.

Întrebă pe unul dintre vecini.

— Karafinkov ! îi răspunse vecinul.

— Care Karafinkov ? Secretarul Ministerului de Interne ?

— Da.

Şi vecinul întoarse capul, urmărind cu atenţie pe noul orator.

Kardaşev nu-şi putea crede urechilor.

„Karafinkov, secretarul ministerului, şi ţine cuvîntări la mitinguri împotriva guvernului ?"

Kardaşev îşi aminti acum că glasul pe care-l auzise şi care-i păruse cunoscut era, într-adevăr, al lui Karafinkov.

„Dar el, prin acest act de curaj, şi-a semnat destituirea. Asta e o adevărată virtute civică ! E ceva rar ! Slavă Domnului, ziua mea nu va rămîne stearpă ; mă întorc acasă, plecînd de-aici cu un subiect pe care l-am găsit tocmai acolo unde nu mă aşteptam : în frămîntarea luptelor politice. Da, am văzut o forţă ! Pot spune şi eu ca Arhimede : «Am găsit»."

XXVII

O vajnică „luptătoare"

Însufleţit de aceste gînduri, Kardaşev simţi o aprigă dorinţă de a se întoarce acasă ; dar era cu neputinţă să se retragă : perna aceea de puf i se lipise de toată spinarea — de la ceafă pînă la şale — şi-l încălzea, îl înfierbînta şi-l apăsa cu aceeaşi forţă irezistibilă cu care probabil era ea însăşi apăsată. Kardaşev trase cu ochiul, fără a se întoarce, să vadă cine e vecinul lui. Observă în spatele său un şal de culoare închisă şi rochia unei femei. Va să zică la miting venise şi o reprezentantă a sexului frumos ! Faţa vecinei nu o văzu şi i se păru nedelicat să se întoarcă dinadins. Acum însă presiunea pernei de puf o simţi în cu totul alt fel : un dulce fior îl trecu prin şira spinării. Kardaşev, conştient de natura acestei perne de puf, fu străbătut de un nou foc lăuntric ; făcu o sforţare disperată şi reuşi să scape. Atunci putu să-şi vadă bine vecina ! Oh, ce minune ! Era aceeaşi femeie rotundă la trup, pe care o salutase pe banca din grădiniţa monumentului ! Bărbatu-său, şi mai galben la faţă, stătea în spatele ei, apărînd-o cu mîinile...

Cum ? Şi această uriaşă doamnă a venit la miting ? Pe obrajii dolofani şi roşii ai acestei „luptătoare", pe care bărbatul său o striga Olimpiada, curgeau rîuri de sudoare... Pieptu-i imens, care rupsese, în sfîrşit, sutienul, se revărsa liber ca valurile mării. Olimpiada respira repede cu plămînii ei uriaşi, dar aerul din jur nu-i era de ajuns. Bărbatu-său întorcea mereu capul, să vadă dacă nu cumva ar fi cu putinţă să-şi croiască drum prin mulţime, dar revenea imediat, cu o expresie deznădăjduită, la poziţia iniţială. Iar situaţia nevesti-si îl neliniştea tot mai mult : faţa ei devenise vînătă — se sufoca şi nevolnicul ei soţ nu încerca să-i deschidă drum cu coatele sale slăbănoage. Omul şopti ceva Olimpiadei şi femeia îi răspunse în cîteva cuvinte. După această scurtă consfătuire, bărbatul se strecură între scriitor şi nevastă,

el trecînd în locul ei şi ea în locul lui. Olimpiada se răsuci numaidecît şi începu să împingă şi să dărîme zidul de oameni din faţa sa, aşa cum îşi croieşte drum, găurind zidul gros, un proiectil năprasnic. Şi astfel, lucrînd cu mîinile şi cu pieptul său impetuos, această catapultă vie doborî totul în calea ei şi reuşi să meargă tot înainte, urmată îndeaproape de arier-garda sa, adică de bărbat.

XXVIII

Şi alţi prieteni

Kardaşev, care urmărea cu privirea-i admirativă măreaţa deplasare a Olimpiadei, văzu că victoria acesteia era uşurată de o altă împrejurare, de ordin secundar. Presiunea mulţimii slăbise, ba spectatorii se şi răriseră chiar ; oratorii îşi isprăviseră discursurile şi rezoluţia se votase. Mitingul luă sfîrşit. Îndată valul de oameni se întoarse înapoi, cu îndelungi strigăte de „Jos !“ Printre acestea, cel mai puternic răsuna glasul fioros al uriaşului zdrenţăros de pe banca din grădiniţa monumentului, care pusese capăt într-un mod atît de necuviincios gustării cîmpeneşti a doamnei Olimpiada şi a bărbatului ei. Kardaşev zări în mulţime, şi asta nu fără nelinişte, un alt prieten din ziua aceea : pe Kaişev. Kaişev, cu pălăria-i galbenă şi decolorată pusă strîmb pe cap, era foarte agitat ; cu nasul său cel mare în vînt, gesticula de zor şi striga „Ura !“ pentru conducătorii opoziţiei şi „Jos tiranii !“, în ciuda marelui său ataşament faţă de cauza guvernului, simţămînt de care-l asigurase cu puţin înainte pe Kardaşev.

O imensă masă de oameni se ivi dinspre bulevardul Dondukov. Oamenii strigau „Ura !“, adăugînd apoi „Jos bătăuşii !“ Erau cei care soseau în piaţă spre a ţine un contramiting şi a da peste cap mitingul opoziţiei. Văzînd că au întîrziat, trecură de în-

dată la organizarea mitingului lor în favoarea guvernului... Această nouă mulţime crescu repede, chiar mai repede decît prima, care, de altfel, îşi lăsase aici o treime din participanţi... Printre aceştia se număra şi Kaişev, care se afla acum în rîndul celor ce strigau „Jos bătăuşii !“, cu acelaşi entuziasm cu care mai adineauri strigaseră „Jos tiranii !“ Trebuie să spunem că, spre cinstea lui, uriaşul cel zdrenţăros care o speriase pe Olimpiada la monument nu-şi schimbă convingerile, aşa cum făcuse Kaişev, ci stătea la o distanţă respectabilă, zbierînd şi gesticulînd ameninţător către oratorul noului miting.

XXIX

O forţă !

„M-am săturat, aşa că nu mai stau şi la mitingul ăsta“, îşi zise Kardaşev şi se îndreptă spre casă, cu gînd să-şi înceapă, cît impresiile îi erau proaspete în minte, nuvela sa psihologică, căreia îi găsise şi titlul : *O forţă !*

Cînd trecu pe sub clopotniţă, dădu cu ochii de prietenul său Tacev, fost ziarist, acum avocat, iar în orele libere, şi scriitor — un om spiritual şi vorbăreţ.

— Bună ziua, Tacev ! îl salută Kardaşev. La mitingul ăsta, Karafinkov mi-a făcut o puternică impresie. Sînt pur şi simplu în admiraţia lui !

Şi Kardaşev, luîndu-l de braţ pe Tacev, îşi continuă, împreună cu acesta, drumul pe strada Alabin.

— Da ! Karafinkov are un mare talent oratoric.

— Adaugă : şi o inimă generoasă ! completă Kardaşev.

Tacev îl privi interogativ.

— Da, o inimă generoasă şi un suflet mare : altfel n-ar fi putut să le mişte atît de puternic pe ale noastre... Omul ăsta m-a fermecat, e cu mult deasupra celorlalţi şi, în ochii mei, s-a ridicat la înălţimi ameţitoare. Dacă-mi permiţi, o să-ţi spun că eu îl consi-

der şi om de caracter, ceea ce înseamnă foarte mult la noi !

— Dar multe calităţi îi mai găseşti ! zise zîmbind Tacev. Şi poţi să-mi spui de ce ai adăugat-o şi pe cea din urmă ?

— Cum adică, tu nu apreciezi toată nobleţea civică din atitudinea lui ? Urcîndu-se astăzi la tribună şi condamnînd guvernul, el făcea în acelaşi timp şi o jertfă de sine... Da ! Făcea un sacrificiu !

— Care constă în ce ? întrebă avocatul.

— Era conştient doar că-şi pierde situaţia, că-şi pierde slujba, că rămîne pe drumuri !... De ce rîzi ? Sau crezi că ministrul lui o să-l bată pe umăr şi o să-i spună : „Aferim ! Dă-i înainte tot aşa !“ pentru faptul că timp de-o jumătate de oră l-a făcut de rîs faţă de atîta lume ! Karafinkov nu face compromisuri cu conştiinţa. Dacă nici aici nu vezi un adevărat caracter şi un om de curaj, atunci sînt curios unde ai să-l găseşti !...

Tacev rîdea, ţinîndu-se cu mîinile de burtă.

— Entuziasmează-te, entuziasmează-te !... Karafinkov a fost dat afară acum trei săptămîni !

Şi Tacev continuă să hohotească, ţinîndu-şi ochelarii, care, din pricina rîsului, îi tot cădeau de pe nas.

Kardaşev rămase uluit. Pentru el vestea aceasta era ca un trăsnet picat din senin. Acum Karafinkov îi apărea într-o lumină cu totul alta. Altfel îşi explica el acum nemulţumirea acestuia, ca şi atacurile necruţătoare la adresa guvernului.

Tacev se potoli şi continuă :

— Uite ce înseamnă să te izolezi cu totul de viaţa politică. Nu ştiai nimic de asta, pentru că nu citeşti gazetele. Pe Karafinkov l-au dat afară aşa, pe nepusă masă, fără să fi dat vreo dovadă c-ar simpatiza cu opoziţia. Nu ştia nimic în afară de slujbă, convingerile lui politice erau acelea pe care i le dictau interesele, iar el se pricepea să şi le apere de minune. Toate ilegalităţile, toate abuzurile guvernului pe care le-a exagerat astăzi şi le-a osîndit atît de aspru au fost săvîrşite în timpul cînd făcea şi el parte din

minister : le-a ştiut, le-a aprobat, ba le-a şi iniţiat chiar, punîndu-şi semnătura pe hotărîrile care le întăreau şi le legalizau... Atunci nu s-a indignat. Şi nici azi n-ar fi crîcnit dacă n-ar fi fost dat afară. E un om înrăit şi de aceea latră. Eu, ştiind toate astea, n-am putut să mă entuziasmez de cuvîntarea lui Karafinkov, deoarece mi-am dat seama cît de meschin şi de josnic e motivul care-l determină să vorbească aşa. Nu cred în liberalismul lui şi nici tu nu trebuie să crezi că ar exista în el ceva cinstit. Mai sinceri au fost ceilalţi oratori : chiar dacă sînt şi ei interesaţi, măcar nu hulesc ceea ce au aprobat prin semnătura lor. Karafinkov e numai un bun instrument de agitaţie, dar ca cetăţean şi om e un ticălos...

Kardaşev scrîşnea din dinţi şi nu zicea nimic.

Se gîndea doar :

„Iarăşi aceeaşi lăcomie murdară şi josnică ! Din nou acelaşi spirit al meschinăriei îmi iese în cale şi aici, ca şi la biserică, ca şi afară din oraş... El e pulsul care bate ! Orice fenomen social ai lua, dacă rîcîi puţin deasupra, de sub spoiala-i subţire iese mereu la iveală acelaşi egoism vulgar, meschin, slugarnic !... Acum cîteva minute se căsătorea la biserică cineva — şi ştim de ce ; mă uit din nou într-acolo şi văd că dricul duce spre Orlandovţi [1] un mort ; dacă m-aş duce să-l întreb, mi-ar răspunde şi ăsta că a murit tot din pricina vreunei afaceri sau a vreunui interes, după cum, desigur, tot din interes plîng şi moştenitorii lui care urmează carul mortuar“...

Tacev îl luă de mînă.

— Încotro ?

— Hai cu mine la Sobranie.

— Ce se discută astăzi ?

— Nu ştiu, dar mi-am pus în gînd să mă duc. Hai şi tu !

Kardaşev stătu puţin pe gînduri.

— Fie, să mergem !

[1] Cartier din Sofia unde se află cimitirul.

XXX

După miting

Porniră împreună. Curînd intrară în grădina publică a oraşului, ca s-o traverseze şi să iasă în strada Levski. Aleile triste şi aurite de frunzele galbene ale salcîmilor, printre care vîntul adia uşor, erau aproape pustii. Fîntîna arteziană îşi azvîrlea şuvoiul de apă cristalină cu acelaşi zgomot monoton ; apa cădea revărsîndu-se într-o pulbere de diamante în bazinul cu lebede de bronz ; o pasăre mică ciripea singuratică printre ramuri ; pe o bancă, doi studenţi citeau ziarul. În stînga, din fundul grădinii, se zăreau, albe, prin verdeaţa şi cetina brazilor, statuete ascunse în boschetul des, aidoma unor driade albe ca zăpada... Şi pe aici trecătorii erau rari. Viaţa politică, pulsînd puternic, golise de lume acest loc singuratic şi frumos. Mitingurile, pe de o parte, Sobrania, pe de alta, ademeniseră oaspeţii săi obişnuiţi. Oamenii care vorbeau în tihnă şi căscau întinzîndu-se alene fugiseră de aici, căci atmosfera palpitantă a adunărilor de mai sus atrăsese pe toţi curioşii şi amatorii de senzaţii.

— La ce te gîndeşti, Kardaşev ? întrebă Tacev, vîrîndu-şi bastonul în apa bazinului pe lîngă care treceau.

— Mă gîndesc că acum cîteva minute am asistat la izbucnirea celei mai teribile răutăţi. Totul respira acolo ură aprigă, răutate, mînie !... Nici un pic de iubire nu încălzea acele inimi, nici un sentiment mai nobil nu le emoţiona... Prea multă ură, frate, văzduhul e îmbibat de ea...

— Ediţie specială ! „Apărătorul poporului !“ Mitingul de astăzi din capitală ! Citiţi rezoluţia mitingului ! ţipau copiii, alergînd cu ziarele, proaspăt apărute, la subsuoară.

În aceeaşi clipă, doi inşi băgară în mîinile scriitorului şi ale avocatului cîte un ziar.

— Cînd s-a tipărit chestia asta ? întrebă Kardaşev, citind rezoluţia scrisă cu litere mari. N-au trecut nici zece minute de cînd s-a terminat mitingul !

— Şi rezoluţia, şi ediţia specială erau gata înainte de a începe mitingul, îi explică Tacev. Cunosc eu şmecheriile astea nevinovate ! Nu le-am făcut şi eu ? În bătăliile politice, minutele sînt scumpe, tot atît de scumpe ca şi pe cîmpul de luptă.

XXXI

A doua bătălie, în care domnul cel zdrenţăros este general

O ceată zgomotoasă trecu repede pe lîngă ei.

— Jos ! strigau unii, grăbind spre ieşirea din grădină.

De pe trotuarul străzii Levski se auziră alte glasuri :

— Ura !

Cei dintîi aparţineau unei fracţiuni din publicul care luase parte la mitingul opoziţiei, iar ceilalţi erau oamenii ce veneau de la mitingul guvernului, care se încheiase şi el de cîteva minute.

Partizanii opoziţiei cotiră pe altă alee, ca să nu se întîlnească cu cei ai guvernului. Dar invectivele continuau să fie zvîrlite printre zăbrelele de fier ale gardului grădinii şi printre salcîmii deşi.

— Jos laşii !

— Jos tîlharii !

— Trăiască domnul Tabarov !

— Jos !... Ura ! Abranski !

Şi numele liderilor răsunau în mijlocul strigătelor furioase ale celor două tabere.

— Trăiască poporul ! Jos spionii !

— Jos !!! Lacheilor ! Jos !!!

Urlete asurzitoare spintecau văzduhul.

Şi aici Kardaşev auzi o voce neobişnuită care le acoperea pe toate celelalte prin forţa şi înverşunarea ei. Grădina răsuna. Se uită spre gloata opoziţiei care tocmai trecea şi zări pălăria turtită a uriaşului zdrenţăros.

El era acela care striga atît de înfiorător.

Urletele continuau cu variație :

— Moarte trădătorilor !

— Jos sacii de nisip !

Uriașul cel zdrențăros al doamnei Olimpiada dădu primul semnalul bătăliei. Din gura sa explodă deodată bomba unei înjurături cumplite. Acesta fu semnalul.

Trotuarul trimise drept răspuns alte zece înjurături și mai grozave.

La care grădina răspunse cu o ploaie de înjurături și mai și.

La care trotuarul răspunse cu o grindină de înjurături de ți se făcea părul măciucă.

Bombele se încrucișau.

Lupta, întărită de valul unui nou avînt, se desfășura cu toată forța ei distrugătoare.

În scurtă vreme, întregul arsenal al uniunii hamalilor din Sofia, al breslei birjarilor, al taverne'or celor mai dubioase și al lupanarelor fu epuizat ; fu dat gata, la iuțeală și în întregime, chiar și dicționarul pe care l-am împrumutat de la bunii noștri vecini : turci, romîni și sîrbi. Ba se adăugă și cel unguresc... Cîteva zeițe de ghips din grădină roșiră. Birjarii de pe strada Levski își opriseră trăsurile, rămînînd cu gura căscată într-o mută admirație și înghițind cu nesaț această ploaie de înjurături, în vreme ce ochii lor parcă spuneau : „Cît timp trăiește omul, tot mai are ceva de învățat".

Vîltoarea luptei o porni la vale. Curînd ea se transformă într-un urlet continuu.

Kardașev își privi întrebător prietenul :

— S-au luat la bătaie, auzi ?

— Da, zise Tacev, ascultînd strigătele furioase, care nu se mai auzeau limpede din cauza freamătului frunzelor din grădină.

— Parcă-s turbați ! zise Kardașev. De altfel, adăugă el, după ce se mai gîndi puțin, parcă-mi place mai mult decît mitingul... Și Tacit a spus : „Prefer certurile libertății decît liniștea tiraniei !"

XXXII

18 mai

— Adunările astea de stradă au în ele totdeauna ceva respingător, mai ales cînd vezi spiritul ăsta de turmă, zise Tacev, ieşind primul din grădină şi aţintindu-şi din nou urechea la strigătele ce se auzeau acum tulburi dinspre strada Botev. Pe unde vrei s-o luăm ? Hai să ocolim pe uliţa asta, ca să evităm gloatele !...

Şi cei doi prieteni o porniră pe strada Liuben Karavelov.

Tacev continuă :

— Da, am fost o singură dată martor al unei manifestaţii a maselor din capitală, dar aceea a avut alt caracter. A fost ceva măreţ: era în ziua de 18 mai [1]!... Tu lipseai atunci din oraş şi să ştii că ai pierdut mult... Ah, a fost ceva măreţ, ceva emoţionant — şi în ceea ce priveşte ideea care punea în mişcare mulţimea, dar şi în ceea ce priveşte oamenii care manifestau. Păcat că n-ai fost...

— Da, am citit în ziare... A fost o privelişte cum rar vezi la Sofia, zise Kardaşev.

— A fost ceva unic, ascultă-mă ce-ţi spun ! Dar atunci manifesta poporul, nu gloata, nu drojdia mai ştiu eu cărui partid... Pe străzi era o animaţie cum nu se mai văzuse, bucuria, entuziasmul pluteau în atmosferă, spiritul poporului triumfa eliberat din robia faraonilor şi îşi revărsa nestăvilit potopul de ură pe care-l adunase în atîţia ani... Am văzut adevărate minuni ! Am văzut pentru prima oară cum armata sărea asupra poporului, dar nu ca să tragă în el, ci ca să-l apere... Pînă atunci poporul fusese carnea în care trebuia să tragă, acum erau cu toţii

[1] Ziua de 18 mai 1894 marchează sfîrşitul regimului dictatorial al lui Stefan Stambolov ; în această zi a avut loc un mare miting, organizat de studenţi şi de partidul social-democrat din Sofia.

frați ! Poporul striga : „Trăiască armata !“ Pentru prima dată striga poporul așa ! Oh ! a fost ceva sublim. Să plîngi, nu altceva. Și am plîns și eu... Pentru prima dată, după opt ani de zile, m-am uitat în ziua aceea la polițai, fără să mai tremur ! Era ceva nemaipomenit : poliția nu-mi mai inspira frică, deoarece armata era alături de popor... Am văzut un cavalerist cum a despicat cu sabia capul unui polițai ! Iar poporul triumfa ! Eu spun poporul, dar tu înțelege studenții ! Oh, studenții au fost eroii zilei de 18 mai, tineretul studios a fost acela care și-a asumat sarcina să tălmăcească simțămintele poporului în fața prințului și a lumii. Glorie și laudă tineretului ! Dacă ziua de 18 mai a fost atît de frumoasă și de măreață în capitală, dacă s-a sărbătorit așa, lui i se datorește... Pînă atunci, manifestațiile erau conduse de agenți secreți, de măturători și de polițai plătiți... Acum era intelectualitatea, oamenii idealurilor, viitorul care striga entuziasmat „Ura !“ în fața palatului. Prințul privea de la fereastră, bombardat în același timp de un uragan de telegrame de mulțumire din toată țara... Se simțea înconjurat de dragostea poporului... Puțini monarhi au parte în viața lor de asemenea clipe fericite... Talazurile acestui entuziasm umpleau toate străzile... Am urmărit toată ziua manifestația poporului... Studenții, cu steaguri, pe care nu știu de unde le luaseră, colindau străzile, alcătuiau cortegii, ba își mai dădeau și în petic cu unele dezordini. Erau numai flacără, numai foc, gata să întîmpine iarăși gloanțele cu „Ura !“ În fața Băncii Naționale se aud deodată tropote de cai și apare un escadron de cavalerie care ordonă mulțimii să părăsească strada... Studenții strigă : „Trăiască armata bulgară !... Ura !“ Cavaleriștii își opresc caii și duc mîna la cozoroc, în semn de mulțumire, apoi trec mai departe. Dar să fi văzut tu zîmbetul de pe fața acelor țărănuși atunci cînd i-a salutat tineretul capitalei ! Nu, priveliștile astea au fost negrăit de emoționante. A fost sărbătoarea libertății și a frăției ! Atunci, și armata, și tineretul, și prințul, toți erau una... Mărețe clipe !... Așa a fost în toată Bulga-

ria. E un merit negativ al lui Stambolov faptul că a dăruit istoriei noastre ziua de 18 mai. Avem atîtea date fatale, dar 18 mai a fost ziua luminoasă, ziua unei mari sărbători naționale, de o sută de ori mai mare decît Slivnița[1]! 18 mai a fost ziua în care poporul a renăscut, a devenit mai nobil, a văzut că nu era cu totul doborît, că mai era capabil de emoții generoase, de sentimente înalte, și a început să fie iarăși mîndru de sine. Eu, cel puțin, am început să fiu mîndru că sînt bulgar...

XXXIII

În clădirea verde

Discutînd astfel, cei doi prieteni ajunseră în strada Țar Șișman și se îndreptară spre piața din fața Sobraniei.

Frumoasa clădire văruită într-o culoare verde deschis, cu steagurile ei tricolore, cu stema țării — leul cu zîmbetul lui ironic pe inscripția cu litere de aur „Unirea face puterea" — apăru măreață pe colina singuratică.

În fața intrării, valuri de lume.

Tacev și Kardașev ocoliră scuarul și își croiră drum prin mulțime, ca să-și ia bilete. Cînd își ocupară locurile la galerie, sala gemea de lume. Lojile și tribunele erau o mare de capete ; jos, deputații se aflau toți la locurile lor.

Se dezbătea un proiect de lege financiară. Discuțiile nu erau prea interesante.

Kardașev preferă să-și îndrepte atenția spre tribune. Privi curios șirurile de oameni, diferiți ca vîrstă și înfățișare și stînd cu ochii ațintiți spre

[1] E vorba despre victoria de la Slivnița (7 noiembrie 1885), repurtată de bulgari în războiul sîrbo-bulgar din 1885—1886.

orator. Sus, în ultima bancă din tribuna stîngă, şedeau cei care veniseră mai tîrziu. Printre ei, Kardaşev recunoscu cîţiva inşi din cele două armate beligerante din grădina publică : unul îşi tot ştergea obrazul, care-i sîngera ori de cîte ori îşi îndepărta batista : erau urmele glorioase ale bătăliei. Plin de mirare, Kardaşev identifică în persoana acestuia pe uriaşul cel zdrenţăros al doamnei Olimpiada, generalul care, cu cîteva minute în urmă, dăduse semnalul înjurăturilor, şi poate, mai tîrziu, şi pe cel al pumnilor. Scormonind cu privirea prin mulţimea deasă, Kardaşev observă la celălalt capăt al tribunei pe nelipsitul Kaişev. În aceeaşi clipă Kaişev îi întîlni privirea şi îi făcu semn, după care îi spuse ceva prin gesturi.

„Mi-aduce aminte de epitaf", îşi zise neliniştit Kardaşev.

Îşi plimbă apoi privirea mai aproape, prin loji. Erau înţesate şi ele, dar de o societate mai aleasă. Se vedeau multe doamne, stînd toate în faţă : în spatele lor, în picioare, şedeau bărbaţii. Chiar în faţa lui se întîmplă să fie două doamne tinere. Una din ele căsca mereu, acoperind cu mîna-i înmănuşată locul gol, lăsat de cei doi dinţi din faţă care-i căzuseră. Cealaltă — pudrată din belşug, cu ochii încondeiaţi, cu nasul cîrn, dar foarte frumoasă sub voalul său — se întoarse spre dînsa, căscînd alene şi arătîndu-şi două minunate şiruri de perle albe, pe care nu le ascunse cu mîna ei subţire.

— Matildo, m-am plictisit.

— Groaznic !

Şi alte două căscături subliniară acest dialog.

Kardaşev băgă de seamă că aceleaşi semne de plictiseală veneau din partea celor mai multe guri rumene din primul rînd al lojilor.

— Astăzi nu e nimic !... observă Matilda, cu o mutră plictisită.

— Da, nimic, şoptiră cele două şiruri de perle minunate.

Kardaşev înţelese îndată de unde pornea nemulţumirea vecinelor sale : jos nu bătea nimeni din

picioare, nu izbucnise nici un scandal, nu se schimbaseră încă nici un fel de insulte între deputaţi...

Spectacolul era monoton.

Şi publicul căsca, şi pe drept cuvînt.

Cea mai mare nerăbdare o vădea însă primul rînd al lojilor.

XXXIV

Jos

Urmau acum dezbaterile asupra unei probleme economice.

Kardaşev, după ce trecuse în revistă publicul, îşi îndreptă atenţia jos, spre deputaţi.

Remarcă satisfăcut că această Sobranie se deosebea de cele ale vechiului regim. Atunci vedeai persoane necunoscute, oameni fără nici un merit — unii cu un trecut negru chiar : oameni cu instincte de turmă, scoşi din urne de poliţie, instrumente mute ale unei voinţe tiranice, material brut al unui singur partid ; pe-atunci ei ocupau băncile pe care se vedea acum floarea ţării — forţele pozitive şi adevăratele speranţe ale Bulgariei — reprezentată prin toate clasele ei, prin toate taberele politice, toate tendinţele, aspiraţiile şi conştiinţele.

Zece musulmani blînzi şi liniştiţi, îmbrăcaţi în giubele albastre, cu fesuri şi turbane roşii, completau elementul pitoresc al acestei adunări, pestriţă şi din alte puncte de vedere.

Dar aceste elemente, trimise aici din voinţa şi încrederea ţării, care răsufla acum liberă, purtau pe ele şi petele-i negre, şi lipsurile ei, şi defectele ei — moştenire a vieţii istorice anterioare ; purtau patimile ei, poftele ambiţioşilor ei, setea de bogăţie sau trivialitatea conducătorilor ei — foşti şi viitori...

Într-un cuvînt, pe aceste bănci se afla întreaga Bulgarie.

Kardaşev ascultă pe oratori, care, deşi dădeau cu toţii dovadă de o mare uşurinţă şi siguranţă în mînuirea cuvîntului, erau totuşi lipsiţi de elocvenţă. Acestor oameni noi le lipsea taina unicei elocvenţe potrivită lor : concizunea. Limbuţia, mama repetărilor şi a flecărelii, strica totul.

Arsenalul lor oratoric, atît de bogat în semne de punctuaţie, era lipsit de unul singur : punctul.

Punctul pus la timpul şi la locul potrivit.

O mulţime de trăsături mărunte ale oratorilor şi ale moravurilor parlamentare — unele avînd originalitatea lor. În cursul dezbaterilor, mici scene de sublimă naivitate sau de manifestare a unor caractere dure, primitive, adesea nespus de comice.

Luă cuvîntul un orator cu părul vîlvoi ; vorbi bătăios şi cu gesturi şi mai bătăioase — o adevărată întruchipare a acestui din urmă cuvînt — despre o problemă foarte paşnică, unde cifrele lăsau prea puţin loc semnelor de exclamaţie sau patosului.

Alt orator, care-şi anima şi el elocvenţa tot cu gesturi, dar mai largi — avea şi nişte mîini lungi — îşi împestriţa cuvîntarea, utilizînd mereu, din obişnuinţă, cuvîntul „poporul". Şi cînd îl rostea, ridica îndată ochii spre galerie, de parcă jos ar fi avut în faţa lui patricieni romani sau mandarini.

Se dădu cuvîntul altuia, care vorbi mult, foarte mult, monoton şi neconvingător, obositor, utilizînd multe înflorituri de stil alcătuite din cuvintele „aşa încît" şi adresîndu-se mereu deputaţilor cu : „Domnilor judecători !"

Un orator cu un timbru plăcut, sonor, una din acele minunate voci căreia îi poţi prinde cu urechea şi cea mai slabă intonaţie — cîtă elocvenţă aduce posesorului ei o asemenea voce ! — ţinu o lungă cuvîntare, însoţind-o tot timpul de un zîmbet cam afectat. Dibaci în alegerea cuvintelor, sigur şi mulţumit de sine însuşi, se vedea că nu fusese prea tare la istorie, fapt ce-i diminuă succesul atunci cînd trimise la ghilotină pe Ludovic al XIV-lea, şi nu pe al XVI-lea, aşa cum ne asigură unii istorici...

Un domn gras nu riscă nici să facă greşeli de istorie, nici să-şi obosească ascultătorii, deoarece fu extrem de concis. Cînd preşedintele îi dădu cuvîntul, el îşi concentră întreaga sa cuvîntare în două cuvinte :

— Am renunţat.

Poate fi sigur că nimeni nu-i va purta pică pentru acest lucru.

Se ridică apoi un deputat cu o privire cutezătoare, cu o voce puternică şi stridentă — totdeauna urcată la octavă — şi cu un auz foarte fin. Aceasta o dovedea faptul că, tot timpul cuvîntării auzi pînă şi cele mai molcome şoapte prin care cei din bănci îşi manifestau o părere contrarie, şi atunci se întrerupea spre a le da cuvenita replică. În acest fel, atras de diversele şoapte, se întorcea mereu în stînga şi în dreapta, pînă ce preşedintele îl puse la punct cu clopoţelul său.

Un deputat nervos, de altfel spiritual, care nu luase cuvîntul, se tot ridica şi întrerupea vorbitorul, mormăind cîteva cuvinte pe care nu le auzea nimeni, după care se aşeza la loc, adus la ordine de clopoţelul preşedintelui. Deoarece luarea cuvîntului prin contrabandă se repeta prea des, preşedintele aşeză lîngă contravenient un chestor mai voinic, care să-l apese uşor de umeri în cazul cînd ar fi vrut să se ridice.

Oratorii cei mai tari ai adunării nu luară cuvîntul în această problemă — sau poate vorbiseră mai înainte.

XXXV

The great attraction[1]

— Bine că s-a terminat şi dezbaterea asta blestemată ! zise Matilda, răsuflînd uşurată, atunci cînd

[1] Marea atracţie (în limba engleză în original).

mîinile se ridicară și majoritatea se pronunță pentru votarea proiectului de lege.

— Ce urmează acum ? întrebă vecina cea cîrnă.

În aceeași clipă, șoapte vesele începură să agite lojile.

— Alegerile ! se auzi în sală.

— Validarea alegerilor !

Toate privirile erau lacom ațintite spre tribuna de unde urmau să vorbească oratorii. O înviorare, o curiozitate generală electriză galeria.

— Ce înseamnă agitația asta în legătură cu validarea alegerilor ? îl întrebă Kardașev pe Tacev.

— Cum, nu știi ? făcu Tacev. Alegerile sînt subiectul ce preocupă de două săptămîni Sobrania și pasionează întreaga capitală. Ședința de ieri a ținut opt ore și nu s-a discutat decît una și aceeași alegere. Au luat cuvîntul optsprezece oratori. Citește și tu ziarele !

— Nu le citesc... De la o vreme încoace m-am săturat să tot aleg adevărul de minciună, răsfoindu-le...

— Și atunci afli noutățile de la alții ? Ești totuși în cîștig, deoarece nu pierzi vremea citind și înjurăturile... Eu însă am boala asta... Citesc toate ziarele... E pur și simplu o adevărată nenorocire. Pentru că toate au devenit o veritabilă fabrică de minciuni !... Ieri a fost aici un scandal grozav. Și astăzi o să avem, probabil, scene asemănătoare. În problema validării alegerilor, majoritatea și minoritatea s-au luat pur și simplu de păr ; aceste validări formează cîmpul de luptă unde partidele politice dau cele mai crîncene bătălii și unde înverșunarea ajunge la paroxism. Din cauza acestor validări s-au amînat probleme de o sută de ori mai importante, probleme urgente și de interes vital pentru întreaga țară. Dar Camera se pasionează teribil cînd e vorba de aceste validări. Nici ziua de astăzi nu va trece fără scandal. Cu speranța asta vine și lumea pe care o vezi umplînd tribunele pînă la refuz și înăbușindu-se în loji. Pînă azi nu s-a întîmplat niciodată minunea

asta. Nu ! De s-ar termina mai repede validările. Au pătat onoarea celei mai alese Sobranii...

— Şi astăzi o să fie vreo validare mai importantă ? întrebă Kardaşev.

— După ordinea de zi, urmează validarea alegerii lui Kruşkov. Iată, raportorul comisiei de validare e gata să prezinte situaţia. Validarea alegerii lui Kruşkov e sigură, deoarece nu s-a depus pînă astăzi nici o contestaţie. Iar dacă nu se atacă legalitatea unei alegeri, e firesc ca Sobrania s-o confirme, chiar dacă ar fi cea mai ilegală alegere, cum de fapt este aceasta a lui Kruşkov.

— Şi în ce constă această ilegalitate ?

— Aici e vorba de vîrsta celui ales. După cum ştii, conform Constituţiei, pentru ca cineva să fie ales deputat trebuie să fi împlinit vîrsta de treizeci şi unu de ani. Kruşkov n-are nici douăzeci şi şase ; ştiu asta pentru că e de o seamă cu frate-meu Stanimir, iar Stanimir împlineşte douăzeci şi şase de ani abia la Sfîntul Andrei, adică peste o lună... De altfel se vede şi după faţă.

— Care e Kruşkov ?

— Uite-l colo !

Şi Tacev îi arătă un tînăr roşcovan, cu sprîncenele îmbinate, cu o mustăcioară neagră abia mijită, care stătea jos, într-un grup de patru deputaţi.

— Da, nu încape îndoială : în nici un caz nu poate să aibă treizeci de ani ! Asta se vede cît de colo, zise Kardaşev, cu ochii la deputat.

— Mie mi-a spus maică-sa că e de o seamă cu Stanimir.

— Şi atunci cum l-au ales ?

— A fost ales de partidul lui ; după cît ştiu, nu el şi-a pus candidatura. E un băiat cinstit, cu toate că e foarte ambiţios. Nici nu cred că s-ar fi arătat aici, dacă ar fi depus cineva vreo contestaţie în legătură cu vîrsta lui. Kruşkov e şi un orator talentat. Are cap. Partidul lui îl apreciază foarte mult şi face tot posibilul să reţină o asemenea forţă. Bineînţeles, şi

el ar vrea să rămînă în Sobranie ; dar e un om cinstit şi s-ar fi retras singur dacă, în legătură cu candidatura sa, alegătorii ar fi pus problema vîrstei...

XXXVI

Tunetele şi fulgerele elocvenţei

Tacev îmi făcu semn că vrea să asculte şi îşi îndreptă privirea spre tribuna cea roşie, unde raportorul îşi terminase expunerea şi cedase locul altui orator.

— Ăsta care vorbeşte acum e din partidul advers ? îşi întrebă Kardaşev vecinul.

Dar Tacev îl lovi uşor cu cotul, ca să tacă, şi se uită şi mai atent spre tribună. Era numai ochi şi urechi.

— Auzi ? Oratorul atacă alegerea ! zise Tacev.

— Cum ?

— Aduce documente oficiale care dovedesc că Kruşkov n-are vîrsta cerută...

Nici nu apucă Tacev să-şi sfîrşească vorba, cînd o mulţime de deputaţi începu să bată cu pumnii şi cu creioanele în bănci, acoperind cuvintele oratorului. Vreo douăzeci de mîini se ridicară, cerînd preşedintelui să li se dea cuvîntul.

— O să fie furtună ! rosti Tacev.

Într-adevăr, oratorul luase prin surprindere partidul lui Kruşkov, atacînd în chip neaşteptat şi dibaci alegerea. Oamenii din partidul lui Kruşkov nu se aşteptaseră la aşa ceva, nu se pregătiseră şi fierbeau de mînie. O ploaie de insulte îl acoperi pe orator. Acesta însă, tot atît de înfierbîntat pe cît de caustic, răspunse cu altele asemănătoare.

Întreaga atmosferă era electrizată.

Mulţi băteau din picioare ca să acopere glasul oratorului.

Se auzeau strigăte :

— Minţi !
— Documentele astea sînt false !
— Asta-i josnicie !
— Să se amîne !
— La comisie ! strigau alţii.
Preşedintele suna din clopoţel.
Dar larma creştea mereu.
Oratorul, din ce în ce mai curajos şi mai dîrz, simţea o mare plăcere, văzînd iritarea partidului advers.
La toate semnele de nemulţumire ce veneau din partea oamenilor lui Kruşkov, el răspundea cu noi săgeţi bine ţintite, trase în plin.
Adepţii săi îl încurajau strigînd :
— E adevărat !
— Să vorbească !
— Afară cu Kruşkov !
Zarva creştea. Preşedintele, neputincios în faţa acestor zgomote şi ţipete asurzitoare, prin care glasul său slab nu putea răzbate, se mulţumi doar să gesticuleze mînios spre cei care se certau şi să agite clopoţelul cît mai tare. Kardaşev avea impresia că, dintr-o clipă în alta, o să-l vadă zvîrlit în capul vreunuia — el, în locul preşedintelui, n-ar fi rezistat prea mult acestei periculoase tentaţii.
Oratorul se opri şi, cu o privire ironică, aşteptă să se facă linişte pentru a putea continua. Dar adunarea fierbea, pradă unei uri turbate. Furtuna izbucni... De la cuvinte se ajunse la gesturi ameninţătoare, la vînturarea pumnilor, la ameninţări sălbatice, la tropăituri furioase.
Un deputat, unul cu un cap mare, cu o faţă plină, roşie de furie, se sculase în picioare şi urla îngrozitor, adresînd oratorului vorbe ce se pierdeau în vacarmul general. Înfierbîntat ca un mistreţ, bătea turbat în banca din faţa lui, care vibra sub pumnul său de fier, împrăştiind hîrtiile ce se aflau pe ea.
Această voce de uragan făcea cît zece gîtlejuri de deputaţi, iar pumnul său ar fi putut ucide un bivol.

Kardaşev îşi zise în sinea lui că, dacă ar fi fost deputat, şi-ar fi ales negreşit locul cel mai depărtat de această matahală...

Tot atît de activ participa la scandal şi un alt uriaş, dar acesta avea o figură mai omenească şi o burtă ceva mai mare. Se postase în spaţiul dintre bănci, de unde arunca priviri neînfricate spre cel dintîi şi, dînd semne de cumplită enervare, bătea în banca vecinului său, căruia, la o nouă lovitură, îi zdrobi degetele.

Altul, mic şi pirpiriu, zbiera cu un glas ascuţit, adresîndu-se unui adversar, dar nu-l băga nimeni în seamă. În zadar arunca el fulgere din priviri şi căuta pe cineva care să-l vadă cît e de furios, că nimeni nu-i dădea atenţie, ceea ce îl determină să se aşeze deznădăjduit la locul său.

Un deputat care sta singuratic în ultimul rînd de bănci, unul foarte mic şi gras, răcnea ca un stentor. Un leu de Nubia care rage în amurg, dînd a înţelege că pleacă în căutarea hranei, n-ar fi înfricoşat atît de mult pustiul din jurul său. Căci un adevărat pustiu se făcu îndată în jurul deputatului nostru. Băncile din jur se goliră, iar doamnele ce se aflau în lojile de deasupra sa îşi astupară urechile. Un turc, care moţăise pînă atunci în apropierea lui, tresări, se uită speriat la el şi părăsi prudent sala... După ce răspîndi atîta groază în jurul său, leul se aşeză scuturîndu-şi coama, adică barba, convins că măcar cîteva din urletele sale au fost înregistrate pentru a fi trecute în stenograma dezbaterilor.

Un deputat gras şi roşu la faţă care stătea în mijlocul sălii se certa cu unul subţirel ca un vierme, cu nişte braţe lungi cu care gesticula în mod fioros, pe cînd altul, chiar lîngă ei, îi arăta pumnul celui din urmă şi, supărat că nu-l aude, recurse la un act disperat : trînti numaidecît pe bancă proiectele de legi şi regulamentele pe care le avea în mînă şi, în felul acesta, izbuti să atragă atenţia celui care gesticula atît de fioros.

Altul, cu o chelie lucioasă semănînd cu o lună plină, striga ceva preşedintelui. Şi cum se afla chiar

în banca din fața uriașului cu mutră de mistreț, își ștergea mereu cu batista chelia inundată de efectele elocvenței vecinului său din spate.

Începură să se formeze mici grupuri, atît în spațiile dintre bănci cît și în fața tribunei unde vorbeau oratorii. Mîinile se agitau, clopoțelul încetase să mai sune și, în larma aceea asurzitoare, toți deputații strigau și nimeni nu mai auzea nimic.

Iritarea se transmise și publicului ; pasiunile din bănci contaminară și galeria. Kardașev auzi în jurul său voci de femei care începură să se certe ; cîteva imprecații fură trimise de aceste voci delicate către unele bănci :

— Secăturilor !

— Nu v-ar mai răbda Dumnezeu !

Sau altele :

— Scandalagiilor !

— Tîlharilor !

— Bestii turbate !

În privirile lor scînteiau luciri de ură.

Enervarea era mai vie în tribune, unde toată lumea se ridicase în picioare. Uriașul cel zdrențăros se certa crunt cu cîțiva vecini care țineau cu majoritatea parlamentară. În înverșunarea lui, el uită că nu mai era la mitingul din Piața Sfîntul Kral și strigă destul de puternic „Jos !". Doi oameni de serviciu îl scoaseră îndată afară — e adevărat, cu destulă greutate.

XXXVII

O idee salvatoare

Președintele, un om cu o răbdare de fier, pierduse nădejdea de a mai vedea revenind liniștea în sînul adunării și se gîndea tocmai să ridice ședința. În această clipă oratorul, care la început se arătase atît de încrezut și de provocator, se convinse că nu va

mai putea fi auzit de nimeni, aşa că se aşeză la locul său, satisfăcut de scandalul iscat... Plecarea sa de la tribună aduse un moment de linişte. Preşedintele se grăbi să dea cuvîntul altui orator.

Acesta nici nu ajunsese încă la tribună, de unde voia să vorbească în favoarea alegerii, cînd un deputat cu ochelari şi cu o faţă rotundă, luminată de o privire inteligentă, se ridică de la locul său şi strigă cu glas tunător :

— Domnule preşedinte, daţi-mi cuvîntul numai un minut !

— Nu dumneavoastră aveţi cuvîntul, domnule Ţuţov ! îi răspunse preşedintele.

— Cer cuvîntul ! strigă iarăşi deputatul, lovind furios cu pumnul în banca unde şedea. Vreau să-mi daţi cuvîntul spre a vă arăta cum putem ieşi din încurcătura asta !

— S-au înscris înaintea dumneavoastră douăzeci şi şapte de inşi ! Nu vă pot da cuvîntul ! Şi preşedintele agită clopoţelul. Domnule Cintorov, aveţi cuvîntul ! se adresă el oratorului de la tribună.

Un nou şi zguduitor răcnet al lui Ţuţov atrase atenţia adunării asupra sa : se aşternu o linişte de mormînt.

— Să vorbească, să vorbească ! se auziră în sfîrşit strigăte din diferite colţuri ale sălii.

Curiozitatea creştea.

Dorinţa de a-l asculta era sporită nu numai de speranţa că vor auzi ceva extraordinar, dar şi de faptul că aveau să-l audă vorbind pe Ţuţov — unul din acei rari oratori pe care lumea îi ascultă cu plăcere. Neîntrecuta sa elocvenţă se baza pe două mari calităţi : vorbea cu miez şi era totdeauna foarte concis. De aceea, dacă alţi oratori limbuţi nu reuşeau să reţină atenţia sălii, deputaţii continuînd să şuşotească între ei, tratînd pe cel ce vorbea cu indiferenţă, în timp ce publicul din loji căsca plictisit, apariţia lui Ţuţov făcea să fie linişte în sală, atrăgînd spre tribună privirile întregii asistenţe.

— Daţi-i cuvîntul, domnule preşedinte ! strigau deputaţii.

Preşedintele însă insista pentru respectarea regulamentului.

Oratorul de la tribună se adresă preşedintelui :

— Cedez locul domnului Ţuţov !

Această generozitate din partea deputatului făcu o bună impresie. Toţi îl priviră recunoscători.

— Aveţi cuvîntul, domnule Ţuţov ! se auzi vocea preşedintelui.

Sala se întoarse spre oratorul favorit, care se ridică din banca sa.

— La tribună ! strigară cîţiva.

— Voi vorbi de aici, domnilor, deoarece nu vă voi reţine mult, ci voi fi scurt. Căci, şi fără asta, adunarea este obosită : ea nu vrea vorbe, ci ieşirea din acest impas, soluţia unei probleme atît de simple şi atît de clare, soluţie pe care o avem în faţa noastră. Domnilor deputaţi ! Pentru aceste nefericite validări am aruncat în vînt pînă acum milioane de cuvinte, spuse şi stenografiate ; şaptezeci şi cinci de oratori au vorbit pînă acum, şi elocvenţa lor costă poporul circa o sută de mii de leva ; dar pierderea cea mai ireparabilă o constituie aceste zile irosite zadarnic, cînd avem atît de puţin timp pentru discutarea unor probleme de cea mai mare importanţă... Nu mai vorbesc de vacarmul stîrnit de aceste discuţii sterpe şi pătimaşe, ca cea de acum, şi care, o spun cu ruşine, au atras şi astăzi toată această lume (şi arătă înspre galerie). Şi pentru ziua de azi s-au înscris douăzeci şi opt de oratori... Să soluţionăm problema vîrstei necesare alegerii ca deputat a domnului Kruşkov nu pe baza unor documente discutabile şi a unor discursuri interesate, ci cu conştiinţa curată şi într-un fel care să facă cinste reprezentanţilor naţiunii şi celui interesat.

Domnilor deputaţi ! Văd în faţa mea pe domnul Kruşkov, a cărui inteligenţă, a cărui cinste şi cavalerism le preţuim atît de mult cu toţii. Să ne adresăm lui. Să ne ajute el ! Cu un singur cuvînt, el poate aduce lumină în această problemă, deoarece ştie mai bine decît noi toţi ce vîrstă are. Fac apel

la nobleţea sa, la onoarea domnului Kruşkov, să ne spună în mod sincer acest lucru. Rog şi adunarea să-l creadă şi să-şi bazeze hotărîrea pe care o va lua pe această declaraţie.

XXXVIII

Începutul unei cariere politice

Această propunere neaşteptată surprinse şi impresionă adunarea.

Din toate părţile se auzeau voci de încuviinţare. Această idee inspirată a lui Ţuţov (Ţuţov făcea parte din partidul advers lui Kruşkov) pătrunse în atmosfera grea din adunare ca o rază de soare binefăcătoare, atingînd şi înnobilînd sufletele tuturor. Adversarii lui Kruşkov nu protestară, stăpîniţi de o încredere neaşteptată faţă de un adversar politic. Adunarea crescu în propriii săi ochi... Această atmosferă se reflectă în acelaşi fel şi asupra publicului din loji. Toţi erau siguri că Kruşkov se va arăta la înălţimea situaţiei, într-un moment atît de solemn şi de neobişnuit. Şi toţi doreau acest lucru. Kardaşev însuşi, emoţionat cum era, dorea să fie în locul lui Kruşkov, să fie el eroul acestei atitudini cavalereşti şi al jertfei de sine. Invidia rolul lui Kruşkov... Ar fi aplaudat mai mult ca oricînd, atît el cît şi întreaga adunare, la care se adăuga publicul. Declaraţia lui Kruşkov trebuia să fie un adevărat triumf pentru dînsul, pentru tînăra generaţie, pentru adevăr, pentru intelectualitatea bulgară !

Ah, şi ce subiect extraordinar !

Din toate colţurile, din toate taberele se striga : „Se aprobă !“

Preşedintele se adresă adunării :

— Cu toate că onorata adunare s-a şi pronunţat în mod unanim, trebuie să îndeplinesc şi forma, de

aceea pun la vot propunerea domnului Ţuţov şi-l rog pe stimatul nostru coleg, domnul Kruşkov, să ne spună dacă a depăşit vîrsta de treizeci de ani şi dacă putem acorda încredere absolută acestei declaraţii, pe care să se sprijine hotărîrea adunării în ceea ce priveşte legalitatea alegerii sale. Cine este pentru această propunere să ridice mîna !

Aproape toate mîinile se ridicară.

Inima lui Kardaşev bătea să-i spargă pieptul.

Cum îl mai invidia pe Kruşkov !

— Domnule Kruşkov, vă dau cuvîntul ! zise preşedintele, cu glasul tremurînd de emoţie.

Toate privirile se îndreptară spre Kruşkov.

Acesta se ridică.

Se făcu o linişte de mormînt. Nu mai respira nimeni.

— Domnilor deputaţi ! rosti Kruşkov, liniştit şi stăpîn pe sine. În ziua alegerii mele împlineam exact treizeci de ani şi şase zile !

Şi spunînd acestea, se aşeză.

Aplauze furtunoase întîmpinară aceste cuvinte dintr-o parte a adunării; cealaltă parte rămase înlemnită. Cei care aplaudau roşeau, deoarece îşi dădeau seama că aplaudă ceva ruşinos. Dar Kruşkov rămase calm.

Alegerea sa era validată.

Kardaşev se uită uluit la Tacev, care îi spuse amărît :

— A minţit ! Cum de nu i-a fost ruşine ! Şi eu care-l stimam pe omul ăsta !

În acelaşi moment, cînd în sală prietenii săi veneau să-i strîngă mîna, sus, în loji, cei care ţineau cu el îl lăudau.

Doamna cu ochii încondeiaţi şi cu mîinile delicate se uită spre Matilda şi îi şopti cu un zîmbet fermecător :

— E deştept !

— Dacă ar fi fost un prost oarecare, s-ar fi prins în undiţă, se auzea vorbindu-se ceva mai încolo.

Acum, clipele de înălţare morală fură înlocuite de calcule meschine.

— Îţi spun totuşi că nu are nici douăzeci şi şase de ani ! Şi faţa lui, şi actele arată că a înşelat adunarea ! observă aspru unul.

— În politică, minciuna e un lucru admisibil, îi luă apărarea altul.

— Zice vreunul : „Doamne ia-mi ?"

— Dar asta nu-l împiedică pe acest domn să fie un mincinos fără pereche ! adăugă Kardaşev, indignat. Şi-a pecetluit intrarea în viaţa politică cu o minciună sfruntată !

— Aicea aveţi dreptate...

Preşedintele anunţă o pauză de cinci minute. Deputaţii se ridicară din bănci, îndreptîndu-se fie spre coridoare, fie spre bufet ca să se răcorească.

— Ţuţov a făcut o propunere foarte caraghioasă : parcă ar avea de-a face cu eroii lui Corneille, şi nu cu fraţii noştri bulgari, îi spuse lui Kardaşev un fost ministru şi poet, care părăsi loja şi plecă.

XXXIX

Iarăşi uriaşul cel zdrenţăros

Kardeşev, amărît de aspectul moral al acestui tînăr care-şi îngroşase obrazul încă din pragul vieţii politice în care intrase, renunţă să mai asiste la lucrările adunării.

„Unde să mai caut puritatea idealului, dacă şi un tînăr intelectual cum e Kruşkov priveşte problemele de onoare şi etică doar din punct de vedere practic !" îşi zise Kardaşev, plecînd.

— Încotro ? întrebă Tacev.

— Plec.

— Mai stai puţin ! Mai sînt validări interesante la ordinea de zi... Uite, lumea de la galerie nu pleacă, mai rămîne, zise avocatul.

— Mulţumesc ! Să-i admire cine vrea ! mormăi Kardaşev, privind spre tribuna din stînga şi căutîndu-l involuntar pe Kaişev.

În locul acestuia, scriitorul îl zări pe uriaşul cel zdrenţăros, care izbutise să-i tragă pe sfoară pe oamenii de serviciu şi să se strecoare iarăşi în sală. Era şi el o fire curioasă ! Obrazul nu-i mai sîngera, rana lăsase doar un semn.

Kardaşev începu să fie curios şi voi să afle cine era acest remarcabil personaj pe care-l întîlnise pretutindeni în ziua aceea. Îl întrebă pe Tacev.

Tacev îşi întrerupse discuţia cu vecinul său, privi spre uriaşul cel zdrenţăros şi zise :

— Ăsta-i Matrapancev.

— Şi cine-i Matrapancev ăsta ? Ce învîrteşte ?

Tacev zîmbi.

— Taie frunză la cîini ! Un vagabond, un pierdevară... Pe vremuri a fost sergent de stradă. Dar a rămas de mult fără slujbă şi umblă aşa, flămînd ca un cîine ; într-un cuvînt, un om decăzut... Mi-e şi ceva rudă, dar de departe...

— Şi de ce n-ai încercat să-l bagi undeva ? Astăzi se bătea şi, uite, l-au rănit la obraz...

— Pe vremuri era un om liniştit, cine-l mai ştie ! Acum văd c-a devenit foarte aprig, foarte bătăios !... L-am întîlnit azi la mitingul din Piaţa Sfîntul Kral şi i-am spus că pot să-i dau o recomandaţie ca să ocupe un post de pădurar, dar n-a primit ! S-a supărat. „Eu, zice, nu vreau să slugăresc guvernul ăsta de tirani !“ şi i-a tras o înjurătură straşnică. Calic, dar fudul ! Un prostănac ! Ce l-o fi înrăit aşa, nu ştiu. Mai înainte nu se băga în politică... Să-l ia dracu ! Nu se vede cît e de zdrenţăros ?

Şi după aceste explicaţii, Tacev se întoarse din nou spre vecinul său.

Publicul din loji se rărise. Mulţi ieşiseră afară să fumeze.

XL

Nestatornicele — neclintite

Doamnele însă nu aveau nevoie de sfatul înţelept al lui Tacev. Nici una nu-şi părăsi locul. Primul rînd de loji era acum un şir pitoresc de pene colorate, de pene albe de struţ, de flori artificiale, de panglici şi alte garnituri sau piepteni care împodobeau coafura doamnelor ; voaluri, mănuşi şi evantaie răcoreau feţele lor îmbujorate de căldura din sală. Nici una dintre aceste stimate doamne nu se clinti şi nu dezertă de la post ca bărbaţii. Nici una nu dădu dovadă de slăbiciune, nu simţi neapărat nevoia să iasă la aer, aşa cum făcuse sexul tare, care se afla acum pe culoarele Camerei. Spectacolul la care asistaseră şi la care urmau să mai asiste fusese prea pasionant, prea rar, ca să le clintească de acolo. Acele înjurături, acele cuvinte savuroase pe care le ascultaseră le deschisese pofta pentru altele mai noi şi mai piperate... Multe din ele uitaseră că mai trebuie să pregătească cina, şi erau destui aceia care aveau să se culce amăgindu-şi foamea cu te miri ce ; asta însă nu însemna nimic faţă de înalta desfătare pe care o gustau din plin aceste gospodine. Se temeau doar de un singur lucru : să nu cumva să fie înşelate în aşteptările lor şi să nu aibă loc nici un scandal. Oh, asta ar fi fost îngrozitor !... Şi aşteptînd reluarea dezbaterilor, îşi împărtăşeau impresiile. Din primul rînd de loji, murmurul viu al şoaptelor lor se auzea ca un zumzet continuu. Criticau, blamau, aprobau, şi toate epitetele care se schimbaseră în sală se repetau acum însoţite de zîmbete, umblînd din gură în gură şi întipărindu-se în sufletele delicate ale fiicelor Evei... Mureau de curiozitate şi ar fi fost în stare să plătească oricît locul pe care-l ocupau în loji. Perspicacitatea ministrului de finanţe scăpase din vedere acest articol, care ar fi putut aduce venituri mari, alături de atîtea altele născocite pentru echilibrarea bugetului.

XLI

Doamna în doliu

— Tacev, cine-i doamna aceea îmbrăcată toată în negru şi atît de decent ? întrebă în şoaptă Kardaşev pe prietenul său, arătîndu-i o femeie cu o faţă albă, simpatică, purtînd mănuşi negre, şi care în clipa aceea nu vorbea cu nimeni.

La întrebarea lui Kardaşev, Tacev se întoarse şi privi spre doamna ce se afla într-una din lojile mărginaşe.

— Doamna Ţarivoeva, îi şopti Tacev, privind pe furiş la aceea pe care i-o arătase tovarăşul său.

— Care Ţarivoeva ?

— Văduva răposatului maior Ţarivoev, acela care a murit demult...

— A eroului ?

— Da. Poartă şi acum doliu după el ; a avut o mulţime de pretendenţi, dar i-a refuzat, adăugă Tacev şi se întoarse iarăşi spre vecinul său, ca să-şi continue conversaţia.

„Va să zică văduva lui Ţarivoev ? îşi spuse în sinea lui Kardaşev, privind chipul ei plăcut, umbrît de o uşoară melancolie, pe care i se păru dintr-o dată că vede întipărită pecetea unei adevărate tristeţi... Bietul Ţarivoev, şi-a dat viaţa pentru patrie ! O moarte eroică şi atît de timpurie ! Unul dintre puţinele nume luminoase din istoria zilelor noastre. Merita într-adevăr să fie plîns. Această văduvă cernită şi atît de serioasă printre celelalte doamne care păreau nişte fluturi colorati, şi tot atît de uşoare ca şi ei, femeia asta zăvora în inimă chipul soţului, al eroului. Tînără încă şi frumoasă, ea îşi păstra durerea mereu vie şi nu căuta noi bucurii într-o a doua căsătorie. Tinereţea ei se ofilea în umba acestui ataşament şi a credinţei păstrate unei amintiri scumpe. Atîţia ani de văduvie ! Şi în tot acest timp

nici pretendenţii nu i-au lipsit şi nici glasul firii n-a putut să rămînă mut... Orice s-ar spune, asta înseamnă eroism. De ce trebuie neapărat să credem că toate văduvele sînt văduvele Comandorului !... Iată un eroism modest şi tăcut, eroismul unui suflet simplu. Îşi duce curajos crucea durerii sale pentru o pierdere pe care nici patria n-o poate uita. Ce suflet nobil ! Iată o temă duioasă, pe care niciodată n-aş fi crezut s-o găsesc în atmosfera Camerei."

Şi gînduri luminoase îl inspirară.

„În sfîrşit — îşi spuse el, vesel — pînă la urmă tot am găsit ceva : nu-mi pare rău de toată hoinăreala mea de astăzi. Simt inspiraţia"...

Şi gîndind astfel, Kardaşev continuă să se uite la văduvă, care acum vorbea calm cu o vecină.

Hotărî să plece cu aceste impresii, fără să mai ceară alte lămuriri lui Tacev. Se temea ca nu cumva acesta, printr-o vorbă aruncată la întîmplare sau prin cine ştie ce bîrfeală auzită la cafenea, să-i risipească speranţa pe care o pierduse astăzi de atîtea ori.

Tocmai voia să plece, cînd Tacev sfîrşi conversaţia cu vecinul.

— De ce m-ai întrebat de doamna Ţarivoeva ? se adresă el lui Kardaşev, uitîndu-se iarăşi la văduvă.

— Am întrebat... aşa... Tu ce crezi despre doamna Ţarivoeva ? adăugă Kardaşev, fără să vrea.

— De ce ?

— Mie mi-e simpatică, o personalitate forte.

— O figură simpatică, da. Dar de ce personalitate?

— Au trecut şapte ani, şi femeia asta mai poartă încă doliu după bărbatul ei. Asta, în limba noastră, a poeţilor, se cheamă dragoste, nobleţe sufletească... O fi poate prostie, dar e totuşi sublim... De ce rîzi ?

— Pentru că povestea cu Karafinkov se repetă ! Iarăşi te entuziasmezi de virtuţi ! Tacev continuă să zîmbească ironic. Ştiu că n-a trăit bine cu bărbatul ei, adăugă el. Au fost atîtea certuri între ei cît a trăit maiorul... Nu l-a iubit... Cum de-o fi început să-l

iubească acum, cînd zace în mormînt, ăsta e un lucru pe care nu-l pot înţelege.

Kardaşev îl privi mirat.

— Te uiţi la doliul ei ? reluă iar Tacev. Asta-i pur şi simplu prefăcătorie : nici dragoste şi nici durere. Ba poate să fie şi cochetărie, pentru că, după cum vezi, îi stă bine în negru.

— Îmi face impresia că judeci foarte uşor şi explici într-un fel destul de banal doliul acestei femei... Admit că n-a avut poate o dragoste prea puternică faţă de răposatul ei soţ, admit chiar că se îmbracă în negru din cochetărie, asta se mai întîmplă la Sofia. Dar cum îţi explici faptul că nu s-a căsătorit încă, ci a rămas să ducă o viaţă singuratică şi atît de grea pentru o femeie care e încă tînără ? Stai, ştiu ce vrei să-mi spui. Are poate un amant, nu-i aşa ?

— Nu, nu asta voiam să spun. Şi nici nu ştiu nimic în privinţa asta. N-am auzit pînă acum nici o bîrfeală. Dar motivul pentru care nu s-a căsătorit este foarte simplu !

— Spune-l !

— Cum ? Nu-ţi dai seama care-i motivul ?

— Nu !

— Interesul !

— Ce interes ?

— E văduvă de maior ! Primeşte pensie de pe urma lui bărbatu-său ; dacă se căsătoreşte, pierde pensia, şi bagă de seamă că nu e mică : vreo opt mii de leva ! Banii ăştia poleiesc cu aur orice singurătate !

Ca şi cum ar fi vrut să confirme vorbele lui Tacev, doamna Ţarivoeva îşi arăta în clipa asta toţi dinţii într-un zîmbet fermecător, adresat vecinei sale, ducînd din cînd în cînd evantaiul la gură, ca şi cum ar fi vrut să-şi acopere faţa din pricina rîsului ei oarecum indecent.

Kardaşev oftă adînc, plesnindu-se cu palma peste frunte, şi plecă.

XLII

Matrapancev

Soarele asfinţi dincolo de munţii Varila. Lumină cu ultimele sale flăcări coroanele celor mai înalţi pomi din pepiniera pe ale cărei alei răcoroase puneau stăpînire liniştea şi pustiul. Umbrele serii se lăsaseră printre ramurile dese şi pe sub ele. În văzduh se simţea parfumul florilor tîrzii ; păsărelele mai ciripeau încă, învîrtindu-se deasupra locului unde aveau să-şi găsească şi ele culcuşul. Nori roşiatici pluteau pe cerul albastru mînaţi de vînt spre Vitoşa, al cărui vîrf, ce strălucea încă luminat de raze, salută cel din urmă soarele. Trecători singuratici se pierdeau prin aleile întortocheate, din desişul cărora răzbătea o melodie rusească cîntată de nişte studenţi. Kardaşev se aşezase la o masă singuratică de la bufet şi, cu un pahar de bere în faţă, cugeta la şirul de deziluzii pe care le încercase în ziua aceea. Aproape că-i părea rău de aceste triste descoperiri. Întîmplarea oarbă peste care se aşteptase să dea în căutările sale nu făcuse altceva decît să-i sădească adînc în suflet un pesimism şi mai feroce, şi mai dureros. Cum de întîlnise numai josnicii şi trivialităţi ? Nici o figură luminoasă ! Şi prin faţa lui se perindă din nou acel lung şir de nume : Kaişev, Grigorov, Konkov, Zoev, prostul acela de Bratemoiev, Panciorkov cel fără suflet, sîngerosul Vanghel, Tanasko cel atît de egoist, şi Karafinkov, şi Kruşkov cu lipsa lui de caracter, şi doamna Ţarivoeva, văduva cea interesată ! O mulţime de chipuri josnice !...

Şi, lucru ciudat ! Printre toate aceste chipuri decăzute, unul singur îi apărea mereu în faţa ochilor într-o lumină simpatică, un om pasionat de o idee !

Acesta era Matrapancev.

Zdrenţărosul acesta era un om de caracter.

Cu sau fără temei, el se declarase vrăjmaş al guvernului şi îşi arătase ura, cu acele jertfe de sine pe care putea să le mai aducă în situaţia lui ne-

norocită : la miting strigase din toţi plămînii, iar în grădina publică, după ce refuzase propunerea lui Tacev, care-i oferise o slujbă, se încăierase cu alţii, lovindu-i şi primind şi el lovituri ; rămăsese neclintit în convingerea lui sau, dacă vreţi, în încăpăţînarea lui. Pentru care lucru, astăzi îşi expusese loviturilor obrazul, iar mîine putea să înfrunte gloanţele cu pieptul său !... Oamenii de felul lui sînt capabili de asemenea sacrificii. Caraghios şi neînsemnat în zdrenţele lui, el apărea într-o lumină cu totul nouă în imaginaţia lui Kardaşev. Acest nenorocit avea şi el o convingere a sa, susţinea că guvernul e rău şi ştia să-şi susţină această părere şi să facă sacrificii pentru ea. Refuzase slujba oferită ! Dar lucrul acesta, în situaţia lui, era un adevărat eroism !

Scriitorul regreta că n-a putut cunoaşte mai îndeaproape pe acest om interesant, straniu, dar foarte simpatic. Însă şi ceea ce aflase despre fiinţa lui morală îi ajungea. Avea o temă. Frumuseţea acestui caracter va apărea şi mai luminoasă din zdrenţele vagabondului flămînd, care era Matrapancev.

Kardaşev se hotărî să se apuce de lucru chiar în seara aceea şi să reliefeze cu pregnanţă acest personaj.

Şi pe cînd se gîndea aşa, capriciul soartei, care-i scosese în ziua aceea în faţă de atîtea ori pe Matrapancev, i-l aduse şi acum. Matrapancev, cu cîteva ziare la subsuoară, alerga pe alee ca să le vîndă celor ce stăteau la mese înăuntrul restaurantului şi afară.

— Luaţi ediţia specială, domnule ! Cu mitingul.

Şi uriaşul îi întinse un ziar.

XLIII

Eliberatorul Kiustendilului

Kardaşev îl privi. Pe faţa lată, nebărbierită şi grosolană a lui Matrapancev nu se vedea nimic luminos. O expresie tîmpă, prostească... Şi era rupt, rupt ca vai de el.

— Nu bei o bere, bai Matrapancev ? îl întrebă Kardaşev, luînd ziarul şi băgîndu-l în buzunar.

Matrapancev îşi pironi ochii săi mari, cu luciri cenuşii, spre Kardaşev, mirat că acesta îi ştie numele.

— Mulţumesc, beau.

Şi se aşeză la o masă vecină.

— Te-am văzut astăzi la mitingul din Piaţa Sfîntul Kral. Strigai „Jos tiranii !". Dumneata erai, nu-i aşa ? întrebă Kardaşev.

— Eu.

— Şi în grădină tot dumneata erai ? Pe urmă te-ai încăierat cu ceilalţi.

— Ne-am bătut, ia uite ce am pe faţă : m-au rănit, afurisiţii !... Dar am dat şi eu, nu glumă, zise Matrapancev, punîndu-şi degetul său noduros pe semnul acoperit de sînge închegat.

Kardaşev îşi aminti cuvintele lui Tacev, care-i spusese că Matrapancev se ocupa de puţină vreme de politică.

— Dumneata urăşti guvernul ?

— Da.

— De ce ?

— Aşa.

— E rău ?

— Rău.

— Şi de ce e rău ?

Kardaşev voia să pătrundă mai adînc în gîndurile lui Matrapancev.

Matrapancev sorbi tacticos berea şi nu răspunse. Îşi şterse doar spuma de pe mustăţi, cu batista pe care se vedeau pete de sînge.

— Şi de ce socoteşti că e rău ? insistă Kardaşev.

— Pentru că e tiranic. Jos tiranii !

— De mult te ocupi de politică ?

— Noi nu ne ocupăm de politică. Nu-i treaba noastră...

— Aşa ! Dar atunci de ce eşti împotriva guvernului ?

— Sînt şi o să fiu împotriva lui cît oi trăi. Ăsta-i un guvern de tirani !... Taie oamenii pe străzi...

Și zicînd acestea, își pipăi rana.

Cu fiecare clipă ce trecea, Matrapancev creștea tot mai mult în ochii scriitorului.

Îi dădu o țigară.

— Și care e meseria dumitale, bai Matrapancev ?

— Acum n-am nici o meserie.

— Păi cum ? Văd că vinzi ziare.

— Nu, țocăi el din buze. Mi-au dat în seara asta cîteva bucăți... Să iau și eu un ban...

— Și ce faci ?

— Tai și eu frunză la cîini, vorba aia... Ce să fac ? Mor de foame !

Și uriașul rîse amar.

— Dar mai înainte ce ai fost ?

— Voluntar ! răspunse Matrapancev, după o mică ezitare.

— Voluntar ? În cete ?

Matrapancev își aprinse țigara.

— Nu, nu în cete.

— Atunci în regimentele de voluntari ?

— Nu, n-am fost nici cu regimentele.

— Aha, ai luptat în războiul sîrbo-turc ?

— Nu.

Kardașev îl privi mirat :

— Păi atunci ce fel de voluntar ? !

— Eu am fost cu rușii... Am arătat totul acolo în cererea mea !

— În care cerere ?

— Am dat o cerere la Cameră ca să-mi dea și mie o pensie de voluntar... N-am ce mînca... Sînt gol, după cum vezi...

— Și ți-au dat ?

Matrapancev se încruntă :

— Mi-au respins cererea.

— De ce ?

— Cică nu mi s-ar cuveni pensie...

În ochii lui Matrapancev scînteiară luciri de furie. Se chinuia să-și încheie la piept surtucul său rupt, deoarece se lăsase răcoare.

— Va să zică te-au jignit... Şi care sînt meritele dumitale ?

— Am fost la război şi-am cucerit Kiustendilul cînd au venit ruşii.

XLIV

O ferestruică în sufletul unui om

Kardaşev îl privi din ce în ce mai mirat.

— Cum adică ai cucerit Kiustendilul ?

— Eu am fost primul care-a intrat în Kiustendil împreună cu ruşii...

— Păi, după cîte ştiu eu, în timpul războiului, la Kiustendil n-au fost armate turceşti şi nici nu s-au dat lupte în jurul oraşului. Eu sînt chiar de-acolo, din Kiustendil.

— Turci nu erau. Fugiseră cu toţii încă mai înainte. Nu mai rămăsese nici picior ; cînd am cucerit Kiustendilul, ne-a ieşit înainte de ne-a primit întregul consiliu comunal al oraşului, ne-a condus la biserică, eu eram împreună cu generalul... Cu ajutorul meu se înţelegea el cu oamenii. Pesemne c-ai văzut asta dacă ai fost acolo !

— Dumneata ştii ruseşte ?

— Ba nu ştiu... dar ştiu şi eu aşa... de la natură...

Kardaşev zîmbi.

— Ce funcţie ai avut în războiul de la 1877 ? Tălmaci ? întrebă Kardaşev, încă nelămurit asupra meritelor lui Matrapancev în acest război.

— Am avut funcţia de... adică... n-am avut nici o funcţie...

— Păi atunci ?

— Pe vremea aceea eram la Koniava... Aveam acolo o dugheană. Ştii unde vine Koniava ? La două ore de Kiustendil. Cînd am văzut că vin armatele ruseşti, am închis dugheana şi m-am dus la general...

I-am spus că la Kiustendil nu-i picior de soldat turc... Atunci generalul a dat repede un ordin. Am pornit şi eu cu ruşii şi am fost primul care a intrat în Kiustendil şi l-am eliberat de stăpînirea turcească !...

— Şi Sobrania nu ţi-a recunoscut acest merit al dumitale ? întrebă rîzînd scriitorul, cu totul deziluzionat.

— M-au dat pe uşă afară !... Ba unii mai şi rînjeau dispreţuitor ! De atunci nu-i mai pot suferi pe tiranii ăştia !...

„De atunci a devenit el atît de aprig şi de înrăit", se gîndi Kardaşev, amintindu-şi vorbele lui Tacev ; după care se adresă din nou eliberatorului Kiustendilului :

— Dacă aşa stau lucrurile, atunci îţi dau toată dreptatea că ai strigat atîta la mitingul de astăzi şi după aceea la... Dar ar fi fost şi mai bine să fi primit slujba pe care ţi-a oferit-o domnul Tacev.

Matrapancev îl privi mirat.

— Ţi-a vorbit Tacev de asta ? Apoi întrebă cu jumătate de gură : Oare o cădea guvernul în noaptea asta ?

— Nu ştiu... Nu cred, aşa de repede... din nefericire. Dar cine ţi-a spus asta ?

— Comisarul Naidenov, ăla pe care l-au dat afară... M-a căutat astăzi şi mi-a spus că în noaptea asta o să se întîmple ce-o să se întîmple, numai că trebuie să facem un miting mare, şi m-a luat cu dînsul în Piaţa Sfîntul Kral... M-o fi minţit ?

— Te-a minţit.

Figura eliberatorului oraşului Kiustendil păru îngrijorată.

— Şi mi-a făgăduit comisarul că... Dacă minte, atunci e un ticălos.

Matrapancev se înfurie şi bătu cu pumnul în masă.

— Ai văzut, bai Matrapancev, ai făcut rău că n-ai primit slujba aceea de pădurar... Ai dat vrabia din mînă pe cioara de pe gard...

Pe faţa lui Matrapancev se citea acum descurajarea. Se ridică brusc de la masă.

— Va să zică Naidenov m-a mințit ! E un ticălos ! strigă iarăși Matrapancev, dîndu-și seama că nu mai putea face nimic pentru a îndrepta tot ceea ce stricase în ziua aceea cu purtarea lui nesăbuită. Pierduse orice speranță de a mai pune mîna pe slujba de pădurar. Se compromisese definitiv !

Kardașev îl privea compătimitor pe bietul om. Matrapancev era de nerecunoscut. În fața scriitorului nu se afla decît un sărman prostănac care se umflase în pene în mod nefiresc, plecîndu-și urechea la agenții electorali, care se serviseră de plămînii și de pumnul lui la mitingul din piață. Sărmanul Matrapancev ! Cît de impozant apăruse astăzi, mîndru în zdrențele lui, ca un general pe cîmpul de luptă ! Și cît de jalnic era acum !

*

Eliberatorul Kiustendilului se mistui în întunericul aleii, ținînd în mînă moneda pe care i-o dăduse Kardașev, ca să aibă ce mînca în seara aceea.

Kardașev se întoarse acasă, fără să fi notat nimic în carnetul lui de însemnări și cu sufletul greu de atîtea impresii dureroase. Ca să scape de ele, începu să aștearnă pe hîrtie toate întîmplările de peste zi.

„De la cine nu are, nici Dumnezeu nu cere ! își zise el în gînd. Astăzi, viața ne scoate în cale numai lucruri meschine. S-o luăm așa cum este... Viitorul nu-l știe nimeni ; poate el ne-o păstra, pe tainicile sale aripi, motivele poeziei sublime. Prezentul nu poate da viață decît satirei.

Dacă-i așa, atunci fie satiră !“

Sofia, 17 martie 1895

ÎNVALIDUL

E invalid.

E încă tînăr, dar e invalid. Furtunile vieţii l-au doborît înainte de vreme : a fost concediat acum cîţiva ani.

În ultimul timp nu-şi mai găseşte nici un fel de slujbă. Se simte ca un naufragiat pe un ţărm pustiu.

Era tînăr şi voinic — de fapt aşa e şi acum. Are încă muşchi puternici, apţi pentru muncă grea, dar şi o nesăţioasă poftă de a-şi trăi viaţa fără muncă şi fără efort.

Dar la ce-i folosesc aceste daruri ?

E fără slujbă.

Acum nu mai este util nimănui, e neajutorat, e invalid. A dat peste el sărăcia.

La început, după multă ezitare, după o îndelungă luptă cu sine însuşi, s-a hotărît să facă apel la generozitatea prietenilor. Dar ce greu i-a venit ! Neruşinarea a învins însă sentimentul demnităţii, care protestează sub forma unor pete roşii pe frunte.

— Mi-e foarte neplăcut, domnule Ivanov, scuzaţi-mi îndrăzneala : împrumutaţi-mi cincizeci de leva. Cu prima ocazie mă voi grăbi să vă restitui suma.

*

După o înlesnire temporară, nevoia a revenit mai grea, mai acută. Lupta din sufletul lui a început iar. Ciudat ! Se miră şi el cînd văzu că de data asta lupta a fost mai uşoară. Spasmele anterioare ale demnităţii

n-au mai fost atît de dureroase. Își cusu un nasture nou la haină, în locul celui căzut, își cîrpi ruptura de la subsuori și, cu destulă îndrăzneală, se apropie de alt prieten :

— Te rog, Stefanov, împrumută-mă... O nevoie neprevăzută...

De data aceasta a cerut mai puțin.

Primi suma cerută și se îndepărtă vesel, cu inima ușurată, deoarece i s-a părut că fruntea abia i s-a încălzit în clipa cînd a rostit cuvintele de mai sus.

*

A treia oară a întins mîna cu ușurința deprinderii. A cerut și a primit împrumut o sumă și mai mică : cinci leva. Gulerul lui jegos, după două săptămîni de purtare, deveni și mai jegos, găurile costumului se înmulțeau simultan cu găurile demnității lui, care capitulase și nu mai simțea durerea.

În jurul său, munca fremătă în mijlocul unei vieți intense, se deschideau drumuri largi pentru munca cinstită, modestă, care îți dă un dumicat uscat, dar dulce... El însă privea doar într-o singură direcție : ușa slujbei, care pentru el stătea mereu închisă.

Timpul trecea. După sărăcie și lipsuri a venit mizeria și foamea. Pantalonii tociți pe canapelele cafenelelor și aspectul lui murdar îi îndepărtă prietenii : el însă nu mai simțea nici furie, nici rușine atunci cînd aceștia se făceau că nu-l văd sau apucau pe altă stradă, ca să nu-l întîlnească. Înlăuntrul său ca și în înfățișarea sa exterioară erau numai zdrențe. Cînd îi întîlnea întîmplător sau îi pîndea, prietenii se căutau resemnați în buzunare, ca să pipăie o leva sau o jumătate de leva.

— Domnule Petrov, te rog... Numai atît ? Mulțumesc.

Astăzi pășește pe ultimele trepte ale umilinței. Cu un picior a și călcat în mocirla prăpastiei morale. Biată victimă care a pierdut capacitatea de a se revolta, de a se rușina !

Există mizerii care trezesc milă, altele trezesc și milă, și dezgust. El trezește numai dezgust.

De mult trăiește din veniturile întîmplătoare și îndoielnice ale jocului de noroc, din buzunarele altora, din cerșetorie și din cine știe ce altceva... Are dreptul să trăiască prin orice mijloc, în orice mod. Otreapă a omenirii, gunoi al societății — este oare el de vină? O slujbuliță l-ar fi salvat. Dar nu o capătă.

De altfel a și încetat să se mai gîndească la ea. A înțeles că poate și așa. Mîna s-a obișnuit să se întindă fără să tremure.

— Hei, ia stai puțin, bai Dobre! Dă-mi douăzeci de bani să mănînc ceva.

Se întîmplă adeseori să rostească aceste cuvinte cu care s-a obișnuit în fața vreunei case în construcție, unde macedoneni săraci, zilieri harnici, amestecă cu lopețile tencuiala.

Și munca asta cinstită și nobilă a mușchilor omenești nu-i șoptește nimic acestui suflet abrutizat în lene, care și-a pierdut demnitatea de om.

1900

UN VÎRF ISTORIC—VOLA

În vara asta am stat cîteva zile la mănăstirea Cerepiş [1] şi de aici am făcut mai multe excursii prin cheile şi pe crestele sălbatice care înconjoară aceste fermecătoare locuri din valea răcoroasă a Iskerului.

Recitisem de curînd „Biografia lui Hristo Botev" [2] de Zaharia Stoianov [3] şi mi-am amintit că vîrful Vola, unde a căzut eroul, se află „pe locurile ce aparţin mînăstirii Cerepiş". Aceasta mi-a dat ideea să urc şi pe vestitul vîrf, după ce mă cărţărasem pe atîtea altele.

Ascultînd de sfatul stareţului, m-am asigurat încă din ajun de o călăuză isteaţă şi de un cal bun, din satul Liuti Brod, care se află în apropierea mănăstirii. Călăuza trebuia să mă conducă la locul dorit, iar calul urma să mă care pînă acolo prin văile sălbatice şi greu accesibile pe unde ducea drumul meu.

Prestigiul lui Botev creşte la noi cu fiece zi : amintirea sa trăieşte în inima tineretului, gloria neuitatu-

[1] Veche mănăstire în nordul Bulgariei, pe malul drept al rîului Isker. Restaurată în secolul al XVII-lea, a fost arsă de cîrjali (bande prădalnice musulmane) în 1793 şi apoi refăcută.

[2] Cel mai de seamă poet revoluţionar bulgar (1849—1876), unul din conducătorii mişcării de eliberare naţională ; a fost influenţat de democraţii-revoluţionari ruşi, în special de Cernîşevski.

Botev şi-a petrecut cea mai mare parte a vieţii în Romînia, situîndu-se în fruntea emigraţiei revoluţionare bulgare ; a editat, la Brăila şi Bucureşti, o serie de publicaţii cu caracter revoluţionar ; tot aici a scris şi cea mai mare parte a poeziilor sale.

[3] Cunoscut scriitor, publicist şi om politic bulgar (1850—1889).

lui cîntăreț și erou, cu o viață atît de furtunoasă și cu o moarte atît de romantică, a trecut dincolo de hotarele Bulgariei, umbrind numele altor luptători, care au poate merite mai mari în Renașterea Bulgară [1].

Acest uriaș prestigiu se datorește numai aureolei de poet și morții sale eroice pentru eliberarea patriei.

Cu toate acestea, nimeni nu și-a dat osteneala și n-a avut măcar curiozitatea să facă un pelerinaj la acest loc glorios, visat de Botev atunci cînd scria în „Rugăciunea mea" :

În focul bătăliei
Să-mi aflu și eu mormîntul...

Se fac nenumărate excursii prin acești munți, mulțumită liniei ferate care te lasă la poalele lor. Toți însă au ocolit acest vîrf istoric, și locul unde a murit Botev stă pustiu, mut, lipsit de orice semn lăsat anume de mîna omenească. Și poate fi oare o excursie mai plină de emoții decît aceea ce duce spre muntele de care se leagă atîtea amintiri zguduitoare din trecutul nostru și unde inima bulgarului prinde să bată tot mai tare la evocarea lor ?

*

Am plecat de la mînăstire la șapte dimineața, am trecut podul de peste Isker, am străbătut cele două tunele și am ieșit pe lîngă cei doi pereți abrupți și înalți, stînci pe care poporul le-a numit „Ritlite", deoarece seamănă cu loitrele unei căruțe. De aici am zărit călăuza și calul, care trecuseră Iskerul cu podul plutitor și mă așteptau aproape de linia ferată, lîngă ruinele vechii biserici Sfîntul Gheorghe. Cu ei mai venise un țăran, care voia să mă însoțească și el.

[1] Nume sub care este cunoscută perioada dintre 1762—1877 ; spre sfîrșitul acesteia, lupta revoluționară a poporului bulgar a luat un avînt deosebit, printre conducătorii ei numărîndu-se Rakovski, Levski, Karavelov și Hristo Botev.

Bai Ţene Koinin, din Liuti Brod, e un om bătrîn şi istovit de viaţa grea pe care o duce. Pe vremea cînd a sosit aici ceata lui Botev, era cioban al mînăstirii şi păştea oile prin munţii Vraţei. După propria-i mărturie, a văzut cu ochii lui şi luptele, şi pe eroul lor, ca unul ce cunoaşte pe degete toate potecile, toate stîncile şi tainele muntelui.

Era tocmai omul care-mi trebuia.

Am încălecat pe cal şi am pornit-o cu toţii la deal spre satul Celopek. Dimineaţa era răcoroasă, vremea frumoasă. Spre răsărit luceau apele tulburi ale Iskerului, care curge printr-o vale înflorită, înconjurată spre miazăzi de coline verzi şi împădurite, iar spre miazănoapte de spinări golaşe, teşite, care cresc mereu şi închid orizontul prin culmile lor înalte. Satul Liuti Brod, ale cărui căsuţe sînt acoperite cu plăci de ardezie, se vedea pitoresc pe panta de dincolo de Isker, înşelîndu-ne privirea prin aşezarea sa în formă de amfiteatru. Curînd am intrat în pădurea de stejari. Bai Ţene, om vorbăreţ şi credincios îndeletnicirii sale de călăuză, îmi povestea într-una episoade din lupta şi zdrobirea cetei lui Botev. Haiducii scăpaseră fugind pe aceste coaste abrupte, ca să cadă apoi aproape toţi, vii, în mîinile poterii turceşti. După o jumătate de oră am părăsit dumbrava umbroasă de stejari şi am început să ne căţărăm pe o coastă golaşă şi stîncoasă. Cînd am ajuns în vîrf, priveliştea s-a deschis măreaţă, orizontul s-a lărgit spre munţii din jur, iar spre miazănoapte am văzut lucind, în minunata ei verdeaţă, roditoarea cîmpie a Vraţei. De aici se puteau vedea locurile primelor două popasuri pe care le făcuse Botev înainte de a intra în munţii din jurul Vraţei : dealul Vesleţ, acoperit cu vii, unde poetul poposise peste noapte fără a da vreo luptă, iar în spatele acestuia, dealul Milin Kamăk, unde avusese loc bătălia.

De aici şi pînă la Celopek mai erau doar cîteva minute. Am intrat în cîrciuma satului, plină de oameni, ca să mă odihnesc puţin ; după obiceiul lor democratic, au venit cu toţii să dea mîna cu mine. Am stat puţin de vorbă cu ei şi, după un scurt po-

pas, am pornit-o iar la drum, după ce mi-am luat rămas bun de la toţi aceşti oameni prietenoşi şi care ştiau fiecare cîte ceva despre ceata lui Botev. Bai Ţene însă îi ponegri, spunîndu-mi că pe vremuri se purtaseră ca nişte nemernici, predînd turcilor pe cetaşii care se ascunseseră în sat. Dar mai tîrziu am auzit că şi cei din Liuti Brod nu fuseseră mai breji... Îndată ce am ieşit din sat, am fost silit să descalec : dintr-o dată drumul a devenit foarte rău, coborînd pe un povîrniş abrupt spre Pogledeţ. Pogledeţ e o poiană pe coama muntelui, plină de nuci şi peri care fac o umbră minunată. Am prînzit aici, desfătîndu-mă cu încîntătoarea priveliişte a cîmpiei Vraţei, care se vedea pitoresc împestriţată, în variate tonuri verzi şi pete aurii de holde pîrguite. O cruce de piatră arăta că locul este al mînăstirii. Acestui fapt i se datora şi cruţarea pădurii, ca pretutindeni, de altfel.

*

Dacă te uiţi pe hartă, vezi că Balcanii Vraţei alcătuiesc un masiv muntos ce se desparte de Balcanii propriu-zişi, îndreptîndu-se direct spre nord. Toate culmile sînt ascuţite ca dinţii unui pieptene şi acoperite de stînci albăstrii. Văi adînci îi taie în cîteva locuri prin care se strecoară cărări rîpoase ce se înfig în inima muntelui. Printr-o astfel de văgăună săpată de-a lungul unor povîrnişuri repezi ducea şi poteca noastră. Prin această văioagă au trecut şi cetaşii lui Botev, căutînd scăpare la tîrlele de oi din pustietăţile astea. După o jumătate de oră pătrunsesem în creierii munţilor. Din toate părţile ne străjuiau numai stînci. Nici o aşezare, nici o urmă de viaţă omenească. Păduri de stejar, rîpe golaşe, coaste singuratice şi pustii, stînci. Spre stînga se ridică o culme înaltă şi împădurită, la ale cărei poale stîncoase se aud gîlgîind apele Iskerului. După ea se adăposteşte mînăstirea Cerepiş, care se ascunde acum privirilor noastre. Şi culmea asta, şi cele din jurul ei, şi aceste păduri şi ţeline sînt tot proprietatea mînăstirii. Locurile sale se întind şi mai departe !

Satelor Celopek şi Pavelce le rămîn să folosească doar pămîntul acela stîncos ce se vedea mai înspre poale. Lemnele pe care le taie oamenii din satele amintite sînt luate pe furiş din pădurile mănăstirii. Această nedreptate face ca existenţa locuitorilor din cele două sate să fie deosebit de grea; totuşi, datorită ei, aceste păduri nu au pierit pînă acum.

Am străbătut un şir de culmi şi văi înconjurate cu o cunună de stînci semeţe, sălbatice, tăcute şi pustii. Bai Ţene a rămas departe în urmă: oasele lui bătrîne au obosit, iar eu nu-i mai auzeam de mult poveştile. Tovarăşul său însă, un ţăran mai tînăr, se ţinea după mine, dar nu-mi povestea nimic, ci mă întreba despre diferite probleme în legătură cu politica. Îi răspundeam fără prea multă tragere de inimă, deoarece măcar aici doream să nu mai aud de ele. De pe fiecare înălţime scrutam mereu zarea, nădăjduind să văd vîrful Vola. Dar în faţa mea apărea altul, care nu era cel aşteptat. În sfîrşit, după ce-am mai trecut o şa acoperită cu păducel — „glojak", cum îi spun localnicii — călăuzele îmi arătară dincolo de o vale adîncă un vîrf ce se ridica în faţa noastră, încununat de stînci înalte şi negre.

— Iată şi Vola, mi-au zis ei, acuma poţi să te uiţi la el cît ţi-e voia.

Vîrful acesta semăna cu un bou[1] tot atît cît seamănă oricare alt vîrf. De pe spinarea lui stîncoasă se deschidea valea unui torent, la început stearpă, iar mai jos acoperită de o pădurice rară şi măruntă. În stînga acestei păduri, valea se înfunda iar, dînd într-o culme scundă, presărată toată de stînci. Chiar în fundul văii se vedea un izvor la care se adapă turmele de capre, caii şi cirezile de vaci. Acest loc se numeşte iezerul Kruşevo. De aici porneşte o altă vale rîpoasă, acoperită de păduri mărunte şi dese. Buza ei de sus, pe care am stat şi noi, se numeşte Okolciţa.

[1] În limba bulgară, *vola* este forma articulată a substantivului *vol* (bou).

De aici, călăuza mea îmi arătă toate locurile din jur, spunîndu-mi cum se cheamă fiecare. Veniră la mine și trei păstori din Vrața. După cum afirmă Zaharia Stoianov în cartea lui, ceata lui Botev a dat cea din urmă luptă pe culmea cea mai scundă și mai stîncoasă a vîrfului Vola. Pădurea cea rară din valea săpată de torente a fost locul unde Botev, care se odihnea după luptă, cu o parte din cetașii săi, a fost ucis mișelește de glonțul unui cerchez. Locul acesta, unde se adăpostesc turmele la vremea amiezii, cînd arșița e mai aprigă, se numește „pladnița mînăstirii", deoarece aparține tot mînăstirii Cerepiș. La apus de vîrful Vola sînt alte văi, culmi, spinări pietroase acoperite de păduri și încoronate de stînci, printre care doar o mică parte dintre cetași a încercat să se retragă. Cei mai mulți s-au cățărat pe vîrful pe care ne aflam noi, pe Okolcița, și a trecut spre satul Celopek. Chiar pe locul unde stăteam, bai Țene a găsit, șase zile după bătălie, cadavrul unui om voinic de statură, dezbrăcat și cu capul tăiat.

Să urci de aici pe vîrful Vola, nu era de loc ușor. După cum spuneam, două văi rîpoase măcinate de torente — una la deal, alta la vale — ne despărțeau de el. Aceste văi nu puteau fi traversate decît cu piciorul. Cu toate că eram foarte obosiți, am hotărît să continuăm drumul, spre marea nemulțumire a lui bai Țene, care, mort de oboseală cum era, nu putea pricepe ce mai voiam acum, după ce văzusem vîrful Vola. Coborîșul pe poteca nemaipomenit de rîpoasă era foarte greu ; îmi închipuiam, înfiorat, cum s-or fi cățărat pe ea și prin tufișurile din jur cetașii expuși din toate părțile gloanțelor poterei ! Lupta durase toată ziua, făcînd să răsune văile astea singuratice ! În sfîrșit ne-am tîrît pînă jos la iezerul Krușevo. De fapt aici nu e nici un fel de iezer, ci numai un izvor bogat care-și varsă apele într-un jgheab lung, ca să se poată adăpa turmele. După ce-am schimbat cîteva vorbe cu păstorii, am luat-o la deal spre „pladnița mînăstirii", printre tufișurile de păducel, aluni, corni ș.a. Destul de sus, chiar aproape de culmea cea stîncoasă unde s-a dat lupta, la umbra

unor copaci mai înalți, cetașii, la 20 mai 1876, au așezat tabăra și au pregătit prînzul. Din vîrf au răsunat cîteva salve de puști, iar cetașii au lăsat oile nefripte în frigări, ascunzîndu-se după stînci, la pîndă. Asta s-a petrecut înainte de a se da lupta. După încetarea ei, tot aici, pe aproape, a fost ucis Botev. Dar pentru a se lămuri mai bine, cititorul va trebui să revadă „Biografia lui Hristo Botev", unde Zaharia Stoianov descrie cu atîta căldură acest tragic eveniment.

Am rămas aici aproape o jumătate de oră.

Gîndurile și sentimentele pe care le-am încercat nu pot fi exprimate cu ușurință. Chipul poetului, al luptătorului, sta viu în fața ochilor mei; duhul rău rătăcea încă în foșnetul frunzișului, în tăcerea de moarte a acestor locuri singuratice. Deoarece nu puteam ști care e tufișul unde poetul și-a dat ultima suflare — așa cum ne povestește Zaharia Stoianov — în închipuirea mea îl vedeam pe Hristo Botev zăcînd chiar acolo, lîngă tufa cea mai apropiată de mine. Cum de nu s-a pus măcar o piatră, ca să nu se piardă urma acestui loc în fața căruia ne plecăm fruntea...

Am luat-o iar în sus. Valea rîpoasă devenea tot mai stearpă; cînd am ajuns pe culme, am văzut o altă vale, mai puțin adîncă, avînd și ea un izvor: iezerul Leskovo. Și acesta, ca și celălalt — iezerul Krușevo — se găsea atunci în mîna poterelor de cerchezi, așa încît ceata a stat toată ziua fără apă, sub arșița dogoritoare a soarelui. Aici amintirile potopesc tot locul și, dacă auzul nu prinde de nicăieri numele lui Botev, chipul poetului te face să nu te simți singur pe meleagurile acestea, acuma pustii. Coroana de piatră a vîrfului e foarte aproape: o mulțime de stînci abrupte, îngrămădite la un loc ca o cetate uriașă durată de titani. De aici se vede, printre două stînci enorme, o frîntură din încîntătoarea vale a Vrației. Prin această strîmtă trecătoare, pe poteci călcate doar de piciorul caprelor negre, s-au furișat toată noaptea cetașii, unul după altul,

ca să iasă la Vola, la vîrful ce avea să fie mormîntul disperatei și glorioasei încercări a lui Botev.

M-am întors la mînăstire, dar nu pe drumul pe care venisem, ci prin valea pe unde coboară apele iezerului Kruşevo, pe o potecă foarte îngustă, fantastică, lipită de stînci abrupte, ca să ajung în satul Pavelce.

Cînd am trecut iarăşi prin „pladnişteа mînăstirii", am luat de aici, ca amintire, o crenguţă de păducel, pe care o am şi azi acasă, deasupra portretului lui Botev.

Cine ştie, poate în tulpina din care a dat ramura asta o fi trecut şi vreo picătură din sîngele ce a curs ţîşnind din nobila sa frunte !...

1900

Domnul — hai să-i zicem Matveev — un rus stabilit de multă vreme la Sofia, unde avea o slujbă, ciclist pătimaş, pedala pe maşina lui cu două roţi pe şoseaua dreaptă şi netedă, care, dincolo de Vrajdebva [1], se aşternea ca o strună întinsă peste cîmpia Sofiei.

Un nor de praf galben se ridica de sub roţi, învăluind pe călător şi cascheta lui şi însoţindu-l prin cîmpie ca un vîrtej gonit de vînt.

Matveev străbătuse vreo cincisprezece kilometri în mare viteză, prin arşiţa necruţătoare. Hoinărind atîta, spre prînz era transpirat şi gîfîia aprins de căldură. Foamea şi mai ales o sete chinuitoare se adăugară la oboseală, sporindu-i nerăbdarea de a ajunge, ca să prînzească, în primul sat ce se afla în calea lui.

Soarele dogorea cumplit pe cerul de vară fără pic de nor ; arşita verii tremura deasupra miriştilor îngălbenite, peste cîmpurile moleşite şi brazdele uscate, proaspăt întoarse, care dădeau o notă tristă priveliştii. Nici un ţîrîit de greier pe pămînt, nici o pasăre în văzduh nu însufleţea cîmpul gol, pustiu. De lîngă drum ţîşneau guşteri speriaţi, pe care bicicleta îi trezise din moţăială.

La orizont, prin ceaţa străvezie, munţii îşi desenau pe cerul incolor liniile lor frînte şi moarte sub ra-

[1] Localitate la periferia Sofiei.

zele fierbinți ale soarelui ; păreau că fug și mai departe. Fugea și satul care se zărea printre pomi și spre care se îndreptau privirile însetate ale lui Matveev. Așa cum se întîmplă de obicei în clipele de nerăbdare și în plin cîmp, drumul părea mai lung și ținta se îndepărta ca un miraj înșelător.

Matveev se căia că pornise la drum în toiul arșiței. Gîtul uscat îi ardea de sete, i se părea că-i ard și creierii în cap, iar foamea, prin junghiuri ascuțite în stomac, își manifesta furia ei nepotolită.

Cu nespusă bucurie opri Matveev la prima cîrciumă deschisă din piața satului. Își propti bicicleta de zidul scorojit și-i ceru șopului care sta în praf puțină apă.

În clipa aceea apăru un călăreț cu caschetă și ghetre, care călărea repede în direcția Sofiei. Matveev recunoscu în acesta un prieten, funcționar la o instituție străină din Sofia, și-l salută în nemțește.

— Caniculă africană ! zise călărețul, oprindu-se o clipă și ștergîndu-și sudoarea de pe frunte. Apoi privi piața pustie, mărginită de garduri de nuiele, de căsuțe sărăcăcioase, și adăugă : Parc-ar fi un sat african ! Și aprinzîndu-și țigara, continuă ironic : Da, o țară ca-n Africa... Peste o mie de ani o să se civilizeze și acest simpatic popor... N-am dreptate ? Îmi place să dau ochii cu țăranii de pe-aici, dar știi de ce ? Pentru că întotdeauna îmi amintesc, printr-o asociație de idei, de lupii și mistreții pe care-i vînam prin pădurile din inima Braziliei... A ! acolo e un vînat minunat, dragul meu... Aici e sărăcie, numai prepeliță. Ia te uită la cel de colo, cu mustăți, la ăla care stă în ușă ! Un circ ca „Barnum“, de pildă, ar fi plătit bani grei pentru el. Oh, poporul ăsta... Îți spun : peste o mie de ani. Dumneavoastră, dragul meu, ați făcut cea mai mare prostie pe care o cunoaște istoria. Adio !

Și călărețul salută vesel și plecă.

Matveev se adresă cîrciumarului :

— Hei, dai la mine rece apă !

Rusul, deși stătuse destul în Bulgaria, încă nu cunoștea cum se cuvine limba bulgară. Limba rusă

fiind înțeleasă de toți în capitală, nu simțise nevoia și nici nu-și dăduse osteneala să învețe limba băștinașilor. Din pricina acestei ușurințe în contactul cu bulgarii, el declarase că, dintre toate popoarele slave, rușii își însușesc cel mai greu și cel mai slab limba bulgară.

Cîrciumarul, un șop zdravăn, gras, cu obrajii roșii, cu ochi șireți, cu niște mustăți stufoase și lungi pînă la urechi — care adesea fac vîlvă prin sate — nici nu se clinti din loc, de parcă nici n-ar fi auzit. Pesemne că figura străină a călătorului, cu barba sa mare, blondă, precum și vorbirea-i stricată, nu-i făcuseră o impresie prea bună. Poate că și privirea obraznică a călărețului îl supărase.

Matveev se așeză afară, pe un scăunel cu trei picioare, la umbra streșinii, ștergîndu-și sudoarea și așteptînd apa.

Se miră cînd văzu cum cîrciumarul, sprijinit alene de ușă, stătea calm, scărpinîndu-și pieptul păros.

— Dai apa, bre ! strigă el, nerăbdător.

Asprimea glasului îl făcu să piardă stima șopului. Cîrciumarul tuși și răspunse scurt :

— N-avem apă.

— N-aveți apă ? întrebă mirat rusul.

— Nu e, domnule.

— Dar la sat nu are ?

— Nici în sat nu e.

— Cum ? Matveev se supără. Spui drept ? mai întrebă el. Hai ? Fontan nu este ?

Șopul nu înțelese nimic.

— Cine-ți pricepe limba ! mormăi el, disprețuitor, și intră în cîrciumă.

Matveev fierbea, dar se hotărî să procedeze cu blîndețe, doar l-o cîștiga pe încăpățînatul și neprietenosul țăran.

— Mă rog, plătim... zise el, ivindu-se în prag.

— Te rogi, da degeaba... Nu-i apă... îl întrerupse șopul și își făcu de lucru pe polițele unde stăteau înșirate căni și oale.

Veniră și alți țărani, atrași de bicicletă, care era

o noutate pe vremea aceea ; cu toată canicula, purtau cojoace ! Cîrciumarul ieşi afară şi începu să vorbească cu ei pe şoptite. Desigur, le explica cu ce fel de om au de-a face. Aceştia dădură din cap, încuviinţînd absolut tot ce auzeau.

Rusul, revoltat, îi întreabă pe ţărani de unde beau ei apă, arătînd o fîntînă din apropiere.

— La fîntîna aia adăpăm numai vitele, apa nu-i bună de băut, domnule. Nu apă bună, răspunseră ei.

— Dar oameni unde adapă ?

— Noi ? Noi ne-aducem apă, ehei... tocmai de colo, de la izvorul de lîngă movila aceea... şi ţăranii arătară o movilă singuratică ce se afla departe, la cel puţin cinci kilometri. Apoi adăugară, rîzînd ironic : Dumneavoastră, cu roţile astea drăceşti, o să zburaţi îndată pînă acolo, şi arătară spre bicicletă.

Rusul îi privi îngrozit. Setea îl chinuia, iar ţăranii aceia voiau să mai bată încă cinci kilometri prin arşiţă ! Şi cum se putea oare ca satul acela să nu aibă apă în apropiere ? Scoase bani să le dea pentru apa pe care i-ar fi adus-o de la vreo casă. Oamenii răspunseră că în clipa aceea nu se află apă nicăieri ! Cum aşa ? Rusului îi trecu prin gînd să se ducă să bea din apa sălcie a fîntînii, dar i se făcu scîrbă şi ceru un pic de vin, să-şi amăgească măcar cu el, pentru o clipă, setea.

— S-a isprăvit vinul, domnule, zise cîrciumarul, nu mai este...

Vru măcar să mănînce ceva.

— Este ou ?

— Nu este.

— Este brînză ?

— Nu este.

— Dar puiul ?

— N-avem nici pui.

— Dar acolo sînt ! zise el, arătînd cîteva găini care ciuguleau printre pietre.

Cîrciumarul răspunse :

— Alea-s bolnave, nu-s de mîncare.

Matveev holbă ochii.

— Daţi măcar pîine !

— Da-ţi-ar Domnul pîine...

— Cum ?

— S-a isprăvit, să ne iertaţi !

Şi ceilalţi ţărani ziseră că şi la ei acasă au mîncat copiii toată pîinea.

Groaznic !

În satul acela, Matveev semăna cu un călător rătăcit într-un pustiu necunoscut, lăsat să moară de sete şi de foame. Şi un sentiment amar, jignitor îşi făcu loc în sufletul lui.

„Şi noi, care ne-am vărsat sîngele pentru poporul ăsta ! gîndi el cu năduf. Poate că avea dreptate von Spiegel... şi repetă în gînd, în nemţeşte, ultima frază a acestuia : *Sie haben die grösste Dummheit in der Geschichte gemacht* [1] *!* Da, da ! Prostie imensă ! Avea dreptate von Spiegel...

Trebuia să ia o hotărîre : fie să continue drumul pînă la movilă, fie să se întoarcă imediat înapoi, să bea din pîrîiaşul pe care-l zărise undeva departe pe cîmp.

Pe cînd chibzuia astfel, ţăranii şopteau între ei, privindu-l cu ironie pe străin. Lui Matveev i se păru că în privirile acelea lucea o bucurie răutăcioasă. Văzînd această purtare crudă — căci nu se putea să nu fie în sat nici pîine, nici apă şi nici altceva — se înfurie şi trase o înjurătură rusească, cunoscută şi ţăranilor noştri, încă din timpul războiului [2]. Era singurul chip în care-şi uşură inima strivită de valul furiei turbate ce fierbea în el, chiar dacă pentru aceasta ţăranii cei răi i-ar fi răspuns cu bătaia.

Dar, minune ! În loc să-şi arate supărarea şi necazul, ţăranii îşi şoptiră vesel ceva şi se apropiară de el.

Cîrciumarul, care era şi primarul satului, vorbi cel dintîi :

— Scuzaţi dumneavoastră, da ce naţie sînteţi ?

Matveev răspunse arţăgos :

[1] Aţi făcut cea mai mare prostie pe care o cunoaşte istoria.
[2] Este vorba de războiul din 1877—1878.

— Rus !

Cîrciumarul îl apucă de mînă, în dorința de a-l saluta :

— Bine, măi omule, da de ce nu ne-ai spus-o mai devreme, de ce ne chinuiești așa și ne bagi în păcat ?

Și țăranii, unii după alții, se îngrămădiră să-i strîngă mîna. Cîrciumarul îl lămuri că-l luase drept „șvab“ (așa le spun șopii din jurul Sofiei supușilor neslavi ai lui Franz Iosif), și după înfățișare, și fiindcă îl auzise vorbind nemțește cu călărețul.

— Apoi și graiul ți-era stîlcit, că nu semăna a nimic.

Veniră și alți țărani să dea mîna cu el.

Cîrciumarul îi îndepărtă și zise :

— Lăsați-l... Hai încoace, domnule, că ne-a dat Dumnezeu de toate : și apă rece, și vin, și pîine, și puișori pentru creștini ca dumneata. Mai, fir-ar să fie, cum de nu ne înjurași mai devreme, ca să te simțim că ești de-al nostru, că eram niște boi...

Și ilustrul oaspete fu readus triumfal în cîrciuma răcoroasă.

*

Tocmai în vremea aceea, Stambolov, încă prim-ministru atotputernic, spunea corespondentului ziarului „Kőlnische Zeitung“ :

— Am zdruncinat influența rusă în Bulgaria pentru vreo cincizeci de ani.

Dacă Stambolov a fost sincer, înseamnă că acest talentat om de stat n-a fost un bun psiholog.

Sofia, iunie 1901

AH, EXCELENCE![1]

Doctorul M. îşi aprinse ţigara, care i se stinsese, şi, întrerupînd zgomotoasa discuţie, se întoarse brusc spre domnul D ***, zicînd :

— Da, voiaţi să ne povestiţi ceva interesant, dar aţi tăcut.

D *** se întoarse spre oaspeţi, printre care se mai aflau încă doi medici, zîmbi şi spuse :

— Nu pot povesti în faţa acestei onorate adunări.

— Cum aşa ?

— Nu pot, e jenant.

— E ceva secret ?

— Nu-i de loc secret.

— Atunci de ce găsiţi că e jenant ?

D *** privi spre cei trei medici :

— Aşa... jenant... cum să zic... nedelicat.

Această ezitare ne făcu şi mai curioşi. Toţi îl rugarăm să povestească.

— Dar sînt şi medici de faţă ! ripostă el.

— A ! trebuie să fie vreo anecdotă la adresa sărmanei noastre tagme ! zise vesel doctorul B., care studiase la Paris, un om de o inteligenţă sclipitoare, foarte cultivat, cu ochii negri, strălucitori, privind vioi prin ochelarii cu ramă de aur. Nu-i nimic. Noi, doctorii, dragă domnule D ***, ne-am obişnuit cu sarcasmele încă de pe vremea lui Molière ; numai popii au fost luaţi în rîs mai mult decît noi ! Cu toate acestea nu puteţi nici trăi, nici muri fără ei şi fără noi. Aşa că nu vă jenaţi şi povestiţi cu curaj.

[1] Ah, excelenţă ! (În limba franceză în original.)

— Bine. De altfel povestea mea nu se referă la doctorii bulgari...

— Nu ne mai consolați, ci dați-i drumul ! zise doctorul M. și se așeză greoi în fotoliu.

În cameră se făcu tăcere.

D *** începu.

II

— Întîmplarea se referă la acea fericită vreme cînd și eu, din porunca zeilor, eram om mare, adică ministru. Era vară, mă simțeam obosit și de aceea mi-am luat o lună concediu, cu intenția de a mă odihni făcînd o plimbare prin munții Elveției, o dorință a mea dintotdeauna. Pe de altă parte mă ispitea gîndul să vizitez fiordurile norvegiene, o călătorie la modă, lansată în vremea aceea de împăratul german Wilhelm.

— Mi-amintesc, mi-amintesc ; dar atunci nu te-ai dus nici într-un loc și nici într-altul, observă doctorul M.

— Aveți răbdare și o să vă spun de ce. Înainte de a pleca, mă întîlnesc întîmplător cu doctorul meu, M. P., și-i cer părerea asupra direcției în care s-o apuc. Doctorul P. a fost de părere că e bine să fac asemenea călătorie și, deoarece în Bulgaria, după cum știți, nu sînt munți de loc și nici privelişti frumoase, mi-a recomandat să-mi cheltuiesc bănuții în străinătate, așa cum se cuvine oricărui bulgar cult. Îi venea greu însă să-mi spună unde să mă duc : în Elveția sau la Marea Baltică, și m-a sfătuit ca, în tot cazul, cînd voi trece prin Viena, să consult un doctor vestit și să-i cer sfatul. Avu chiar bunăvoința să-mi scrie cîteva rînduri pe o carte de vizită către un atare doctor, fost profesor de-al său, iar eu am plecat. Ajuns la Viena m-am oprit o zi, ca să trec pe la vestitul as al medicinei. După informațiile ne-

cesare, găsesc casa doctorului și mă prezint la orele de consultație. Salonul de primire al acestuia era plin de lume. Aștept mult pînă-mi vine rîndul să intru și eu. În cele din urmă mă primește un om de aproape cincizeci de ani, cu o față severă, bărboasă, cu o privire rece, pătrunzătoare, și mă întreabă în nemțește ce am. Îi răspund în franțuzește că nu cunosc limba germană și apoi îi dau cartea de vizită a doctorului P. Cum a citit-o, o expresie amabilă, prietenoasă i-a luminat fața, de parcă vedea în mine un prieten vechi și drag pe care-l regăsea după o despărțire de zeci de ani.

— *Ah, excellence!* exclamă el și, cum stătea în picioare, mă apucă respectuos de umeri și mă sili să iau loc într-un fotoliu tapisat cu atlas albastru. Apoi se așeză și el și mă întrebă surîzător : Ce face prințul dumneavoastră ? Sîntem buni prieteni... Minunat, minunat ! Dar scumpul meu prieten, doctorul P. ? Cînd vă reîntoarceți, salutați-l din partea mea. După un schimb de cîteva cuvinte încă, mă întrebă : Și acum, spuneți-mi, *monsieur le ministre* [1], ce aveți ?

I-am spus că, din fericire, n-am nimic deosebit, ci doresc doar să mi se indice unde ar fi mai bine să mă duc.

Se vede însă că doctorul nu era de părere că nu suferam de nimic. Îmi puse o grămadă de întrebări : privitor la ocupația mea, la modul de viață, asupra activității stomacului (i-am spus că mănînc cît trei), asupra somnului (i-am spus că dorm ca un sfînt, cîte opt ceasuri, fără să mă trezesc), privitor la rezistența mea fizică (i-am spus că urc Vitoșa, fără să obosesc prea tare).

Dar toate aceste răspunsuri liniștitoare nu-l liniștiră de loc pe doctor. Mă privea cercetător, cu un ochi grijuliu de părinte, și în timp ce eu așteptam să mă sfătuiască unde să mă duc, îmi spuse cu o mutră gravă :

[1] Domnule ministru (în limba franceză în original).

— Binevoiți să vă dezbrăcați pînă la brîu.

— Dar, domnule doctor, hotărît lucru, nu mă plîng de nimic ! am răspuns mirat.

— *Excellence,* lăsați-mă pe mine să hotărăsc. Îmi sînteți recomandat și vreau să-mi fac datoria.

N-aveam încotro și m-am supus. Cîteva minute doctorul mă pipăi, mă cercetă în fel și chip, apoi zise :

— *Merçi,* acum îmbrăcați-vă. După aceea scrise ceva pe o carte mare de vizită, o puse în plic și, dîndu-mi-o, îmi spuse autoritar : Excelență, după părerea mea puteți amîna călătoria pentru mai tîrziu, deocamdată vă sfătuiesc să vă duceți la — și mi-a indicat un vestit oraș german, o stațiune climaterică — și să vă prezentați doctorului L., care vă va da indicațiile necesare. Dați-i această scrisorică, o dată cu salutările mele.

— Dar care este diagnosticul dumneavoastră, domnule doctor ? am întrebat eu, alarmat.

— Sînteți sănătos, domnule ministru, dar duceți-vă acolo : aer curat, păduri, munți veți găsi și acolo. Domnul doctor L., după o cercetare mai temeinică, vă va spune. Vă sfătuiesc eu, duceți-vă.

Am pus fără zgomot napoleonul pe masa lui de lucru și am ieșit pe ușa cealaltă, petrecut de bunul doctor, cu plecăciuni reverențioase.

III

Cînd am ajuns în stradă, am simțit că-mi plesnește capul. Mă năpădiră gînduri negre și bănuieli sumbre începură să mă roadă. Desigur, doctorul a observat unele simptome neliniștitoare și, dintr-un sentiment de umanitate, nu mi-a dezvăluit gravitatea lor, lăsînd această neplăcută sarcină pe seama colegului său din orașul german.

Blestemam în sinea mea pe acest doctor ca şi pe doctorul P., care mă trimisese la el ca să-mi pierd liniştea sufletească. Am început chiar să simt că nu sînt absolut sănătos, că mă doare ceva înlăuntrul trupului. Poate că suferam de stomac, de rinichi, fiere, ficat, cine dracu mai ştie !

Am uitat şi de vîrfurile alpine acoperite de zăpezi, şi de fiordurile norvegiene în care dorm apele Mării Nordului...

Eram un om bolnav. Eram trimis să mă vindec !

Stăpînit de aceste gînduri, nici nu ştiu cînd am traversat cîteva străzi pline de lume, cînd m-am urcat în tramvai şi cum am ajuns la restaurantul meu „Metropol".

Am cinat fără poftă şi m-am culcat. Peste noapte m-am trezit şi am început să mă gîndesc la situaţia mea. Unde mă pregătisem să plec, şi unde mă trimiteau !

M-am gîndit mult şi deodată mi-a venit în minte că eram ministru şi că de aceea m-au găsit bolnav. Şi poate că doctorul, ca un bun patriot german, a găsit cu cale că e mai bine ca napoleonii bulgari să rămînă pe teritoriul german, şi nu în altă parte... Gîndul acesta m-a mai liniştit. O dată cu el, mi-au venit în minte toate poveştile cu privire la nesăţioasa lăcomie a unor esculapi occidentali cînd adulmecă în pacientul lor o vacă de muls. Am regretat că nu-l rugasem pe doctorul P. să nu dezvăluie doctorului vienez funcţia mea — poate că în clipa aceea m-aş fi bucurat de sănătatea înfloritoare pe care o avusesem cu un ceas mai înainte. Nu, n-am nimic !

Dar viermele îndoielii începu iar să mă roadă. Şi dacă totuşi am nevoie de tratament ? Dacă, într-adevăr, doctorul acesta a observat în organismul meu prezenţa sau semnele unei boli periculoase ? Ce anume îmi dă dreptul să cred că nu ar fi un om cinstit ? Funcţia mea de ministru nu era o pavăză contra bolilor ; puteam să fiu bolnav ca ministru, tot aşa cum puteam să fiu şi ca simplu muritor de rînd. Nu, pentru propria mea liniştire, trebuia să mă duc negreşit acolo şi să mă prezint savantului doctor L.

Îmi veni fericita inspirație de a folosi o minciună nevinovată, și anume de a-i ascunde acestuia funcția mea, spunîndu-i că am pierdut cartea de vizită a doctorului vienez. Acest incognito al meu avea să-l ferească de tentația de a mă găsi bolnav, dacă eram într-adevăr sănătos. A doua zi dimineață am plecat.

IV

După o călătorie de zece ore prin ținuturi înfloritoare am ajuns pe înserate în vestita stațiune balneoclimaterică.

Pe drum m-am hotărît să-mi păstrez incognito-ul nu numai față de doctorul L., ci și față de restul lumii, așa că, în registrul hotelului la care am tras, am scris în dreptul numelui meu „ziarist", ceea ce, după cum știți, nu e o minciună. Ascuns sub această haină modestă, m-am simțit mai liniștit, cruțat de plictisitoarele ploconeli ale oamenilor de serviciu și de exclamația : „Excelenț" (așa pronunță germanii cuvîntul *excellence)*... Mă săturasem, pur și simplu, de asemenea reputație ! Căci se plătește scump...

Doctorul L. locuia în punctul cel mai central al străzii principale. Ducîndu-mă spre el, nu mă gîndeam decît la cele ce-mi va spune și, cu cît mă apropiam de locuința lui, cu atît îmi creștea și emoția, împiedicîndu-mă să mă bucur de pitoreasca forfotă din mijlocul căreia îmi ajungeau la urechi cuvinte în toate limbile europene, de dealurile verzi, împădurite, de pe amîndouă malurile rîului pe lîngă care trecea strada principală.

Am găsit salonul de primire al doctorului plin de lume.

Nu există nimic mai supărător pentru un om în situația mea sufletească atît de alarmantă, decît să aștepte un ceas încheiat în asemenea saloane medicale, unde privirea îți cade numai pe fețe bolnăvi-

cioase, purtînd semne de suferință și neliniști lăuntrice. Știam că aș fi putut evita așteptarea, numai să fi trimis renumitului doctor cartea mea de vizită : o excelență nu este lăsată să facă anticameră. Dar, hotărît să nu mă dau de gol, mi-am așteptat rîndul.

Doctorul L., un om înalt, serios, cu privirea rece, mă întrebă arțăgos ceva pe nemțește, dar i-am răspuns în franțuzește că nu cunosc acea limbă.

— O, nu-i nimic, noi, doctorii, sîntem poligloți, domnule, îmi răspunse el în franțuzește și mă pofti să iau loc.

Deoarece în salonul de primire mai așteptau bolnavi, iar în înfățișarea mea simplă nu descoperi nici un fel de semne de grandoare, mă întrebă glacial, fără nici un preambul, ce am.

I-am spus că sînt trimis de doctorul vienez, ca să-mi dea sfaturi, exprimîndu-mi regretul că am pierdut scrisoarea de recomandare.

— Nu-i nimic, domnule.

Îmi puse la repezeală cîteva întrebări stereotipe, așa cum pun de obicei doctorii pacienților lor. Răspunsurile mele erau răspunsuri de om sănătos, căruia toate organele îi funcționează normal, care nu simte nici un fel de tulburări și care nici el singur nu știe de ce a venit la doctor.

Doctorul mă ascultă, tot uitîndu-se la fața mea, apoi zîmbi și zise :

— N-aveți nimic. Dar, dacă doriți, pentru că ați venit aici, vă puteți folosi de izvoarele cu apă sărată, și nu-i rău : a bea această apă e util și pentru oamenii sănătoși. De altfel, cum doriți...

Și se ridică, semn că celebra consultație luase sfîrșit.

Vă puteți închipui bucuria mea față de aceste liniștitoare vorbe ale doctorului și satisfacția cu care am lăsat pe birou cei treizeci de fiorini pe care i-am scos din portmoneu.

În clipa aceasta, din el se risipiră cîteva din cărțile mele de vizită — pe care sta scris în franțuzește, în afară de nume, și înalta mea demnitate — iar o dată cu ele, și pliculețul doctorului vienez. Pînă să le

adun, deşi am lucrat cît am putut mai repede, doctorul mi-a aflat titlul : fusesem trădat !

— Sînt ale dumneavoastră ? mă întrebă, privind una din ele.

Ar fi fost o prostie să mai neg.

Deodată se schimbă la faţă, chipul lui căpătă o altă expresie, una respectuoasă, şi strigă tare :

— *Ah, excellence !*

Am blestemat în gînd şi am trimis la toţi dracii cărţile de vizită...

— Pardon ! Ah, de ce nu m-aţi prevenit !... Vă rog dezbrăcaţi-vă, îmi spuse el, emoţionat.

M-am resemnat. Ah, dar cum am înjurat, cum am mai înjurat în gînd afurisita asta de întîmplare.

V

Am rămas aproape gol.

Doctorul mă rugă să mă culc pe spate pe canapea şi se apucă să mă ciocănească, să mă pipăie, să mă apese pe diferitele părţi ale trupului. Îmi ascultă cu stetoscopul respiraţia, mă întoarse pe burtă, îşi puse grav şi preocupat urechea pe spatele meu. Aşa trecu un sfert de oră.

În cele din urmă mă rugă să mă scol şi să mă îmbrac, ajutîndu-mi chiar el, după care ne-am aşezat iar în fotolii cînd îmi spuse cu o faţă plină de importanţă, aproape îngrijorată :

— *Excellence !* Consider necesar ca, după consultaţie, să vă mai pun cîteva întrebări... Ah ! cum de nu m-aţi prevenit !

În aceste din urmă cuvinte răsuna parcă o scuză.

Îmi puse vreo douăzeci de întrebări asupra modului meu de viaţă, asupra funcţiei mele, asupra stării sănătăţii părinţilor şi bunicilor mei, mă întrebă de ce au murit, se interesă de clima Sofiei, dacă am fost bolnav vreodată şi de ce boli anume, dacă am făcut

abuz de ceva. La fiecare răspuns al meu dădea grav din cap.

— Beţi ?

— Ce ?

— Vin.

— Beau.

— Înţelegeţi întrebarea mea, domnule ministru... vreau să vă întreb..., zise el, cu oarecare ezitare, vreau să vă întreb dacă beţi ceva mai mult ?

— Numai la masă.

— Mult ?

— De la unul la trei pahare.

Clătină neîncrezător din cap, parcă ar fi vrut să spună : „Faci pe şmecherul, prietene. Ştiu eu că bei mult mai mult decît atîta, n-o să mă înşeli pe mine".

Fără să vreau, mi-am pipăit nasul : nu cumva era roşu ?

Doctorul se ridică, se aşeză apoi pe scaunul de la birou şi se apucă să scrie. Cînd termină, l-am întrebat alarmat :

— Ce credeţi că am, domnule doctor ?

În locul unui răspuns direct, îmi zise :

— *Excellence,* deocamdată pot să vă spun un singur lucru : trebuie neapărat să rămîneţi aici o lună de zile. Starea dumneavoastră generală necesită un tratament serios : oboseala de care vă plîngeţi nu provine numai din eforturile ocupaţiilor dumneavoastră, ci şi din unele anomalii organice a căror evoluţie şi consecinţe nedorite trebuie împiedicate în mod hotărît... Dacă doriţi, aceste anomalii constau în... (mi-a înşirat o sumă de termeni latineşti din care n-am înţeles nimic). Mîine, binevoiţi să mai treceţi pe la mine, ca să vă dau instrucţiunile necesare, aducîndu-mi şi analiza urinei (mi-a dat adresa unui specialist care face astfel de analize). La revedere, pe mîine, domnule ministru !

M-am întors la hotel într-o stare de spirit foarte apăsătoare.

Vai, eram un om bolnav ! Şi dacă judecam după cuvintele latineşti, aveam pe puţin cincisprezece boli,

fără a fi bănuit măcar așa ceva ! Mîine, cînd am să-i duc analiza, se vor descoperi desigur și alte boli, noi, și poate mult mai primejdioase.

Blestem !

VI

Dimineața, doctorul examină cu atenție analiza pe care i-am dat-o — era scrisă în nemțește — și fața lui deveni serioasă. Îmi scrise pe o lungă bucată de hîrtie regimul pe care trebuia să-l țin timp de o lună, urmînd să mă prezint la dînsul o dată la două zile.

În fiecare dimineață, pe la ora nouă, trebuia să mă duc la izvorul mineral principal care se afla în centrul orașului (i-am uitat numele) și să beau cîte un pahar cu apă.

La ora zece trebuia să mă duc la alt izvor, să beau alt pahar cu apă minerală.

După aceea, să iau medicamentele de la farmacia pe care mi-o recomandase.

La ora unsprezece, să mă duc să fac baie într-o instalație balneară.

Pe urmă, o plimbare lungă.

După-masă, gimnastică suedeză într-un institut special, pentru directorul căruia mi-a scris cîteva rînduri pe o carte de vizită (Ah, afurisita de carte de vizită !).

Alimentația : o singură chiflă cu lapte, și compot ; berea, vinul, interzise.

Am urmat cu strictețe prescripțiile doctorului. Foamea, mersul pe jos, băile, gimnastica suedeză, medicamentele, chinurile sufletești m-au slăbit îngrozitor. După recomandația doctorului, mă prezentam la el la fiecare două zile, lăsîndu-i pe masă cîte zece fiorini ; el schimba izvoarele și numărul paharelor pe care trebuia să le beau, sfătuindu-mă să continui

acest regim istovitor. Nu mai îndrăzneam să mă uit în oglindă.

Unii cunoscuţi bulgari pe care i-am întîlnit acolo şi care după puţin timp au plecat se mirau de faptul că slăbeam atît de repede, cu atît mai mult cu cît nici înainte nu treceam drept un om gras, iar după cum vedeţi nu sînt gras nici acum. La întrebările lor de ce anume mă tratez, ridicam din umeri disperat... Cînd vedeam în restaurant pe fericiţii care mîncau de toate, după pofta inimii, şi se răcoreau cu bere blondă de Pilsen, simţeam chinurile lui Tantal... În fiecare zi eram ocupat cu executarea prescripţiilor medicale. Mă tratam de dimineaţă pînă seara ; de dimineaţă pînă seara înghiţeam apă din izvoare, făceam băi, gimnastică suedeză, marşuri lungi, ţineam post, practicam abstinenţa, luam medicamente — foame şi sete. În afară de asta, necunoaşterea limbii germane mă stînjenea la fiecare pas ; n-am mai găsit nici un bulgar cu care să schimb o vorbă, aşa că singurătatea mea era desăvîrşită. Adeseori îmi venea să fug unde vedeam cu ochii ; dar amintirea groaznicelor şi misterioaselor cuvinte latineşti mă reţinea de la acest pas şi înduram eroic situaţia omului care trebuie să se vindece de nenumăratele lui boli. O dată cu slăbirea şi ruinarea fizică, mă simţeam şi moralmente înfrînt în acest oraş german, care, cu toate frumuseţile lui naturale, cu tot aspectul său bogat şi luxos, îmi deveni antipatic.

VII

Se scurseseră cam vreo douăzeci de zile, cînd unul din servitorii hotelului bătu la uşă, intră în cameră, făcu o plecăciune mai respectuoasă ca oricînd şi zise :

— *Exzellenz !* [1]

[1] Excelenţă ! (În limba germană în original.)

— Ce fel de excelenţă ? am strigat mirat şi nemulţumit, deoarece la hotel nu-mi declarasem funcţiunea, care, din ordinul meu, nu figura nici pe plicurile pe care le primeam de la Sofia.

Servitorul mă privi încurcat.

— Scuzaţi, *exzellenz,* dar pentru că domnul v-a numit aşa...

— Care domn ?

— A întrebat de dumneavoastră un domn.

„Cine o fi ?“ mi-am zis uimit.

În acest timp cineva ciocăni la uşă şi, la răspunsul meu *Entrez* [1] intră repede un domn care se apropie de mine şi mă sărută.

Numai după ce şi-a spus numele, m-am dumerit că oaspetele era vechiul meu prieten doctorul Franz G. croatul, care fusese trimis în misiune în Bulgaria, cu vreo zece ani în urmă, şi cu care mă împrietenisem.

Chiar de la primele cuvinte am înţeles că-mi descoperise incognito-ul la hotel. Aflase întîmplător, dintr-un ziar sofiot, că mă găseam în acel oraş ; cercetase toate hotelurile şi, în cele din urmă, mă găsise aici.

— Ah, domnule D***, pentru Dumnezeu, ce boală aveţi ? continuă el după primele efuziuni prieteneşti, uitîndu-se la faţa mea trasă.

— Ce boală ? Întrebaţi mai bine : ce boli, doctore ! Trebuie că am cel puţin cincisprezece.

— Groaznic ! Dar ce anume ? mă chestionă el, foarte alarmat.

— Nu vă pot spune, deoarece doctorul meu mi le-a înşirat în latineşte şi eu nu cunosc limba asta.

Şi i-am povestit supliciile la care mă supuneam de bună voie de douăzeci de zile încoace şi cît de nesuferit îmi devenise traiul în acel oraş.

— Bietul meu prieten, cît vă compătimesc ! Parcă am presimţit că veţi avea nevoie de mine, aşa că de trei zile vă caut peste tot. Îmi puse cîteva întrebări,

[1] Intraţi (în limba franceză în original).

cercetă analiza pe care o posedam şi zise bucuros : Slavă Domnului, aici nu e nimic neliniştitor. Dar lăsaţi-mă să vă consult şi eu.

M-am dezbrăcat, iar el m-a cercetat şi consultat cu cea mai mare atenţie. Apoi s-a uitat uimit în ochii mei cîtva timp, şi-a apucat barba deasă şi creaţă şi mi-a spus :

— Dragă domnule ministru ! Doctorul L. ştie că sînteţi ministru ?

— Da.

I-am arătat părerea doctorului L. înainte şi după descoperirea funcţiei mele.

Mă privi fix.

— Da, sînteţi în pericol !

— Şi dumneavoastră spuneţi asta ? ! am strigat cu spaimă.

El mă luă de mînă.

— Vreţi de la mine un sfat prietenesc, sincer, ca de la un frate ?

— Spuneţi, doctore.

— Fugiţi de-aici.

Îl privii uimit.

— Acesta este sfatul meu. Fugiţi ! N-aveţi nimic, sînteţi un om absolut sănătos... Ah, prietene, bine v-aţi gîndit la început să vă ascundeţi înalta poziţie socială... Ştiţi, aici sînt doctori renumiţi, dar sînt şi din aceia cărora le trebuie bani mulţi, victime bogate pe care le jumulesc fără milă ; primesc procente de la institutele pe care le recomandă bolnavilor lor, sînt bandiţii ştiinţei, aşa cum pesemne este şi acest doctor L. Desigur, aflînd că sînteţi ministru bulgar, s-a gîndit că sînteţi bogat ca un rajah indian. Plecaţi în Elveţia sau la Sofia cît mai curînd.

— Doctore, m-aţi salvat ! am strigat eu, emoţionat, strîngînd cu cordială mulţumire mîinile bunului croat.

— Acum hai să ne plimbăm ! zise doctorul şi îşi luă pălăria.

— Doctore, să lăsăm plimbarea mai la urmă, acum vreau să mănînc, să mănînc, vreau să mănînc pînă o să plesnesc.

Doctorul zîmbi.

— Se pare că neamţul a vrut să vă chinuiască, simţind că sînteţi rusofil... Să mergem la grădina „Bellevue“, unde mă aşteaptă soţia mea. Acolo o să chefuim împreună şi o să ne cinstim cu cea mai bună bere de Pilsen, pentru frăţietatea slavă.

VIII

Chiar în aceeaşi zi i-am trimis doctorului L., într-un plic, un pachet cu fişicuri : onorariu suplimentar pentru strădaniile depuse spre vindecarea mea de bolile cu nume latineşti, comunicîndu-i că, din motive ce nu puteau fi amînate, părăseam oraşul.

Pentru că îmi mai rămîneau încă zece zile de concediu, m-am dus să le petrec la Praga, să mă odihnesc după „tratament“ şi să mănînc ca oamenii, ca să-mi vin puţin în fire, deoarece mi-era frică să mă întorc la ai mei, la Sofia, în halul acela de slăbiciune.

1901

DASCĂLII

Amintiri din anii de şcoală

Gîndul îmi zboară departe, departe în trecut ; se întoarce în ceaţa şi în lumea unor vremi de mult uitate şi cufundate în oceanul veşniciei. Ca un arheolog la săpături, închipuirea mea caută şi scormoneşte prin amintirile copilăriei şi tinereţii ; răscoleşte din ce în ce mai avidă în acele vremuri depărtate şi, găsind lucruri dragi, chipuri stranii îngropate sub buruienile uitării, se opreşte cu plăcere asupra lor şi nu vrea să se mai despartă de ele.

Doamne, ce roi de vedenii au ţîşnit, din cimitirul lucrurilor moarte, la prima lovitură de cazma !

Chipuri şterse învie acum în adîncurile amintirii, şi toate-mi sînt atît de dragi, le simt atît de aproape de inima mea ! Iar sufletu-mi, într-o dulce visare, vrea să rămînă tot mai mult pe tărîmul acela luminos al anilor copilăriei, să se desfete în lumea nevinovăţiei, a bucuriei, a credinţei în bine, el, cel zdrobit azi de dezamăgirile şi furtunile vieţii, ros de îndoieli amare, trădat de experienţa ei...

Şi nu pentru că anii aceia ar fi fost lipsiţi de dureri şi amărăciuni. Au fost şi de astea — doar îl întovărăşesc pe om încă din leagăn — dar sînt dureri care s-au potolit, şi din depărtarea de la care privim acele vremi nu vedem decît părţile luminoase, totul ni se pare plin de strălucire şi veselie, încîntător, senin, ca un munte în zare : rîpele, prăpăstiile, stîncile ascuţite nu se văd, doar linia lui armonioasă, care se profilează plină de un farmec neîntrecut pe albastrul cerului.

Azi însă, plutind pe marea liniştită a amintirilor, vreau să mă opresc numai la cîteva chipuri care de acolo, din adîncul trecutului, mă privesc cînd zîmbitoare, cînd severe, dar la fel de dragi sufletului meu : chipurile dascălilor mei.

Primul de care-mi aduc aminte mai bine este dascălul Atanas din Karlovo.

Îmi amintesc de un om înalt, cu ochii negri, cu faţa palidă şi blîndă, îmbrăcat în haine de şiac negru, croite după moda franţuzească, cu fes pe cap şi nuia în mînă.

Mai mult însă nu ştiu nimic despre persoana lui. Obiceiurile, caracterul, firea lui, toate acestea s-au şters din mintea mea. Văd doar omul înalt, cu faţa palidă şi blîndă — cred că era frumoasă — şi nimic mai mult.

Mi-a fost învăţător la şcoala primară (numită pe atunci „reciprocă"), unde m-a dus tata, cu deosebită solemnitate, încălţat cu pantofi roşii şi îmbrăcat în şalvari negri de stambă, cînd am împlinit şapte ani (1857).

Pe vremea aceea, învăţămîntul primar se preda după metoda „reciprocă" sau lancasteriană [1]. Îmi amintesc cum dascălul îmi conducea degetul pe nisipul de pe bancă, pentru ca să desenez literele mari, cît de tare îi mirosea haina a tutun, cum lovea cu nuiaua în pupitru spre a potoli gălăgia necuviincioasă a copiilor sau cum îi bătea la palmă pentru cine ştie ce şotii.

În jurul acestei persoane învie acum în amintirea mea complicatul şi ciudatul învăţămînt primar, întregul arsenal al înţeleptei metode Lancaster : semi-

[1] Numită astfel după pedagogul englez *John Lancaster* (1778—1838) care a iniţiat-o ; potrivit acestei metode, elevii se instruiau unii pe alţii, sub conducerea profesorului. La noi în ţară metoda lancasteriană a fost introdusă oficial în 1831, iar în Bulgaria în 1835, primii învăţători bulgari deprinzînd această metodă la Bucureşti ; a durat însă destul de puţin, fiind înlocuită, şi într-o ţară şi în alta, cu sistemul de învăţămînt modern.

cercurile de fier de lîngă pereţi, tabelele atîrnate pe aceştia, de pe care rosteam cu voce tare silabe şi cuvinte, sub conducerea unui elev mai avansat, care ţinea în mînă un băţ ascuţit la capăt : „arătătorul".

Existau o mulţime de elevi investiţi cu înaltele funcţiuni de chestori şi supraveghetori : „supraveghetori principali", „supraveghetori generali", care ţineau liniştea de la înălţimea „scaunului" (un fel de catedră) şi care asurzeau şcoala cu strigătele lor tărăgănate : „Avram Petkov, neatent !", „Ciono Ivanov, nesupus !", „Vasil Dimov, gălăgios !" ; mai erau şi „uşieri". În jurul acestor cerberi de la uşile claselor se îngrămădeau într-una elevi, schimonosindu-se şi ţopăind spre a arăta în felul acesta că au nevoie să iasă...

Pe pereţi atîrnau tablouri mari de mucava, cu înţelepte şi edificatoare inscripţii : *„Teme-te de Dumnezeu şi cinsteşte pe sultan" ; „Orice lucru la locul lui şi orice treabă la vremea ei" ; „Lenea este mama viciului" ; „Fă binele şi aruncă-l în mare"*, şi alte aforisme de acest fel. În faţa catedrei atîrnau, spînzurînd de şnururi negre, tăbliţe negre de lemn cu inscripţiile : *nesilitor, necuviincios, leneş, nesupus, obraznic* etc. Tăbliţele acelea aveau o deosebită importanţă : erau armele pedepsei morale pentru cei ce cădeau în greşelile de moarte suspomenite. După o triplă strigare preventivă a supraveghetorului, elevul incorigibil era scos în faţa catedrei spre a i se agăţa de gît una din tăbliţe, iar uneori chiar mai multe, după natura şi numărul „crimelor" săvîrşite. Şi astfel, cu acele ruşinoase embleme pe piept, elevul sta cîteva ceasuri în picioare sau în genunchi în faţa celorlalţi.

Arsenalul de măsuri penale nu se sfîrşea aici. Infractorii mai nărăviţi erau băgaţi la „carceră", care se afla sub catedră. „Carcera" era o cuşcă întunecoasă, strîmtă şi joasă, în care intrai pe brînci ; înăuntru mirosea a mucegai şi a şoareci ; hoarde întregi de guzgani şi şobolani îşi aveau locuinţa chiar acolo, spre groaza celor închişi.

În afara bătăii la palmă se mai aplica vinovatului şi bătaia la spate, cu care prilej acesta era ţinut în cîrcă de cineva. Cea mai sălbatică pedeapsă era „falanga" : doi băieţi voinici îl trînteau jos pe cel ce trebuia pedepsit, îi ridicau picioarele goale — toţi umblam pe atunci desculţi, după metoda lui Kneipp [1] — aşezîndu-i-le unul lîngă celălalt şi expunînd tălpile nuielei învăţătorului, în urletele sfîşietoare ale elevului.

Dar cea mai amară pedeapsă, mai grozavă decît tăbliţele negre, carcera şi bătaia, era alta — mai mult morală decît fizică — considerată drept cea mai înjositoare : elevului i se mînjea faţa cu cerneală şi era expus batjocurii nemiloase a copiilor — pentru că, în simplitatea lor angelică, copiii sînt animalic de cruzi...

După această pedeapsă urma eliminarea.

Acea renumită metodă Lancaster prevăzuse şi premii pentru diversele virtuţi. În opoziţie cu tăbliţele negre existau şi tăbliţe roşii, mai mici şi cu şnururi tot roşii, purtînd inscripţiile : *merituos, silitor, cuminte, harnic, exemplar*. Fericiţilor care se remarcau prin aceste nobile calităţi li se atîrnau pe piept tăbliţele roşii şi se bucurau de ele, invidiaţi de colegii lor.

Elevii buni erau premiaţi cu „fuli" (diplome) : bucăţele pătrate de hîrtie investite cu sigiliul şcolii, pe care se afla desenat un cocoş — emblema spiritului treaz ! Existau diplome tipărite în culori roşii, galbene şi negre. Cele roşii erau cele mai de preţ, premiile cele mai mari. Acele „fuli" erau lucruri scumpe, deoarece ne serveau la răscumpărarea pedepselor. Elevul infractor putea scăpa de tăbliţele negre, de bătaia la palmă, de carceră, ba chiar şi de falangă, dînd în schimb atîtea sau atîtea diplome — învăţătorul fixa numărul lor după gradul vinii.

[1] S. *Kneipp* (1821—1897), autor al unor lucrări medicale neştiinţifice ; metoda Kneipp recomandă întrebuinţarea cîtorva plante medicinale şi a curei cu apă rece.

Existau unii elevi şmecheri care-şi procurau ilegal aceste hîrtiuţe salvatoare: corupeau pe servitorul şcolii cu o traistă de nuci sau cu tutun, şi acesta fura din cancelarie vrafuri întregi de diplome; alţii şi le procurau prin rudele lor, care aveau cinstea să se numere printre prietenii apropiaţi ai dascălului Atanas. Mulţi îşi făceau rost de ele într-un mod mai cavaleresc: îi aduceau dascălului un prînz gustos de acasă, iar el îi răsplătea generos cu cocoşi roşii.

Îmi amintesc însă că noi economiseam aceste bogăţii, rezervîndu-le numai pentru cazuri grave, şi ne supuneam eroic loviturilor de nuia, păstrînd acele bilete pentru ceasuri mai grele. Eram nişte adevăraţi diavoli.

Acest dascăl Atanas, această fiinţă intangibilă pentru noi, acest Jupiter distribuitor de pedepse şi premii, dispăru într-o bună zi din ochii noştri, părăsind şcoala.

Am absolvit şcoala primară cu alţi învăţători, dar, fie că au predat prea puţin timp, fie că au fost nişte oameni şterşi, n-au lăsat nici o urmă în sufletul meu.

O puternică impresie mi-a făcut personalitatea remarcabilă şi originală a profesorului de gimnaziu (numit pe atunci „principal"), unde am trecut după absolvirea învăţămîntului „reciproc".

Acesta a fost dascălul Iurdan (Nenov) din Pazargic.

Era un bărbat de aproape patruzeci de ani, activ, vioi, tenace, înzestrat cu o mare energie. Cuvînta frumos — se exprima limpede, atrăgător, cu glasul lui puternic, care devenea teribil în momentele de mînie.

Nu absolvise nici o şcoală superioară, avea cunoştinţe fragmentare, nesistematizate, şi de aceea înlocuia lipsa pregătirii sale pedagogice prin bunăvoinţă şi hărnicie. În timpul lui, şcoala din Sopot, care făcuse un remarcabil progres datorită organizării şi reformelor, a cunoscut o perioadă de înflo-

rire. Ea a atras elevi din toate colţurile Bulgariei şi a dat o serie de învăţători.

O întîmplare bizară, dar de loc rară pe vremea aceea, avînd în vedere rivalităţile şi moravurile profesorilor, a oferit dascălului Iurdan prilejul de a ajunge vestit prin cunoştinţele sale şi de a duce mai departe faima şcolii noastre.

La invitaţia profesorului principal din Karlovo, dascălul Dimitri, care-şi făcuse studiile în Rusia, Iurdan s-a dus cu elevii săi din clasele superioare să ia parte la examenele ce se ţineau în acel oraş. Acolo, în faţa mulţimii înmărmurite, a început, nu ştiu cum, o dispută savantă cu dascălul Dimitri asupra problemei : „Animalele au raţiune ?“ Dascălul Dimitri a dovedit că au, deoarece, „cînd vrei să prinzi o muscă, aceasta fuge !“ ; dascălul Iurdan a susţinut că au numai instinct. Această dispută, care aminteşte polemicile publice ale vechilor înţelepţi atenieni, pasionă cele două oraşe şi le împărţi în două tabere adverse. De aici, disputa trecu şi în coloanele ziarelor constantinopolitane, iar savanţii din Constantinopol dovediră că dreptatea se află de partea dascălului Iurdan. După această sentinţă, care a dat o grea lovitură autorităţii dascălului Dimitri, şcoala din Karlovo a rămas de ruşine ; elevii din familiile de vază au părăsit-o de îndată şi au trecut la Sopot, să audieze înţelepciunea Aristotelului sopotean.

(Eram prea mic atunci, abia în clasa întîi, ca să înţeleg bine aceste lucruri, de aceea vi le relatez, atît pe cele de faţă cît şi cele ce urmează, aşa cum le-am auzit eu mai tîrziu.)

Dar dascălul Iurdan nu s-a culcat pe laurii victoriei. Pentru a face o şi mai puternică impresie cu multilateralele sale cunoştinţe, el dădu o amplă dezvoltare programei analitice. În afară de cele zece obiecte de învăţămînt general, pe lîngă limbile greacă şi turcă, a introdus în clasele superioare şi limbile rusă şi franceză, pe care le învăţa într-ascuns în acelaşi timp cu elevii săi ; a mai introdus „Istoria împărăţiei turceşti“ în limba sîrbă : „Istoria tu-

reţkogo ţarstva" ; de asemenea, a introdus poetica, astronomia, etica, metafizica ! Era o orgie de discipline, un program care-ţi lua ochii, un haos de zdrenţe ştiinţifice, vîrîte în creierul elevilor cu maiul !

Geometria o preda pe Trapeto — un deal golaş de lîngă Sopot — unde elevii cărau jaloanele şi teodolitul, pentru a face apoi măsurători geometrice sub privirile uimite ale sopotenilor, în faţa acelei tainice şi înalte ştiinţe.

Într-o zi, dascălului Iurdan i se năzări să devină poet. Mi-l amintesc şi acum stînd turceşte pe banca din curtea şcolii, în cojocul lui verde, cu ciubucul în mîna stîngă şi fesul dat pe ceafă, important şi concentrat, numărînd pe degete silabele. Mult timp a lucrat el la această operă poetică, iar cînd a sfîrşit versurile, le-a găsit şi o melodie şi ne-a învăţat să le cîntăm. Prima strofă mi-o amintesc şi acum.

Pe dealul ce se vede
În fundul Balcanilor,
Într-un veac întreg din patru,
Se află templul Minervei.

Aceste versuri încîlcite, cu tîlc ascuns şi cu terminaţiuni vechi slave, erau un imn închinat şcolii din Sopot, cu aluzii la preotul care slujea în acel templu al Minervei.

Dascălul Iurdan avea spirit reformator. Întrucît toată curtea şcolii era presărată cu morminte, în urma insistenţelor sale jumătate din ele au fost mutate spre a se crea spaţiu pentru joaca elevilor ; mormintele rămase au fost împrejmuite cu gard ; s-a amenajat o grădină ; s-au adus pomi mari şi au fost sădiţi acolo ; s-a construit în curte încă un local pentru şcoală ; s-au cumpărat globuri — pămîntesc şi ceresc — diferite aparate de fizică, instrumente de geometrie şi alte materiale didactice. S-a înjghebat şi o modestă bibliotecă şcolară — cărţi ruseşti şi revista sîrbească *Glasnik*. Epitropii îi dădeau ascultare, iar oraşul — bogat pe atunci datorită

înfloritoarei sale industrii de găitane şi stămburi — nu dădea înapoi în faţa acestor cheltuieli.

Om întreprinzător, cu minte şi înclinaţii practice, cunoştea slăbiciunile orăşenilor, le măgulea gusturile, respecta concepţia timpului şi nu se sfia să recurgă la trucuri, ca să se ridice în ochii sopotenilor. Era aspru în ceea ce priveşte disciplina chiar şi în afara şcolii — elevii lui mergeau acasă cuminţi, rînduiţi pe stradă într-un şir lung de jumătate de kilometru.

Se îngrijea de asemenea ca elevii să se ducă regulat la biserică, cînta în strană şi cuvînta din amvon. La praznicele mari ne însoţea pe la casele fruntaşilor şi ciorbagiilor, să le facem urări cîntîndu-le cîntecele ocazionale compuse de Iakim Gruev [1].

Şi slava noii Atene creştea !

Dar dascălul Iurdan avea un mic cusur : bătea grozav şi se lăsa cuprins de o furie nestăpînită la cele mai mici greşeli ale ciracilor săi.

În ultimul an, cînd simţi că neliniştiţii atenieni din Karlovo s-au cam săturat de el şi că poziţia i se clatină, deveni grozav de irascibil. El însă îşi varia pedepsele ; mi-amintesc că odată, pentru o lecţie neînvăţată, a pedepsit zece elevi — printre care şi pe mine — cu foamea. După ce la prînz ne-a oprit la arest, seara a uitat să ne mai dea drumul. Se întunecase de-a binelea, iar noi am fost nevoiţi să petrecem noaptea flămînzi, în şcoală. Necazul nostru era cu atît mai mare, cu cît în noaptea aceea avea loc în oraş o „donanma“ (iluminaţie), pentru nu ştiu ce sărbătorire a sultanului. Priveam galeş de la ferestre butoaiele cu catran aprinse jos, în piaţă, unde avea loc sărbătoarea în cinstea lui Abdul Medjid [2]. Deoarece nu îndrăzneam să ieşim fără voie, am hotărît să ne mai alinăm durerea, făcîndu-ne totodată şi datoria de credinţă faţă de sultan. Drept care am adunat vreo cincizeci de candele din cimitir, le-am

[1] Profesor şi cărturar bulgar (1828—1912).
[2] Abdul Medjid (1839—1861) sultan al Turciei.

aprins şi le-am pus pe băncile şi ferestrele şcolii „reciproce“ şi, în timp ce colegii noştri cîntau în piaţă imnul sultanului : *Neşiri nur Abdul djihan* [1], compus de Iakim Gruev, noi zbieram : *Dorit-a mîndrul Nikifor* [2], compus de acelaşi autor. Cîntecul acesta era pe vremea aceea un fel de Marsilieză bulgară — îşi însuşise chiar şi melodia celei franceze ; cîntecele revoluţionare ale lui Cintulov [3] nu apăruseră încă... Dascălul Iurdan, care participa la serbare, văzînd de jos, din piaţă, şcoala viu luminată, a crezut c-a luat foc şi, venind în fugă, ne-a găsit în toiul ştrengăriilor noastre, şi anume tocmai cînd, cu gesturi eroice şi însetate de sînge, cîntam aceste cuvinte ale hanului Krum către armata sa :

Zboară capete ! Tăiaţi !
Patria s-o liberaţi !

Cînd a văzut candelele din cimitir aprinse în cinstea sultanului, ne-a privit sălbatic şi ameninţător ; dar, fie că se simţea vinovat pentru faptul că uitase să ne dea drumul de la arest şi că nici nu-i prevenise pe părinţii noştri, neliniştiţi desigur, fie că s-a speriat de numărul nostru, şi-a stăpînit furia şi ne-a spus aspru doar atît :

— O să daţi foc şcolii ! Ştergeţi-o de aici !

Apoi a alergat să stingă cerceveaua unei ferestre care luase foc de la o candelă.

Noi am continuat victorioşi Marsilieza noastră şi pe stradă...

Dascălul Iurdan a stat la noi şapte ani, termen lung pentru vremea aceea, şi profesoratul său a făcut epocă în istoria şcolii din Sopot.

[1] Abdul, cel care a răspîndit lumină în toată lumea (în limba turcă în original).

[2] Este vorba de împăratul bizantin Nicefor (802—811), care a organizat în anul 811 o expediţie în Bulgaria şi a ars oraşul Pliska, capitala statului. Surprins la întoarcere în pasul Vărbiţa, de armata hanului bulgar Krum, a suferit o mare înfrîngere, găsindu-şi cu acest prilej şi moartea.

[3] *Dobri Cintulov* (1822—1866), poet bulgar, vestit prin cîntecele sale revoluţionare. Unele din ele se mai cîntă şi astăzi.

Astăzi îşi duce povara grea a anilor, trăind dintr-o pensie modestă în oraşul său natal.

În timpul lui, profesor de limba turcă era Ilanoolu, un turc din Karlovo.

Ilanoolu făcea parte dintre turcii aceia semieuropenizaţi, sub al căror surtuc se ascundea un veritabil asiatic. Era voinic, cu barbă de efendi, ochi bulbucaţi şi somnoroşi, o faţă lată şi buhăită pe care se citea patima băuturii. Pe capul său ras purta cu filozofică neglijenţă un fes jegos ; hainele, din postav negru, de croială franţuzească, erau jerpelite, cu cracii pantalonilor exagerat de largi şi zdrenţăroşi, iar în picioarele goale purta nişte papuci cîrpiţi.

În fiece dimineaţă, toamna, venea de la Karlovo, cu şalvarii şi giubeaua stropite de noroi, ca să predea, cu glas răguşit, după cartea lui cu scoarţe pestriţe, lecţiile pentru care primăria îi plătea un salariu de nimic.

Acest simpatic promovator al înţelepciunii turceşti în şcoala de la Sopot avea darul de a minţi într-un mod uimitor. Minţea fără motiv, fără scop, numai aşa, de dragul artei ! Din care pricină lumea i-a schimbat numele în Ialanoolu (fiu mincinos) în loc de Ilanoolu (fiul şarpelui).

Multă vreme veşmintele sale slinoase, ponosite şi, mai ales, ura lui contra nasturilor au rămas de pomină în oraş. Cînd tatăl îşi certa fiul pentru aspectul lui necuviincios, îi zicea :

— Mascara ce eşti, umbli descheiat la pantaloni de parc-ai fi Ilanoolu !

Sau :

— Ţi-ai murdărit pantalonii de noroi ca Ilanoolu !

Odată, Ilanoolu a fost eroul unei aventuri nespus de comice, dar care i-a strecurat în inimă cei mai delicioşi fiori...

O tînără călugăriţă, avînd un interes ce nu suferea amînare, a pornit singură de la Sopot la Kar-

lovo. Pe cîmp, nici ţipenie de om ; se temea să nu întîlnească vreun turc şi privea în jur cu frică, doar-doar o zări vreun drumeţ bulgar ca să-l aibă tovarăş. Cînd a coborît în valea adîncă a Sopotniţei, a zărit cu bucurie o altă călătoare — o călugăriţă care stătea cu spatele spre ea, puţin aplecată. Tînăra călugăriţă s-a apropiat repede, a bătut-o veselă pe spate şi i-a zis :

— Oh, Doamne, bine că te-am ajuns ca să mergem împreună.

Dar care nu i-a fost mirarea cînd în faţa ei s-a înălţat în toată măreţia lui Ilanoolu. Din greşeală îl luase drept călugăriţă, aşa cum îl văzuse din spate şi stînd aplecat : turcul îşi scotea o piatră din papuc.

Ilanoolu s-a simţit măgulit de purtarea călugăriţei şi s-a grăbit să-i răspundă că şi lui îi face mare plăcere să călătorească în tovărăşia ei. Biata femeie a intrat în pămînt de ruşine, dar, neavînd încotro, şi-a continuat drumul pînă la Karlovo, însoţită de acest neobişnuit cavaler, spre marea uimire a bulgarilor cu care se întîlneau.

Istorioara a înveselit multă vreme Sopotul şi, mai ales, pe tînăra şi guraliva călugăriţă, care o povestea în dreapta şi-n stînga.

Lui Ilanoolu însă i-a rămas întipărită în suflet amintirea luminoasă a unei aventuri romantice. În discuţiile sale intime cu prietenii apropiaţi exagera istorioara, făcînd din ea o poveste de dragoste din „O mie şi una de nopţi"...

Acest memorabil turc şi-a întrerupt vizitele la şcoala din Sopot tot atunci cînd a părăsit şcoala şi dascălul Iurdan.

A fost numit apoi ca director dascălul Kalist (Hamamgiev).

Era un bătrîn înalt, cu faţa mare, albă, mobilă ; făcea parte dintr-o familie de vază din Sopot. În tinereţea lui fusese învăţător, apoi negustor cu stare la Constantinopol, dar dăduse faliment în urma unui concurs nefavorabil de împrejurări.

Cu toate că eram tineri și fără griji, vedeam cu durere cît de greu apăsa asupra acestei firi cinstite nefericitul său naufragiu în comerț. Acestui om cu sufletul și cariera distruse, cu onoarea și mîndria rănite pentru totdeauna, nu-i ardea de școală.

Vremurile acelea aspre se deosebeau întru totul de cele de azi, prin concepțiile primitive despre onoare. Pe atunci, pentru un comerciant falimentul însemna moartea ; o adevărată moarte morală și socială, indiferent dacă falimentul era fraudulos sau nu. Azi e un lucru de minimă importanță, și nu numai că nu atinge onoarea omului, dar nu e nici de natură a-l împiedica să urce pînă și pe cea mai înaltă treaptă a ierarhiei sociale...

În societatea restrînsă a concetățenilor săi, dascălul Kalist continua însă să se bucure de stimă și simpatie, chiar dacă lucrul acesta nu-l făcea mai fericit. Suferea, era veșnic îngrijorat. Mă uitam la el cum se plimba ceasuri în șir de-a lungul gardului, cu capul în jos, nevoit să reia la bătrînețe vechea-i meserie de dascăl, pe care o îndeplinea conștiincios, dar fără tragere de inimă și lipsit de curaj...

A murit de apoplexie după cîteva luni.

Clasa a rămas fără profesor o săptămînă sau două pînă cînd a venit altul nou.

Așteptam plini de curiozitate, ba chiar alarmați, să-l vedem pe noul nostru dascăl. Cum va fi ? De unde vine ? Rău ? Bun ? Iată întrebările care preocupau mințile noastre tinere.

Și într-o bună zi a intrat în clasă un domn necunoscut, cu capul mare și gîtul scurt, cu un trup gros, îndesat, cu fața uscată, suptă, îmbrăcat într-o uriașă șubă rusească cu un guler mare de castor.

Ne-a făcut o plecăciune, palid de emoție.

Era noul nostru învățător, dascălul Partenie (Belcev) din Troian.

Rece, distant, puțin ursuz, un adevărat seminarist — absolvise seminarul din Kiev — dascălul Partenie nu ne-a făcut o impresie deosebită. Ni s-a părut lipsit de dragoste, o fire aspră, un spirit străin de

noi ; parcă o dată cu el, în şcoală intrase un val de frig.

Stînd la catedră în imensa-i şubă rusească, cu o înfăţişare solemnă şi împietrită aidoma unui profesor neamţ de teosofie, ne citea lecţiile din manualele lui ruseşti, repede, cu glas surd şi tremurător — mai întîi fiecare frază în ruseşte, apoi tradusă în bulgăreşte — într-un fel monoton şi plictisitor. Şi cum ne uitam aşa la el, ne părea rău după dascălul Iurdan, pe care-l vedeam în gînd cum se plimba prin faţa noastră, în cojocul lui verde, ţinîndu-ne lecţia vioi, vorbind convingător, pe înţelesul nostru, din care pricină îl ascultam cu toată atenţia.

După fiecare lecţie, dascălul Partenie intra în cămăruţa din spatele catedrei, ca să fumeze — fuma cu patimă tutun, al cărui miros îi pătrunsese în haine şi-l răspîndea pretutindeni pe unde trecea.

Încet-încet s-a obişnuit cu slujba, a devenit mai sigur de sine, mai liber în gesturi şi cu purtări mai blînde ; a trezit interesul elevilor prin povestiri orale, cîştigîndu-le simpatia. Pe chipul lui rece a prins chiar să înflorească un zîmbet binevoitor. Faţa aceea, care la început era suptă şi palidă — în urma pregătirii grelelor examene pe care le susţinuse în Rusia, sau poate chiar din pricina foamei pe care o îndurase ca student — căpătase o culoare sănătoasă, rumenă. Se îngrăşa văzînd cu ochii.

Începu chiar să bată !

Şi cum mai bătea ! Nuiaua intra în carne ca toporul în lemn. Sub veşmîntul seminaristului sta la pîndă omul din Zagora. Exclama într-una : „Nu !“ [1] şi „Durak !“ [2], şi nimeni nu înţelegea ce spune. Dar numai cînd se înfuria. De obicei, dascălul Partenie era bun şi ne făcea să uităm izbucnirile lui sălbatice... Îi plăcea să se abată de la lecţie şi, într-un fel al său foarte atrăgător, ne istorisea întîmplări din viaţa lui de student, ne vorbea despre Rusia

[1] Hei ! (în limba rusă în original).
[2] Prostule ! (în limba rusă în original).

și obiceiurile rusești, ne povestea subiectul tragediilor shakespeariene : Regele Lear, Macbeth, Romeo și Julieta. Cu toate apucăturile lui de om din Zagora, avea o fire poetică ; declama cu sentiment poezii din Derjavin, Lomonosov, Krîlov și mai ales poeziile panslaviste ale lui Homeakov [1].

Aripile spre cer te-au dus,
O, slavule ! Vultur de miazănoapte,
Și-un cuib măreț ți-ai făurit departe,
În plină slavă, — acolo sus.

Atunci se înfierbînta, gesticula avîntat, cu fața aprinsă de entuziasm, cu ochii negri scăpărînd de însuflețire.

Auzeam pentru prima dată versuri rusești. Muzica lor îmi vrăjea și urechea, și inima. Pînă atunci citisem doar cîntecele lui Slaveikov [2], pe care le știam pe de rost, dar pasiunea mea erau cîntecele revoluționare și populare — pe acestea din urmă le-am găsit în „Bălgarski knijiți" [3]. Dar ca să încerc a scrie eu însumi versuri, nici că mi-a dat vreodată prin gînd.

Tot dascălul Partenie a introdus în școală și limba rusă, pe care o preda sistematic și inteligent ; apoi limba franceză, pe care n-o cunoștea de loc și de aceea lucra după metoda Ollendorf. Îmi amintesc că cuvîntul *femme* îl pronunța *fem*, și tot așa am învățat și noi... A introdus și retorica, și poetica (iar !), și patologia, deoarece epuizasem toate celelalte tezaure ale științei.

[1] *A. S. Homeakov* (1804—1860), scriitor rus și militant pe tărîm social, promotor al intereselor nobilimii cu tendințe liberale, luptă împotriva iobăgiei.

[2] *P. R. Slaveikov* (1827—1895), poet și cărturar bulgar de seamă din perioada Renașterii ; a avut și o intensă activitate politică.

[3] „Cărțuliile bulgare" — revistă bulgară care a apărut la Constantinopol între 1858—1860 și a jucat un rol important în formarea limbii literare bulgare.

Adeseori, în timpul lecţiilor, veneau epitropii. Dascălul Partenie, în dorinţa sa de a nu-i plictisi cu acele înalte ştiinţe, sau poate de frică să nu se încurce, aducea vorba despre lucruri mai uşoare. De cele mai multe ori punea pe un elev să povestească ceva din istoria Rusiei : despre Petru cel Mare, despre Suvorov, despre înfrîngerea lui Napoleon şi incendierea Moscovei. Relua el însuşi subiectul elevului şi îl dezvolta cu elocvenţă în faţa epitropilor, care îl ascultau foarte atenţi. Sau scotea un elev, să arate la hartă graniţele între care se întindea uriaşa Rusie, şi el însuşi, cu degetul, făcea victorios un cerc imens pe hartă, indicînd hotarele nesfîrşite ale imperiului rus. Şi mîndru, triumfător, îşi întorcea privirile spre oaspeţii încîntaţi şi exclama : „Ei ?" Iar epitropii părăseau întotdeauna şcoala, cu feţele radioase, care parcă spuneau : „Mai rar dascăl ca ăsta !"

Ca şi dascălul Iurdan, în ultima vreme începuse şi el să devină din ce în ce mai rău. Se supăra din nimica toată, ne bătea pentru orice fleac sau ne jignea. Cînd au început repetiţiile pentru examen, noi, elevii din clasa a patra, clasa superioară a şcolii, ne-am hotărît să ne răzbunăm într-un fel foarte original : ne-am înţeles să ne prefacem c-am uitat tot ce am învăţat în timpul anului, însă totodată să ne pregătim pe furiş pentru examen.

Ne-am jucat rolul bine. Examenul se apropia şi noi nu ştiam niciodată nimic. La întrebările pe care ni le punea Partenie rămîneam muţi sau dădeam răspunsuri prosteşti. Lui îi venea să înnebunească, iar noi ne bucuram în taină, văzîndu-i suferinţa, disperarea, furia-i neputincioasă. Nu ştia cum să-şi explice această bruscă tîmpire a întregii clase superioare. Ne-a repetat lecţiile, ne-a făcut observaţii, ne-a certat, ne-a ameninţat, ne-a bătut, ne-a rugat, dar degeaba. Repetiţiile pentru examen cu clasa superioară, clasa unde avusese elevii cei mai buni, îl înspăimîntau. În ajunul zilei fatale, Partenie a căzut la pat : s-a îmbolnăvit de nervi şi de inimă rea. Atunci ne-am înduplecat. I-am transmis prin

ajutorul său, dascălul Nacis, că sîntem gata să dăm examen. Bietul Partenie s-a însănătoşit imediat. Îmi amintesc şi azi zîmbetul lui fericit şi dulce, cînd a intrat în clasă şi ne-a zis :

— Minunat, aveţi caracter roman !

El însă nu şi l-a schimbat pe al său ; s-a purtat frumos doar pînă s-au terminat cu bine examenele, căci dorinţa ascunsă de a se răzbuna i-a mocnit mereu în suflet şi a izbucnit pentru un lucru de nimic în noul an şcolar — tot din pricină că făcusem dovada „caracterului nostru roman". Dar despre aceasta vă voi povesti mai jos.

Aveam atunci ca profesor de limba turcă pe dascălul Stefan (Kuşev) din Klisura.

Acesta era şi cîntăreţ de biserică. Stefan era un bărbat tînăr, cu glas frumos, cu o faţă blîndă, veşnic zîmbitoare. În afară de limba turcă, unde vădeam o înspăimîntătoare nepricepere, el ne mai preda cîntul şi psaltichia. Dar cu toată strădania mea, n-am putut înţelege hieroglifele unei astfel de ştiinţe. Această nereceptivitate faţă de muzica bizantină îl amăra pe tata, dornic să mă vadă cîntînd Heruvicul în biserică, după toate regulile artei.

I-am dat totuşi o satisfacţie : am cîntat axionul, glasul cinci, singur, în faţa icoanei Maicii Domnului, şi am produs — hai să mă laud — un efect extraordinar, cu vocea mea răsunătoare de prim tenor. Babele, înduioşate, lăcrimau. La ieşire, popa Stancio, din nişa unde miruia, m-a binecuvîntat şi mi-a zis :

— Eşti un adevărat înger, fecior de cîine !

Dar chipul tatii ? Strălucea ca soarele de mîndrie şi de fericire cînd l-au felicitat ciorbagiii :

— Să-ţi trăiască, Mincio ! O s-ajungă vlădică !

În fiecare sfîntă duminică cîştigam noi lauri, cu dulceaţa vocii mele. Aceasta mă costa foarte scump; căci, fiind timid din fire, nu mai ştiam nici eu dacă sînt în cer sau pe pămînt, simţindu-mă ţinta atîtor priviri atente. Mă întorceam la locul meu, tremurînd tot.

Dar în timpul acestor succese muzicale, o întîmplare neplăcută mi-a amărît sufletul şi de atunci am căpătat o repulsie faţă de muzica bisericească.

Mie şi cîtorva elevi din clasa a patra, cu voci mai bune, ni s-a făcut deosebita şi mult rîvnita cinste de a ţine isonul la Heruvic dascălului Stefan. Isonul consta în acompanierea cîntăreţului cu un „a-a-a" prelungit la infinit. Odată, săturîndu-ne de acest rol lipsit de importanţă, ne-am încăpăţînat şi n-am mai vrut să-l acompaniem la Heruvic. În zadar ne făcea dascălul Stefan semne atotgrăitoare cu privirea şi cu mîna : Heruvicul lui continua să răsune gol, sărăcăcios, comic, în liniştea din jur. În biserică se produse rumoare. Pe feţele tuturor se citea nedumerirea. Cum, Heruvic fără ison ? Era nemaipomenit ! Ochii cîntăreţului scăpărau de furie. Faţa lui, de obicei rumenă, se rumeni şi mai tare de necaz. Alături de el, în strana unde sta, dascălul Partenie se făcuse alb ca varul. Noi însă, cu ochii în pămînt, tăceam cu încăpăţînare.

A doua zi de dimineaţă, elevii văzură cu surprindere că în jgheabul cişmelei de la şcoală fusese pus la muiat un snop de nuiele de corn. Prezenţa acestor obiecte dubioase stîrni o tainică nelinişte. În curînd, rolul lor deveni limpede.

Unul cîte unul începură să sosească epitropii — printre ei, şi tata, fiind şi el epitrop — şi se duseră în cancelarie. După puţin timp ieşiră încruntaţi şi mohorîţi, împreună cu dascălul Partenie, galben la faţă : cînd era furios pălea. Au intrat cu toţii în clasă. Ne-au chemat şi pe noi, răzvrătiţii. Numaidecît ne-am dat seama că deasupra capetelor noastre se va dezlănţui furtuna. Fără să spună nimic, dascălul Partenie chemă un elev voinic, cu muşchi şi putere de gladiator, şi îi porunci să-l ia în cîrcă pe unul dintre noi. Nuielele trosneau pe piele. Strigăte, ţipete, plînsete. Apoi cel de al doilea, al treilea, al patrulea ş.a.m.d. fură urcaţi cu toţii în spinarea gladiatorului. În plesnetul nuielelor din care săreau aşchii,

printre strigătele răzvrătiţilor luaţi în cîrcă, răsuna glasul gutural, de leu, al bătrînului epitrop Hagi Penciu :

— V-arătăm noi vouă răzmeriţă, măgarilor !

Tata sta tăcut, încruntat, ca o stană de piatră.

Atunci am înţeles că dascălul ne plătea şi vechea datorie — pentru prima dovadă a „caracterului roman"...

N-a luat bătaie numai vinovatul principal, iniţiatorul grozavei răzmeriţe.

Se felicita în gînd de această favoare, în vreme ce nefericiţii care o încasaseră, încovrigîndu-se încă de dureri, îi aruncau priviri duşmănoase, revoltaţi de nedreapta judecată. Dar s-a văzut imediat că şi sentinţa lui fusese semnată în cancelarie. „Căpetenia" fu pedepsită în felul următor : i-au mînjit faţa cu funingine, că semăna cu un negru, apoi au pus elevii să treacă pe rînd prin faţa lui şi să-l batjocorească. Elevii s-au supus poruncii, însă fără entuziasm. Dintr-un nobil sentiment de colegialitate şi de milă, s-au perindat cu toţii pe dinaintea lui fără a-l privi măcar... Dar osînditul dădu un strigăt deznădăjduit şi căzu leşinat. L-au dus la cişmea, ca să-l readucă în simţiri.

Acesta a fost jalnicul sfîrşit al primei noastre încercări de revoltă împotriva superiorilor.

Leşinul meu — pentru că „negrul" era scriitorul acestor rînduri — l-a afectat profund pe tata. Acasă, cînd ne-am întîlnit, s-a arătat blînd cu mine. Ai mei mi-au spus că de la şcoală se întorsese cu ochii umezi...

Ca să-mi dea într-un fel satisfacţie, s-a prefăcut a nu băga de seamă că am încetat să mai ţin isonul la analoghion. De asemenea, axionul, glasul cinci, a încetat să mai răsune în faţa icoanei Maicii Domnului şi să emoţioneze pînă la lacrimi sufletele dreptcredincioşilor. Aşadar, tot eu învinsesem. Ca

și Francisc I, după lupta de la Pavia, aveam dreptul să strig : *„Tout est perdu, hors l'honneur"* [1].

Și dascălul Partenie părea că se rușinează de sălbatica cruzime a pedepsei. În timpul primei lecții spuse pe ocolite ceva ce semăna a regret, îndulcit cu blîndul lui zîmbet familiar. Ba chiar într-o seară, acasă la noi, la lăsata secului, s-a folosit de acest prilej și m-a sărutat ca să iert și să uit trecutul. Dar, după cum vedeți, nici n-am iertat, nici n-am uitat.

Aceste barbare suplicii, aceste pedepse înjositoare pentru cele mai mici abateri nu pot fi explicate numai printr-o greșită înțelegere a metodei de educație din acea vreme ; ele vădesc totodată cruzimea sălbatică a unui popor de robi, înrăit sub povara jugului de veacuri, nepăsător față de sentimentele omenești, lipsit de milă față de cel slab, pentru că nici el n-a simțit vreodată milă din partea tiranilor. Obiceiurile și ideile primitive cu privire la educație își dăduseră mîna, ca să facă din școală, nu templul sfînt al științei care înnobilează, ci locul inchiziției, al supliciului : elevul care pleca dimineața la școală se îngălbenea de frică, numai gîndindu-se la acele torturi. Părinții și profesorii erau de acord în ceea ce privește sfînta nuia, „plantă crescută în rai". Tatăl care-și ducea pentru prima dată fiul la școală spunea, plin de importanță, învățătorului :

— Dascăle, ți-l dau carne, să mi-l dai oase, dar să mi-l faci om !

Și dascălul, adeseori om foarte bun, cum era acel dascăl Stefan, veșnic zîmbitor, sau acel mare entuziast și poet, dascălul Partenie, devenea sălbatic față de victima fără apărare, ca să scoată din aceasta om, perfect convins că săvîrșește o faptă bună.

[1] „Am pierdut totul, în afară de onoare" (în limba franceză în original). Cuvinte rămase celebre, scrise de regele Franței Francisc I (1515—1547) mamei sale, după bătălia de la Pavia (1525), în care a fost învins și făcut prizonier de Carol V, împăratul Germaniei (1519—1556).

Să nu-i osîndim pe aceşti pedagogi, să nu-i vorbim de rău pe acei părinţi aspri în orbirea lor, sălbatici în dragostea lor ! Nu sînt vinovaţi, au fost fiii epocii lor.

Să închinăm un gînd plin de recunoştinţă şi şcolii bulgare din vremea aceea, căci, oricum a fost ea, a avut un mare merit : a pregătit viitorul.

Pedagog ne era pe atunci şi dascălul Nacio (Truvcev), tot din Klisura.

Nu mi-a fost învăţător, dar l-am văzut atît de des — nedespărţit de ceilalţi doi de mai sus, atît în şcoală cît şi la plimbări sau petreceri — încît nu-l pot lăsa deoparte cînd vorbesc despre aceştia.

Despre dascălul Nacio am de spus un singur lucru : era frumos. Alb la faţă, cu ochii negri, rumen, cu mustăcioară frumoasă şi cu un glas minunat. Cînta şi el în strană la biserică — Klisura dădea pe atunci cîntăreţi de biserică oraşelor din apropiere, aşa cum dădea Sopotul ceapă şi ardei.

Amator de maanele [1] turceşti şi de priviri pătimaşe, creator de modă, dascălul Nacio era favoritul femeilor, care-l proslăveau pomenindu-i numele într-un cîntecel popular :

— Cin' ţi-a cumpărat mărgele ?
— Să mă vadă tot cu ele,
Nacio mi le-a cumpărat...

În cele din urmă dascălul Partenie s-a îngrijit şi de propria-i fericire. S-a însurat cu o fată frumoasă, fiica unui fruntaş politic, cum a făcut de altfel şi dascălul Stefan. Această înrudire a adus fericire omului şi nefericire profesorului. Partidul din care făcea parte socrul lui Partenie se afla în cruntă duşmănie cu partidul care tutela şcoala ; ca să se răzbune pe socru, în focul luptei, partidul advers l-a scos din slujbă pe ginere chiar în mijlocul anului.

[1] Melodii orientale, de obicei monotone.

Partenie Belcev a murit acum cîţiva ani, fiind profesor de liceu la Plovdiv ; era sărac şi ducea în spate o familie numeroasă.

Dascălul Stefan a murit în timpul războiului rusoturc, spînzurat la Plovdiv ca revoluţionar.

Mai trăieşte doar dascălul Nacio. E notar la Plovdiv. Acum e ursuz şi cărunt. Unde-i mustăcioara lui neagră, unde-i este faima mult cîntată de odinioară ?

După concedierea dascălului Partenie — în timpul căruia, o dată cu poetica şi cu patologia, epuizasem tot tezaurul ştiinţei umane — tata m-a trimis la Kalofer [1], să învăţ limba lui Homer şi Platon, cu directorul şcolii, dascălul Botio.

Am avut îndoita cinste de a-i fi şi elev, şi tovarăş, fiind numit pedagog la şcoala primară de acolo.

Tatăl renumitului nostru poet-revoluţionar era o personalitate remarcabilă. Înalt, voinic, aproape un gigant — aşa precum a fost şi vestitul lui fiu — bătrîn şi surd, dar vioi şi cu mintea limpede, îţi înspira, fără să vrei, un adînc respect. Obrazul său prelung şi osos, ciupit de vărsat, purta pecetea aspră a unei vieţi grele de muncă şi griji. Şi numai rareori un zîmbet fugar lumina norul ce plutea pe acest chip sever.

Îl văd şi acum în închipuirea mea, străbătînd curtea şcolii, gînditor, cu pas rar şi greoi, îmbrăcat într-un surtuc alb de postav (un fel de haină, pe atunci), cu pantaloni prea largi pentru picioarele lui uscate. Îl văd şi în ceasuri de avînt sufletesc, în zile solemne, cînd în faţa unei mulţimi de mii de oameni ţinea discursuri înflăcărate, pline de un entuziasm tineresc, cu glasul lui răsunător, tremurînd de emoţie.

Deşi bătrîn şi bolnav, mai slujea încă, şi din dragoste pentru opera de culturalizare a poporului, dar şi de nevoie : se ruinase din pricina editării „Istoriei

[1] Oraş în centrul Bulgariei, pe versantul sudic al Balcanilor. Aici s-a născut Hristo Botev ; astăzi oraşul se cheamă Botevgrad.

Bulgariei" a lui Venelin[1] pe care o tradusese; deşi îşi vînduse tot ce avea, tot a rămas dator.

Dascălul Botio, iscusit elenist, îmi preda lecţiile de pe nu ştiu ce carte grecească cu povestiri istorice, pe care le traduceam împreună în bibliotecă. După ce termina lecţia, stătea de vorbă cu profesorii.

Vorbea adesea despre fiul său Tinku — aşa li se spune, la Kalofer, celor pe care-i cheamă Hristo — cu durere, îngrijorat că a ieşit din el un derbedeu, din partea căruia nu poate aştepta nici un ajutor la bătrîneţe. Tot astfel îl considerau pe Hristo şi cei din Kalofer, de aceea îi plîngeau de milă bătrînului său tată. Nimeni nu putea bănui pe-atunci cu ce aureolă de glorie avea să încununeze hoinarul acesta numele modest şi cinstit al venerabilului dascăl din Kalofer.

Într-o zi, Botio a venit foarte necăjit şi ne-a spus :

— Ştiţi, pe zăpăcitul ăla al nostru l-au dat afară de la liceul din Odesa !

În ochi îi străluceau lacrimi.

Fingov şi Săikov se străduiră să-l liniştească, spunîndu-i că vestea poate nu-i adevărată, deşi erau convinşi de contrariu... Era în anul 1865. După aceasta, nimeni n-a mai îndrăznit să-i amintească vreodată de fiul său : bătrînul avea o rană în inimă şi, dacă-l atingeai, suferea.

În anul următor — după plecarea mea — Hristo s-a întors la Kalofer sărac, cu plete lungi de student rus şi cu visuri revoluţionare în cap, visuri pe care nici nu le ascundea. L-au numit profesor, dar n-a rămas în post decît două luni : la sărbătoarea sfinţilor Kiril şi Metodie[2] a ţinut în faţa poporului o cuvîntare despre activitatea culturalizatoare a celor doi

[1] *Iurie Venelin* (1802—1835), istoric rus ale cărui lucrări au influenţat pe mulţi intelectuali bulgari din ultima perioadă a Renaşterii Bulgare.

[2] Fraţii *Kiril* (829—869) şi *Metodie* (825—885), călugări originari din Salonic, cunoscuţi pentru activitatea lor culturală dusă în rîndurile slavilor din Moravia ; au avut meritul de a fi tradus cărţile religioase în limba slavă, limba poporului, în care scop au adaptat alfabetul grec cerinţelor limbii slave, creînd alfabetul cirilic. Au fost canonizaţi de către biserica ortodoxă.

sfinţi, dar s-a abătut deodată de la subiect şi, arătînd spre un grup de kaloference, pudrate şi purtînd veşminte scumpe, a strigat :

— Peste tot e sărăcie şi întuneric ! Dar ia uitaţi-vă la astea cum le strălucesc feţele ca nişte tingiri proaspăt spoite !

După această îndrăzneală, guralivul revoluţionar a devenit indezirabil în Kalofer şi tatăl său l-a trimis în Romînia, spre marea mulţumire a cetăţenilor şi cetăţencelor din oraş.

Dascălul Botio s-a stins înainte de moartea eroică a fiului său ; el n-a putut ca, alături de întregul popor, să repete cu o mîndră consolare cuvintele profetice care încheiau poezia acestuia „Adio" :

Muri sărmanul pentru dreptate,
Pentru dreptate şi libertate !

Am amintit mai sus de Fingov şi Săikov, doi dintre tovarăşii mei, aşa că voi spune cîteva cuvinte şi despre ei.

Nu mi-au fost profesori sau, mai bine-zis, mi-au fost profesori de bune maniere şi de... domesticire. Tatăl meu mă trimisese acolo să mă mai şlefuiesc şi eu pe lîngă kaloferenii mai dezgheţaţi, să devin mai îndrăzneţ şi mai sociabil şi să scap de sălbatica mea timiditate. Dar şi la Kalofer fugeam de bulgari, nu ieşeam din casă zile de-a rîndul şi stăteam de vorbă numai cu ruşii : adică citeam cărţi ruseşti, închizîndu-mă în bogata bibliotecă a şcolii, spre marea amărăciune a lui Săikov, care nu putea să mă scoată afară şi să mă ia la plimbare în tovărăşia unor tineri veseli. Iar eu continuam să mă sălbăticesc.

Fingov, care-şi făcuse studiile la Universitatea din Moscova, se născuse în Kalofer şi era şi el profesor. Chiar şi în această calitate, el rămînea acelaşi student rus din anii 1860—1870. Avea o inimă bună, gata oricînd de gesturi mărinimoase, umbla îmbrăcat neglijent, îi plăceau disputele înverşunate pe teme abstracte şi discuta întotdeauna gesticulînd cu vehemenţă.

N-am cunoscut un om mai vioi, mai iute, mai nerăbdător. Preda istoria, și cînd își ținea lecția, avea o privire grozav de încruntată și striga tare ca un crainic sătesc, de se cutremurau pereții școlii, iar trecătorii de pe stradă puteau prinde frînturi din expunerea sa ; mulți intrau în curtea școlii, crezînd că se iscase vreo ceartă între profesori. Cu toate acestea, la el bătaia era lucru rar ; în școala din Kalofer am găsit obiceiuri mai umane.

Pavle Săikov, profesor preparator și cîntăreț de biserică, făcea parte din prima promoție a „academiei" dascălului Iurdan. Era total opus lui Fingov, atît prin răceala cît și prin firea-i reținută, flegmatică.

Scund, purta o haină lungă și o nuia și mai lungă, fiind credincios tradiției școlii din Sopot. Nu era numai cîntăreț, ci și poet. Scria versuri agreabile și le citea cu glas domol și cîntător. Noi îl ascultam cu plăcere. Locuiam împreună în cancelarie, la parter. Adeseori noaptea mă trezeam somnoros și îl vedeam stînd în pat, dezbrăcat, cu lumînarea alături, scîrțîind de zor cu pana pe o hîrtie pusă pe genunchi și numărînd din cînd în cînd pe degete, cu un aer misterios. Eram amîndoi întruchiparea vie a acelei scene din „Boris Godunov", cînd călugărul Grișa Otrepîev contemplă din pat, plin de adînc respect, pe părintele Pimen, care-și scrie letopisețul...

Peste un an și jumătate am plecat la Plovdiv.

Liceul cu șase clase de la Plovdiv era cel mai vestit institut de învățămînt din Bulgaria, prin organizarea și rodnica sa activitate. Era pe atunci un adevărat focar de cultură, o pepinieră de știință, o uzină spirituală de învățători și apostoli ai redeșteptării naționale. Datorită lui, Plovdivul a devenit cel mai însemnat centru cultural din Bulgaria. Constantinopolul era creierul mare, iar Plovdiv creierul mic și pulsul întregii Tracii.

Directorul acestei școli era vestitul Iakim Gruev.

Numele său exercita pe atunci o puternică atracţie. Îl cunoşteam pe Gruev datorită faimei pe care şi-o cîştigase în urma tipăririi lucrării „Sărmana Ţvetana“ [1], adaptare în limba bulgară, carte pe care eu o citeam cu plăcere, precum şi prin cîntecele lui pentru şcolari, pe care le cîntam la Sopot în timpul examenelor. Gruev trecea drept un bun cunoscător al limbii literare turceşti, ca şi al limbilor arabă şi persană, care sînt componentele principale ale primei. Fapt care îl ridicase mult în ochii autorităţilor. În timpul examenelor ţinea un discurs în limba turcă, într-un stil înflorit, de faţă fiind administratorul regional şi alţi funcţionari superiori turci. Ba chiar compusese cîteva cîntece turceşti — imnuri în cinstea sultanului — care se cîntau în şcoli. Adesea era invitat la conacul administratorului regional spre a tălmăci conţinutul neclar al vreunui mesaj primit de la Înalta Poartă sau chiar pentru a scrie atare mesaje. De aceea avea o mare influenţă, şi turcii, cînd îl întîlneau, îi făceau respectoase temeneli.

L-am văzut pentru prima dată pe vestitul profesor atunci cînd tata m-a dus în cabinetul său de la liceu. Era scund, cu faţa aspră şi întunecată, cu o privire pătrunzătoare şi cu barbă neagră, după moda turcească. Pe jilţul lui se aflau numere din *„Revue des deux mondes“*. M-a privit clipind — era miop — şi mi-a făcut impresia unui om mîndru şi indiferent; mai tîrziu am înţeles că acesta era felul său obişnuit de a se uita la cei mai prejos decît el. Văzîndu-l, m-am simţit cuprins de veneraţie şi m-am intimidat grozav. M-a întrebat ce-am învăţat pînă atunci. Cînd i-am înşirat, una după alta, înaltele ştiinţe pe care le digerasem la şcoala din Sopot, s-a apucat uimit cu mîna de barbă — un gest care parcă ar fi vrut să-i spună tatii : „Atunci, de ce îl mai aduceţi la noi ? Poate să-mi fie el mie profesor !“

După aceea m-a privit îndelung, a clipit şi a zis :

[1] Localizare după „Sărmana Liza“, nuvelă a scriitorului rus *N. M. Karamzim,* (1766—1860).

— Ai să intri în clasa a patra.

Această hotărîre m-a jignit. Cînd am părăsit cancelaria, mi-am exprimat revolta în fața tatii.

El mi-a răspuns rece :

— Tu ai învățat acolo totul, dar prea repede, nu așa cum trebuie... Dascălul Iakim știe mai bine decît tine în ce clasă trebuie să fii, așa că nu-ți da prea multe ifose... Pentru mine, lucrul principal este să te perfecționezi în limba greacă și să înveți turcește, că nu știi nici măcar să ții un registru ; n-ai să te faci dascăl și nici popă, ci negustor ca și tatăl tău.

La clasele superioare, Gruev preda limba turcă după o traducere în turcește a lui „Telemac“ [1], iar la cele inferioare, după Risaale Ahliak, o carte turcească de etică. Clasa răsuna de glasul său puternic și limpede cînd rostea melodios frazele specific arabe, care mîngîiau auzul cu strania lor muzicalitate. El însuși, desigur, se desfăta intrînd în tainele bogatului grai asiatic.

Gruev era un profesor minunat și la materiile care se predau în limba bulgară. Se exprima limpede, cu precizie, logic, concis. Niciodată nu repeta și nu se bîlbîia. Știa să țină atenția încordată și avea o atitudine demnă, ba chiar o anumită gravitate în comportare, evitînd orice intimitate cu elevii.

Cu toate că eram în clasa a patra, îmi plăcea să asist la lecțiile lui din clasele superioare, mai ales la orele de istorie universală. Eram îndrăgostit de această materie și citisem mult. Odată, în clasa a șasea, a pus următoarea întrebare :

— Cu ce pace s-a încheiat războiul de treizeci de ani ?

A întrebat mai mulți elevi din clasa a șasea și a așteptat vreme îndelungată să răspundă cineva ; dar toți tăceau. Iar mie răspunsul îmi sta pe limbă ! Am răbdat cît am răbdat, dar pînă la urmă, cu toate

[1] Traducerea unei părți din Odiseea în care e vorba despre Telemac, fiul lui Ulise (n. ed. bulgare).

eforturile mele de voinţă, n-am mai putut şi, ridicîndu-mă, am răspuns :

— Cu pacea din Westfalia !

Îndrăzneala acestei intervenţii nelalocul ei m-a tulburat profund. Toţi s-au întors spre mine, miraţi. Gruev a ridicat fruntea, m-a privit cu ochii pe jumătate închişi şi a zis :

— Da.

Din ziua aceea, faima mea de autoritate supremă în materie de istorie a crescut şi s-a răspîndit în tot liceul. Mulţi elevi din clasele superioare au dorit să mă cunoască. Atunci l-am cunoscut pe Konstantin Stoilov [1], elev în clasa a şasea, cel mai bun elev din liceu, care de felul lui era cam mîndru şi evita contactul cu colegii din clasele inferioare.

Mai tîrziu, Gruev, ori de cîte ori se aşternea în clasele a cincea şi a şasea o tăcere asemănătoare, mă căuta din ochi în ultimele bănci şi zicea :

— Ia spune tu, sopoteanule !

Mă numea mereu „sopoteanul", fie că nu-mi ştia numele, fie că-i era lene să-l pronunţe. Iar eu, prin răspunsurile mele, îmi menţineam autoritatea cîştigată. Aveam însă o reputaţie foarte proastă la matematică şi limba turcă. Nu puteam să rezolv nici măcar o problemă cu o împărţire mai grea şi nici să citesc corect un rînd în turceşte. Cînd ajungea la mine, Gruev da din mînă şi nu mă mai asculta la aceste obiecte. În schimb învăţam cu pasiune la franceză.

Această limbă, ca şi greaca, mi-o preda profesorul Zafirov. Era un om în vîrstă, cu faţa uscată şi zbîrcită, cu o expresie rece întipărită pe chip, un profesor conştiincios, dar lipsit de darul vorbirii : vorbea repede, confuz şi se bîlbîia.

Acest om serios, aproape posac, era — cine ar fi crezut ? — autorul unei cărţulii de cîntece erotice : „Găslea". Aceste cîntece de dragoste, imitaţie după

[1] *K. Stoilov* (1853—1901), om politic burghez, conducător al aşa-numitului partid popular, orientat spre colaborarea cu Rusia.

cele greceşti, le învăţasem pe dinafară încă pe cînd eram flăcăiandru, o dată cu cîntecele lirice de acelaşi gen ale lui Slaveikov. E ciudat faptul cum în vremea aceea de robie înflorea poezia erotică şi anacreontică ; era înghiţită de tineri şi bătrîni, de băieţi şi fete. Cîntecele revoluţionare nu scoseseră încă din circulaţie această searbădă poezie sentimentală :

Lado, Lado dulce,
Jună mlădioasă,
Nu mai e pe lume
Alta mai frumoasă.

Aceste versuri ale lui Zafirov îmi umblau mereu prin minte, cu o neruşinată îndărătnicie, ori de cîte ori îl vedeam cum se bîlbîie cu buzele lui uscate şi crăpate, şi mă întrebam : „E oare cu putinţă ca omul ăsta sever, cu faţa suptă, cu privirea aspră şi speriată să fie creatorul acelor uşuratice poezii de dragoste ?"

Limba franceză o preda fără vlagă. Eu însumi îmi eram profesor, traducînd cu ajutorul dicţionarului întregul „Télémaque" [1]. Dar limba greacă Zafirov o preda cu zel şi cu vădită dragoste. Licenţiat al Universităţii din Atena, se cufunda plin de încîntare în labirintul inaccesibil al verbelor greceşti, ne dezvăluia tainele oratoriei eline, rostind în chip desăvîrşit *ţita* şi *delta* [2].

Frînturi din limba lui Tucidide şi Socrate mi-au rămas pînă azi în minte şi, dacă pot să uimesc cîţiva greci cu ştiinţa mea elină, nu pot în schimb cumpăra măsline în nici o băcănie grecească din Varna...

Limba franceză am învăţat-o cu succes numai cu Bogdan Goranov din Karlovo, care se întorsese tocmai atunci de la Heidelberg şi preluase între timp

[1] Este vorba despre cunoscuta lucrare a lui *Fénelon* (1651—1715) „Les aventures de Télémaque" (Aventurile lui Telemac).
[2] Litere greceşti a căror pronunţare e mai dificilă.

acest obiect de studiu de la Zafirov. Bogdan Goranov era la vremea lui un tînăr „interesant". Cu fața smeadă, simpatică, cu trăsături bine conturate și cu o privire vioaie și tinerească, el însemna perfecțiunea și în ceea ce privește îmbrăcămintea și manierele ; era o vie întruchipare a spiritului și sociabilității occidentale.

Avea și o fire poetică. Cu cît patos ne citea el „Les méditations" ale lui Lamartine și poeziile lui Béranger, plimbîndu-se repede prin clasă, cu privirea strălucitoare, cu păru-i negru căzut în bucle pe frunte ! Era atît de transportat, încît uita de noi și citea pentru propria lui plăcere. Apoi se trezea și începea să traducă. Nu era însă obișnuit cu limba bulgară, așa încît găsea destul de greu cuvintele potrivite. Astfel cuvîntul *humanité* — care înseamnă omenire, iubire de oameni, umanitate — îl traducea prin umanicitate, iar *grandeur* — măreție — prin mărimie !... Desigur că nu era *un cas pendable* [1], după cum spune Rabelais — pentru mine importantă era limba franceză. Datorită lui Goranov am fost captivat pentru prima oară de poezia franceză sau, mai bine zis, de muzicalitatea limbii franceze. Vai, nu dascălul Partenie ar fi putut fi acela care să-mi dezvăluie așa ceva ! Mă îmbătam de acele accente puternice, sonore, care se împleteau și se îmbinau armonios, alcătuind un acord muzical întocmai ca și clapele unui pian ce răsună într-un viforos motiv wagnerian.

Béranger și Lamartine au fost primii poeți francezi pe care i-am înțeles și i-am iubit. Pentru examen, Goranov mi-a dat să învăț frumoasa poezie a lui Béranger : *La Sainte Hélène*. De cîte ori n-am repetat acest fragment poetic, îmbătător pentru auz și suflet, prin rezonanța-i maiestoasă și prin personajele lui de o fantezie măreață și sumbră.

[1] Un motiv pentru a fi spînzurat (în limba franceză în original).

Sur un volcan dont la bouche enflammée
Jette sa lave à la mer qui l'étreint,
Parmis des flots de cendres et de fumée
Descend un ange, et le volcan s'éteint.
Un noir démon s'élance du cratère :
— Que me veux-tu, toi, resté pur et beau ?
L'ange répond : — Que ce roc solitaire,
Dieu l'a dit, devienne un tombeau.[1]

Anii au aşternut uitarea peste celelalte strofe, fără a şterge însă impresia puternicului avînt şi a fanteziei care însufleţesc poezia.

Atunci am început să fac versuri, şi prima mea încercare a fost traducerea poeziei lui Béranger : *La mère aveugle*[2]. Se înţelege, versurile mele nu cunoşteau nici prozodia, nici metrica, nu aveau nici rimă, deoarece consideram drept cuvinte ce rimau numai pe acelea care se terminau cu aceleaşi litere : nu înţelesesem nimic din tainele poeticei dascălului Partenie !...

*

Ultimul meu profesor, numai la limba turcă, a fost Kovacev (Nikola) din Sopot.

Mi-a devenit întîmplător profesor, datorită unei împrejurări nefericite care m-a dat de gol în mod ruşinos în ceea ce priveşte cunoaşterea acestei limbi.

Abia mă întorsesem la Sopot, în anul 1868, cînd tata îmi dădu o telegramă în limba turcă, alcătuită din cinci cuvinte, să i-o traduc, încredinţat că am venit de la Plovdiv mai savant decît Ilanoolu. Dar care nu-i fu mirarea văzînd că nu-s în stare nici măcar s-o citesc ! Îmi spuse îndurerat :

[1] Asupra unui vulcan a cărei gură de jeratic / Îşi aruncă lava în marea care-l îmbrăţişează, / Printre valuri de cenuşă şi de fum / Coboară un înger, şi vulcanul se stinge. / Un demon negru ţîşneşte din crater : / Ce vrei, tu, care ţi-ai păstrat puritatea şi frumuseţea ? / Îngerul răspunde : Ca stînca aceasta solitară, / A spus Domnul, să se prefacă în mormînt.

[2] Mama oarbă (în limba franceză în original).

— Ți-ai pierdut timpul degeaba la Plovdiv, fiule! Telegrama asta e de la Kovacev, pe care l-am chemat de la Loveci [1], să fie dascăl aici, și care răspunde că vine. Cu el ai să înveți turcește!

Și iată-mă iarăși elev! Cu Nikola Kovacev însă mă aflam pe picior de egalitate și îl însoțeam la plimbări și „guliai" [2] — acest cuvînt rusesc fusese adus la Sopot de dascălul Partenie — deoarece acum eram bărbat în toată firea, căruia îi mijea mustața.

Kovacev, un flăcău robust și frumos, alb la față, cu o bărbuță după moda rusească, cu ochi șăgalnici, vioi, foarte spiritual și avînd o inteligență multilateral dezvoltată, era glumeț și îi plăceau vinul, cîntecele și petrecerile. Originea și felul lui amabil îi făceau pe concetățeni să-i ierte aceste nevinovate slăbiciuni. Nu era un luptător pentru libertate, ci un filozof liber cugetător, dușman al manierismului și al convenționalismului social. Deseori se auzea peste nouă curți cîntecul de dragoste pe care-l adusese de la Loveci și pe care îl cînta în grădina lui, pe iarbă, însoțit de prieteni veseli și ciocnind paharele cu vin:

Unde-mi ești, porumbița mea, unde?
Ce nor-nouraș te ascunde?
De doru-ți mor, nimic nu m-alină!
De gelozie-s ros, ca de rugină...

De la un timp însă, orășenii au început să se cam sature de aceste purtări deșănțate. Dar Kovacev, credincios ideilor sale filozofice privind demnitatea omului și prostia prejudecăților, susținea că el e profesor numai la școală și nu-i păsa de nimic, continuînd să petreacă sub binecuvîntatul cer al patriei. Cei din Sopot îi răbdau atitudinea sa de liber cugetător, deoarece îl apreciau pentru faptul că era un excelent cunoscător al limbii turce și un neîntrecut

[1] Oraș în centrul Bulgariei, situat la sud de Plevna.
[2] În sens de „petreceri".

psalt în biserică, unde cînta în strană. Acest din urmă fapt nu-l împiedica însă ca, îndată ce părăsea sfîntul lăcaş, să devină un ateu declarat şi să-şi frigă pastrama în odăile dosnice ale cîrciumilor, în mijlocul postului mare, citind deasupra grătarului pe Renan.

Într-o zi, întorcîndu-se de la o petrecere cîmpenească, trecu pe străzi însoţit de cîţiva lăutari ţigani, care băteau înverşunat în timpane şi tambure : Kovacev voia să arate că are drepturi egale cu ceilalţi cetăţeni. Sopotenii se supărară rău şi îl reclamară ; a fost concediat.

Desigur că lîngă acest sibarit cumsecade, care preda atît de zelos vesela ştiinţă anacreontică, eu, nelipsitul lui tovarăş, am învăţat şi mai puţin limba turcă... Era însă un excelent preceptor în şcoală, dăruit cu o vorbire curgătoare, dulce, şi avînd multă tragere de inimă pentru munca lui ; dar şi el mînuia destul de zelos nuiaua cea ruptă din rai...

Kovacev a murit mai tîrziu, fiind profesor la Loveci.

A fost ultimul meu profesor. Am reuşit să aştern pe hîrtie prea puţin despre ei din tot ceea ce reînviè azi în mintea mea, chiar dacă m-am întins atît de mult. Cred însă că voi fi spus despre ei tot binele, deoarece mărturisesc că, amintindu-mi-i, încerc un simţămînt de vie simpatie şi de adîncă recunoştinţă. Toţi au fost oameni care au muncit cinstit pentru a lumina poporul, slujind fiecare după puterea, după ştiinţa şi temperamentul lui. Toţi au aruncat, prin cuvîntul lor viu, un snop de raze în conştiinţa mea, un pumn de seminţe nobile pe terenul receptiv şi fraged al sufletului meu şi mi-au îmbogăţit inima.

Le mulţumesc.

Sofia, februarie 1901

O LECȚIE

Tramvaiul de Kneajevo scîrțîi strident pe șine, ocolind scuarul vechiului monument al Țarului Eliberator, apoi își continuă drumul drept spre sud-vest.

În fața mea se descoperi iar, în toată splendoarea, minunata panoramă a cîmpiei înverzite și a masivului Vitoșa, cu nobilul și puternicul său profil reliefat pe orizont.

Nu mi-am dezlipit ochii de la această încîntătoare priveliște, de atîtea ori văzută, dar totdeauna nouă și dragă sufletului meu.

Ca o disonanță în muzica simțămintelor trezite de acest colț pitoresc al Bulgariei, răsunară în fața mea vorbe nemțești. Abia atunci mi-am îndreptat atenția asupra celorlalți călători care ocupau cele două bănci ale vagonului descoperit de clasa întîi, așezate una în fața celeilalte. Pe banca de dincolo, cu spatele spre mine, ședeau trei doamne : una bătrînă, celelalte două, tinere : bulgăroaice uscățive, palide, cu părul negru, îmbrăcate în rochii moderne de vară. Nu le cunoșteam, dar, după finețea veșmintelor și după maniere, se vedea că fac parte din înalta societate a capitalei.

Pe banca din față sta un domn tînăr, de asemenea bine îmbrăcat, rumen, cu ochi albaștri și mustăți blonde. Era neamț, prieten sau vreo rudă a acestora, judecînd după purtările lui intime și prietenești față de ele. Din scurta lui conversație cu conductorul am remarcat că vorbea destul de bine bulgărește.

Un cățeluș alb se juca la picioarele lor. Cele două tinere doamne ciripeau gureșe în nemțește cu cavalerul lor și făceau aceasta cu vădită plăcere, aruncînd priviri îndrăznețe în jur ; era adevărat sau mi se părea că ele simt un fel de orgolioasă mîndrie vorbind o limbă cultă, străină și necunoscută, în prezența celor cîțiva bulgari care ocupau celelalte bănci. Onorau cu limba bulgară numai pe bătrînă și cățelușul, care nu știau nemțește.

În toate acestea nu era nimic neobișnuit. Dar auzindu-le și văzîndu-le atît de pline de ele însele, atît de îngîmfate, nu știu de ce s-a trezit în mine o pornire vrăjmașă, un fel de resentiment față de acele bulgăroaice europenizate, care-și ignorau limba maternă fără a fi nevoie. Poate că n-aș fi băgat de seamă sau le-aș fi iertat-o dacă ar fi fost tot atît de frumoase — vai, frumusețea răscumpără multe lipsuri ! — pe cît erau de vanitoase și în pas cu moda. Să-mi ierte cu mărinimie această mărturisire în cazul cînd rîndurile de față le vor cădea sub ochi... dacă citesc bulgărește.

Tramvaiul s-a oprit un minut în mijlocul cîmpului, acolo unde încep noile grădini și căsuțele de vară. Un bulgar se ivi în fugă dintr-acolo și abia apucă să se urce și să se așeze lîngă neamț. Era un bătrînel cu fața arsă de soare și nebărbierită de mult, îmbrăcat sărăcăcios în haine vechi. Praful de pe veșmintele lui arăta că se îndeletnicește cu munca cîmpului.

Neamțul, politicos, îi făcu loc. Tinerele bulgăroaice se îmbufnară de această neplăcută vecinătate, și una din ele spuse în nemțește cavalerului :

— Veniți să stați lîngă noi.

Îmi închipuiam tulburarea bietului bulgar, dacă neamțul ar fi dat ascultare doamnei și s-ar fi sculat de lîngă el, dar acesta zîmbi și zise :

— Păi nu sîntem oare adepții democrației ?

Și nu-și schimbă locul.

Această subtilă observație, ascunsă sub formă de glumă, pricinui o ușoară contrarietate doamnei, care schiță un zîmbet acru.

Cealaltă bolborosi supărată, tot în nemțește :

— Desigur, bădăranul ăsta nu știe că aici e clasa întîi, iar locuri libere sînt la a doua...

Mi-a venit foarte greu că bulgăroaicele acestea aristocratizate, ai căror tați au purtat cu siguranță șorțuri de băcani sau au ținut de coarnele plugului, și-au exprimat dinaintea străinului disprețul față de un compatriot, desigur om cinstit și, fără îndoială, mai folositor decît ele, păpuși găunoase, străine, prin gînduri și simțăminte, de acest pămînt bulgăresc, căruia el îi dăruia munca sa ; gusturile lor fine erau șocate de priveliștea obrazului aspru, nebărbierit al acelui muncitor bulgar, care îndrăznise să stea atît de aproape de ele, sub pretext că și el își plătește locul. Am observat privirile disprețuitoare pe care, din cînd în cînd, i le aruncau ochii lor negri ; se răzbunau în felul acesta de nedelicatețea lui.

Bulgarul sta nemișcat și tăcea. Era limpede că nu înțelegea nemțește și nu știa ce vorbesc despre el... Sau poate simțea ? Pentru că, la primele cuvinte insultătoare ale doamnei, am zărit o tresărire pe unul din obraji... Sau era o simplă părere... După aceasta, el întoarse capul și privi spre cîmp.

Nu-mi puteam înăbuși sentimentul de revoltă față de această lipsă de bunătate și delicatețe, atît de proprie naturii gingașe a femeii. Și iarăși m-am întors la prima mea impresie : nu erau frumoase. Nu cumva lucrul acesta le făcea să fie rele ? Frumusețea chipului este adeseori semnul frumuseții sufletești și al nobleței ! Desigur, de data aceasta teoria armoniei între fizic și spirit se adeverea...

Vesela conversație în nemțește, întreruptă pentru moment, continuă pînă la Pavlovo. Acolo, tramvaiul s-a oprit și bulgarul a coborît ; dar în aceeași clipă, doamna care-l numise „bădăran" și-a scăpat umbreluța-i roșie jos din vagon. Bulgarul a ridicat-o și, dîndu-i-o respectuos, i-a zis apăsat în nemțește :

— *Fräulein, bitte nehmen Sie ihren Schirm !* (Domnișoară, poftiți vă rog umbrela !)

Tînăra bulgăroaică, surprinsă, luă umbrela și uită să mulțumească, cuprinsă de tulburare și de rușine,

ca şi tovarăşa ei. Degeaba încercă neamţul să le scoată din această delicată situaţie, să lege iar o conversaţie; pînă la Kneajevo amuţiră, împurpurate la faţă.

Nu l-am mai întîlnit pînă azi pe acel bulgar necunoscut, ca să-i strîng cordial mîna pentru lecţia de omenie dată acelor „civilizate“ bulgăroaice.

1901—1902

PAVLE FERTIG

Toţi îl cunoşteau în Hisaria [1]. Întîmpina pe vizitatori chiar la poarta de sud a cetăţii, la Kamilite [2], cu saluturi pline de bucurie, ţopăind şi glumind. Îi înveselea şi mai tîrziu, aşa cum se pricepea el. Şi toţi îl cunoşteau pe Pavle Fertig, îl iubeau şi îi dădeau bacşişuri.

Pavle Fertig era un băiat de 18—20 ani. Jumătate prost, jumătate nebun, inofensiv, zăpăcit, adesea spiritual, mereu vesel, cu hainele zdrenţuite şi cu înfăţişarea mizeră. Faţa lui nespălată, prelungă şi plină de pistrui era luminată de doi ochi mari, negri, în care strălucea o bucurie necontenită şi fără pricină. Vesel fără motiv, glumeţ, gata totdeauna să spună ceva inedit, neaşteptat, prostesc, adînc, gata totdeauna să fie de folos, să facă ceea ce i se cerea, să spună ceea ce nu i se cerea, să surprindă şi să provoace rîsul, el devenise favoritul celor ce veneau să viziteze băile de la Hisaria ; pălăvrăgeala lui copilărească, sporovăiala-i fără noimă, care adesea ascundea ironii muşcătoare, distrau, treceau din gură în gură şi aduceau destindere în adunări şi conversaţii...

Ţinta aluziilor lui erau mai ales femeile tinerele şi frumoase, iar pentru cele frivole era deosebit de

[1] Localitate cu izvoare termale situată la poalele munţilor Sredna Gora, în apropiere de ruinele unei cetăţi antice.

[2] „Cămilele" — nume dat de popor ruinelor cetăţii antice de lîngă Hisaria, deoarece seamănă cu două cămile stînd una lîngă alta.

periculos... Mirosea, pîndea toate idilele din Hisaria, care ar fi trebuit să rămînă secrete şi pe care aluziile lui străvezii şi inocent clevetitoare le făceau cunoscute minţilor perspicace...

Pavle Fertig era din orăşelul S., unde avea o mamă foarte săracă, care-l lăsase în voia soartei; avea şi un frate, dar acesta dispăruse nu se ştie unde. Pavle Fertig trăia din bacşişurile primite pentru diferitele servicii sau pentru înveselirea oaspeţilor de la Hisaria: căra boccelele pînă la băi, se ducea pe jos cu diverse însărcinări pînă la Karlovo, întîmpina pe noii vizitatori la Kamilite, cu saluturi, şi îi petrecea cu urări de bine; alerga, asculta, cînta, făcea salturi ţinîndu-se numai în mîini, şi cu picioarele în sus; şi bani, băncuţe şi adesea franci întregi îi cădeau în pălărie.

Pavle Fertig poseda mai ales arta de a imita mersul trenului. Striga: „Fertig“ [1] !, apoi, cu pumnii strînşi, începea să alerge mai întîi încet, pe urmă tot mai repede şi mai repede, pufăind din gură ca să imite şi zgomotul locomotivei. Apoi treptat, fuga şi zgomotul se potoleau, iar trenul ajungea în staţie... Nici o trăsură cu vilegiaturişti nu pornea din Hisaria fără ca Pavle să nu se afle acolo şi, în clipa cînd caii erau gata să pornească, să nu-şi scoată pălăria în semn de adio şi să nu dea comanda lui favorită: „Fertig !“

Iată de ce îl porecliseră Pavle Fertig.

Dar, cu toate bacşişurile pe care le primea necontenit, Pavle umbla mereu zdrenţăros, desculţ, flămînd şi nu cheltuia nici o para pe nimic. Hainele rupte din spinare erau de căpătat, iar foamea şi-o potolea cu resturile sărăcăcioase de pe la mesele străine; dormea la marginea satului, lîngă Kamilite, într-o cocioabă făcută din pari, bucăţi de tablă ruginită şi papură, iar uneori pe pragul dughenelor, învelit în hainele lui trenţăroase, fără dorinţe, fără

[1] Cuvînt german care înseamnă gata, întrebuinţat în Rumelia de către conductorii de tren.

griji, slab, jegos, mulţumit ca un filozof cinic. Oamenii se mirau de această economie şi viaţă de calic. Unii credeau că-şi ţine banii cusuţi în haină sau că-i îngroapă în pămînt; erau însă numai presupuneri, şi locul unde îşi ascundea Fertig banii rămînea pentru toţi un mister.

Îl tachinau adesea, întrebîndu-l:

— Fertig, tu aduni bani ca să te-nsori, diavole! Unde-i ascunzi?

— Acolo la Dumnezeu, la Dumnezeu trimit galbenii!... Hei! Trăiască împărăţia elveţiană. Fertig!

Numele Elveţia constituia şi epuiza rezerva tuturor cunoştinţelor lui asupra geografiei universale. Numele acesta se lega în capul lui de ideea a tot ce este mai frumos, mai nobil şi mai savant pe lume.

— E o adevărată elveţiancă! Ah, ah, ce frumoasă!... striga el entuziasmat cînd trecea vreo fată sau vreo cucoană mai drăguţă, care roşea toată de complimentul lui Fertig.

Am avut cinstea să atrag asupră-mi atenţia binevoitoare a lui Pavle şi de aceea treceam drept „elveţian"! Mă onora cu acest titlu totdeauna cînd îşi întindea pălăria în faţa mea... Adesea, priveliştea nebuniilor şi prostiilor lui care ne distrau trezeau în mine o durere involuntară. Băiatul acesta de aproape 20 de ani, pe jumătate nebun, cu sufletul schilodit de natură, bătaia de joc a oricărui pierde-vară şi a chefliilor, apărea în faţa mea ca o enigmă, pentru care nu găseam nici o explicaţie, ca un reproş faţă de veselia provocată de o mare nefericire pe care numai sufletul omenesc o poate înţelege. Iar sărmanul suflet bolnav al lui Pavle, care-şi pierduse definitiv echilibrul, lipsit de sprijinul solid al raţiunii, fără o rază de lumină, cufundat în beznă, era liber să rîdă şi să provoace rîsul, netrezind nici o compătimire!... Era oare fericit acest nefericit? Afară de înclinaţia inconştientă spre glume grosolane, afară de înjositoarele manifestări spre o cupiditate meschină, animalică, sălăşluiau oare, ascunse în cutele acestui suflet, şi sentimente umane mai înalte? Nu ştia nimeni. Desigur că nu existau. Suferea oare,

dîndu-şi seama de situaţia lui ? Era oare înzestrat cu acea conştiinţă specifică oamenilor ? El era vesel ! Era mereu vesel, veşnic pornit să facă şotii şi să maimuţărească, alimentînd rîsul oamenilor şi buna lor dispoziţie ca să cîştige bacşişuri de care nu ştia să se folosească...

S-a întîmplat însă ceva care a aruncat o puternică lumină asupra acestui suflet enigmatic şi care l-a înălţat mult în ochii mei pe Pavle.

Stăteam odată în cafeneaua restaurantului şi fumam, privind zidurile străvechi, care îşi profilau pe cer culmile tocite de vreme şi care îmi evocau trecutele veacuri ale antichităţii.

Apăru pe negîndite Pavle, vesel şi surîzător, uitîndu-se de jur împrejur.

— Pe cine cauţi, Pavle ?

— Pe tine, dar mă uit după alţii, răspunse el.

— De ce ?

— Să nu fie cumva pe aici vreun cap sec...

— Nu e nici unul, aici sînt numai elveţieni : tu şi cu mine, i-am răspuns zîmbind.

Pavle scotoci în sîn, desfăcîndu-şi cămaşa lui ruptă.

— Tu ştii să scrii franţuzeşte, nu-i aşa ? şi scoase un plic albastru fără adresă.

— Ce scrisoare e asta ?

— Pentru împărăţia elveţiană. Arş ! exclamă el şi sări în sus. Apoi îmi dădu plicul : Scrie aici, pe franţuzeşte, numele fratelui meu.

— Bine. Şi unde o să meargă scrisoarea ?

— În împărăţia elveţiană. Kaleko Matiu a scris ce-i înăuntru, dar pe plic nu ştie... Un prost şi jumătate...

— A ! În Elveţia ? Acolo e frate-tău ? am zis eu, înţelegînd îndată de ce Elveţia se afla la o atare înălţime în sărmanul creier al lui Pavle. Dar în ce oraş ?

— Scrie Frieburg !

I-am satisfăcut dorinţa şi am scris adresa în franţuzeşte, mirat de faptul că Pavle ţine minte şi pronunţă corect acest nume.

— Ah ! elveţianule ! Bravo ! mă lăudă el.

— Ce face acolo frate-tău ?
— Învaţă la şcoală.
— Ce învaţă ?
— Medicina.
— Foarte bine.
— Dar anul ăsta o să termine medicina şi o să vină aici să vindece oamenii. Cine e bolnav o să-l vindece...
Şi Pavle, făcînd două tumbe, îmi smulse scrisoarea, dînd să iasă.
— Stai, unde te grăbeşti, Pavle ?
Îmi arătă restaurantul de vizavi. În faţa lui şedeau pe scaune, la umbră, un grup de bărbaţi şi femei.
— Mă duc acolo să dau drumul trenului la Plovdiv. Fertig !... Şi faţa lui pistruiată zîmbea fericită, iar în ochi îi strălucea o nerăbdare plină de veselie.
— Ce ai scris fratelui tău ? Multă sănătate ?
— Multă sănătate, dar numai sănătate nu face...
— Dar cine-l întreţine pe fratele tău ?
— Hai ?
— Are bani fratele tău ?
— El ? Aiurea.
— A primit bursă ?
— Ce ?
— Îi dă statul bani ?
— Dumnezeu.
— Cum, Dumnezeu ?
— Nu Dumnezeu, ci căpăţîna !...
L-am privit nedumerit.
— Pavle, de ce nu răspunzi ca omul, de ce faci pe prostu ? l-am certat eu.
— Nu ţi-am spus ? Fertig, fertig, fertig !... Pu, pu, pu, pu !... şi, cu zgomotul acesta, se îndreptă spre grup.
Spre seară l-am văzut pe Matiu, ruda lui Pavle. Am vrut să aflu dacă am înţeles bine aluziile nebuloase ale lui Pavle. Matiu nu prea voia să-mi spună, dar pînă la urmă s-a hotărît :
— Mă ceartă şi mi-a poruncit să nu suflu un cuvînt, ca să nu-l facă de rîs pe frate-său, dar dumitale, hai să-ţi spun. Într-adevăr, de aproape doi ani

îşi întreţine fratele mai mare, din cerşetorie, după cum vezi... Frate-său a avut bani, dar cînd i-a isprăvit, a vrut să renunţe la învăţătură... Cînd Pavle a auzit una ca asta, a zis : „Nu se poate. Să-şi termine învăţătura !“ O para nu cheltuieşte, îi trimite totul lui frate-său. Se omoară din zori pînă-n noapte numai pentru asta : să facă om din fratele lui... Dragoste de frate, domnule ! Nebun, dar e mai înţelept decît mulţi înţelepţi...

Vorbele lui Matiu fură înăbuşite de rîsetele zgomotoase de la cafeneaua din apropiere, unde Pavle făcea salturi repezi şi gigantice, mergînd în mîini şi cu picioarele în sus...

1901—1902

ÎNTÎLNIRILE MELE CU LIUBEN KARAVELOV[1]

(Amintiri)

Niciodată nu mi se va şterge din amintire omul acesta înalt, puţin adus de spate, cu capul său mare, cu barba neagră şi răvăşită ; îi văd şi acum faţa măslinie ca de tătar, fruntea aceea lată, ochii negri, inteligenţi şi pătrunzători în care lucea o privire blîndă, buzele lui groase, zîmbetul ironic — expresia caracteristică a chipului său.

Prima dată l-am văzut pe Liuben la Bucureşti, în anul 1876, imediat după ce Botev a trecut cu ceata lui în Bulgaria. M-am dus la el împreună cu domnul Mancev, librar din Plovdiv, emigrant ca şi mine. Karavelov trecea atunci printr-unul din cele mai grele momente din viaţa lui. M-am dus să-l văd nu pe Karavelov, fruntaşul şi conducătorul emigraţiei, idolul cetaşilor, tribunul ascultat şi iubit de popor, revoluţionarul neclintit în aureola sa fermecătoare, ci pe Karavelov cel repudiat, cel dat la o parte sau aproape urît de emigranţii noştri din Bucureşti şi, în genere, din Romînia. În vremea aceea el trăia izolat şi părăsit de foştii săi admiratori, adepţi ai ideilor lui. Pe seama numelui său se făceau felurite insinuări şi se clevetea. Asupra activităţii sale politice apăsau acuzaţii grave pe care n-aveam posibilitatea nici să le verific, nici să le apreciez, şi ele provocaseră acea răceală a opiniei publice faţă de marele luptător. În-

[1] *Liuben Karavelov* (1837—1879) unul dintre fruntaşii emigraţiei revoluţionare bulgare de la Bucureşti.

tre altele, una din cauzele acestei atitudini era și retragerea sa din iureșul revoluționar care cuprinsese totul în acea vreme, ca și prestigiul mereu crescînd al lui Botev, care plecase să moară pentru libertatea Bulgariei, traducînd în fapte ceea ce propovăduise pînă atunci, în timp ce Liuben renunțase parcă la acea chemare, redată atît de bine în cele două neuitate versuri ale sale :

Libertatea nu-l cere pe exarh,
Ea-l vrea pe Karagea [1].

Căci Liuben, cu un an în urmă încă, încetase deodată să mai publice ziarul său „Svoboda“ [2], prin care cerea libertate și revoluție, și se apucase să editeze frumoasa revistă „Znanie“ [3], prin care propovăduia răspîndirea științei și ridicarea poporului prin cultură. Încetase orice activitate revoluționară tocmai cînd răscoala izbucnită în Bosnia și Herțegovina se întindea în Bulgaria, care era gata să desfășoare steagul libertății la prima chemare. Nu știam care erau cauzele intime ale acestei evoluții, dar ea îi dăunase mult lui Karavelov. Emigrația își îngăduise cu ușurință să-i uite marile merite anterioare și își îndreptase privirile spre Botev, care, mai întîi discipol al său, îi devenise rival și apoi dușman, vrăjind parcă mințile tuturor prin personalitatea și prin tinerescul său entuziasm revoluționar ; cînd Botev a murit în Balcanii Vrației pe vîrful Vola [4], situația

[1] *Stefan Karagea* (1840—1868), vestit căpitan de haiduci. În anul 1868, împreună cu Hagi Dimitri, au înjghebat o ceată de haiduci în Romînia și au trecut Dunărea în Bulgaria, unde au căzut eroic în luptele cu poterele turcești.

[2] *Libertatea,* cel mai important ziar al emigrației bulgare din Romînia, redactat de L. Karavelov la București (1869—1872). A jucat un rol de seamă în mișcarea național-revoluționară.

[3] *Știința.*

[4] Pe atunci nu se știa încă acest lucru. Un tovarăș al lui Botev, care s-a întors în Romînia curînd după zdrobirea cetei și după moartea poetului, mi-a spus că Botev a fost ucis în luptă lîngă Virsleț (Vesleț), loc care se află la răsărit de orașul Vrața (în

lui Liuben a devenit cu desăvîrşire de neinvidiat. Deznădejdea sa, pe care cei mai mulţi o socoteau drept indiferenţă faţă de idealurile naţionale, nu-i putea fi iertată de nimeni. De aceea în jurul său se făcuse un adevărat pustiu.

Eu însă, proaspăt sosit la Bucureşti, străin de neînţelegerile şi patimile politice de aici, m-am dus la Karavelov plin de admiraţie, stăpînit de acea veneraţie pe care mi-o inspira inteligenţa luminoasă a poetului talentat şi plin de nerv, a criticului necruţător, ale cărui opere le sorbisem cu atîta sete pe cînd mă aflam în Bulgaria.

Locuinţa şi tipografia lui Liuben erau într-un cartier mărginaş, pe Calea Moşilor. Am intrat împreună cu Mancev într-o încăpere mare, întunecoasă şi tristă, unde domnea o dezordine absolută, slab luminată de ferestrele murdare ce dădeau în aceeaşi uliţă noroioasă. Acolo ne-a primit Karavelov, cu părul răvăşit, îmbrăcat într-o bluză albastră, mînjită, ca şi pantalonii săi, de cerneală tipografică.

Cu toate că nu ne cunoştea, ne-a întîmpinat ca pe nişte vechi cunoştinţe. Tărîmul cel larg al literaturii, pe care-l domina ca un stăpîn necontestat de nimeni şi pe care eu făceam abia primii paşi de şcolar timid, aruncase între noi o punte. M-a primit simplu şi prietenos. În tot timpul discuţiei noastre, zîmbetul blajin nu i-a pierit de pe faţă. Vorbea necontenit — era la fel de vorbăreţ ca şi Botev — cu glasul său molcom, lipsit de sonoritate. Nu era abătut sufleteşte, aşa cum mă aşteptam să-l găsesc, ci era un om vesel. Aborda toate problemele — politică, literatură, evenimentele din Bulgaria — cu mare uşurinţă şi price-

viile de lîngă Vraţa). Eu am cîntat acest loc, teatru al ultimei lupte date de ceata lui Botev şi mormînt al poetului, în *„Durerile Bulgariei"* (1876). Abia în anul 1885, Zaharia Stoianov a arătat, în „Biografia lui Botev", că poetul a murit pe vîrful Vola, iar la Vesleţ nu s-a dat nici o luptă, fiind doar locul unde ceata s-a odihnit o noapte. Dar această greşeală involuntară a mea a trecut şi la alţii care au scris despre Botev, şi apoi în literatură. Numele Vesleţ s-a dat chiar unei străzi din Sofia (n.a.).

pere, presărîndu-şi spusele cu glume şi vorbe de duh, care-i veneau pe buze în chip atît de firesc. Ca şi Botev, Karavelov poseda şi el arta de a-şi domina interlocutorul prin cuvîntul său viu, inteligent, spontan. Atîta doar : în locul avîntului şi focului lăuntric al lui Botev, găseai blîndeţe, bunătatea şi simplitatea aceea firească, atît de neaşteptată la necruţătorul critic al rubricii : „Ştii tu cine sîntem noi ?"

Aceste articole critice tipărite în fiecare număr al revistei „Znanie" erau îmbibate de un umor amar, de un sarcasm caustic ce se revărsa asupra nefericiţilor autori care aveau nenorocul să cadă sub pana neiertătoare a lui Karavelov. Cei mai mulţi dintre ei, poeţi amorfi, lipsiţi de talent, amuţeau pentru totdeauna sub această lovitură. Căci autoritatea lui Karavelov în domeniul criticii era deplină, incontestabilă. E adevărat că deseori el se dovedea pătimaş şi respingea cu aceeaşi asprime ceea ce era banal şi lipsit de talent ca şi ceea ce ar fi trebuit încurajat. Aşa îşi revărsase furia asupra revistei „Citalişte" [1], de la Constantinopol, ca şi asupra cunoscutei „Periodicesko Spisanie" [2], care apărea la Brăila, iniţiative frumoase şi demne de sprijin. Nu cruţa şi nu găsea în ele aproape nimic bun. Studiile istorice ale lui Drinov, din ultima revistă, le numea „vechituri istorice" ! Tinerii poeţi aşteptau cu inima strînsă recenziile lui asupra poeziilor lor şi, de îndată ce-şi zăreau numele la rubrica „Ştii tu cine sîntem noi ?", aveau senzaţia celui ce şi-a vîrît capul sub ghilotină... Nu vreau să ascund că şi eu, cînd mi-am tipărit primele mele încercări poetice în revistele de mai sus, deschideam cu emoţie fiecare număr din „Znanie" şi mă uitam la acea groaznică „curăţătorie" intitulată

[1] *Casa de lectură*, revistă bulgară, a apărut la Constantinopol între 1870—1875, sub conducerea lui M. Balabanov, P. R. Slaveikov etc.

[2] *Revista Periodică*, organ al Societăţii culturale bulgare de la Brăila. A apărut între 1870—1876. Această Societate a dat mai tîrziu naştere Academiei Bulgare.

„Ştii tu cine sîntem noi ?". Dar Karavelov n-a scris nimic despre mine. Mai tîrziu am aflat de la domnul Veliko Popov (care locuieşte acum la Şumen) că la apariţia poeziei mele „Bradul", cînd unul dintre bulgari l-a întrebat pe Karavelov dacă nu mă va lua în primire, acesta i-a răspuns scurt : „Pe acesta trebuie să-l păstrăm".

Cu toată veselia lui aparentă, nu încape îndoială că Liuben Karavelov suferea nespus de mult din pricina izolării morale în care se afla. Amorul său propriu, atît de gingaş, fusese greu lovit. Se pregătea să părăsească Bucureştiul şi să plece la Belgrad, unde mitropolitul Mihail îl invitase la conacul de la via sa. Liuben se grăbi să plece şi-i vîndu lui Mancev, pe un preţ de nimica, nu numai litera cu care tipărea revista „Znanie", ci toate publicaţiile sale : abecedare, cărţi instructive şi broşuri pedagogice, de alcătuirea cărora se ocupase în ultimii doi ani. Prevăzătorul Mancev, spre a le pune de acord cu epoca eroică în care trăiam şi spre a le putea vinde, le-a scos copertele, înlocuindu-le cu altele noi cu denumirea „Şoimul" (pasăre care la slavi este simbolul vitejiei) !

Karavelov a aşteptat însă la Bucureşti şi declararea războiului sîrbo-turc. Rămase şi de data asta străin de entuziasmul general şi nu participă aproape de loc la activitatea febrilă desfăşurată de cele două comitete — al „bătrînilor" şi al „tinerilor" — pentru trimiterea voluntarilor pe cîmpul de luptă din Serbia. Curînd după aceasta plecă la Belgrad şi nu se mai auzi nimic despre el.

Karavelov apăru iarăşi la Bucureşti în anul următor, 1877, în momentul declarării războiului rusoturc, şi aici l-am văzut din nou. L-am găsit tot aşa de vesel şi de optimist, mereu pus pe glume. Cred că fusese chemat de Marele Cartier Rus, deoarece se învîrtea în jurul colonelului Parensov şi al prinţului Cerkaski, împreună cu alţi bulgari din Rusia : Drinov, Stanişev, Paşov şi alţii.

Ne întîlneam adesea la mesele unei vestite cafenele de pe strada Podul Mogoşoaiei (acum Calea

Victoriei), unde veneau și Stefan Stambolov, Olimpie Panov și alți membri ai Comitetului Central de Binefacere din București, de curînd desființat (comitet „al tinerilor"). La aceste întîlniri, Karavelov era, ca de obicei, același om vorbăreț și agreabil, dînd tonul conversațiilor. Ne făcea să rîdem mai ales atunci cînd aborda subiectul său preferat : Ce va face el în Bulgaria eliberată ? și ne împărtășea dorința lui : să fie numit paznic al podului de la Plovdiv și să încaseze cîte cinci parale drept taxă de la toți trecătorii. Avea atîta umor, era atît de spiritual și de modest cînd se imagina în acest rol, încît stîrnea întotdeauna hohote de rîs.

M-am despărțit curînd de el, eu fiind trimis ca translator în Șiștovul abia eliberat. L-am văzut apoi în anul 1878 la Ruse, unde am fost mutat pe lîngă generalul Zolotarev, guvernatorul orașului. Karavelov sosise aici cu tipografia lui. M-a găsit la birou și mi s-a părut că arată foarte slăbit și obosit. Mi-a spus că intenționează să înființeze la Tîrnovo gazeta „Osnova" [1] și mi-a propus să fiu colaborator permanent, lucru pe care l-am primit cu dragă inimă.

Dar gazeta n-a mai apărut : boala nemiloasă care măcina de mult organismul lui Liuben și care pînă la urmă l-a băgat în mormînt l-a doborît mai întîi la pat, de unde nu avea să se mai scoale niciodată. Îl vizitam des pe bolnav și vedeam cu durere cum boala progresează : fața lui tot mai slăbită, trupul lipsit de putere, ochii larg deschiși și lucind aprinși de febră. Sărmanul, în ciuda suferințelor cumplite, în ciuda faptului că deznodămîntul fatal al bolii era evident, nutrea totuși nădejdea că va trăi și ne vorbea de gazeta „Osnova" [1] ; făceam împreună proiecte de viitor cu privire la programul ziarului, care trebuia să fie un organ politico-literar cu orientare liberală. Ochii i se aprindeau tot mai tare la gîndul acestei noi activități pe care urma s-o desfășoare în patria sa renăscută.

[1] *Temelia.*

La 29 ianuarie 1879 Liuben a murit. A fost condus la mormînt şi plîns de întregul oraş ; printre alţii, la cimitir a vorbit şi un ofiţer rus. A vorbit înflăcărat şi cu adîncă simţire, ceea ce a mişcat toate inimile.

Pe Liuben l-au îngropat lîngă mormîntul lui Karagea.

O dată cu el a intrat în pămînt şi visul lui de a sluji din nou patriei eliberate, care datora atît de mult cuvîntului său înflăcărat, ca şi visul de a pregăti lupta ce trebuia să ducă la mîntuirea ţării ; au intrat în mormînt, înainte de vreme, spiritul măreţ şi uriaşa forţă morală a cunoscutului fiu al Bulgariei, de care ar fi fost atîta nevoie pentru munca creatoare din noua ei viaţă politică.

Sofia, august 1903

CUPRINS

	Pag.
Cuvînt înainte	5
Hagi Ahil	17
Un colţ din Stara Planina	52
Muntele de aur	73
O scenă	101
Candidat la „baie“	104
„Gronde Maritza, teinte de sang!“	138
Peisaj	148
„Traviata“	158
Teoria lui Bratakov	164
Cele două uşi	169
Repetiţie	174
O seară pierdută	177
Vasiliţa	182
Vine?	187
Kardaşev la vînătoare	195
Invalidul	296
Un vîrf istoric — Vola	299
Satul neospitalier	307
Ah, excellence!	313
Dascălii	327
O lecţie	359
Pavle Fertig	363
Întîlnirile mele cu Liuben Karavelov	369

Redactor responsabil: Constanţa Tănăsescu
Tehnoredactor: Sorina Malcaş

Dat la cules 28.11.1962. Bun de tipar 18.02.1963. Apărut 1963. Tiraj 12.165. Broşate 10.090 legate 2075. Hîrtie semivelină mată de 63 g/m². Format 540×840/16. Coli ed. 18,39. Coli tipar 23,5. A.T. 126. C.Z. pentru bibliotecile mari 8S. C.Z. pentru bibliotecile mici 8S—31=R.

Tiparul executat sub comanda nr. 21.226 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii“, Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti — R.P.R.

ÎN COLECȚIA
CLASICII LITERATURII UNIVERSALE
VOR APĂREA:

BALZAC

- ***OPERE,*** vol. X (Verișoara Bette)

GIOSUÈ CARDUCCI

- ***OPERE ALESE***

EDGAR POE

- ***PAGINI ALESE***

M. E. SALTÎKOV ȘCEDRIN

- ***DOMNII GOLOVLIOV***

TOBIAS SMOLETT

- ***RODERICK RANDOM***

EMILE ZOLA

- ***ATACUL DE LA MOARĂ***

Lei 9,25